

AGENCIJA ZA LOKALNE RAZVOJNE INICIJATIVE

Monitoring poštivanja ekonomskih i socijalnih prava u BiH

Ugovor: 02-PP-07

Uz pomoć Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina

KO KRŠI NAŠA PRAVA?

Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa EU integracija sa preporukama

Februar 2008

AGENCIJA ZA LOKALNE RAZVOJNE INICIJATIVE

Monitoring poštivanja ekonomskih i socijalnih prava u BiH

Ugovor: 02-PP-07

Uz pomoć Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina

Ko krši naša prava?

Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa EU integracija sa preporukama

Februar 28, 2008

ALDI

Agencija za lokalne razvojne inicijative

Bosna i Hercegovina

Panorama b.b.

73 0000 Goražde

<http://www.aldi.ba>

SADRŽAJ

Uvod	10
Zašto ekonomsko-socijalna prava?	10
Koja su ekonomsko-socijalna prava predmet ovog izvještaja?	11
Svrha izvještaja	14

PRVI DIO

EKONOMSKO-SOCIJALNA PRAVA

Zašto su ekonomsko-socijalna prava važna za prosperitet stanovnika Bosne i Hercegovine

I. PRISTUP SOCIJALNIM PRAVIMA	31
1. Evropski korijeni socijalnih prava	31
2. Barijere koje sputavaju jačanja ekonomsko-socijalnih prava	34
II. RAZVOJ SOCIJALNIH PRAVA	40

DRUGI DIO

STVARNI ŽIVOT

Nivo poštivanja ekonomsko-socijalnih prava u zemljama Evropske unije, kandidatima za članstvo u EU i u Bosni i Hercegovini

UVOD	54
III. JEDNAKOST POLOVA	55
1. Jednakost polova u zakonodavstvu Evropske unije	55
2. Jednakost polova u Kraljevini Švedskoj	56
2.1. Zakonodavstvo	56
2.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Švedskoj	57
2.3. Ciljevi Švedske politike na polju jednakosti polova	58
3. Jednakost polova u Republici Irskoj	59
3.1. Zakonodavstvo	59
3.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Irskoj	60
3.3. Ciljevi irske politike na polju jednakosti polova	60
4. Jednakost polova u Velikoj Britaniji	61
4.1. Zakonodavstvo	61
4.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Velikoj Britaniji	61
4.3. Ciljevi britanske politike na polju jednakosti polova	62
5. Jednakost polova u Republici Hrvatskoj	63
5.1. Zakonodavstvo	63

5.2.	Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Hrvatskoj	63
5.3.	Ciljevi hrvatske politike na polju jednakosti polova	64
6.	Jednakost polova u Bosni i Hercegovini	64
6.1.	Zakonodavstvo	64
6.2.	Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Hrvatskoj	65
6.3.	Ciljevi Bosanskohercegovačke politike u oblasti jednakosti polova	65
IV.	DJEČIJA PRAVA	
7.	Dječija prava u zakonodavstvu Evropske unije	67
7.1.	Ciljevi EU politike u oblasti dječijih prava	67
8.	Dječija prava u Kraljevini Švedskoj	68
8.1.	Zakonodavstvo	68
8.2.	Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Švedskoj	69
8.3.	Ciljevi švedske politike u oblasti dječijih prava	69
9.	Dječija prava u Republici Irskoj	70
9.1.	Zakonodavstvo	70
9.2.	Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Irskoj	71
9.3.	Ciljevi irske politike u oblasti dječijih prava	72
10.	Dječija prava u Velikoj Britaniji	73
10.1.	Zakonodavstvo	73
10.2.	Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Velikoj Britaniji	73
10.3.	Ciljevi britanske politike u oblasti dječijih prava	74
11.	Dječija prava u Republici Hrvatskoj	75
11.1.	Zakonodavstvo	75
11.2.	Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Republici Hrvatskoj	76
11.3.	Ciljevi hrvatske politike u oblasti dječijih prava	77
12.	Dječija prava u Bosni i Hercegovini	78
12.1.	Zakonodavstvo	78
12.2.	Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Bosni i Hercegovini	79
12.3.	Ciljevi Bosanskohercegovačke politike u oblasti dječijih prava	82
V.	PRAVA OSOBA SA ONESPOSOBLJENJEM	
13.	Prava osoba sa onesposobljenjem u Evropskoj uniji	85
13.1.	Ciljevi Evropske unije na polju zaštite osoba sa onesposobljenjem	85
14.	Zaštita osoba sa onesposobljenjem u Kraljevini Švedskoj	86
14.1.	Zakonodavstvo	86
14.2.	Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjem u Švedskoj	86
14.3.	Ciljevi švedske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjem	88

15. Zaštita osoba sa onesposobljenjem u Republici Irskoj	88
15.1. Zakonodavstvo	88
15.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjem u Irskoj	89
15.3. Ciljevi irske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjem	90
16. Zaštita osoba sa onesposobljenjem u Velikoj Britaniji	91
16.1. Zakonodavstvo	91
16.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjem u Britaniji	91
16.3. Ciljevi britanske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjem	93
17. Zaštita osoba sa onesposobljenjem u Republici Hrvatskoj	93
17.1. Zakonodavstvo	93
17.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjem u Hrvatskoj	94
17.3. Ciljevi hrvatske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjem	95
18. Zaštita osoba sa onesposobljenjem u Bosni i Hercegovini	96
18.1. Zakonodavstvo	96
18.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjem u Bosni i Hercegovini	97
18.3. Ciljevi Bosanskohercegovačke politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjem	98
VI. RADNA PRAVA	
19. Radna prava u zakonodavstvu Evropske unije	99
20. Radna prava u Kraljevni Švedskoj	100
20.1. Zakonodavstvo	100
20.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Švedskoj	101
20.3. Ciljevi švedske politike na polju radnih prava	103
21. Radna prava u Republici Irskoj	103
21.1. Zakonodavstvo	103
21.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Irskoj	104
21.3. Ciljevi irske politike na polju radnih prava	105
22. Radna prava u Velikoj Britaniji	106
22.1. Zakonodavstvo	106
22.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Britaniji	106
22.3. Ciljevi britanske politike na polju radnih prava	107
23. Radna prava u Republici Hrvatskoj	107
23.1. Zakonodavstvo	107
23.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Hrvatskoj	108
23.3. Ciljevi hrvatske politike na polju radnih prava	108
24. Radna prava u Bosni i Hercegovini	109
24.1. Zakonodavstvo	109
24.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Bosni i Hercegovini	110

24.3.	Ciljevi Bosanskohercegovačke politike na polju radnih prava	112
VII. ZDRAVSTVENA PRAVA		
25.	Zdravstvena prava u Evropskoj uniji	114
25.1.	Ciljevi Evropske unije u oblasti zdravstva	114
26.	Zdravstvo u Kraljevni Švedskoj	115
26.1.	Zakonodavstvo	115
26.2.	Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Švedskoj	115
26.3.	Ciljevi švedske politike na polju zdravstva	117
27.	Zdravstvo u Republici Irskoj	118
27.1.	Zakonodavstvo	118
27.2.	Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Irskoj	118
27.3.	Ciljevi irske politike na polju zdravstva	119
28.	Zdravstvo u Velikoj Britaniji	120
28.1.	Zakonodavstvo	120
28.2.	Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Velikoj Britaniji	121
28.3.	Ciljevi britanske politike na polju zdravstva	121
29.	Zdravstvo u Republici Hrvatskoj	122
29.1.	Zakonodavstvo	122
29.2.	Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Hrvatskoj	123
29.3.	Ciljevi hrvatske politike na polju zdravstva	124
30.	Zdravstvo u Bosni i Hercegovini	122
30.1.	Zakonodavstvo	125
30.2.	Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Bosni i Hercegovini	125
30.3.	Ciljevi Bosanskohercegovačke politike na polju zdravstva	126

TREĆI DIO

UMJESTO RECEPTA

Uklanjanje barijera koje otežavaju poštivanje međunarodno priznatih ekonomsko-socijalnih prava

	UVOD	129
VIII.	KLJUČNI PROBLEMI	131
31.	Ključni problemi u poštivanju prava u oblasti jednakosti polova	131
32.	Ključni problemi u poštivanju dječijih prava	133
33.	Ključni problemi u poštivanju prava osoba sa onesposobljenjima	137
34.	Ključni problemi u poštivanju radnih prava	139
35.	Ključni problemi u poštivanju zdravstvenih prava	145
36.	Zbirni pregled ključnih problema u poštivanju ekonomsko-socijalnih prava	149

36.1.	Prava na jednakost polova	150
36.2.	Prava djeteta	151
36.3.	Pravo na obrazovanje	151
36.4.	Prava starijih lica	152
36.5.	Prava osoba sa onesposobljenjem	152
36.6.	Pravo na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć	153
36.7.	Radna prava	155
36.8.	Zdravstvena zaštita	156
IX.	PROBLEM ALOKACIJE RESURSA	
37.	Polazne informacije	157
38.	Finansiranje socijalnog sektora u Bosni i Hercegovini	158
38.1.	Rast bruto društvenog proizvoda	159
38.2.	Rast ukupne javne potrošnje	161
39.	Promjene u strukturi finansiranja socijalne zaštite	165
39.1.	Četiri modela socijalne zaštite	166
39.2.	Korisnici socijalne zaštite	168
39.3.	Finansiranje i naknade	170
40.	Pregled efekata opcija za reformu socijalnog sektora	172
40.1.	Opcija/Model 1 (Kontinentalni model)	172
40.2.	Model/Opcija 2 (Skandinavski model)	175
40.3.	Model/Opcija 3 (Mediterranski model)	178
40.4.	Model/Opcija 4 (Anglosaksonski model)	180
41.	Resursi nisu problemi	181
X.	PREPORUKE	
42.	Preporuke u oblasti jednakosti polova	185
43.	Preporuke u oblasti prava djeteta	186
44.	Preporuke u oblasti prava na obrazovanje	187
45.	Preporuke u oblasti prava starijih lica	187
46.	Preporuke u oblasti prava osoba sa onesposobljenjem	188
47.	Preporuke u oblasti prava na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć	189
48.	Preporuke u oblasti radnih prava	190
49.	Preporuke u oblasti zdravstvene zaštite	192

Ovaj Izvještaj je dio serije povremenih izvještaja koje objavljuje ALDI. Naši povremeni izvještaji mogu uključivati informativnu perspektivu o pojedinim pitanjima vladinih politika, poziciji pojedinih grupa u društvu, poziciji procesa tranzicije i procesa Evropskih integracija, o rezultatima drugih istraživanja ili drugih izvještaja prezentovanih na konferencijama ili u javnosti. Svi naši povremeni izvještaji prolaze interne provjere, kako bi obezbijedili da su dostigli standard u istraživačkoj kvaliteti i objektivnosti.

ALDI udruženje građana je neprofitna i nevladina organizacija koja podržava razvoj otvorenog društva i ekonomski nezavisnih građana. Sve publikacije ALDI u.g. ne reflektuju uvijek zvanična mišljenja naših klijenata, niti organizacija koja sponzoriraju naša istraživanja.

Ovaj izvještaj je za javnu upotrebu, uz obavezno navođenje naziva i autora prilikom citiranja izvještaja. Elektronska forma izvještaja je besplatna.

Na istraživanju i izradi ovog dokumenta su radili: Demir Imamović, Edita Bešlija, Fatima Imamović i Vildana Kadrić.

Proces interne provjere je sastavni dio svih istraživačkih projekata ALDI u.g. Sve aktivnosti koje su prethodile publikaciji ovog dokumenta bile su predmet procesa obezbjeđenja kvaliteta, kako bi se obezbijedilo da istraživanje dostigne slijedeće standarde: da je problem dobro formulisano; da su sva istraživanja dobro dizajnirana i pravilno izvršena; da su informacije i pretpostavke jasne; da je sva dokumentacija tačna, razumljiva i ubjedljiva i vremenski prihvatljiva; da je istraživanje obavljeno nezavisno i izbalansirano. ALDI u.g. je koristio sve raspoložive informacije prikupljene u procesu istraživanja koje su bez diskriminacije uključene u izvještaj. U slučaju nepostojanja preciznih ili vremenski odgovarajućih statističkih informacija u istraživanju su korištene racionalne pretpostavke.

Objavljeno u februaru 2008. godine od strane ALDI, Udruženje građana

Panorama b.b. 73 000 Goražde

Da naručite naše dokumente ili da dobijete dodatne informacije, možete nas kontaktirati:

telefon: +387 (0)38 227 850, Fax: +387 (0)38 228 594, e-mail aldi@aldi.ba

ALDI u.g. Internet: <http://www.aldi.ba>

"Pošto su poslanici francuskog naroda, sakupljeni u Nacionalnoj skupštini, spoznali da su neznanje, zaboravljanje i nepoštivanje ljudskih prava jedini uzroci javne nesreće i propasti vlade, odlučili su se da prirodna, neotuđiva i sveta prava čovjeka definiraju u jednoj svečanoj Povelji, da bi ona svim članovima društva stalno bila pred očima i neprekidno ih podsjećala na njihova prava i obveze; da bi se djelovanje zakonodavne i izvršne vlasti u svakom momentu moglo usporediti s konačnom svrhom svakog političkog uređenja i da bi se samim tim više poštovalo; da bi se prava građanina zasnovana na jednostavnim i neospornim načelima uvijek mogla upravljati prema održanju Ustava i općem dobru."

Deklaracija o Pravima čovjeka i građanina, Nacionalne skupštine Francuske, 26. avgusta 1789.

U ovom izvještaju govorimo o poštivanju ekonomskih i socijalnih prava u Bosni i Hercegovini. Više od 200 godina Francuska Deklaracija o Pravima čovjeka i građanina podsjeća da vlast konstantno mora osiguravati poštivanje ideje o slobodi i jednakosti svih ljudi kroz zaštitu osnovnih ljudskih prava kao što su sloboda, privatna svojina, sigurnost i neugnjavanje. Pravo na zaštitu od nezaposlenosti, pravo na platu koja minimalno zadovoljava životne potrebe radnikove porodice, pravo na minimalni životni standard, pravo na dječiju zaštitu i porodiljsko odsustvo, pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu su neka od ekonomsko-socijalnih prava koja su garantovana Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima usvojenim od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Poštivanjem ekonomsko-socijalnih prava društvo pokazuje da svoje ključne vrijednosti zasniva na vjeri u ljudsko dostojanstvo i jednakost između ljudi. Takvo društvo neprekidno radi na socijalnom napretku i poboljšanju životnih uslova, istovremeno sa smanjenjem glavnih izvora neslobode kao što su: siromaštvo isto kao i tiranijske vlade, male ekonomske mogućnosti kao i sistematske socijalne oskudice, zanemarivanje javnih usluga isto kao i netolerantnost represivne vlade. Bez obzira što danas imamo izuzetno povećanje sveukupnog bogastva, ogroman broj, možda i većina stanovništva u svijetu živi u društvima koja ne obezbjeđuju poštivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda. Ovaj izvještaj nema primarnu namjeru da ukaže da li se vlasti u Bosni i Hercegovini svojim postupcima svrstavaju u one koji vjeruje u puno poštivanje ljudskih prava ili i dalje kao društvo pripadamo većini koja zanemaruje osnovna ljudska prava, prvenstveno iz razloga što je očigledno da Bosna i Hercegovina kao država ne poštuje međunarodno garantovana osnovna ljudska prava. Iz tog razloga, kao što se iz samog naslova može zaključiti ovaj izvještaj ima za cilj da pomogne u traženju odgovora na pitanje ko i zašto krši ova osnovna prava u Bosni i Hercegovini.

Zašto ekonomsko-socijalna prava?

Ovaj izvještaj je posvećen specifičnoj grupi osnovnih ljudskih prava, koja su u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima kategorisana kao ekonomska, socijalna i kulturna prava.¹ U ovu kategoriju ljudskih prava spadaju sva prava koja su u Univerzalnoj deklaraciji uvrštena kako bi omogućila *"promociju socijalnog napretka i poboljšanja uslova života u većoj slobodi"*, i koja postavlja obavezu svakoj državi članici UN da omogući da *"Svako, kao član društva, ima pravo na socijalno osiguranje i pravo da ostvaruje privredna, društvena i kulturna prava neophodna za svoje dostojanstvo i za slobodan razvoj svoje ličnosti, uz pomoć države i putem međunarodne saradnje, a u skladu sa organizacijom i sredstvima svake države."*² Kako bi se na najbolji način shvatili razlozi zbog kojih ovaj izvještaj obuhvata samo ovu kategoriju prava

---

¹ Od Člana 22 do Člana 27 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Usvojena kao Rezolucija 217 A (II) od strane Generalne skupštine 10 decembra 1948. godine.

² Univerzalna deklaracija, Član 22

potrebno je razumjeti jednu ključnu razliku koja ovu kategoriju prava odvaja od osnovnih ljudskih prava iz kategorije građanskih prava kao što su pravo na život, zabrana ropstva, zabrana samovoljnog hapšenja, pravo na privatnost, ili prava iz kategorije političkih prava kao što su sloboda govora, sloboda udruživanja i mirnog okupljanja, pravo građana da biraju i da budu birani u organe vlasti i da neposredno ili posredno učestvuju u upravljanju javnim poslovima. Univerzalna deklaracija od zemalja članica UN zahtijeva da prihvate Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima kao međunarodni standard koji treba biti ispunjen od strane svake zemlje članice. Ispunjavanje ovih *međunarodnih standarda* u kategoriji građanskih i političkih prava je obavezno za svaku zemlju članicu i nije ograničeno bilo kakvim uslovima. Ni jedna zemlja članica UN ne smije ljudska bića držati u ropstvu ili potčinjenosti i nikakav razlog ne može služiti kao opravdanje za nepoštivanje ovog prava. Sa druge strane, u standardu poštivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava postavljen je zahtjev osiguranja prava *u skladu sa organizacijom i sredstvima države*, što znači da osnovna ljudska prava iz ove kategorije trebaju biti osigurana, ali da je moguće da iz opravdanih razloga država ova prava ne osigurava istovremeno ne kršeći Univerzalnu deklaraciju.

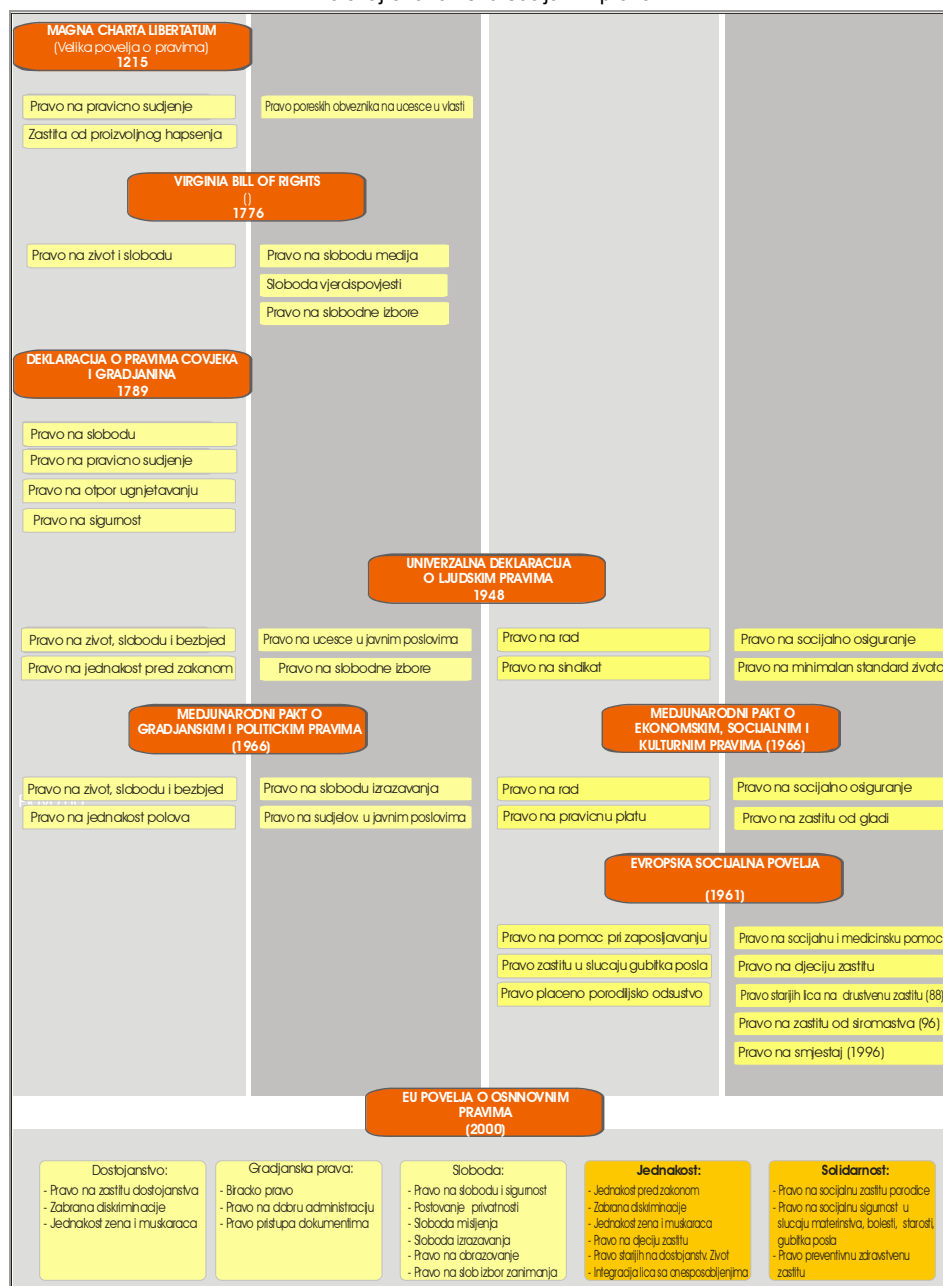
Upravo iz razloga što je državama članicama omogućeno da opcionalno svojim građanima garantuju poštivanje međunarodno priznatih ekonomsko-socijalnih prava u zavisnosti od organizacije javne administracije i njenih realnih mogućnosti da garantuju primjenu ovih prava u praksi, ovaj izvještaj je fokusiran na utvrđivanje činjenica da li je stvarni nivo poštivanja ekonomsko-socijalnih prava u Bosni i Hercegovini u skladu sa organizacijom i sredstvima države, odnosno drugim riječima, da li je trenutni nivo poštivanja ovih prava u skladu sa mogućnostima i potrebama Bosanskohercegovačkog društva. Obzirom da je sa jedne strane poštivanje i razvoj ovih prava od ključne važnosti za socijalni napredak društva, a sa druge strane izuzetno težak zadatak utvrđivanja razlika, i izvora razlika, između trenutnog nivoa poštivanja ovih prava, međunarodno prihvaćenih i realno mogućih, ovaj izvještaj ima sporednu ulogu da pomogne u rasvjetljavanju kompletne slike koja se odnosi na poštivanje i razvoj i značaj ekonomsko-socijalnih prava na ukupnu sigurnost i prosperitet svih stanovnika Bosne i Hercegovine.

Koja su ekonomsko-socijalna prava predmet ovog izvještaja?

Ekonomsko-socijalna prava spadaju u relativno noviju kategoriju ljudskih prava koja su svoje mjesto u katalogu ljudskih prava pronašla tek u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine. Ranijim poveljama o pravima skoro da nije bilo naznake da su neka ekonomska i/ili socijalna prava bila tretirana kao ljudska prava iako zakonodavstvo pojedinih evropskih zemalja odavno priznaje pravo svojim državljanima na minimalan socijalni standard kroz postavljanje obaveza nacionalnim vlastima da štite društveni položaj siromašnih ili lica koja ostaju bez posla, kao što je to Elizabetanski zakon o siromašnim iz 1601. godine. U najranijim poveljama o pravima, kao što je Velika povelja o pravima, nije bilo riječi o ovim pravima, pa čak niti u historijski značajnim deklaracijama o pravima kao što su Virđžinijski zakon o pravima ili Francuska deklaracija o pravima čovjeka i građanina, koji su donešeni nakon što je u Engleskoj stupio na snagu Zakon o siromašnima.

Slika 1.

Položaj ekonomsko-socijalnih prava

Tek sa usvajanjem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima u katalog osnovnih ljudskih prava se uvrštavaju ekonomska prava kao što su: *"pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada i na zaštitu od nezaposlenosti", pravo na pravednu i zadovoljavajuću naknadu (za rad) koja njemu i njegovoj porodici obezbjeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite*³ ili kao što su to prava na osnivanje sindikata, članstvo u njemu, pravo na odmor i povremeno plaćeni odmor i pravo na razumno ograničenje radnog vremena. Obzirom na blisku povezanost ekonomskog i socijalnog života svake osobe, Univerzalna deklaracija zajedno sa ekonomskim pravima definisala je i neka temeljna socijalna prava koja su uvrštena u katalog osnovnih ljudskih prava kao što su pravo na minimalni socijalni standard koje je

³ Član 23, Tačka 1, i Tačka 3 Univerzalne deklaracije

definisano kao: "pravo na standard života koji obezbjeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove porodice, uključujući hranu, odjeću, stan i ljekarsku njegu i potrebne socijalne službe kao i pravo na osiguranje u slučaju nezaposlenosti, bolesti i onesposobljenja, udovišta, starosti..",⁴ pravo na socijalnu zaštitu jednaku za sve majke sa djecom kao i pravo na obrazovanje.⁵

Obzirom da su ova prava definisana na način da svaki član društva ima pravo na ostvarivanje ovih prava uz pomoć države kako smo već napomenuli u skladu sa organizacijom i sredstvima države, ovaj izvještaj ne obuhvata sva ekonomsko-socijalna prava koja su definisana u Univerzalnoj deklaraciji već samo dio prava čije ispunjavanje zavisi od raspoloživih sredstava države obzirom da su predmet ovog istraživanja ekonomski, politički i socijalni razlozi koji utiču na poštivanje ekonomsko-socijalnih prava u praksi. Međutim, ovaj izvještaj u pojedinim segmentima obuhvata i druga ekonomsko-socijalna prava koja nisu uključena u Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, ali ipak predstavljaju prava koja su međunarodno prihvaćena kao standard koji treba poštivati ili su prava koja su direktno ili indirektno propisana zakonima Bosne i Hercegovine, kao što je Ustavom BiH propisano uživanje prava i sloboda navedenih u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, te Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine ili ustavi entiteta Federacije BiH i Republike Srpske koji prema Ustavu BiH imaju nadležnosti u oblasti poštivanja ekonomsko-socijalnih prava. Uvrštavanje ekonomsko-socijalnih prava, koja su definisana u ovim dokumentima, ima izuzetnu važnost obzirom na ustavno uređenje Bosne i Hercegovine. Tako na primjer Ustav Federacije BiH garantuje da će Federacija "osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u aktima navedenim u Aneksu"⁶, gdje jasno stoji katalog ekonomsko-socijalnih prava koja se garantuju na prostoru F BiH preuzetih iz Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ali i prava koja su precizirana u dokumentima koja nisu predviđena Ustavom BiH kao što je Evropska socijalna povelja i prvi dopunski protokol, koji je pomenut u navedenom u aneksu Ustava F BiH. Situacija u Republici Srpskoj je drugačija nego u F BiH obzirom da se Ustavom RS garantuje poštivanje i zaštita ljudskih prava u skladu sa međunarodnim standardima, dok je u preambuli Ustava i samom tekstu Ustava jasno naznačeno da je ustavno uređenje RS utemeljeno na "socijalnoj pravdi", što je i potvrđeno u samom Ustavu.⁷

Iz tog razloga ekonomsko-socijalna prava koja su predmet ovog istraživanja, su u ovom izvještaju obuhvaćena kao prava koja su definisana Univerzalnom deklaracijom UN, Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Evropskom socijalnom poveljom i dodatnim (I, II i III) protokolima. Pored toga, imajući u vidu opštu prihvaćenost težnje ka ostvarivanju budućnosti unutar Evropske unije od strane cjelokupne zajednice u Bosni i Hercegovini, u ovom izvještaju su korišteni i standardi i vrijednosti koji su postavljeni u Povelji o osnovnim pravima Evropske unije koja je stupila na snagu u 2000-toj godini i koja se primjenjuje na prostoru cijele Evropske unije, kao primjer međunarodnog standarda ili visine najvišeg nivoa međunarodno prihvaćenih prava, a koja će ulaskom BiH u Evropsku uniju biti u potpunosti primjenjivana na prostoru cijele Bosne i Hercegovine bez diskriminacije.

---

⁴ Isto, Član 25, Stav 1

⁵ Isto, Članovi 25. i 26.

⁶ Dio II, Član 2. Ustava Federacije BiH

⁷ Član 5, Stav 1. i 3. Ustava RS

Obzirom na sve prethodno pobrojane razloge, predmet ovog istraživanja su specifična ekonomsko-socijalna prava koja se u međunarodnim sporazumima različito kategoriju, ali koja se u Povelji o osnovnim pravima u EU svrstavaju u grupu prava koja regulišu pitanje *jednakosti i solidarnosti*. Između širokog spektra prava u okviru ova dva poglavlja u ovom izvještaju su tretirana prava koja se tiču *jednakosti polova, dječijih prava, radnih prava, prava na zdravstvenu zaštitu i prava osoba sa onesposobljenjem*, a specifična pitanja kao što su pravo na zaštitu socijalno ugroženih ili pravo na socijalnu zaštitu i socijalnu sigurnost su razmatrana na specifičnim mjestima u okviru tretiranih prava obzirom na visok stepen međuzavisnosti pojedinih ekonomsko-socijalnih prava.

Svrha izvještaja

Razlog za odabir ovih pet kategorija osnovnih prava, pored njihove specifičnosti u poštivanju od strane vlasti Bosne i Hercegovine (uslovljenost obzirom na mogućnosti), nalazi se u samoj svrsi ovog izvještaja. Naime, svrha ovog izvještaja jeste objavljivanje nezavisnih informacija o trenutnim problemima i postignućima na ispunjavanju političkih i ekonomskih zahtjeva koji se postavljaju pred vlasti Bosne i Hercegovine od strane Evropske unije na putu ka punopravnom članstvu. Kako bi bili u stanju da donose ispravne odluke po pitanju uslova koje Bosna i Hercegovina treba da ispuni na evropskom putu, Evropska komisija krajem svake godine objavljuje Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine na putu ka članstvu u EU. U tom izvještaju u posebnoj sekciji koja se odnosi na političke kriterije, a u okviru nje dio koji obuhvata pitanja poštivanja ljudskih prava i zaštitu manjina, Evropska komisija prezentira najznačajnije informacije o poštivanju građanskih i političkih prava i ekonomskih i socijalnih prava. U dijelu koji se odnosi na napredak u poštivanju ekonomskih i socijalnih prava nabrojana su prava čije stanje, poštivanje i napredak su povezani sa ispunjavanjem političkih kriterija za napredak Bosne i Hercegovine na putu ka Evropskoj uniji. To su slijedeća prava:

- ✘ Ženska prava;
- ✘ Dječija prava;
- ✘ Prava u oblasti obrazovanja;
- ✘ Prava socijalno ugroženih osoba i osoba sa onesposobljenjima;
- ✘ Radna prava;
- ✘ Prava na organizovanje sindikata;
- ✘ Antidiskriminacijske politike;
- ✘ Oblast socijalnog dijaloga između vlasti, sindikata i poslodavaca; i
- ✘ Imovinska prava.

Jedna od najvažnijih svrha ovog izvještaja jeste davanje nezavisne ocjene o poštivanju ekonomskih i socijalnih prava kao međunarodno zagarantovanih ljudskih prava uzimajući u obzir stvarne mogućnosti i tretiranje poštivanja ovih prava u praksi od strane vlasti Bosne i Hercegovine. Pored ovoga,

ništa manje važna svrha ovog izvještaja jeste ukazivanje na moguća poboljšanja u primjeni i poštivanju ekonomskih i socijalnih prava u Bosni i Hercegovini na način da primjena tih prava utiče na dodatno ubrzanje procesa Evropskih integracija jer prihvatanje i poštivanje ekonomskih i socijalnih prava koja su trenutno na snazi u zemljama Evropske unije ne samo da pokazuje stvarne sposobnosti Bosne i Hercegovine da u praksi provede najhumanije Evropske vrijednosti, već time garantujemo da su uz visok stepen zaštite ekonomskih i socijalnih prava građani potpuno slobodni i nezavisni u korištenju građanskih i političkih prava što je jedan od ključnih kriterija za članstvo u Evropskoj uniji.

Prilog 1:
Deklaracija o Pravima čovjeka i građanina
1789

Nacionalne skupštine Francuske, 26. avgusta 1789.

PREAMBULA

Pošto su poslanici francuskog naroda, sakupljeni u Nacionalnoj skupštini, spoznali da su neznanje, zaboravljanje i nepoštivanje ljudskih prava jedini uzroci javne nesreće i propasti vlade, odlučili su se da prirodna, neotuđiva i sveta prava čovjeka definišu u jednoj svečanoj Povelji, da bi ona svim članovima društva stalno bila pred očima i neprekidno ih podsjećala na njihova prava i obveze; da bi se djelovanje zakonodavne i izvršne vlasti u svakom momentu moglo uporediti s konačnom svrhom svakog političkog uređenja i da bi se samim tim više poštovalo; da bi se prava građanina zasnovana na jednostavnim i neospornim načelima uvijek mogla upravljati prema održanju Ustava i općem dobru.

Kao posljedicu toga Nacionalna skupština sad prepoznaje i proglašava slijedeća ljudska i građanska prava pod zaštitom Svevišnjeg:

PRVI ČLAN

Ljudi jesu i nakon svog rođenja ostaju slobodni i jednakopravni. Socijalne razlike smiju biti obrazložene samo u smislu opće koristi.

II

Cilj svakog političkog udruženja je održanje prirodnih i neotuđivih ljudskih prava. Ova prava su sloboda, privatna svojina, sigurnost i otpor ugnjetavanju.

III

Porijeklo svakog suvereniteta počiva u naciji. Ni jedno udruženje, niti individua ne mogu koristiti vlast koja ne potiče od njih samih.

IV

Sloboda se sastoji u tome da svako može činiti sve što ne šteti nekom drugom; tako da ostvarivanje prirodnih prava svakog čovjeka ima za granicu samo osiguranje jednakih prava i za ostale članove društva. Ove se granice mogu regulisati zakonski.

V

Samo zakon ima pravo da zabrani djelovanja koja su štetna za društvo. Sve što nije zabranjeno zakonom ne može biti ni spriječeno, i nitko ne može biti prisiljen da učini nešto, što zakon ne nalaže.

VI

Zakon je izraz opće volje. Svi građani imaju pravo da učestvuju lično, ili preko svojih predstavnika, u njegovom donošenju. On mora biti isti za sve, bilo da štiti, bilo da kažnjava. Pošto su svi građani jednaki pred njim, podjednako su im dostupna, prema njihovoj sposobnosti, sva dostojanstva, mjesta i javne službe, bez obzira na bilo kakvu razliku osim one koja se tiče njihovih vrlina i njihovih talenata.

VII

Svaki čovjek može biti optužen, uhapšen i zatvoren, ali samo u slučajevima određenim zakonom i u formama koje on propisuje.

Oni koji samovoljno izdaju, izvršavaju ili daju na izvršavanje neke naredbe, trebaju biti kažnjeni. Ipak, svaki građanin koji po slovu zakona bude pozvan na sud ili uhapšen, smjesta se mora tome povinovati. Ukoliko to odbije, može ga se kazniti.

VIII

Zakon treba da odredi samo one kazne, koje su očigledno neophodne. Niko ne može biti kažnjen po osnovu zakona, koji nije usvojen, objavljen i zakonski primjenjiv prije počinjenog djela.

IX

Pošto je svaki čovjek nevin, dok mu se ne dokaže krivica, mora se paziti da se pri njegovom hapšenju, ukoliko se smatra da je ono neophodno, izbjegne svaka nepotrebna grubost.

X

Nitko ne smije biti uznemiravan zbog svog mišljenja ili zbog njemu svojstvene religije, sve dok njegovo izjašnjavanje ne ometa zakonom određeni javni red i mir.

XI

Slobodno izražavanje mišljenja je jedno od najvrijednijih ljudskih prava. Dakle, svaki čovjek može slobodno pisati, govoriti i štampati svoja djela pod odgovornošću da ne zloupotrebljava ovu slobodu u slučajevima određenim zakonom.

XII

Osiguranje ljudskih i građanskih prava zahtijeva prisustvo oružanih snaga. Ove snage bivaju, dakle, angažirane u cilju dobrostanja svih, a ne u cilju ostvarivanja posebne koristi onih, kojima je povjereno zapovjedanje istim.

XIII

Za izdržavanje javne sile, i za troškove uprave, neophodan je zajednički doprinos. On mora biti podjednako raspodijeljen među svim građanima, prema njihovim mogućnostima.

XIV

Svi građani imaju pravo da direktno ili putem svojih poslanika određuju potrebnost javnih dažbina, da ih odobre, da preispitaju njihovo korištenje, te da odrede njihovu visinu, razrez, plaćanje i dužinu plaćanja.

XV

Zajednica ima pravo da od svakog javnog službenika zatraži izvještaj o njegovom radu.

XVI

Društvo u kojem prava nisu zagarantovana i gdje ne postoji podjela vlasti nema Ustava.

XVII

S obzirom da je privatna svojina nepovredivo i sveto pravo, ona nikome ne može biti oduzeta, osim ako za to ne postoji očigledna zakonski regulisana javna potreba ili pod uslovom pravednog i već ranije određenog obeštećenja.

Prilog 2:

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima 1948

Generalne skupštine Ujedinjenih nacija

Preambula

Pošto je priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode, pravde i mira u svijetu;

Pošto je nepoštovanje i preziranje ljudskih prava vodilo varvarskim postupcima, koji su vrijeđali savjest čovječanstva, i pošto je stvaranje svijeta u kojem će ljudska bića uživati slobodu govora i ubjeđenja i biti slobodna od straha i nestašice proglašeno kao najviša težnja svakog čovjeka;

Pošto je bitno da ljudska prava budu zaštićena pravnim poretkom kako čovjek ne bi bio primoran da kao krajnjem izlazu pribjegne pobuni protiv tiranije i ugnjetavanja;

Pošto je bitno da se podstiče razvoj prijateljskih odnosa među narodima;

Pošto su narodi Ujedinjenih nacija u Povelji ponovo proglasili svoju vjeru u osnovna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost čovjekove ličnosti i ravnopravnost muškaraca i žena i pošto su odlučili da podstiču društveni napredak i poboljšaju uslove života u većoj slobodi;

Pošto su se države članice obavezale da u saradnji s Ujedinjenim nacijama obezbijede opšte poštovanje i primjenu ljudskih prava i osnovnih sloboda;

Pošto je opšte shvatanje ovih prava i sloboda od najveće važnosti za puno ostvarenje ove obaveze;

Sada, zbog toga,

Generalna Skupština

proglašava ovu **Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima** kao zajednički standard koji treba da postignu svi narodi i sve nacije da bi svaki pojedinac i svaki organ društva, imajući ovu Deklaraciju stalno na umu, težio da učenjem i vaspitavanjem doprinese poštovanju ovih prava i sloboda i da postupnim unutrašnjim i međunarodnim mjerama obezbijedi njihovo opšte i stvarno priznanje i poštovanje kako među narodima samih država članica, tako i među narodima onih teritorija koje su pod njihovom upravom.

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svješću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. Dalje, neće se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna, ili da joj je suverenost na ma koji drugi način ograničena.

Član 3.

Svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti.

Član 4.

Niko se ne smije držati u ropstvu ili potčinjenosti: ropstvo i trgovina robljem zabranjeni su u svim oblicima.

Član 5.

Niko se ne smije podvrgnuti mučenju ili svirepom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.

Član 6.

Svako ima pravo da svuda bude priznat kao pravni subjekt.

Član 7.

Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju.

Član 8.

Svako ima pravo na djelotvorni pravni lijek pred nadležnim nacionalnim sudovima protiv djela kojima se krše osnovna prava koja su mu priznata ustavom ili zakonima.

Član 9.

Niko ne smije biti proizvoljno uhapšen, pritvoren, niti protjeran.

Član 10.

Svako ima potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega.

Član 11.

1. Svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbjeđena sva jamstva potrebna za njegovu odbranu.
2. Niko se ne smije osuditi za djela ili propuštanja koja nisu predstavljala krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vrijeme kada su izvršena. Isto tako ne smije se izricati teža kazna od one koja se mogla primijeniti u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno.

Član 12.

Niko se ne smije izložiti proizvoljnom miješanju u privatni život, porodicu, stan ili prepisku, niti napadima na čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog miješanja ili napada.

Član 13.

1. Svako ima pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedine države.
2. Svako ima pravo da napusti svaku zemlju, uključujući svoju vlastitu, i da se vrati u svoju zemlju.

Član 14.

1. Svako ima pravo da traži i uživa u drugim zemljama azil od proganjanja.
2. Na ovo pravo se ne može pozvati u slučaju gonjenja koje se istinski odnosi na krivična djela nepolitičke prirode ili na postupke protivne ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 15.

1. Svako ima pravo na državljanstvo.
2. Niko ne smije samovoljno biti lišen svog državljanstva niti prava da promijeni državljanstvo.

Član 16.

1. Punoletni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjeroispovijesti, imaju pravo da sklope brak i da zasnuju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom sklapanja braka, za vrijeme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda.
2. Brak se može sklopiti samo uz slobodan i potpun pristanak lica koja stupaju u brak.
3. Porodica je prirodna i osnovna ćelija društva i ima pravo na zaštitu države i društva.

Član 17.

1. Svako ima pravo da posjeduje imovinu, sam i u zajednici s drugima.
2. Niko ne smije biti samovoljno lišen svoje imovine.

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da čovjek sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, manifestuje svoju vjeru ili uvjerenje podučavanjem, običajima, molitvom i obredom.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 20.

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.
2. Niko se ne može primorati da pripada nekom udruženju.

Član 21.

1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika.
2. Svako ima pravo da na ravnopravnoj osnovi stupa u javnu službu u svojoj zemlji.
3. Volja naroda je osnova državne vlasti: ova volja treba da se izražava na povremenim i slobodnim izborima, koji će se sprovesti opštim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili odgovarajućim postupkom kojim se obezbjeđuje sloboda glasanja.

Član 22.

Svako, kao član društva, ima pravo na socijalno osiguranje i pravo da ostvaruje privredna, društvena i kulturna prava neophodna za svoje dostojanstvo i za slobodan razvoj svoje ličnosti, uz pomoć države i putem međunarodne saradnje, a u skladu sa organizacijom i sredstvima svake države.

Član 23.

1. Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada i na zaštitu od nezaposlenosti.
2. Svako, bez ikakve razlike, ima pravo na jednaku platu za jednaki rad.
3. Svako ko radi ima pravo na pravednu i zadovoljavajuću naknadu koja njemu i njegovoj porodici obezbjeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite.
4. Svako ima pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

Član 24.

Svako ima pravo na odmor i razonodu, uključujući razumno ograničenje radnog vremena i povremeno plaćeni odmor.

Član 25.

1. Svako ima pravo na standard života koji obezbjeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove porodice, uključujući hranu, odjeću, stan i ljekarsku njegu i potrebne socijalne službe, kao i pravo na osiguranje u slučaju nezaposlenosti, bolesti, onesposobljenja, udovištva, starosti ili drugih slučajeva gubljenja sredstava za izdržavanje usljed okolnosti nezavisnih od njegove volje.
2. Majke i djeca imaju pravo na naročito staranje i pomoć. Sva djeca, rođena u braku ili van njega, uživaju jednaku socijalnu zaštitu.

Član 26.

1. Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.
2. Obrazovanje treba da bude usmjereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unapređuje razumijevanje, trpeljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim grupama, kao i djelatnost Ujedinjenih nacija za održanje mira.
3. Roditelji imaju prvenstveno pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju decu.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umjetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe.
2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je on tvorac.

Član 28.

Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem prava i slobode objavljeni u ovoj Deklaraciji mogu biti potpuno ostvareni.

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i pun razvoj njegove ličnosti.
2. U vršenju svojih prava i sloboda svako se može podvrgnuti samo onim ograničenjima koja su predviđena zakonom isključivo u cilju obezbjeđenja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih, kao i zadovoljenja pravičnih zahtjeva morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.
3. Ova prava i slobode se ni u kom slučaju ne mogu ostvarivati protivno ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 30.

Nijedna odredba ove Deklaracije ne može se tumačiti kao pravo za ma koju državu, grupu ili lice da obavlja bilo koju djelatnost ili da vrši bilo kakvu radnju usmjerenu na rušenje prava i sloboda koji su u njoj sadržani.

Prilog 3:

Međunarodni Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
G.A. res. 2200A (XXI), 21 U.N.GAOR Supp. (No. 16) at 49, U.N.
Doc. A/6316 (1966), 993 U.N.T.S. 3, *stupila na snagu* Jan. 3,
1976.

PREAMBULA

Države ugovornice ovog Pakta,
Smatrajući, u skladu s načelima izraženim u Povelji Ujedinjenih
nacija, da je priznanje prirodnog dostojanstva i jednakih i
neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode,
pravde i mira u svijetu,
Priznajući da ova prava proizlaze iz prirodnog dostojanstva
ljudske ličnosti,
Priznajući da u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim
pravima, ideal slobodnog ljudskog bića oslobođenog straha i
oskudice, može biti postignut samo ako su stvoreni uslovi koji
omogućavaju svakome da uživa svoja ekonomska, socijalna i
kulturna prava, isto tako kao i svoja građanska i politička prava,
Smatrajući da Povelja Ujedinjenih nacija nameće državama
obavezu unaprijeđenja sveopšteg poštovanja ljudskih prava i
sloboda,
Uzimajući u obzir da pojedinac ima dužnosti prema drugim
pojedincima i prema zajednici kojoj pripada i da je dužan težiti
unaprijeđenju i poštivanju prava priznatih u ovome Paktu,
Saglasile su se o slijedećim članovima:

PRVI DIO

Član 1.

1. Svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje. Na osnovu ovog
prava oni slobodno određuju svoj politički položaj i slobodno
sprovode svoj privredni, društveni i kulturni razvoj.
2. Radi ostvarenja svojih ciljeva, svi narodi mogu slobodno
raspolagati svojim prirodnim bogatstvima i izvorima, bez uštrba po
obaveze koje proizlaze iz međunarodne privredne saradnje,
zasnovane na načelima uzajamne koristi i međunarodnom pravu.
Ni u kom slučaju jedan narod ne može biti lišen svojih vlastitih
sredstava opstanka.
3. Države ugovornice ovog Pakta, uključujući tu i one koje su
odgovorne za upravljanje nesamoupravnim teritorijama i
teritorijama pod starateljstvom, dužne su da olakšaju ostvarenje
prava naroda na samoopredjeljenje i poštivaće ovo pravo shodno
odredbama Povelje Ujedinjenih nacija.

DRUGI DIO

Član 2.

1. Svaka država ugovornica ovog Pakta obavezuje se da
poduzima korake do maksimuma svojih raspoloživih resursa,
kako putem vlastitog napora tako i kroz međunarodnu pomoć i
saradnju, naročito na ekonomskom i tehničkom planu, u cilju
postepenog obezbjeđenja punog ostvarivanja prava priznatih u
ovom Paktu putem svih pogodnih sredstava, uključujući tu
naročito usvajanje zakonodavnih mjera.

2. Države ugovornice ovog Pakta obavezuju se da jamče da se
prava koja su u njemu proglašena izvršavaju bez ikakve
diskriminacije zasnovane na rasi, boji, polu, jeziku,
vjeroispovijesti, političkom ili kakvom drugom mišljenju,
nacionalnom ili društvenom porijeklu, imovini, rođenju ili nekom
drugom statusu.

3. Zemlje u razvoju, uz dužnu pažnju prema ljudskim pravima i
svojoj nacionalnoj privredi, mogu odrediti u kojem će obimu
garantovati ekonomska prava priznata u ovom Paktu licima koja
nisu njihovi državljani.

Član 3.

Države ugovornice ovog Pakta obavezuju se da obezbijede
jednako pravo muškaraca i žena na korištenje svih ekonomskih,
socijalnih i kulturnih prava koja su nabrojana u ovom Paktu.

Član 4.

Države ugovornice ovog Pakta priznaju da, u uživanju onih prava
koje država obezbjeđuje u skladu s ovim Paktom, država može
podvrgnuti ova prava samo onim ograničenjima utvrđenim
zakonom, i to jedino u mjeri koja je u skladu sa prirodom tih prava
isključivo u cilju unaprijeđenja opšteg blagostanja u jednom
demokratskom društvu.

Član 5.

1. Nijedna odredba ovog Pakta ne može se tumačiti kao da daje
bilo kojoj državi, grupi ili pojedincu ma kakvo pravo da se upušta
u bilo koju djelatnost ili da vrši bilo koji čin kojem je svrha
uništenje prava ili sloboda priznatih u ovom Paktu, ili na
ograničenja šireg obima nego što su ona predviđena u ovom
Paktu.
2. Neće biti dopušteno nikakvo ograničenje ili ukidanje osnovnih
ljudskih prava, priznatih ili koja su na snazi u nekoj zemlji na
osnovu zakona, konvencija, propisa ili običaja, pod izgovorom da
ih ovaj Pakt ne priznaje ili ih priznaje u užem obimu.

TREĆI DIO

Član 6.

1. Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo na rad, koje
podrazumijeva pravo svakog lica da dobije mogućnost da
obezbijedi sebi sredstva za život slobodno izabranim ili
prihvaćenim radom, te će poduzeti odgovarajuće mjere za zaštitu
ovog prava.
2. Mjere koje će svaka država ugovornica ovog Pakta poduzeti da
bi se postiglo puno ostvarenje ovog prava uključuje tehničko
usmjeravanje i stručno obrazovanje, izradu programa obuke,
politika i tehnika za postizanje stabilnog ekonomskog, društvenog
i kulturnog razvoja i punog zaposlenja i proizvodnosti, pod
uslovima koji će pojedincu sačuvati uživanje osnovnih političkih i
ekonomskih sloboda.

Član 7.

Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo svakome na uživanje pravednih i povoljnih uslova rada, koji obezbjeđuju naročito:

a) nagrađivanje koje, kao minimum, donosi svakom radniku:

1) pravednu platu i jednaku nagradu za rad jednake vrijednosti bez ikakve razlike; posebno, ženama moraju biti garantovani uslovi koji nisu lošiji od onih koje uživaju muškarci, uz jednaku nagradu za jednak rad.

2) pristojan život za njih i njihove porodice shodno odredbama ovog Pakta;

b) bezbjedne i zdrave uslove rada;

c) podjednaku mogućnost za svakog da bude u svom radu unaprijeđen u odgovarajuću višu kategoriju uzimajući u obzir jedino dužinu radnog staža i sposobnost;

d) odmor, slobodno vrijeme, razumno ograničenje radnog vremena i povremeno plaćeno odsustvo, kao i nagradu za državne praznične dane.

Član 8.

1. Države ugovornice ovog Pakta obavezuju se da obezbijede:

a) pravo svakog lica da sa drugima obrazuje sindikate i da stupa u sindikat po svom izboru, zavisno jedino od pravila koja je utvrdila odnosna organizacija, a radi zaštite i unaprijeđenja svojih ekonomskih i socijalnih interesa. Vršenje ovog prava može biti predmet jedino zakonom predviđenih ograničenja, koja su neophodna u jednom demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti ili javnog reda, ili radi zaštite i slobode drugih lica;

b) pravo sindikata da osnivaju nacionalne federacije ili konfederacije i pravo ovih federacija i konfederacija da osnivaju međunarodne sindikalne organizacije ili da se u njih učlanjuju;

c) pravo sindikata da slobodno obavljaju svoju djelatnost bez ikakvih drugih ograničenja sem onih koja su u interesu nacionalne bezbjednosti ili javnog reda, ili zaštite prava i sloboda drugih lica;

d) pravo na štrajk, s tim da se ono vrši u skladu sa zakonima svake pojedine zemlje.

2. Ovaj član ne sprječava uspostavljanje zakonskih ograničenja korištenja ovih prava od strane pripadnika oružanih snaga, policije ili državne uprave.

3. Nijedna odredba ovog člana ne ovlašćuje države ugovornice Konvencije Međunarodne organizacije rada iz 1948. o sindikalnim slobodama i o zaštiti sindikalnih prava da poduzimaju zakonodavne mjere koje bi bile na uštrb ili da primjenjuju zakon na način koji bi bio na uštrb jemstva predviđenih u pomenutoj Konvenciji.

Član 9.

Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo svakog na socijalno obezbjeđenje, uključujući tu i socijalno osiguranje.

Član 10.

Države ugovornice ovog Pakta priznaju da:

1. Najšira moguća zaštita i pomoć treba da se pruži porodici, koja je prirodna i osnovna ćelija društva, posebno za njeno zasnivanje

i dok je ona odgovorna za izdržavanje i odgoj djece o kojoj se stara. U brak se može stupiti samo po slobodnom pristanku budućih supružnika.

2. Posebna zaštita treba da bude pružena majci u toku razumnog vremenskog perioda prije i poslije porođaja. U toku ovog perioda zaposlene majke treba da koriste plaćeno odsustvo ili odsustvo uz odgovarajuća davanja socijalnih beneficija.

3. Posebne mjere pomoći i zaštite treba da se poduzmu u korist sve djece i omladine bez ikakve diskriminacije zbog porijekla ili drugih razloga. Djeca i omladina trebaju biti zaštićeni od privrednog i društvenog iskorištavanja. Njihovo zapošljavanje na radovima štetnim po njihov moral i zdravlje, koji dovode u opasnost njihov život ili mogu spriječiti normalan razvoj, biće kažnjeno po zakonu. Države takođe treba da odrede granicu starosti ispod koje će zapošljavanje dječije radne snage biti zabranjeno i kažnjivo po zakonu.

Član 11.

1. Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo svakog lica na životni standard adekvatan za njega i njegovu porodicu, uključujući tu i odgovarajuću ishranu, odijevanje i stanovanje, kao i stalno poboljšanje životnih uslova. Države ugovornice će poduzeti odgovarajuće mjere za obezbjeđenje ostvarivanja ovog prava, priznajući u tu svrhu suštinsku važnost slobodno prihvaćene međunarodne saradnje.

2. Države ugovornice ovog Pakta, priznajući svakome osnovno pravo da bude zaštićen od gladi, poduzeće pojedinačno i putem međunarodne saradnje potrebne mjere, uključujući tu i konkretne programe potrebne:

a) za poboljšanje metoda proizvodnje, očuvanja i raspodjele životnih namirnica punim korištenjem naučnih i tehničkih saznanja, širenjem znanja o načelima ishrane i razvojem ili reformom agrarnih sistema na takav način da se postigne najefikasnije iskorištavanje i upotreba prirodnih resursa;

b) za obezbjeđenje pravedne raspodjele svjetskih izvora hrane u odnosu na potrebe, vodeći računa o problemima koji se postavljaju kako u zemljama uvoznicama tako i u izvoznicama prehrambenih namirnica.

Član 12.

1. Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo svakog lica da uživa najbolje stanje fizičkog i društvenog zdravlja koje može postići.

2. Mjere koje će države ugovornice ovog Pakta poduzeti u cilju potpunog ostvarivanja ovog prava moraju obuhvatati mjere neophodne za:

a) smanjenje broja mrtvorodenčadi i dječije smrtnosti, te mjere za zdrav razvoj djeteta;

b) poboljšanje svih vidova industrijske higijene i higijene okoline;

c) sprječavanje, liječenje i kontrola zaraznih, endemičnih, profesionalnih i drugih oboljenja;

d) stvaranje uslova koji će svima osigurati ljekarske usluge i ljekarsku njegu u slučaju bolesti.

Član 13.

1. Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo svakog lica na obrazovanje. One su saglasne da će obrazovanje biti usmjereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i osjećanju njenog dostojanstva kao i da će jačati poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda.

One su takođe saglasne da obrazovanje mora da omogućiti svakome da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu, da unaprijedi razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim nacijama i svim rasnim, etničkim ili vjerskim grupama i da pomogne razvoj djelatnosti Ujedinjenih nacija za očuvanje mira.

2. Države ugovornice ovog Pakta priznaju da u cilju postizanja potpunog ostvarivanja ovog prava:

a) osnovno obrazovanje će biti obavezno i besplatno dostupno svima;

b) srednje obrazovanje u svojim raznim oblicima, uključujući tu tehničku i stručnu nastavu, mora se učiniti opštim i dostupnim svakome putem svih odgovarajućih sredstava, a posebno postepenim uvođenjem besplatne nastave;

c) više obrazovanje ima se učiniti podjednako dostupnim svakome prema njegovim sposobnostima putem svih odgovarajućih sredstava, a naročito postepenim uvođenjem besplatne nastave;

d) osnovno obrazovanje treba da se podstiče ili pojača koliko je god moguće za ona lica koja nisu uopšte dobila osnovno obrazovanje ili ga nisu u potpunosti dovršila;

e) aktivno će se nastojati na razvoju školske mreže na svim stupnjevima, ustanovljavati podesan sistem stipendija i neposredno poboljšavati materijalni uslovi nastavnog osoblja.

3. Države ugovornice ovog Pakta obavezuju se da poštuju slobodu roditelja, i u slučaju potrebe, zakonskih staratelja, da izaberu za svoju djecu druge prosvjetne ustanove sem onih koje je osnovala javna vlast, ali koje su u skladu s najnužnijim propisima koji mogu biti odobreni od strane države u oblasti obrazovanja radi obezbjeđenja vjerskog i moralnog vaspitanja njihove djece u skladu sa njihovim vlastitim ubjedenjem.

4. Nijedna odredba ovog člana ne treba da bude tumačena tako da se upliće u slobodu pojedinca i pravnih tijela da osnivaju i da upravljaju prosvjetnim ustanovama, ali uvijek pod uslovom da budu poštovana načela iznijeta u stavu 1. ovog člana i da obrazovanje koje se pruža u tim ustanovama bude u skladu s minimalnim standardima koje bi država mogla donijeti.

Član 14.

Svaka država ugovornica ovog Pakta, koja u trenutku kada postaje strana ugovornica nije u mogućnosti da obezbijedi na svojoj matičnoj teritoriji ili na drugim teritorijama pod svojom vlašću obaveznu i besplatnu osnovnu nastavu, obavezuje se da u roku od dvije godine izradi i usvoji podroban plan neophodnih mjera za postepeno ostvarivanje, u okviru razumnog broja godina utvrđenog ovim planom, pune primjene načela obavezne i besplatne osnovne nastave za sve.

Član 15.

1. Države ugovornice ovog Pakta priznaju svakome pravo:

a) da učestvuje u kulturnom životu,

b) da uživa u koristima naučnog napretka i njegove primjene,

c) da se koristi zaštitom moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz bilo kog naučnog, književnog ili umjetničkog proizvoda čiji je on tvorac.

2. Mjere koje će države ugovornice ovog Pakta poduzeti u cilju obezbjeđenja punog ostvarivanja ovog prava moraju obuhvatati one koje su neophodne da bi se obezbijedilo očuvanje, razvoj i širenje nauke i kulture.

3. Države ugovornice ovog Pakta obavezuju se da poštuju slobodu koja je neophodna za naučno istraživanje i stvaralačku djelatnost.

4. Države ugovornice ovog Pakta priznaju koristi koje treba da proizđu iz pomaganja i razvoja međunarodnih veza i saradnje u oblasti nauke i kulture.

ČETVRTI DIO

Član 16.

1. Države ugovornice ovog Pakta se obavezuju da, shodno odredbama ovog dijela Pakta, podnesu izvještaje o mjerama koje budu poduzete i o postignutom napretku u cilju obezbjeđenja poštivanja prava priznatih u Paktu.

2. a) Svi izvještaji upućivaće se generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, koji dostavlja njihov prepis Ekonomskom i socijalnom Vijeću na razmatranje u skladu sa odredbama ovog Pakta;

b) generalni sekretar Ujedinjenih nacija dostavlja takođe i specijalizovanim ustanovama prepis izvještaja ili bilo koje odnosne dijelove izvještaja upućene od strane ugovornica ovog Pakta, koje su takođe i članice pomenutih specijalizovanih agencija, ukoliko ovi izvještaji imaju veze s pitanjima koja spadaju u nadležnost pomenutih ustanova prema propisima njihovih ustavnih akata.

Član 17.

1. Države ugovornice ovog Pakta podnose izvještaje povremeno, prema programu koji će utvrditi Ekonomsko i socijalno Vijeće u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu ovog Pakta, pošto se bude savjetovao sa državama ugovornicama i zainteresovnim specijalizovanim ustanovama.

2. Izvještaji mogu da označe činioce i teškoće koji sprječavaju ove države da u potpunosti izvrše obaveze predviđene ovim Paktom.

3. U slučaju kada su odnosna obaveštenja prethodno već bila upućena Organizaciji Ujedinjenih nacija ili nekoj specijalizovanoj ustanovi od strane neke države ugovornice ovog Pakta, neće biti potrebno ponovo pružati pomenuta obavještenja, već će biti dovoljno tačno pozivanje na ova obavještenja.

Član 18.

Na osnovu odgovornosti koja mu pripada prema Povelji Ujedinjenih nacija u oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Ekonomsko i socijalno Vijeće može da zaključi sporazume sa specijalizovanim ustanovama da one podnose izvještaje, koji se odnose na postignuti napredak u pogledu poštovanja odredaba ovog Pakta koje ulaze u okvir njihovih djelatnosti. Ovi izvještaji mogu da sadrže podatke o odlukama i preporukama koje usvoje

nadležni organi specijalizovanih ustanova o takvoj mjeri sprovođenja u djelo (implementaciji).

Član 19.

Ekonomsko i socijalno Vijeće može dostaviti Komisiji za ljudska prava radi proučavanja i preporuka opšte prirode ili, ako je potrebno, radi obavještenja, izvještaje o ljudskim pravima koje država podnosi shodno članu 16 i 17 kao i izvještaje o ljudskim pravima koje podnose specijalizovane ustanove shodno članu 18.

Član 20.

Države ugovornice ovog Pakta i zainteresovane specijalizovane ustanove mogu podnijeti Ekonomskom i socijalnom Vijeću primjedbe na svaku preporuku opšte prirode, donijetu na osnovu člana 19, ili na svako pozivanje na preporuku opšte prirode koja se nalazi u izvještaju Komisije za ljudska prava, ili u svakom dokumentu pomenutom u izvještaju.

Član 21.

Ekonomsko i socijalno Vijeće može podnositi s vremena na vrijeme Generalnoj skupštini izvještaje koji sadrže preporuke opšteg karaktera i sažeti izvod obavještenja primljenih od država ugovornica ovog Pakta i od specijalizovanih ustanova o poduzetim mjerama i postignutom napretku u cilju obezbjeđenja opšteg poštivanja ljudskih prava priznatih u ovom Paktu.

Član 22.

Ekonomsko i socijalno Vijeće može skrenuti pažnju drugih organa Organizacije Ujedinjenih nacija, njihovih pomoćnih organa i zainteresovanih specijalizovanih ustanova koje se bave pružanjem tehničke pomoći na svako pitanje koje pokreću izvještaji pomenuti u ovom dijelu ovog Pakta i koja može pomoći ovim tijelima da se izjasne, svako u svom djelokrugu nadležnosti, o opravdanosti međunarodnih mjera pogodnih da doprinesu uspješnom i postepenom sprovođenju (implementaciji) ovog Pakta.

Član 23.

Države ugovornice ovog Pakta su saglasne da mjere međunarodnog karaktera za obezbjeđenje ostvarivanja ljudskih prava priznatih u pomenutom Paktu obuhvataju naročito takve metode kao što su zaključenje konvencija, usvajanje preporuka, pružanje tehničke pomoći i održavanje, u zajednici sa zainteresovanim vladama, regionalnih i tehničkih sastanaka u svrhu savjetovanja i proučavanja.

Član 24.

Nijedna odredba ovog Pakta ne može se tumačiti na štetu odredaba Povelje Ujedinjenih nacija i ustava specijalizovanih ustanova, koje određuju odnose odgovornosti raznih organa Organizacije Ujedinjenih nacija i specijalizovanih ustanova u pogledu pitanja kojima se bavi ovaj Pakt.

Član 25.

Nijedna odredba ovog Pakta neće se tumačiti tako da nanosi štetu neotuđivom pravu svih naroda da uživaju i iskorištavaju potpuno i slobodno svoja prirodna bogatstva i resurse.

PETI DIO

Član 26.

1. Ovaj Pakt je otvoren za potpisivanje svim državama članicama Ujedinjenih nacija, ili članicama bilo koje od njenih specijalizovanih ustanova, svakoj državi ugovornici Statuta Međunarodnog suda pravde, kao i svakoj drugoj državi koju pozove Generalna skupština Ujedinjenih nacija da postane ugovornica ovog Pakta.

2. Ovaj Pakt podliježe ratifikaciji. Instrumenti ratifikacije biće deponovani kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

3. Ovaj Pakt će biti otvoren za pristupanje svakoj državi na koju se odnosi stav I. ovog člana.

4. Pristupanje će se izvršiti deponovanjem instrumenata o pristupanju kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

5. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će obavijestiti sve države koje su potpisale ovaj Pakt, ili koje su mu pristupile, o deponovanju svakog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

Član 27.

1. Ovaj Pakt će stupiti na snagu poslije deponovanja kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija tridesetpetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

2. Za svaku državu koja ratifikuje ovaj Pakt, ili mu pristupi poslije deponovanja tridesetpetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, pomenuti Pakt će stupiti na snagu tri mjeseca poslije deponovanja od strane te države njenog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

Član 28.

Odredbe ovog Pakta primjenjuju se na sve jedinice federativnih država bez ikakvog ograničenja ili izuzetaka.

Član 29.

1. Svaka država ugovornica ovog Pakta može predložiti izmjenu ili dopunu i njihov tekst dostaviti Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar će potom prosljediti sve predložene izmjene ili dopune državama ugovornicama ovog pakta, tražeći od njih da mu saopšte da li žele sazivanje konferencije država ugovornica radi razmatranja tih prijedloga i glasanja o njima. Ako se najmanje jedna trećina država izjasni u prilog ovog sazivanja, generalni sekretar će sazvati konferenciju pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija. Svaka izmjena ili dopuna koju usvoji većina država ugovornica prisutnih na konferenciji i koje učestvuju u glasanju, podliježe odobrenju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.

2. Ove izmjene ili dopune stupaju na snagu kada budu odobrene od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija i prihvaćene od dvije trećine država ugovornica ovog Pakta, u skladu sa njihovim odnosnim ustavnim postupcima.

3. Kada ove izmjene ili dopune stupe na snagu, one su obavezne za sve države ugovornice koje su ih prihvatile, dok druge države ugovornice ostaju vezane odredbama ovog Pakta i svakom izmjenom i dopunom koju su ranije prihvatile.

Član 30.

Nezavisno od saopštenja predviđenih u Stavu 5 Člana 26, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će obavijestiti sve države koje se imaju u vidu u Stavu 1 istog člana:

- a) o potpisima stavljenim na ovaj Pakt i instrumentima ratifikacije i pristupanja deponovanim shodno Članu 26,
- b) o datumu stupanja na snagu ovog Pakta shodno Članu 27 i o datumu stupanja na snagu svake izmjene ili dopune predviđene u Članu 29.

Član 31.

- 1. Ovaj Pakt, čiji su tekstovi na engleskom, kineskom, španskom, francuskom i ruskom podjednako vjerodostojni, biće deponovan u arhivi Organizacije Ujedinjenih nacija.
- 2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija dostaviće ovjerene prepise ovog Pakta svakoj državi na koju se odnosi Član 26.

Prilog 4.
Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji
2000
Vijeće ministara EU

UVOD

Narodi Evrope, u stvaranju još većeg međusobnog jedinstva, odlučni su u želji da dijele mirnu budućnost zasnovanu na vrijednostima koje su im zajedničke.

Svjesna svoje duhovne i moralne baštine, Unija se temelji na nedjeljivim univerzalnim vrijednostima ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti i solidarnosti; temelji se na principima demokratije i vladavini prava. Ona stavlja pojedinca u centar svojih aktivnosti ustanovljavanjem državljanstva Unije i stvaranjem jednog područja slobode, bezbjednosti i pravde.

Unija doprinosi očuvanju i razvoju tih zajedničkih vrijednosti, poštujući pritom raznolikost kultura i tradicija naroda Evrope kao i nacionalne identitete država članica i organizaciju njihovih javnih vlasti na nacionalnim, regionalnim i lokalnim nivoima; ona podstiče izbalansiran i održiv razvoj i obezbjeđuje slobodno kretanje ljudi, dobara, usluga i kapitala i slobodu preduzetništva.

U tu svrhu neophodno je ojačati zaštitu osnovnih prava u svjetlosti društvenih promjena, društvenog napretka, naučnog i tehnološkog razvoja, time što će se ta prava još više istaći u Povelji.

Ova Povelja reaffirmiše, poštujući ovlaštenja i zadatke Zajednice i Unije i princip subsidiarnosti, prava koja proističu, naročito iz ustavnih tradicija i međunarodnih obaveza koje su zajedničke za države članice, iz Ugovora o Evropskoj uniji, ugovora Zajednice, Evropske Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, društvenih povelja koje je usvojila Zajednica i Vijeće Evrope i iz slučajeva iz sudske prakse Suda pravde Evropskih Zajednica i Evropskog suda za ljudska prava.

Uživanje tih prava povlači za sobom odgovornosti i obaveze u odnosu na druga lica, ljudsku zajednicu i buduće generacije. Zbog toga Unija priznaje prava, slobode i principe koji su zacrtani u ovom dokumentu.

POGLAVLJE I

Dostojanstvo

Član 1

Ljudsko dostojanstvo

Ljudsko dostojanstvo je nepovredivo, ono se mora poštovati i štiti.

Član 2

Pravo na život

Svako ima pravo na život.

Niko ne smije biti osuđen na smrt ili pogubljen.

Član 3

Pravo na lični integritet

Svako ima pravo na poštovanje njegovog, odnosno njenog fizičkog i mentalnog integriteta.

U oblastima medicine i biologije naročito se mora poštovati slijedeće:

- slobodan pristanak dobro obaviještenog lica u skladu sa procedurama predviđenim zakonom,
- zabrana vršenja eugenetske prakse, naročito oni postupci koji su usmjereni na selekciju ljudi,
- zabrana da ljudsko tijelo i njegovi dijelovi budu izvor finansijskog profita,
- zabrana reproduktivnog kloniranja ljudskih bića.

Član 4

Zabrana mučenja i nehumanog i ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja

Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, nehumanom ili ponižavajućem tretmanu ili kažnjavanju.

Član 5

Zabrana ropstva i prinudnog rada

Niko ne smije biti držan u ropstvu ili u položaju sličnom ropstvu. Ni od koga se ne smije tražiti da vrši prisilni ili prinudni rad. Trgovina ljudskim bićima je zabranjena.

POGLAVLJE II

Slobode

Član 6

Prava na slobodu i bezbjednost

Svako ima pravo na ličnu slobodu i bezbjednost.

Član 7

Poštovanje privatnog i porodičnog života

Svako ima pravo da se poštuje njegov, odnosno njen privatni i porodični život, dom i komuniciranje.

Član 8

Zaštita ličnih podataka

Svako ima pravo na zaštitu ličnih podataka koji se odnose na njega, odnosno nju.

Takvi podaci moraju se koristiti samo za određene, utvrđene svrhe i na bazi pristanka odnosno lica ili na nekoj drugoj zakonom predviđenoj osnovi. Svako ima pravo pristupa prikupljenim podacima koji se tiču njega ili nje, i pravo na ispravku tih podataka.

Usaglašenost sa ovim pravilima podliježe kontroli od strane nezavisnih organa.

Član 9

Pravo na brak i na zasnivanje porodice

Pravo na brak i pravo na zasnivanje porodice mora biti garantovano u skladu sa nacionalnim zakonima kojima se uređuje ostvarivanje tih prava.

Član 10

Sloboda mišljenja, savjesti i religije

Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i religije. To pravo uključuje slobodu promjene religije ili uvjerenja, i slobodu da pojedinačno ili u zajednici sa drugima, na javnom mjestu ili privatno, manifestuje svoju religiju ili uvjerenje kroz obožavanje, propovijedanje, vršenje službe i posmatranje.

Priznaje se pravo na prigovor savjesti u skladu sa nacionalnim zakonima kojima se uređuje ostvarivanje tog prava.

Član 11

Sloboda izražavanja i informisanja

Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvata slobodu zauzimanja stavova i pravo na primanje i davanje informacija i ideja bez ometanja od strane javnih vlasti i bez obzira na granice.

Mora se poštovati sloboda i pluralizam štampe.

Član 12

Sloboda okupljanja i udruživanja

Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja na svim nivoima, naročito u političkim, sindikalnim i građanskim stvarima, što podrazumijeva pravo svakoga da osniva sindikate i pridružuje im se radi zaštite njegovih, odnosno njenih interesa.

Političke partije na nivou Unije doprinose izražavanju političke želje građana Unije.

Član 13

Sloboda umjetnosti i nauke

Umjetnost i naučna istraživanja biće oslobođena svih ograničenja. Poštovaće se akademske slobode.

Član 14

Pravo na obrazovanje

Svako ima pravo na obrazovanje i pravo na profesionalnu i trajnu obuku.

To pravo uključuje mogućnost besplatnog obaveznog obrazovanja.

Mora se poštovati sloboda osnivanja obrazovnih institucija uz poštovanje demokratskih principa i prava roditelja da svojoj djeci obezbijede takvo obrazovanje i školovanje koje će biti usaglašeno sa njihovim religioznim, filozofskim i pedagoškim ubjeđenjima, u skladu sa nacionalnim zakonima kojima se uređuje ostvarivanje te slobode i tog prava.

Član 15

Sloboda izbora zanimanja i pravo na zaposlenje

Svako ima pravo na zaposlenje i na slobodno izabrano ili prihvaćeno zanimanje.

Svaki građanin Unije slobodan je da traži zaposlenje, da radi, da ostvaruje svoje pravo na preduzetništvo i da pruža usluge u svakoj državi članici.

Državljeni trećih zemalja koji imaju radnu dozvolu u nekoj državi članici, imaju pravo na rad pod jednakim uslovima kao i svi građani Unije.

Član 16

Pravo na poslovne aktivnosti

Priznaje se pravo vršenja poslovnih aktivnosti u skladu sa zakonima Zajednice, nacionalnim zakonima i nacionalnom praksom.

Član 17

Pravo na imovinu

Svako ima pravo da posjeduje, koristi, otuđuje i nasljeđuje njegovu, odnosno njenu zakonski stečenu imovinu. Niko ne smije biti lišen njegove, odnosno njene imovine, izuzev u javnom interesu i u slučajevima i pod okolnostima koji su predviđeni

zakonom, kada će za taj gubitak biti blagovremeno isplaćena pravedna nadoknada. Korištenje imovine može biti regulisano zakonima samo ukoliko je to neophodno zbog općeg interesa. Intelektualna svojina će biti zaštićena.

Član 18

Pravo na azil

Pravo na azil će biti garantovano, uz puno poštovanje odredbi Ženevske Konvencije od 28. jula 1951. i Protokola od 31. januara 1967. koje se odnose na status izbeglica i u skladu sa ugovorom na osnovu kojeg je osnovana Evropska Zajednica.

Član 19

Zaštita u slučajevima preseljavanja, protjerivanja ili ekstradicije
Kolektivna protjerivanja su zabranjena.

Niko ne smije da bude preseljen, protjeran ili ekstradiran u državu u kojoj postoji ozbiljan rizik da će on ili ona biti podvrgnuti smrtnoj kazni, mučenju ili drugim nehumanim ili ponižavajućim tretmanima ili kaznama.

POGLAVLJE III

Jednakost

Član 20

Jednakost pred zakonom

Svi su pred zakonom jednaki.

Član 21

Zabrana diskriminacije

Zabranjen je svaki vid diskriminacije koja se zasniva na polu, rasi, boji kože, etničkom ili socijalnom porijeklu, genetskim osobinama, jeziku, religiji ili uvjerenju, političkom ili bilo kom drugom mišljenju, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovini, rođenju, invaliditetu, životnom dobu ili seksualnoj orijentaciji.

U okviru primjene ugovora o osnivanju Evropske Zajednice i ugovora o Evropskoj uniji, ne protiveći se specijalnim odredbama tih ugovora, zabranjena je svaka diskriminacija koja se zasniva na nacionalnosti.

Član 22

Raznolikost kultura, religija i jezika

Unija će poštovati raznolikost kultura, religija i jezika.

Član 23

Jednakost polova

Jednakost muškaraca i žena mora biti obezbijedena na svim poljima, uključujući tu zapošljavanje, rad i platu. Princip jednakosti ne smije da spriječi održavanje ili usvajanje mjera koje predviđaju specifične prednosti u korist onog pola koji je nedovoljno zastupljen.

Član 24

Prava djeteta

Djeca moraju imati pravo na zaštitu i brigu neophodnu za njihovu dobrobit. Ona mogu slobodno da izražavaju svoje mišljenje. Takvo mišljenje se mora uzeti u obzir u stvarima koja se njih tiču, a u skladu sa njihovim godinama i zrelosti.

U svim postupcima koji se odnose na djecu, bilo da ih sprovode javne vlasti ili privatne ustanove, primarni značaj se mora pridati najvišim interesima djeteta.

Svako dijete mora imati pravo da redovno održava lični i direktni kontakt sa oba svoja roditelja, izuzev u slučaju kada se to protivi najvišim interesima djeteta.

Član 25

Prava starih lica

Unija priznaje i poštuje pravo starih lica na dostojanstven i nezavisan život i na njihovo učešće u socijalnom i kulturnom životu.

Član 26

Integriranje osoba sa onesposobljenjem

Unija priznaje i poštuje pravo osoba sa onesposobljenjem na mjere kojima se obezbjeđuje njihova nezavisnost, socijalna i profesionalna integracija i njihovo učešće u životu zajednice.

POGLAVLJE IV

Solidarnost

Član 27

Prava radnika na informisanost i konsultovanje u preduzetništvu
Radnicima, odnosno njihovim predstavnicima se mora, na odgovarajućim nivoima, garantovati informisanost i blagovremeno konsultovanje u slučajevima i pod uslovima koji su predviđeni zakonima Zajednice i nacionalnim zakonima i praksom.

Član 28

Pravo kolektivnog ugovaranja i djelovanja

Radnici i poslodavci, ili njihove odgovarajuće organizacije, imaju pravo, u skladu sa zakonima Zajednice i nacionalnim zakonima i praksom, da pregovaraju i sklapaju kolektivne ugovore na odgovarajućim nivoima, a u slučaju konflikta interesa, imaju pravo na kolektivno djelovanje u cilju zaštite svojih interesa, uključujući tu i štrajk.

Član 29

Pravo na usluge traženja zaposlenja

Svako ima pravo na besplatne usluge traženja zaposlenja.

Član 30

Zaštita u slučaju neopravdanog otkaza

Svaki radnik ima pravo na zaštitu protiv neopravdanog otkaza, u skladu sa zakonima Zajednice i nacionalnim zakonima i praksom.

Član 31

Pravedni i poštjeni uslovi rada

Svaki radnik ima pravo na radne uslove koji poštuju njegovo, odnosno njeno zdravlje, bezbjednost i dostojanstvo. Svaki radnik ima pravo na ograničenje maksimalnog broja radnih sati, na dnevni i nedjeljni odmor i na plaćeni godišnji odmor.

Član 32

Zabrana dječijeg rada i zaštita mladih na radu

Zapošljavanje djece je zabranjeno. Minimalna starost koja je dovoljna za zaposlenje ne može biti manja od minimalne starosti kada se završava školovanje, uvažavajući pritom ona pravila koja su za omladinu povoljnija, izuzev ograničenih odstupanja.

Omladina koja je zaposlena mora da ima radne uslove koji su odgovarajući njihovom životnom dobu i mora biti zaštićena od ekonomske eksploatacije i takve vrste rada koji bi mogao da naškodi njihovoj bezbjednosti, zdravlju, ili fizičkom, mentalnom i socijalnom razvoju, ili da ometa njihovo školovanje.

Član 33

Porodični i profesionalni život

Porodica treba da ima pravnu, ekonomsku i socijalnu zaštitu. Da bi uskladio porodični i profesionalni život svako ima pravo na zaštitu od otkaza sa posla iz razloga koji su u vezi sa materinstvom i pravo na plaćeno porodiljsko odsustvo i roditeljsko odsustvo nakon rođenja ili usvojenja djeteta.

Član 34

Socijalno osiguranje i socijalna pomoć

Unija priznaje i poštuje pravo na socijalno osiguranje i na socijalne servise koji obezbjeđuju zaštitu u slučajevima kao što je materinstvo, bolest, nesreće na poslu, zavisnost od drugih ili starost, i u slučaju gubitka zaposlenja, u skladu sa zakonima Zajednice, nacionalnim zakonima i praksom.

Svaki stanovnik Evropske unije unutar njene teritorije ima pravo na socijalno osiguranje i socijalna davanja u skladu sa zakonima Zajednice, nacionalnim zakonima i praksom.

U cilju borbe protiv socijalnog isključenja i siromaštva, Unija priznaje i poštuje pravo na socijalnu pomoć i smještaj da bi se obezbijedila pristojna egzistencija za sve one čiji prihodi nisu dovoljni, u skladu sa zakonima Zajednice, nacionalnim zakonima i praksom.

Član 35

Zdravstvena zaštita

Svako ima pravo na preventivnu zdravstvenu zaštitu i pravo na medicinski tretman pod uslovima koji su regulisani nacionalnim zakonima i praksom. U svim definicijama, kao i u primjeni politike i djelatnosti Unije mora se predvidjeti visoki nivo zaštite ljudskog zdravlja.

Član 36

Pristup servisima od opšteg ekonomskog interesa

Unija priznaje i poštuje pristup servisima od opšteg ekonomskog interesa kako je on regulisan nacionalnim zakonima i praksom, u skladu sa ugovorom o Evropskoj Zajednici, u cilju podsticanja socijalne i teritorijalne kohezije Unije.

Član 37

Zaštita životne sredine

U smjernice Unije mora biti integrisan i obezbijeđen visok nivo zaštite životne sredine i poboljšanja njenog kvaliteta, u skladu sa principima održivog razvoja.

Član 38

Zaštita potrošača

Smjernice Unije će obezbijediti visok nivo zaštite potrošača.

POGLAVLJE V

Građanska prava

Član 39

Pravo glasa i pravo kandidovanja na izborima za Evropski Parlament

Svaki građanin Unije ima pravo glasa i pravo na kandidovanje na izborima za Evropski Parlament u državi u kojoj on ili ona ima prebivalište, pod istim uslovima kao i državljanin te države. Članovi Evropskog Parlamenta će se birati direktnim općim izborima kroz slobodno i tajno glasanje.

Član 40

Pravo glasa i pravo kandidovanja na opštinskim izborima

Svaki građanin Unije ima pravo glasa i pravo kandidovanja na opštinskim izborima u državi članici u kojoj on ili ona ima prebivalište, pod istim uslovima kao i državljanin te države.

Član 41

Pravo na dobru administraciju

Svako lice ima pravo na nepristrasan, pošten i blagovremen tretman njegovih, odnosno njenih stvari u institucijama i tijelima Unije. To pravo obuhvata:

- pravo svakog lica da bude saslušano prije nego što se bilo koja pojedinačna mjera protiv njega, odnosno nje preduzme;
- pravo svakog lica na uvid u njegov, odnosno njen dosije, poštujući pritom legitimne interese u pogledu povjerljivosti i profesionalne i poslovne tajne;
- obavezu administracije da obrazloži svoje odluke;

Svako lice ima pravo na naknadu svake štete koju prouzrokuju institucije Zajednice, ili njeni službenici u sprovođenju svojih dužnosti, u skladu sa opštim principima koji su zajednički zakonima država članica.

Svako lice može da piše institucijama Unije na jednom od ugovorenih jezika i njemu se mora odgovoriti na istom jeziku.

Član 42

Pravo pristupa dokumentima

Svaki građanin Unije i svako fizičko ili pravno lice koje ima prebivalište ili službeno sjedište u nekoj državi članici, ima pravo pristupa dokumentima Evropskog Parlamenta, Savjeta i Komisije.

Član 43

Ombudsmen

Svaki građanin Unije i svako fizičko ili pravno lice koje ima prebivalište ili službeno sjedište u nekoj državi članici, ima pravo da Ombudsmenu Unije prijavi slučajeve nepravilnosti u radu institucija ili organa Zajednice, izuzimajući pritom Sud pravde i Sud prve instance kada djeluju u svojstvu suda.

Član 44

Pravo na peticiju

Svaki građanin Unije i svako fizičko ili pravno lice koje ima prebivalište ili službeno sjedište u nekoj državi članici, ima pravo na peticiju Evropskom Parlamentu.

Član 45

Sloboda kretanja i nastanjanja

Svaki građanin Unije ima pravo da se slobodno kreće i nastanjuje unutar teritorije država članica.

Sloboda kretanja i nastanjanja može biti garantovana, u skladu sa ugovorom o Evropskoj Zajednici, državljanima trećih država koji zakonski borave na teritoriji neke države članice.

Član 46

Diplomatska i konzularna zaštita

Svaki građanin Unije će, na teritoriji treće države u kojoj država članica čiji je on, odnosno ona državljanin nema predstavništvo, dobiti zaštitu diplomatskih ili konzularnih organa bilo koje druge države članice pod istim uslovima kao i državljanin te države članice.

POGLAVLJE VI

Pravda

Član 47

Pravo na efikasan pravni lijek i na pravedno suđenje

Svako onaj čija se prava i slobode garantovane propisima Unije krše, ima pravo na efikasnu pravnu zaštitu pred sudovima u skladu sa uslovima koji su predviđeni u ovom Članu.

Svako ima pravo na pravedno i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji je zakonski ustanovljen. Svakom treba pružiti mogućnost da bude savjetovan, branjen i zastupan.

Onima koji nemaju dovoljno sredstava, mora se učiniti dostupnom pravna pomoć u tolikoj meri koja je neophodna da bi im se obezbijedio efikasan pristup pravdi.

Član 48

Pretpostavka nevinosti i pravo na odbranu

Svaki optuženi će biti smatran nevinim dok se u skladu sa zakonom ne dokaže da je kriv.

Svakom optuženom mora biti garantovano pravo na odbranu.

Član 49

Principi zakonitosti i proporcionalnosti krivičnih djela i kazne

Niko se ne smije smatrati krivim za krivično djelo zbog činjenja ili nečinjenja koje, u vrijeme kada je učinjeno, po nacionalnom ili međunarodnom pravu nije predstavljalo krivično djelo. Ne smije se primjeniti teža kazna od one koja je bila predviđena u vrijeme kada je krivično djelo učinjeno. Ukoliko, nakon izvršenja krivičnog djela, zakon za njega predvidi manju kaznu, primjeniće se ta kazna.

Ovaj Član neće isključiti suđenje i kaznu za svako lice zbog činjenja ili nečinjenja koje je, u vrijeme kada je učinjeno, predstavljalo krivično djelo po opštim principima koje priznaje zajednica naroda.

Visina kazne ne smije biti neproporcionalna krivičnom djelu.

Član 50

Pravo da se za isto krivično djelo u krivičnom postupku ne bude suđen ili kažnjavao dva puta

Niko ne smije biti ponovo suđen ili kažnjen u krivičnom postupku za djelo za koje je, na teritoriji Unije, on ili ona već bio konačno oslobođen ili osuđen u skladu sa zakonima.

POGLAVLJE VII

Opšte odredbe

Član 51

Oblast primjene

Odredbe ovog poglavlja se odnose na institucije i organe Unije, poštujući pritom principe subsidiarnosti, kao i na države članice, samo kada oni primjenjuju propise Unije. Zbog toga oni treba da poštuju prava i da se drže principa iz ovog poglavlja i da podstiču njihovu primjenu shodno svojim konkretnim ovlaštenjima. Ovo poglavlje ne daje Zajednici ni Uniji nikakvo novo ovlaštenje ili zadatak, niti mijenja njihova ovlaštenja i zadatke koji su određeni ugovorima.

Član 52

Oblast garantovanih prava

Svako ograničavanje primjene onih prava i sloboda koje priznaje ova Povelja mora biti zasnovano na zakonu i mora poštovati suštinu tih prava i sloboda. Na osnovu principa proporcionalnosti, do ograničenja može doći samo ukoliko su ona neophodna i ukoliko ispunjavaju ciljeve od opšteg interesa koje priznaje Unija ili ukoliko postoji potreba zaštite prava i sloboda drugih. Prava koje priznaje ova Povelja, a koja se zasnivaju na ugovorima Zajednice ili na ugovoru o Evropskoj uniji, ostvarivaće se pod uslovima i u granicama koje određuju navedeni ugovori. Što se tiče prava iz ove Povelje koja odgovaraju pravima garantovanim Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, značenje i oblast primjene takvih prava će biti isti kao što je navedenom Konvencijom predviđeno. Ova odredba neće sprečavati zakone Unije da predvide još veću zaštitu.

Član 53

Nivo zaštite

Nijedna odredba ove Povelje ne smije se tumačiti tako da ograničava ili da na negativan način utiče na ljudska prava i osnovne slobode onako kako ih, u odgovarajućim oblastima primjene, priznaju zakoni Unije, međunarodni zakoni i međunarodni ugovori u kojima učestvuju države članice ili Zajednica, uključujući tu Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, i kako ih priznaju u ustavu država članica.

Član 54

Zabrana zloupotrebe prava

Nijedna odredba ove Povelje ne smije se tumačiti tako da daje pravo na angažovanje u djelatnosti ili da izvrši djelo čiji je cilj uništenje prava i sloboda koja priznaje ova Povelja, ili na

njihovom ograničavanju u većem stepenu nego što ova Povelja predviđa.

PRVI

DIO

EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA

Zašto su ekonomsko-socijalna prava važna
za prosperitet stanovnika Bosne i
Hercegovine

P RISTUP SOCIJALNIM PRAVIMA

Zbog uobičajenog poimanja Evropske unije kao zajednice ekonomskih i trgovinskih interesa, većina nas zaboravlja da su socijalne vrijednosti jedan od osnovnih stubova na kojima počiva Evropska unija. Socijalna prava su imala vrlo važnu ulogu u razvoju EU koja, zahvaljujući snazi ideja solidarnosti i jednakosti, omogućava održavanje socijalne kohezije i jednakosti koja je bez premca u savremenom svijetu. Ipak, globalizacija i drugi faktori su izvršili pritisak na Evropski model socijalnih prava. Upravo iz tog razloga u prvom poglavlju odlučili smo da prikažemo šta su temelji na kojima se grade ekonomska i socijalna prava i kakvu ulogu ti temelji imaju u savremenom i dinamičnom – globaliziranom svijetu. Na početku želimo da odgovorimo možda na najvažnije pitanje: Da li je poštivanje ekonomskih i socijalnih prava pristup koji se nalazi na početku kraja ili na kraju početka, obzirom da je sa 21. stoljećem po nekima završeno zlatno doba privrednog rasta u zapadnoj Evropi, koje je potaklo veoma glasne debate o promjenama (tranziciji) odnosa između države, politike i tržišta, posebno nakon očiglednih poteškoća zemalja istočne i srednje Evrope da u kratkom roku uspješno provedu ekonomsku i političku tranziciju? Nadamo se da će čitaoc na kraju ovog poglavlja biti u stanju procijeniti značaj ekonomsko-socijalnih prava u širem kontekstu koji je dovoljno širok da omogućava davanje odgovora na prethodno pitanje, koji će omogućiti da se bez predrasuda pristupi upoznavanju sa trenutnim nivoom poštivanja ekonomskih i socijalnih prava u Bosni i Hercegovini i drugim evropskim zemljama.

1. Evropski korijeni socijalnih prava

Tradicija predstavlja osnov Evropskog socijalnog modela koja se prilagođavala savremenim potrebama tokom proteklih dvije stotine godina. Socijalna prava u modernoj Evropi proizašla su iz potreba društva istovremeno sa napuštanjem srednjovjekovnih okova u dobu renesanse i početkom *prosvjetiteljstva*. Već u sedamnaestom stoljeću javne vlasti su prihvatile grupu minimalnih prava svakog građanina, bez obzira na njegov ekonomski status, radi toga da njegovo blagostanje ne bi zavisilo isključivo od njegovih sposobnosti ili pak o milostinji. Ideja koja je vodila uspostavljanju prvih socijalnih prava zasnovana je na uvjerenju da korist koju ima pojedinac od tih prava ne služi samo povećanju dobrobiti pojedinaca nego isto tako jačanju cijelog društva.

Socijalna prava u Evropi počivaju na dva različita temelja. Prvi temelj je nacionalni (državni), definisan je i podržan rastom socijalne države koja je zahvaljujući socijaldemokratskoj ideji uspjela u većini zemalja zapadne Evrope uvrstiti različita ekonomska i socijalna prava u nacionalne ustave. U evropskim su zemljama ekonomska i socijalna prava najčešće rezultat niza međusobno povezanih mjera, koje se, uprkos razlikama od jedne zemlje do druge, mogu posmatrati sa tri politička nivoa. Prvi nivo obuhvata socijalna prava u okviru prava na socijalnu sigurnost uključujući fiskalne mjere kojima se želi uspostaviti sigurnost i redistribucija dohotka, a isto tako pobijediti siromaštvo. Minimalni dohoci, penzije, naknade za nezaposlenost, naknade za majčinstvo i porodični dodaci, u različitom stepenu finansirani od strane

poslodavaca, zaposlenika i javne vlasti su tipični primjeri ovih mjera. Drugi nivo socijalnih prava čine mreže socijalnih službi koje se ponajprije odnose na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje, iako većina evropskih zemalja nudi niz specijaliziranih socijalnih službi koje imaju za cilj poboljšanje kvalitete života. Konačno, reguliranje tržišta rada, kojim se priznaju i štite neka prava zaposlenih, predstavlja treći nivo socijalnih prava koja se odnose na ekonomski život pojedinca i koja se zbog toga preciznije zovu ekonomska prava. Ova prava istovremeno promoviraju kontrolu uslova rada i učestvovanje pojedinaca na tržištu rada, ali i prava koja se odnose na organizovanje sindikata i učestvovanje u donošenju odluka na nivou preduzeća.

Drugi temelj se nalazi izvan nacionalnog zakonodavstva i on se nalazi na međunarodnom nivou. Grupa pravnih instrumenata, naročito dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i Evropske unije definiše međunarodne norme koje se odnose na ekonomsko-socijalna prava. Ove tri međunarodne institucije igraju posebno važnu ulogu u promovisanju socijalnog razvoja i uspostavljanju globalne alijanse koja ima za cilj stvaranje takve klime koja će doprinijeti da ekonomska i socijalna prava postanu tako snažno prihvaćena u društvu kao što su to nekada postali pravo na život i zabrana držanja u ropstvu ili potčinjenosti. Zahvaljujući UN Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Evropskoj socijalnoj povelji, i EU povelji o osnovnim pravima demokratske države u Evropi imaju izuzetno snažan i širok temelj za poštivanje i razvoj ekonomskih i socijalnih prava.

Za Bosnu i Hercegovinu ovaj temelj igra posebnu ulogu, jer se kompletan sistem zaštite osnovnih ljudskih prava, uključujući zaštitu osnovnih ekonomskih i socijalnih prava zasniva na međunarodnim izvorima prava. Sa jedne strane međunarodni dokumenti kao što su Univerzalna deklaracija i Međunarodni pakt su zagwarantovani ustavom BiH i ovaj temelj je bitan jer na osnovu njega možemo procijeniti koliko vlasti Bosne i Hercegovine poštuju zakonom propisana prava, dok nam drugi izvori kao što su Evropska socijalna povelja ili EU povelja o osnovnim pravima ukazuju na činjenicu koliko je neophodno da vlasti BiH unaprijede postojeća ekonomsko-socijalna prava obzirom na preuzetu obavezu domaćih vlasti (obaveza koja je propisana ustavom, ali koju nikada niti jedna vlada nije direktno preuzela kao svoju obavezu) da kontinuirano razvijaju sistem zaštite osnovnih ekonomskih i socijalnih prava. U ovom kontekstu obzirom na trenutne aktivnosti oko ratifikacije Evropske socijalne povelje, dobro je naglasiti u kojem kontekstu ova povelja, ali takođe i EU povelja o osnovnim pravima može uticati na pristup socijalnim pravima za stanovnike Bosne i Hercegovine.

U Evropskoj socijalnoj povelji Vijeća Evrope ekonomska prava se ponajprije odnose na zaposlenost i tržište rada, dok se socijalna prava u biti odnose na zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Povelja sadrži 19 značajnih članova, od kojih se prvih deset odnosi na različite aspekte zaposlenosti, tržišta rada i odnosa poslodavac – zaposlenik, dok su ostali članovi općenito posvećeni socijalnim pravima. Povelja počiva na načelu nedjeljivosti prava čovjeka i ističe važnost odbijanja diskriminacije na osnovi rase, boje kože, spola, jezika, religije, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, stanja zdravlja, pripadnosti nacionalnoj manjini, statusa po rođenju i svakog drugog statusa. Priroda socijalnih prava jasno proizlazi iz pristupa prihvaćenog u Povelji, kako u njezinoj izvornoj tako i u izmijenjenoj verziji. Ta su prava u Povelju unesena u obliku obaveze država, a nisu, na primjer, obznanjena u obliku

individualnih prava. Drugim riječima, Povelja definiše institucionalni i pravni okvir kao vodič za dobru praksu. Ona u bitnome stipulira odredbe i socijalne mjere specificirajući cijeli niz političkih angažmana. Međutim, Povelja ide dalje od jednostavnog obznanjivanja odredbi, jer također nastoji uspostaviti standarde i promovisati određene prakse i vrijednosti (kao npr. načelo konsultacije i, kada je riječ o službama socijalne pomoći, načelo participacije pojedinaca, te dobrovoljnih i drugih asocijacija). Drugi značajan aspekt pristupa sadržanog u Evropskoj socijalnoj povelji se odnosi na činjenicu da se taj instrument ne ograničava samo na jamstvo temeljnih socijalnih prava u obliku angažovanja država, nego predviđa postupno poboljšanje standarda u tom području. Tako je primijenjen postupak sukcesivne evaluacije; on od vlada zahtijeva periodično ispitivanje novih obaveza koje trebaju ili mogu prihvatiti. Neprihvatanje nekih odredbi, prema tome, smatra se prolaznim fenomenom. Drugim riječima, na djelu je više dinamički nego statički karakter prava. Pored ostalog, Povelja ne počiva na uniformnom modelu, nego na zajedničkim vrijednostima. Načelo harmonizacije na osnovu niza zajedničkih standarda ima prednost pred načelom striktno uniformizacije.

Takođe, veoma značajnu podršku razvoju modernog pristupa ekonomskim i socijalnim pravima u Bosni i Hercegovini ima Povelja o osnovnim pravima Evropske unije. Usvajanjem Povelje o osnovnim pravima Evropske unije u 2000-toj godini napravljen je značajan napredak u području ekonomskih i socijalnih prava u Evropi. Pristup koji su odabrali autori tog dokumenta je drugačiji, u odnosu na ranije međunarodne dokumente koji obavezuju na poštovanje ekonomskih i socijalnih prava (što pokazuje upotreba izraza 'osnovna prava') obzirom da su sva prava iz ove povelje EU klasifikovana po tome kojoj od slijedećih šest vrijednosti koje promoviše Evropska unija ona pripadaju:

- dostojanstvo,
- sloboda,
- jednakost,
- solidarnost,
- prava građana,
- pravda.

Prava sadržana u Povelji tijesno su vezana uz ta načela, i prema Vijeću Evropske unije, mogu se svrstati u četiri velike kategorije:

- prava i slobode i proceduralna jamstva. Riječ je o građanskim i političkim pravima (kao što je načelo jednakosti i poštovanja privatnog života) i pravima koja proizlaze iz političkih sloboda (kao što je sloboda štampe, sloboda mišljenja i sloboda okupljanja i udruživanja);
- prava rezervisana za građane Evropske unije. Ta prava - koja su upisana u sporazume kojima se uspostavlja Evropska zajednica - podrazumijevaju izborna prava, pravo na diplomatsku zaštitu i pravo na podnošenje žalbe pred Parlament ili evropskom posredniku;
- ekonomska i socijalna prava. Ta prava podrazumijevaju odredbe o pravu na rad kao i sindikalno pravo, pravo na štrajk i pravo na minimalnu platu. U Povelju Evropske unije također su unesena prava hendikepiranih osoba na profesionalnu integraciju, prava djece i starih

osoba, te isto tako, neke odredbe o socijalnim pravima kao što je pravo na socijalnu zaštitu i pravo na zdravstvenu skrb;

- moderna prava. Ta prava čine prava na zaštitu podataka ličnog karaktera i prava u području bioetike. Povelja također nastoji osnažiti transparentnost i cjelovitost komunitarnih institucija integrišući pravo pristupa administrativnim dokumentima i pravo na dobru administraciju.

Definicija i sadržaj socijalnih prava za koju bi važila da je univerzalno prihvaćena još uvijek ne postoji. Zakonski tekstovi, kao i istraživanja, općenito razlikuju dvije kategorije prava čovjeka: građanska i politička prava s jedne i ekonomska i socijalna prava s druge strane. To razlikovanje oslanja se na nekoliko razloga, a naročito na pretpostavke da su te dvije skupine prava različite prirode. Prvi izvor razlikovanja vezan je uz ulogu države: građanska i politička prava obično se definišu kao prava koja se ostvaruju slobodno, bez upletanja javne vlasti, dok socijalna prava, s druge strane, pretpostavljaju zaštitu i pomoć javnih vlasti. Socijalna prava, dakle, podrazumijevaju aktivnu, moglo bi se reći intervencionističku državu i temelje se na filozofiji *slobodnog društva* i na načinu kako javne vlasti pridonose njegovom ostvarenju. To vodi ka daljnjem distinktivnom obilježju socijalnih prava. Građanska i politička prava najčešće su presudiva, dok se socijalna prava općenito mogu primjenjivati samo u okviru politike i socijalnih mjera. Pored toga, građanska i politička prava smatraju se "*apsolutnim*" i "*trenutnim*", dok je korištenje socijalnih prava koncipirano programski i ostvaruje se postupno. Međutim, očigledno je, kao što to pokazuje EU Povelja o osnovnim pravima, da se preneglašavaju tako pretpostavljene razlike. Naime, socijalna prava također mogu biti presudiva, dok trenutni i apsolutni karakter građanskih i političkih prava ponekad izaziva neka pitanja. Štaviše, s vremenom prisustvujemo sve većoj integraciji građanskih, političkih i socijalnih prava. Povelja o osnovnim pravima Evropske unije je inspirisana sveobuhvatnim pristupom koji integrišu ove tri skupine prava. Iako su socijalna prava prirodna dopuna građanskim i političkim pravima potrebno je istaknuti neka važna obilježja ekonomsko-socijalnih prava. Prvo, zakoni nisu njihova jedina referentna tačka, nego ta prava proizlaze iz kombinacije zakonskih tekstova i socijalnih mjera, a sve te referentne tačke, kao što smo pomenuli u uvodu, više zavise od ekonomske i političke situacije u zemlji nego o važećem unutrašnjem i međunarodnom zakonodavstvu. Dakle, primjena socijalnih prava nameće državi pozitivne obaveze, naročito u prikupljanju resursa, stvaranju socijalnih službi i osiguranju određenih davanja, tako da je pristup socijalnim pravima u velikoj mjeri pod uticajem onoga što se naziva arhitekturom socijalnih prava.

2. Barijere koje sputavaju jačanja ekonomsko-socijalnih prava

Tranzicija bivših socijalističkih država također je izvršila snažan uticaj na socijalna prava. Zapravo, taj događaj je ne samo te zemlje uveo u mukotrpan proces tranzicije nego je također, na širem evropskom planu, povećao nepovjerenje u model centralizirane države, pogotovo s obzirom na njezine negativne posljedice na tržište i autonomiju pojedinaca. Dakle, činjenica je da je globalizacija i propast socijalističkih društava proizvela preispitivanje temelja solidarnosti i socijalne kooperacije. Dakle, nema nikakve sumnje da se kontekst koji je promicao univerzalizaciju ukupnih socijalnih, političkih i ekonomskih prava promijenio. Ipak, to ne treba tumačiti kao znak slabljenja privrženosti Evropljana socijalnim pravima. Reforme koje se provode, suprotno tome, svjedoče da većina zemalja u regiji ostaje privržena socijalnim pravima. Zbog

sumnji koje danas izaziva mjesto socijalnih prava u Evropskom socijalnom modelu, posebno zbog tvrdnji da globalizacija ne dozvoljava rast države blagostanja, vrlo je važno ukazati na značaj razvoja ekonomsko-socijalnih prava upravo u kontekstu globalizacije.

Mišljenja o globalizaciji vrlo su različita, ali se podudaraju u tome da taj proces donosi rizike, mogućnosti i izazove. Uprkos blagotvornim uticajima globalizacije na ekonomski rast i zapošljavanje, zabrinjava koliko negativnih posljedica indirektno ovaj proces može nanijeti razvoju ekonomskih i socijalnih prava. Jedna od najvećih snaga globalizacije jeste rasprostranjeni strah da se ne postane gubitnik. Kako se u kontekstu globalizacije, i *recepta za uspjeh* stavlja naglasak na smanjenje troškova u cilju održavanja na tržištu, često se u oblasti vladinih finansija ističe pitanje opravdanosti troškova socijalne sigurnosti, što stvara snažan pritisak na preispitivanje prava na socijalnu zaštitu. Jedan od najboljih primjera ovog straha od globalizacije jeste izjava savjetnika bivšeg Predsjedavajućeg Vijeća ministara, gospodina Zlatka Hurtića, da stanovnicima BiH nije potrebna socijalna zaštita već nova radna mjesta. Ovakvi dijametralno suprotni pristupi ekonomsko-socijalnim pravima u odnosu na izazove globalnog tržišta zahtijevaju poseban osvrt na pitanje uticaja globalizacije i svih drugih *argumenata protiv* ne samo jačanja socijalne države, već i protiv uloge države u garantovanju osnovnih ljudskih prava u ekonomskom i društvenom životu.

Dva se argumenta mogu iznijeti u prilog stajalištu da socijalna prava danas nisu više relevantna. Prvi se argument tiče moguće promjene vrijednosti ideje o solidarnosti. Ako temeljne vrijednosti na kojima počivaju socijalna prava više nemaju široku podršku, ugrožen je sam legitimitet tih prava. U tom pogledu ne treba potcjenjivati političko značenje socijalnih prava. U mjeri u kojoj ta prava podrazumijevaju zahtjev za određenim sredstvima, ona ozbiljno dovode u pitanje ideju da se građanstvo u biti ograničava na politički i civilni status. Socijalna prava imaju za cilj dati materijalni temelj statusu građanina, koja bi trebala uključivati pravo na minimalnu dobrobit i ekonomsku sigurnost, pravo na uživanje plodova socijalnog naslijeđa i pravo na civilizovani život prema standardima koji prevladavaju u društvu. Postojanje socijalnih prava znači da se obaveze građana ne ograničavaju na zabranu zadiranja u prava drugoga: građani su takođe pozvani da daju nužna sredstva za opće dobro zajednice. Međutim, ovaj argument protiv socijalnih prava nema uporišta u stvarnom životu, i to posebno u Evropi gdje se, prema podacima Evropske komisije iz 2001. godine, ljudi danas češće nego u prošlosti izjašnjavaju u prilog onog što možemo nazvati tradicionalnim vrijednostima i načelima: povjerenje, poštovanje kolektiviteta i solidarnost.

Drugi argument koji se koristi protiv socijalnih prava polazi od promjene prirode osnovnih potreba, što je tvrdnja za koju nema nikakvog dokaza. Zapravo, potreba za zaštitom u području zaposlenosti, zdravlja, stanovanja, dohotka, dobrobiti i obrazovanja danas je veća nego ikada. Drugim riječima, osnovne potrebe u socijalnom, ekonomskom i kulturnom pogledu, koje su svojevremeno prouzročile institucionalizaciju socijalnih prava, nisu zamijenjene novim potrebama vezanim uz nova prava. U današnjem svijetu koji počiva na usvajanju znanja i tehničkog napretka, ljudi se mogu lako marginalizirati ako nisu kadri koristiti se sredstvima masovnog komuniciranja i novom tehnologijom, što samo ukazuje na potrebu stalnog proširivanja novih kategorija socijalnih prava, a ne obratno.

Formalno priznavanje ekonomskih i socijalnih prava samo po sebi ne garantuje njihovu primjenu u praksi. Drugim riječima, postoji određen broj prepreka koje ometaju ostvarenje socijalnih prava. Rezultati

rada specijaliziranih odbora upozoravaju da dostupnost socijalnih prava nije sama po sebi evidentna činjenica. Naprotiv, pokazuje se da pristup socijalnim pravima može biti problematičan. Prepreke se pojavljuju u cijelom lancu socijalnih prava, od oblika ili deklaracije prava, preko procesa, procedura i resursa koji su potrebni za njihovo ostvarenje, do situacije korisnika ili potencijalnog korisnika koji pokušava ostvariti to svoje pravo. Za našu je raspravu zanimljiv inventar tih prepreka u pristupu socijalnim pravima.

Tabela 1-1.

Glavni tipovi prepreka pristupu socijalnim pravima

Tipovi prepreka	Vrsta prepreke
Definisanje prava i mjere primjene	Nepreciznost u definisanju prava i povlastica Ograničavanje prava na određene kategorije stanovnika
Neadekvatan monitoring i primjena	Nepostojanje minimalnih standarda Neadekvatan monitoring Diskriminacija i/ili nejednak tretman
Nedovoljni resursi države	Nedovoljna količina javnih resursa (finansije, osoblje, oprema) Neusklađenost u raspodjeli resursa između različitih administrativnih nivoa
Upravljanje i procedure	Fragmentacija odgovornosti između različitih administrativnih nivoa Nedovoljna saradnja i savjetovanje s nevladinim organizacijama i korisnicima
Prepreke psihološke i socio-kulturne prirode	Predrasude prema određenim grupama
Neposvećivanje pažnje ranjivim grupama i siromašnim područjima	Ranjive grupe: Stalna promjena nivoa ranjivosti određenih grupa u društvu Kumulacija poteškoća tih socijalnih grupa Siromašna područja: Postojanje posebno siromašnih područja i lokaliteta Neinvestiranje u neke zajednice i drugi faktori koji pridonose njihovoj izolaciji

Te su prepreke različite vrste i ne odnose se samo na neko posebno područje. One se mogu grupisati u osam širokih kategorija. U **tabeli 1-1.** dat je sumarni pregled prepreka, te njihovi najčešći pojavnici oblici. Te prepreke su u stvarnosti međuovisne i isprepletene. Posljedice ovih prepreka mogu imati razoran efekat na korištenje ekonomskih i socijalnih prava i jednostavno i jasno rečeno, one lišavaju pojedine kategorije osoba njihovih prava. Neke od najkarakterističnijih barijera u osiguranju poštivanja ekonomskih i socijalnih prava su:

- **Nepreciznost u definisanju prava i povlastice.** Vrlo su različiti načini kojima se socijalna prava definišu u nacionalnom zakonodavstvu. Ta prava mogu biti izričito definisana u zakonskom tekstu ili pak mogu biti u obliku općih načela i ciljeva koji će se primjenjivati u okviru političkog procesa. Uloga države takođe oscilira između jednostavnog uvažavanja prava i njihove zaštite

do poduzimanja konkretnih mjera radi njihove primjene. Socijalna studija iz 2000-te godine koja se bavila pitanjima stanovanja sadrži korisno razlikovanje četiri nivoa prava: a. prava unesena u ustav; b. prava sadržana u zakonima; c. politika kojom se predviđa ostvarivanje prava; d. prava zajamčena u praksi. Ova studija ukazuje na postojanje određenih odnosa u razlikama između priznavanja prava i njihove dostupnosti u praksi. Na primjer, u pogledu prava na stan, kako to pokazuje spomenuta studija, šanse da se to pravo efikasno realizuje u praksi povećava se uporedo s time kako napredujemo od prvog prema četvrtom nivou definisanja tog prava. Drugim riječima, dug je put od deklarisanja jednog prava u ustavu ili u zakonu i njegove efikasne primjene u praksi. Naime, efikasna primjena socijalnog prava zapravo pretpostavlja aktivnu politiku.

- **Ograničavanje prava na određene kategorije.** Prava mogu biti ograničena na određene kategorije stanovnika, što podrazumijeva isključivanje drugih kategorija. Na primjer, poreske se olakšice tiču samo poreskih obaveznika. Možemo uzeti i drugi primjer: pravo na stan ponekad se odnosi samo na državljane dotične zemlje. Tako su isključeni stranci koji legalno borave u zemlji, kao i osobe u neregularnom statusu. Prema različitim istraživanjima, zemlje srednje i istočne Evrope imaju najširi formalni okvir u pogledu prava na stan. Ipak, te primjere treba posmatrati kao primjer zemalja koje imaju najvelikodušnije zakone, a u praksi ostvaruju najmanje konkretne rezultate. Pored ostalog, treba upozoriti da se određene specifične situacije mogu pojaviti prilikom primjene socijalnih prava, što njihove nositelje dovodi do toga da ih se odreknu. Neke provizorne situacije (promjena rada ili porodične situacije, selidba, itd.) ponekad mogu isključiti pojedinca iz polja ostvarivanja socijalnih prava. Isto se dešava i kada u kratkom razdoblju značajno fluktuiraju dohodak neke osobe. Dob također može biti barijera u korištenju socijalnih prava.
- **Nepostojanje minimalnih standarda.** U nekim bitnim područjima, kao što je novčana pomoć ili stanovanje, zapaža se da neke zemlje nemaju definisane minimalne standarde ili su pak oni vrlo nisko postavljeni. Sličan se problem javlja kada nema jasno definisane odgovornosti javne vlasti u pogledu usluga i resursa kojima treba zadovoljiti elementarne potrebe.
- **Neadekvatan monitoring.** Način na koji davanja i usluge funkcionišu u praksi nije predmet adekvatnog praćenja. Zbog toga se često ne zna u kojoj mjeri usluge postižu proklamirani cilj. Pored toga, njihov doprinos zadovoljavanju potreba korisnika (stvarnih ili potencijalnih) u velikoj mjeri također ostaje nepoznat.
- **Diskriminacija i/ili različit tretman.** Druga su prepreka razni oblici različitog tretmana i diskriminacije. Oba su ta fenomena široko prisutna, a mogu ih prouzrokovati praznine i manjkavosti zakona. Međutim, u većini se slučajeva radi o tome da su diskriminacija i nejednak tretman suprotni zakonima i kodeksu dobre prakse davanja usluga i davanja, tako da se njihova pojava objašnjava neadekvatnim monitoringom i primjenom ili je pak riječ o politici koja je suprotna integraciji.

- **Nedovoljna količina javnih resursa.** Kada je u pitanju država kao pružaoč ekonomskih i socijalnih prava, ima obilje dokaza da socijalnim službama nedostaje novac, prostor i oprema. Međutim, ne treba previše isticati činjenicu da priroda i izdašnost socijalnih programa ovise o resursima koji državi stoje na raspolaganju. Manjak resursa utiče ne samo na ponudu usluga nego i na njihov kvalitet i efikasnost. Iako vlasti kao argument često navode primjer da nemaju adekvatne resurse, one trebaju raspolagati svojim ukupnim resursima na način da zadovolje sve osnovne funkcije javne administracije koliko je moguće. Stanovanje je također vrlo važan primjer. U situaciji nestašice stanova, potpore za stanovanje pojedincima sredstvo su pomoću kojeg oni mogu konkretizovati svoje pravo. Međutim, u nekim su zemljama nedovoljna javna sredstva namijenjena stanovanju (u obliku pomoći pri izgradnji ili pak subvencija stanarine). Također je važno upozoriti na veliku nestašicu stanova u nekim tranzicijskim zemljama. U nekim od tih zemalja ponuda je znatno smanjena zbog stambene krize proizvedene od strane ekonomskih migranata i pridošle populacije (koja nije u stanju dobiti stan na način kako su stanove dobijali njihovi roditelji).
- **Neusklađenost u raspodjeli resursa između različitih administrativnih nivoa.** Druga prepreka nastaje zbog neravnoteže sredstava s kojima raspolažu nacionalni i lokalni nivo. Posebno u postsocijalističkim zemljama lokalne vlasti ne raspolažu potrebnim sredstvima za ostvarivanje socijalnih programa, ali istovremeno imaju zakonima propisane izuzetno važne nadležnosti u osiguranju ovih prava.
- **Fragmentacija odgovornosti između različitih administrativnih nivoa.** Socijalna prava pojedinci uglavnom ostvaruju na različitim administrativnim nivoima. Uobičajeno se smatra da decentralizovani sistem omogućava veću fleksibilnost i bolju adaptaciju regionalnim i lokalnim potrebama. Međutim, to je idealizovana slika stvari. Decentralizacija može imati pozitivne efekte ako je: (a) podržana na nacionalnom nivou čvrstim političkim angažmanom i (b) ako lokalne vlasti raspolažu dovoljnim sredstvima i sposobnostima da provedu svoje programe i daju odgovarajuće usluge. Različite analize pokazuju da su šanse za uspjeh lokalnih programa zapošljavanja osjetno veće ako su odlučivanje i kontrola finansiranja preneseni na lokalne zajednice. Takve inicijative, međutim, treba staviti u okvir dobro razrađene politike na nacionalnom nivou. Od ostalih prepreka naporima na lokalnom nivou, kako ih je identifikovao CS-EM, treba spomenuti nedostatak kooperacije između različitih administrativnih nivoa.
- **Nedovoljno dogovaranje i savjetovanje s nevladinim organizacijama i korisnicima.** Nevladine organizacije su često vrlo bliske korisnicima javnih usluga i socijalnih davanja. Dakle, one su u dobrom položaju da pomognu pojedincima u ostvarivanju njihovih prava. Zbog toga su nevladine organizacije značajan, moglo bi se reći vitalan, resurs za davaoče javnih usluga, a isto tako i za razradu javne politike i za korisnike. Međutim, istraživanja pokazuju da je djelotvorna saradnja između javnih vlasti i civilnog društva prije izuzetak nego pravilo. Nevladine organizacije, socijalni partneri i drugi čimbenici civilnog društva često su isključeni i njihov se doprinos svodi na minimum.

- **Predrasude prema određenim grupama.** Stav prema korisnicima može se pokazati odlučujućim u smislu hoće li oni ostvariti ili će odustati od ostvarivanja socijalnih prava. Prema različitim istraživanjima postoje predrasude prema određenim grupama kao što su korisnici socijalne pomoći, jednoroditeljske porodice, oboljeli od AIDS-a, toksikomani, fizički i mentalno hendikepirani, te izbjeglice koje mogu potencijalnog korisnika lišiti mogućnosti korištenja njegovih socijalnih prava.
- **Ranjive grupe.** Istraživanja posvećena različitim područjima socijalnih prava upućuju na postojanje ranjivih grupa. Premda identitet tih grupa unekoliko varira od jedne do druge zemlje, više ili manje svuda nalazimo: izbjeglice, stare osobe, etničke manjine, fizički i mentalno hendikepirane, osobe koje su izašle iz psihijatrijske ustanove ili zatvora, bolesnike ili osobe slabog zdravlja, beskućnike i slabo stambeno zbrinute, tražitelje azila, žene koje izdržavaju porodicu ili imaju druge obaveze skrbi, dugotrajno nezaposlene, starije radnike, žene slabog imovnog stanja, mlade i djecu. Mnoge od tih grupa nisu same po sebi ranjive: njihova je ranjivost nastala ili je pojačana socijalnim uslovima, kao i praksom i vrijednostima koje je usvojilo društvo gledano u cjelini. Ne pružanju adekvatnog tretmana u okviru socijalne politike različitim ranjivim grupama u društvu može se dovesti da socijalni sistem članovima takvih grupa onemogućava asistenciju u osiguranju zagarantovanih ekonomskih i socijalnih prava.
- **Zapostavljena područja.** U svim radovima o pristupu socijalnim pravima upozorava se na postojanje zapostavljenih područja i lokaliteta u državama članicama. Znatno variraju faktori koji su u korijenu te situacije. U mnogo slučajeva u pitanju je infrastruktura i manjak javnih usluga ili pak nepostojanje kolektivne opreme i zaposlenosti, što može prouzrokovati neke socijalne i ekološke probleme.

U ovoj sekciji informacije u cilju upoznavanja sa glavnim barijerama koje sputavaju dalji razvoj ekonomskih i socijalnih prava omogućavaju nam da identifikujemo glavne izazove koje treba prevladavati u osiguranju poštivanja ekonomskih i socijalnih prava i to su prije svega izazovi koji traže odgovore na pitanja kako povećati obim socijalnih prava i njihovo poštivanje u praksi, kako poboljšati monitoring, kako povećati raspoloživa sredstva države koja će se koristiti za osiguravanje zagarantovanog nivoa socijalnih prava, kako prevladati psihološke barijere i kako pravovremeno identifikovati marginalizovane grupe i područja sa ciljem poboljšanja pristupa socijalnim pravima članovima takvih grupa, odnosno stanovnicima takvih područja.

R RAZVOJ SOCIJALNIH PRAVA

Prije nego započnemo sa prikazom trenutnog stanja i ciljeva na unaprijeđenju ekonomskih i socijalnih prava u odabranim zemljama u regionu i u Bosni i Hercegovini korisno je upoznati se sa nekim smjernicama za razvoj ekonomsko-socijalnih prava u zemljama Evropske unije i u zemljama članicama Vijeća Evrope koje su ratifikovale Evropsku socijalnu povelju, nadajući se da će jedna od njih ubrzo biti i Bosna i Hercegovina. Nakon što smo prethodno poglavlje završili sa nekoliko ključnih izazova koji stoje na putu razvoja ekonomskih i socijalnih prava u ovom poglavlju se nalaze informacije o različitim političkim smjernicama koje bi trebale poslužiti za lakše dobijanje odgovora na pitanje kako odgovoriti sadašnjim zahtjevima za unaprijeđenje i razvoj ekonomskih i socijalnih prava posebno u kontekstu sve glasnijeg zagovaranja potrebe za smanjivanjem uloge države u društvu u savremenom i globalizovanom društvu. Glavne smjernice su prikazane u tabeli 1-2.

Tabela 1-2.

Glavne političke smjernice koje omogućavaju uklanjanje prepreka pristupu socijalnim pravima

Tipovi prepreka	Smjernice za uklanjanje
Definisanje prava i mjere primjene	Elaboracija pravnog i političkog temelja prava Programi mjera kojima se poboljšavaju usluge
Neadekvatan monitoring i primjena	Poboljšanje kontrole usluga Evaluacija uticaja politike i propozicija Povelja korisnika Borba protiv diskriminacije i/ili nejednakog tretmana Uspostava nacionalnog opservatorija socijalnih prava
Resursi	Poboljšati adekvatnost i kontinuitet resursa (finansiranje, osoblje, prostor i oprema) Smanjiti neravnotežu u resursima između različitih administrativnih nivoa
Upravljanje i procedure	Smanjiti fragmentiranost između različitih nivoa administracije Uticati na participaciju nevladinih organizacija, korisnika i drugih čimbenika civilnog društva
Psihološke i socio-kulturne prepreke	Boriti se protiv stigmatizacije i negativnih stereotipa nekih skupina uz pomoć odgovarajuće edukacije osoblja i ohrabrujući promjenu ponašanja
Neadekvatna pažnja ranjivim grupama i regijama	Ranjive grupe: Namijeniti resurse (u najširem smislu riječi) ranjivim grupama kako bi one mogle vrednovati svoja prava Ranjive regije: Razraditi politiku specifično usmjerenu na ranjive regije i lokalne zajednice

U okviru ovog cilja ili političke preporuke nastoji se dati niz preporuka koje imaju za cilj rušenje barijera koje samim definisanjem prava i njihove primjene u praksi sputavaju poštivanje ovih prava u praksi.

Prva preporuka koja bi se mogla uputiti vlastima u ovoj oblasti je da ekonomsko socijalna prava definišu (u Ustavu, zakonima i politikama) kompletno i precizno. Da bi se ova prepreka eliminisala potrebno je razviti potpun pravni i politički okvir koji omogućava zakonski temelj prava i isto definisati obavezno da se ona primijeni pomoću primjerenih instrumenata. Na taj način bi se omogućilo da se socijalna prava u praksi ravnopravno tretiraju kao građanska i politička prava u okviru preciznog iskaza tako da ih se može lako interpretirati na sudovima i drugim tijelima. U tu svrhu posebno je važno definisati značenje koncepta i sadržaja ekonomsko-socijalnih prava.

Uprkos potrebi za potpunim pravnim okvirom, potrebno je iz pravne i druge prakse ukloniti definicije koje uzrokuju isključivanje nekih kategorija osoba i situacija od korištenja socijalnih davanja i usluga. Pravne odredbe ne mogu pokriti sve situacije, pa stoga zakoni trebaju biti definisani na dosta suptilan način kako bi se eventualno prepoznale nepredvidive i nenamjerne situacije isključenosti, koje nastaju kao rezultat kombinacije rigidnih pravnih normi i konteksta koji se stalno mijenja. Drugim riječima, potrebno je predvidjeti određenu marginu za manevar pri interpretaciji zakonskih odredbi, posebno prilikom tumačenja odredbi novijih socijalnih prava kao što su pravo na zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti (Član 30 ESP).

Osim toga, sve države članice Vijeća Evrope trebaju prioritarno ratifikovati instrumente koje je u socijalnom području izradila ta organizacija s ciljem poboljšanja pristupa nekim socijalnim pravima svih građana i nekih kategorija ranjivih osoba. Ti su instrumenti Evropska konvencija o pravnom statusu radnika migranata i instrumenti koji se odnose na koordinaciju u području socijalne sigurnosti (posebno u Evropskoj konvenciji o socijalnoj sigurnosti). Štoviše, u okviru općih napora jačanja socijalnih prava, potrebno je države članice ohrabriti da hitno ratifikuju pravne instrumente kojima se definišu standardi u području socijalne sigurnosti, kao što je Evropski kodeks socijalne sigurnosti i njegov Protokol. Te države treba pozvati da primijene druge međunarodne pravne instrumente koji se odnose na socijalna prava, uključujući preporuku koju je usvojio Odbor ministara Vijeća Evrope, kao i druge međuvladine organizacije. Takođe, treba prihvatiti i primijeniti preporuke međunarodnih tijela, kao što je Vijeće Evrope, u pogledu poštovanja međunarodnih pravnih instrumenata koji se odnose na socijalna prava. Takođe, veoma je važno da se prilikom definisanja ovih prava usaglase jasne odredbe o nacionalnom minimalnom dohotku i minimalno potrebnom prihodu za zadovoljavanje životnih i društvenih potreba.

Druga preporuka se odnosi na jačanje monitoringa. Ključni cilj ove preporuke je osigurati primjenu i zadovoljavajuće funkcionisanje zakonskih prava, žalbenog postupka i drugih odredbi koje se odnose na socijalna prava. Monitoringu isporuke davanja i usluga treba pokloniti veću pažnju. Zbog toga ti mehanizmi trebaju biti uključeni u zajednički sporazum prilikom koncipiranja novih programa ili, ako je to potrebno, prilikom revizije starih programa. U regularnim intervalima također treba provoditi ankete s ciljem evaluacije nivoa zadovoljstva korisnika i nositelja prava, a isto tako radi toga da se upozna mišljenje osoblja. Te procedure monitoringa treba, pored ostalog, vezati uz evaluaciju dostignuća, posebno kada je riječ o ostvarivanju ciljeva socijalnih službi. Također je važno, posebno na nacionalnom nivou, uz pomoć standardiovanog i formalizovanog mehanizma, organizovati monitoring prava. Cilj tog monitoringa treba biti:

(a) nadzirati stvarno stanje socijalnih prava u svakoj zemlji; (b) staviti na raspolaganje standardizovane i korisne informacije Evropskom odboru socijalnih prava, Evropskom odboru za socijalnu koheziju i drugim tijelima, i to za potrebe njihovog rada i istraživanja. Međutim, jedan takav opservatorij nije dovoljan: ništa ne može nadomjestiti prikladne i kompetentne mehanizme nadzora - bilo da je riječ o inspekciji rada ili socijalnim službama - kako bi se garantovala zdrava i sigurna okolina, nadzor primjene odredbi u pogledu jednakih dohodaka i minimalnih dohodaka, zaštita djece, zaštita mentalno i fizički hendikepiranih, te pravo na prikladno stanovanje. Utvrđivanje standarda svake usluge i odgovornosti također zauzima značajno mjesto u dugoročnom održavanju usluga dobre kvalitete.

Treća preporuka se odnosi na povećanje resursa namijenjenih socijalnim pravima. Osnovni cilj ove preporuke jeste osiguranje dovoljnih resursa i kapaciteta za puno poštivanje zakonom zagaranovanog nivoa ekonomsko-socijalnih prava. Za ispunjavanje ove preporuke država treba poduzeti mjere kako bi se prevladale prepreke u ostvarivanju socijalnih prava nastale zbog nedovoljnih resursa stavljenih na raspolaganje sistemu socijalne zaštite. Iako neke države (zbog različitih razloga) pate od hronične nestašice javnih resursa, državama koje su ratifikovale Evropsku socijalnu povelju se savjetuje da pronađu dostatne resurse kako bi osigurale prikladan i pravedan pristup socijalnim pravima svim zainteresovanim, a posebno onima koji imaju najveće potrebe. Ti resursi trebaju uključiti finansiranje, osoblje, prostor i opremu. Obezbijediti dovoljno resursa za pristup socijalnim pravima nužno ne znači povećati troškove. Budžeti nacionalne, regionalnih i lokalnih vlasti se trebaju kreirati na način da osiguravaju kontinuitet resursa i adekvatno finansiranje fondova socijalne sigurnosti i socijalne pomoći, agencija zapošljavanja i nadležnih službi zdravstvene zaštite, stanovanja, edukacije i obučavanja. Javne vlasti na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou trebaju sarađivati kako bi se smanjila neravnoteža u finansiranju različitih nivoa i službi, osigurala što je moguće pravednija raspodjela između regija i pvela briga o evoluciji njihovih stvarnih potreba. Nacionalne vlasti trebaju primijeniti načelo supsidijarnosti i dati određen stepen autonomije najnižim nivoima službi namijenjenih specifičnim zajednicama. To je nužno radi toga da se na lokalnom nivou odgovori specifičnim potrebama ranjivih grupa. Nacionalne vlasti također trebaju osigurati stalno i pravodobno finansiranje predviđenih aktivnosti. Ova osnovna načela dobrog upravljanja poprimaju vitalnu važnost kada je riječ o davanjima i uslugama koji su bitni, posebno kada je riječ o zdravstvenoj zaštiti, stanovanju, permanentnom obrazovanju i profesionalnoj prekvalifikaciji.

Četvrta preporuka se odnosi na poboljšanje upravljanja. Cilj ove preporuke jeste povećanje dostupnosti socijalnih prava kroz poboljšanje upravljanja i procedura putem kojih se ova prava ostvaruju. Kao sredstvo za dostizanje ovog cilja preporučuje se smanjivanje fragmentiranosti između pojedinih nivoa administracije zbog čega je neophodno razviti kompletne i efikasne službe koje će se bolje koristiti raspoloživim sredstvima i tako ponuditi što je moguće učinkovitiju i primjereniju uslugu korisniku. Da bi se smanjila fragmentacija neophodno je podijeliti odgovornost između različitih nivoa upravljanja i službi tako da takva podjela bude što je moguće jasnija i razumljivija zainteresovanim. Takođe u okviru preporuke na poboljšanje upravljanja preporučuje se uključivanje nevladinih organizacija, korisnika i drugih učesnika civilnog društva u proces odlučivanja. Ulogu nevladinih organizacija, socijalnih partnera, korisnika i drugih faktora civilnog društva treba uvažiti tako da njihove akcije u prilog socijalnim pravima i ostvarenju socijalne kohezije mogu imati nužnu potporu. Radi toga je potrebno zakonski priznati djelovanje nevladinih

organizacija kako bi se mogao definisati njihov pravni i fiskalni status ili, ako je to prikladno, oslobađanje od fiskalnih i poreskih obaveza radi djelovanja u neprofitne svrhe.

Peta preporuka se odnosi na smanjenje psiholoških barijera koje postoje i kod pružaoca i korisnika socijalnih usluga. Osnovni cilj ove preporuke jeste prilagođavanje rada socijalnih službi i sistema davanja vezanih uz socijalna prava nositeljima prava. Treba također uzeti u obzir da poteškoće psihološke prirode mogu smanjiti sposobnost ljudi (posebno pripadnika ranjivih i zanemarenih grupa) u korištenju njihovih socijalnih prava. Kako bi se ispunila ova preporuka vladino osoblje treba proći edukaciju o međuljudskim odnosima kako bi bilo kadro bolje odgovoriti potrebama nositelja prava i to posebno zaposleni u socijalnim službama, obzirom da je način prijema, posebno prijema kod prve posjete, odlučujući za percepciju najranjivijih osoba. Zbog toga treba uspostaviti urede i mjesta za prijem koja će biti pristupačna, s jasno podijeljenim zonama, pripremljenim kako za prijem tako i za čekanje.

Šesta preporuka se odnosi na obraćanje posebne pažnje specifičnim grupama i zapostavljenim područjima i zonama, koja ima za cilj ukloniti uzroke njihove ranjivosti koje im proizvode prepreke u korištenju socijalnih prava. Obzirom na problem ranjivih grupa, država bi trebala da razvije potpun zakonodavni okvir i političke strategije jednakog pristupa socijalnim pravima za sve. Univerzalni pristup treba posebno pomoći zanemarenim kategorijama i osobama. Međutim, treba također stvoriti okolinu koja će biti prikladna za socijalnu integraciju osoba koje žive na margini i u nesigurnosti. Kao dio globalne i ambiciozne strategije, treba razviti sve službe koje će promovisati pristup ranjivih osoba stanovanju, zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, profesionalnoj edukaciji, prikladnom zapošljavanju i socijalnoj zaštiti, kao i drugim osnovnim ekonomskim i socijalnim pravima. Takva strategija treba definisati ciljeve, propisati standarde i precizne procedure nadzora primjene i evaluacije ostvarenog napretka prema punom korištenju socijalnih prava tih kategorija populacije.

Obzirom na problem zapostavljenih područja, ovdje se problem u pristupu socijalnim pravima svodi na teritorijalnu dimenziju, koja bi trebala imati za cilj garantovanje pristupa socijalnim pravima na svakom dijelu državne teritorije jednako, obzirom da mjesto boravka korisnika samo po sebi ne smije biti prepreka ostvarivanju socijalnih prava. Cilj je, dakle, izbjeći neravnotežu između regija i primjereno tretirati posebno defavorizovana područja. U tom pogledu lokalne inicijative mogu imati značajnu ulogu. Povrh toga, takve inicijative trebaju socijalno regenerisati lokalne zajednice ili kvartove koji su upropašteni ili osiromašeni, one trebaju otkriti sposobnosti da se značajno pridonese ostvarivanju socijalnih prava zainteresovanih građana. Takve se inicijative ne odnose samo na ulaganja u infrastrukturu ili pristup službama od javnog interesa (kao što je odvodnja, izgradnja puteva, javni transport i stanovanje po primjerenim cijenama). One su bitne za rekonstrukciju socijalne infrastrukture i zajednica u takvim područjima. Bitan element za obnovu zapostavljenih područja je zapošljavanje. Radna mjesta koja nudi lokalna zajednica omogućavaju smanjenje siromaštva, promociju socijalnog uključivanja, povećanje resursa i obnovu samopoštovanja osoba koje su bile socijalno isključene. Na taj se način inicira povećanje lokalno raspoloživih resursa, finansijskih i drugih. Prema tome, participacija lokalnih zajednica u takvim inicijativama i u drugim projektima istog tipa poprima ključnu važnost.

Prilog V

Smjernice za poboljšanje pristupa socijalnoj zaštiti

Ove smjernice izradila je Grupa specijalista za pristup socijalnoj zaštiti (CS-PS). Cilj im je olakšati pristup socijalnim davanjima osobama koje ispunjavaju uslove za korištenje tih davanja, ali koje se susreću s poteškoćama u ostvarenju svojih prava. Cilj je smjernica također olakšati pristup socijalnim uslugama. Smjernice su utemeljene na sljedećim općim načelima:

I. Poboljšati komunikacije i informisanje o pravima, davanjima i uslugama

1. Javnost treba imati uvid u sve informacije koje se tiču socijalne zaštite i socijalnih službi; difuzija informacija treba biti sastavni dio uspješne politike javnog informisanja i nacionalne strategije informisanja:

- difuzija informacija treba obuhvatiti sve nosioce prava i pri tome se treba maksimalno koristiti kanalima informisanja (brošurama namijenjenim svoj populaciji, TV spotovima, distribucijom brošura na određenim javnim mjestima, besplatnim telefonima, operacijom "otvorenih vrata", Internetom, itd.);
- informacije trebaju biti dostupne na nekoliko jezika (nacionalne manjine, radnici migranti);
- informacije također trebaju biti prilagođene hendikepiranim osobama (osobama s problemima u kretanju, slabočujućim ili slabovidećim osobama);
- kada je informacija dostavljena u obliku brošure (pisanog dokumenta), treba biti napisana jednostavnim i preciznim jezikom i redovno je treba ažurirati;
- treba prirediti informacije namijenjene osobama koje su posrednici (osobe bliske potencijalnim korisnicima).

2. Nositelji prava trebaju imati mogućnost jednostavno se koristiti svojim pravima:

- formulari kojima se traže davanja trebaju biti koncizni, dobro usmjereni i laki za ispunjavanje;
- treba ohrabriti savjetničku ulogu tijela socijalne zaštite, posebno prilikom popunjavanja formulara kojima se traže davanja, a ako je potrebno, pritom treba usvojiti proaktivni pristup (centri za besplatno telefoniranje, mobilne službe);
- odbijanje nekog davanja uvijek treba jednostavno i razumljivo obrazložiti, te pri tome naznačiti postupak žalbe;
- treba omogućiti usmeno obrazlaganje zahtjeva.

3. Javne vlasti stalnu pažnju trebaju posvećivati kvalitetu i efikasnosti informisanja:

- pružaoci usluga trebaju biti obučeni o ljudskim odnosima;
- radi utvrđivanja dosega informisanja treba voditi periodične ankete;
- treba provoditi periodične ankete radi utvrđivanja stepena zadovoljstva nosioca prava;

- treba povremeno kontrolisati imaju li potencijalni korisnici pristup davanjima, npr. tako da se upoređuju budžetski i stvarni troškovi;
- predmet posebnog postupka trebaju biti osobe koje nisu koristile svoja prava, kako bi im se na neki način pomoglo.

II. Poboljšati upravljanje organizacijama koje snabdjevaju socijalnim davanjima i uslugama

1. Organizacija socijalne zaštite i socijalnih službi treba se prilagoditi potrebama nosioca prava:

- raspodjela nadležnosti između različitih tijela i službi treba biti jasno uspostavljena, a o potrebi za takvim pristupom trebaju biti obaviještena sva tijela i službe na koje se to odnosi;
- nosioci prava trebaju biti obaviješteni o tijelima i službama socijalne zaštite i njihovim nadležnostima, a kada je potrebno, treba uspostaviti sistem jedinstvenih šaltera (socijalni šalter), i poduzeti druge mjere radi lakšeg pristupa socijalnim davanjima i uslugama;
- organizmi socijalne zaštite i socijalne službe trebaju biti posebno prilagođeni potrebama osoba u situaciji isključenosti;
- uredi socijalne zaštite i socijalnih službi trebaju biti svima dostupni (starim osobama, hendikepiranim osobama, osobama s malom djecom);
- radno vrijeme tih ureda treba podesiti tako da odgovara različitim potrebama nosioca prava;
- pokretni socijalni uredi (mobile social welfare offices) trebaju, ako se pokaže potreba, biti na raspolaganju;
- tehnologije komuniciranja, posebno nove tehnologije (Internet), trebaju biti dostupne i korištene radi lakšeg pristupa socijalnim davanjima i uslugama, posebno osobama koje žive u slabo pristupačnim područjima (izolirane geografske zone, seoska područja).

2. Funkcionisanje tijela socijalne zaštite i socijalnih službi treba prilagoditi nosiocima prava.

- različita tijela i službe trebaju međusobno saradivati pri korištenju dosjea nosioca prava, poštujući pri tome zaštitu ličnih podataka;
- presudan je odnos prema najranjivijim nosiocima prava, posebno prilikom njihove prve posjete, jer o tome ovisi njihovo povjerenje u instituciju; zbog toga osoblje treba biti profesionalno obučeno i poznavati međuljudske odnose;
- obučavanje osoblja koje je zaduženo za rad s korisnicima treba usmjeriti u antidiskriminacijskom pravcu; osoblje zaduženo za prijem treba posebno senzibilizirati na potrebe osoba u situaciji isključenosti, a isto tako na kulturne običaje migranata i pripadnika manjina s kojima je to osoblje u kontaktu;
- tijelima socijalne zaštite i socijalnim službama treba pridodati službe prevodioca i posrednika, a, prema potrebi, treba se obratiti osobama koje pripadaju manjinama ili su iz zemalja

migranata, sve s ciljem olakšanja komunikacija s nosiocima prava.

3. Tijela socijalne zaštite i socijalne službe odgovorne su prema nosiocima prava i u tom smislu treba ih senzibilizirati:

- tijela socijalne zaštite i socijalne službe trebaju zbog toga efikasno djelovati, posebno vodeći računa o rokovima i rezultatima;
- treba uspostaviti mehanizme evaluacije koji će nadzirati djelotvorno ispunjavanje obaveza tijela socijalne zaštite i socijalnih službi.

III. Poboljšati partnerstvo između tijela socijalne zaštite, socijalnih službi, nevladinih organizacija i drugih čimbenika civilnog društva

Partnerstvo treba shvatiti u širokom značenju riječi: partnerstvo s organizacijama koje predstavljaju civilno društvo, lokalne vlasti, socijalne partnere i privatni sektor, kao i partnerstvo s nosiocima prava, s ciljem promicanja participacije i jačanja autonomije (empowerment) nosioca prava.

1. Treba favorizirati participaciju svih čimbenika:

- participaciju i izražavanje osoba u situaciji isključenosti treba ohrabrivati, posebno kada se radi o politici i akcijama koje se na njih odnose;
- treba priznati značenje volonterstva; dobrovoljci su djelatnici na terenu i zato prilikom primjene novih mjera treba voditi računa o njihovom iskustvu.

2. Treba prepoznati ulogu i podržati akciju nevladinih organizacija i drugih čimbenika civilnog društva:

- postojanje nevladinih organizacija treba priznati na pravnom planu;
- aktivnosti nevladinih organizacija i drugih čimbenika treba ohrabriti i podržati, ali njihova se uloga ne može svesti na ispravljanje grešaka socijalnih tijela i službi;
- iskustvo nevladinih organizacija i drugih čimbenika, a naročito njihovu ulogu "signalnog alarma", treba uzeti u obzir

prilikom izrade politike kojoj je cilj garantovati pristup socijalnoj zaštiti.

3. Partnerstvo s nevladinim organizacijama i drugim čimbenicima civilnog društva treba ohrabrivati:

- saradnju između tijela socijalne zaštite i socijalnih službi, s jedne strane, i nevladinih organizacija i drugih čimbenika civilnog društva, s druge strane; isto tako treba promicati interakciju između sistema socijalne zaštite i volontarijata;
- prilikom reformi sistema socijalne zaštite u mogućoj mjeri treba ohrabrivati dogovaranje svih partnera;
- nevladine organizacije i druge čimbenike treba priznati kao partnere prilikom primjene i evaluacije poduzetih mjera, s ciljem poboljšanja pristupa socijalnoj zaštiti.

Prilog VI.

Smjernice o lokalnim inicijativama u području zapošljavanja

Odbor stručnjaka za promicanje pristupa zaposlenosti (CS-EM) utvrdio je sljedeće smjernice koje se odnose na lokalne inicijative u zapošljavanju:

Lokalno partnerstvo

1. Pri definisanju programa lokalne pomoći pri zapošljavanju bitno je imati pluralnu i inkluzivnu viziju partnerstva. To partnerstvo treba obuhvatiti što je moguće širi raspon organizacija, posebno regionalnu i lokalnu upravu, tijela nadležna za distribuciju socijalnih davanja, profesionalne i poslodavačke organizacije, sindikate, nevladine organizacije, organizacije koje predstavljaju civilno društvo, ali isto tako etničke manjine i nezaposlene.
2. To partnerstvo treba promicati politiku integracije i koherencije nacionalnih, regionalnih i lokalnih programa pomoći u kreiranju zaposlenosti, naročito koordiniranjem politike rada i zapošljavanja, poduzetništva, infrastrukture i razvoja.
3. Za svako lokalno partnerstvo u zapošljavanju nužno je primjereno i trajno finansiranje.

Jednakost mogućnosti muškaraca i žena

4. U sve lokalne inicijative zapošljavanja treba integrisati jednakost mogućnosti muškaraca i žena.
5. Ekonomski defavorizovane žene, posebno one koje imaju porodične odgovornosti ili druge osobe na skrbi, ako je potrebno, trebaju dobiti mogućnost posebne edukacije i korištenja drugim programima pomoći koji su koncipirani kao odgovor na njihovu posebnu situaciju; tu spadaju institucije za dnevni boravak djece i druge strukture pomoći koje trebaju biti kvalitetne, jeftine i lako dostupne.
6. Za muškarce i žene rad treba fleksibilno organizovati, a takav je i rad s djelimičnim ili fleksibilnim radnim vremenom, tako da se mogu lakše skrbiti o svojim porodicama i osobama o kojima se brinu.

Nediskriminacija defavorizovanih kategorija

7. Pristup i sudjelovanje u programima lokalnog zapošljavanja trebaju biti lišeni svake diskriminacije utemeljene na hendikepu, etničkoj pripadnosti, dobi ili drugim oblicima diskriminacije.
8. Pripitajući načelo nediskriminacije, ponekad treba favorizovati neke grupe pomoću ciljanih programa suzbijanja njihove dugotrajne nezaposlenosti.
9. Politiku jednakosti mogućnosti u pristupu lokalnim strukturama i uslugama – programima edukacije, zdravstvenoj i socijalnoj

službi, itd. – sistemski treba integrisati u koncepciju i primjenu lokalnih inicijativa u području nezaposlenosti.

Poduzetništvo

10. Svima koji žele pokrenuti vlastito poduzeće, treba omogućiti korištenje profesionalnim, finansijskim, pravnim, komercijalnim i tehničkim savjetima i obukom, a isto tako i edukacijom o upravljanju osobljem, sve s ciljem da im se pruže mogućnosti na uspjeh. Isto tako trebaju imati stalnu potporu nadležnih lokalnih i nacionalnih tijela. Ta pomoć nastajućim preduzećima treba biti besplatna ili po umjerenim cijenama.
11. Posebno treba ohrabrivati projekte asocijativnog tipa, jer su oni često bliži lokalnoj stvarnosti i mogu odgovoriti nezadovoljenim potrebama lokalnih zajednica putem privatnog lukrativnog sektora ili organizacija javnog sektora.
12. Pristup adekvatnom, jeftinom i trajnom finansiranju također je, promatrano na duži rok, bitan za uspjeh svakog preduzeća. To finansiranje treba biti lako dostupno onima koji ga trebaju, bilo da dolazi iz javnih izvora, komercijalnih banaka ili kreditnih štedionica, iz nekonvencionalnih izvora ili kombinacije različitih oblika finansiranja.
13. Novi poduzetnici trebaju biti senzibilizirani na ta pitanja i imati pristup informacijama o svojim pravima i obavezama u fiskalnom području, socijalnom osiguranju i radnim pravima.
14. Programme namijenjene preduzetnicima treba podvrgnuti stalnom monitoringu i evaluaciji. Na taj način bit će moguće adaptirati različite pristupe i metode potrebama i problemima u stalnoj evoluciji, a eventualno ih se može primijeniti i na drugom mjestu (multiplikatorski učinak). U najmanju ruku, treba redovno revidirati programe radi provjere njihove efikasnosti, te brzog i efikasnog rješavanja mogućih problema i nedostataka.

Edukacija, obučavanje i učenje tokom cijelog života

15. Akcije obučavanja i obnove znanja u funkciji zahtjeva lokalnog tržišta rada nužne su komponente svake lokalne inicijative zapošljavanja. Međutim, lokalne politike obrazovanja i obučavanja ne smiju se elaborirati, a da se ne uzme u obzir evolucija poduzeća i, još općenitije, ekonomska konjunktura. Prema tome, u okviru takvog obučavanja i obnove znanja treba voditi računa o promjenama rada; politike obrazovanja i obučavanja trebaju, dakle, biti inspirisane brigom da ti programi pomognu radnicima da steknu tehnička i poduzetnička znanja kojima će se moći koristiti na nacionalnom i svjetskom tržištu.
16. Dugoročno gledano, kada je riječ o potrebi osiguranja trajne zaposlenosti, prilikom elaboracije obrazovnih i formativnih politika na lokalnom nivou, treba ojačati kooperaciju između obrazovnih ustanova, agencija za zapošljavanje, administracije, preduzeća,

vodeći pri tome računa o raspoloživim sredstvima i zahtjevima tržišta rada na lokalnom i regionalnom nivou.

17. Svi programi edukacije i obučavanja trebaju uključivati module sticanja osobnih i socijalnih kompetencija, tehnike traženja posla i planiranja i promicanja karijere, a sve to u skladu sa načelima "učenja tokom cijelog životnog vijeka" i neformalne edukacije.

18. Radnicima treba pružiti mogućnost da svoja znanja i kvalifikacije stalno prilagođavaju zahtjevima tržišta rada u stalnim promjenama. Radi toga treba razviti politiku obučavanja na nacionalnom nivou, koju će podržati lokalni partneri i lokalna preduzeća. Obučavanje tokom cijelog života nužno je onima koji žele slijediti stalne tehnološke promjene i promjene na tržištu rada.

19. Svi programi edukacije i obučavanja trebaju sadržavati komponentu "obrazovanja uz rad" i sticanja iskustva u profesionalnoj sredini kako bi se na taj način olakšala integracija i ponovno uključivanje u aktivan život.

20. Bitno je da radovi javnog interesa i zapošljavanje u lokalnoj zajednici sadrže element obučavanja kako bi oni koji u njima učestvuju nakon završetka programa mogli pronaći posao.

Monitoring i evaluacija

21. Pri izradi lokalnih programa pomoći u zapošljavanju potrebno je predvidjeti sistem monitoringa koji će se sporazumno dogovoriti. Taj proces treba biti utemeljen na realnim ciljevima; treba biti mjerljiv i treba dati informacije koje će biti dodatna vrijednost u realizaciji budućih programa. Monitoring treba integrisati u proces elaboracije politike.

22. Postupak "kompetitivne nivelacije" (benchmarking) rezultata evaluacije u odnosu na druge projekte koji se ostvaruju na nacionalnom ili međunarodnom nivou, omogućit će prikupljanje korisnih podataka o efikasnosti programa i pomoći će u efikasnom korištenju ograničenih finansijskih i ljudskih resursa.

23. Prilikom evaluacije lokalnih programa pomoći u zapošljavanju potrebno je konsultovati se o mišljenju ciljanih grupa i učesnika i uzeti ga u obzir pri ocjenjivanju efikasnosti programa.

Prilog VII

Preporuka Rec (2001.)12 Odbora ministara državama članicama o prilagođavanju zdravstvenih službi zahtjevima skrbi i usluga osobama u marginalnoj situaciji
(Odbor ministara usvojio ju je 10. oktobar 2001. na 768. sastanku zastupnika ministara)

Odbor ministara, saglasno Članu 15.b Statuta Vijeća Evrope,

Smatrajući da je cilj Vijeća Evrope ostvariti što je moguće veće jedinstvo njegovih članica i budući da se taj cilj, posebno, može ostvariti usvajanjem zajedničkih pravila u području zdravstva;

Uzimajući u obzir da broj osoba koje žive u marginalnoj situaciji u državama članicama stalno raste;

Smatrajući da specifični problemi osoba u marginalnoj situaciji imaju ozbiljne posljedice za njihovo zdravlje i da takva situacija postaje sve veći problem javnog zdravstva, a isto tako težak i skup teret za pojedinca, porodicu, zajednicu i državu;

Priznajući da, zbog porasta nejednakosti u području zdravstva, koje je zabilježeno u evropskim zemljama, svaka smisljena i učinkovita politika treba voditi računa ne samo o problemima zdravlja osoba u marginalnoj situaciji nego isto tako i osoba koje žive u nesigurnim uslovima, pa je promocija zdravlja jedan od temeljnih elemenata takve politike;

Uzimajući u obzir da je danas široko prihvaćeno da psihološki stres koji doživljavaju osobe koje žive u neizvjesnim uslovima utiče na njihovo fizičko i mentalno zdravlje;

Priznajući nužnost politike kojoj je cilj prevencija zdravstvenih problema osoba u marginalnoj situaciji, istovremeno vodeći računa da je nužno zaštititi privatni život tih osoba i poštovati povjerljivost;

Priznajući pravo osobama koje su u nesigurnosti da žive u uslovima koji će pogodovati njihovu razvoju, a da pri tome ne trpe pretjeran fizički i psihički pritisak, socijalnu izolaciju, psihosomatske simptome vezane uz stres, te druge oblike hendikepa;

Pozivajući se na Član 11. Evropske socijalne povelje o pravu na zaštitu zdravlja i Član 3. Konvencije o pravima čovjeka i biomedicine na pravedan pristup zdravstvenoj zaštiti;

Pozivajući se na Povelju iz Ljubljane o reformi zdravstva (1994.) i na Deklaraciju iz Kopenhagena o smanjivanju socijalnih nejednakosti u području zdravstva (septembar 2000.);
Vodeći računa o Preporuci Odbora ministara državama članicama No R (2000.) 5 o razvoju struktura koje će omogućiti participaciju građana i pacijenata u procesu odlučivanja o zdravstvenoj zaštiti, o Preporuci No R (97) 4 o sredstvima osiguranja i promicanja zdravlja jednoroditeljskih porodica i o Preporuci No R (98) 7 koja

se odnosi na etičke i organizacijske aspekte zdravstvene zaštite u kaznenim ustanovama;

Svjestan da mjere kojima je cilj na primarnom nivou smanjiti uticaj zdravstvenih problema kod osoba koje žive u nesigurnim uslovima, u velikoj mjeri ovise o situaciji koja vlada izvan sfere djelovanja zdravstvenih i socijalnih službi;

Smatrajući da je cilj i obaveza države i društva uticati na temeljne socijalne i ekonomske uslove koji determinišu zdravlje i koji – u krajnjoj liniji – uzrokuju pogoršanje zdravlja osoba u marginalnoj situaciji;

Smatrajući također da država mora garantovati da će se zdravstvena politika razvijati na koherentan način kako bi se u tom području povećali potencijali napretka i izbjegle negativne posljedice za zdravlje;

Imajući u vidu projekt Vijeća Evrope o ljudskom dostojanstvu i socijalnoj isključenosti, kao i prijedloge akcije usvojene na konferenciji u Helsinkiju 1998.;

Imajući u vidu inicijativu OMS-a (Svjetske zdravstvene organizacije) u pogledu partnerstva u području zdravstvene zaštite i siromaštva i poznavajući saopćenje Evropske komisije pod naslovom "Izgraditi Evropu uključivanja" i akcijske programe Zajednice kojima je cilj ohrabriti saradnju među državama članicama Evropske unije u borbi protiv socijalne isključenosti;

Imajući u vidu Povelju o osnovnim pravima Evropske unije, preporučuje državama članicama :

- i. usvojiti koherentan i globalan politički okvir koji:
  - garantuje i favorizuje zdravlje osoba koje žive u nesigurnim uslovima;
  - štiti ljudsko dostojanstvo i sprječava socijalno isključivanje i diskriminaciju;
  - osigurava okolinu pogodnu za socijalnu integraciju osoba koje žive u marginalnoj situaciji i u nesigurnim uslovima;
- ii. ojačati i primijeniti njihovo zakonodavstvo s ciljem osiguranja zaštite prava čovjeka, socijalne solidarnosti i pravednosti;
- iii. poboljšati multisektorsku saradnju radi povećanja sposobnosti njihovih socijalnih sistema za djelovanje na prevenciji zdravstvenih problema osoba koje žive u nesigurnim uslovima. U takvom pristupu treba jasno precizirati ulogu, odgovornost i koordinaciju različitih tijela i nadležnih socijalnih institucija kako bi se spriječilo da te osobe dospiju u marginalnu situaciju;
- iv. razviti efikasne opće zdravstvene sisteme koji će prikladno i na vrijeme odgovoriti zdravstvenim potrebama i garantovati pravednost, osigurati jednak pristup zdravstvenim uslugama vodeći računa o zdravstvenim potrebama i raspoloživim

resursima, te identificirati, evaluirati i tretirati zdravstvene probleme osoba koje žive u marginalnoj situaciji;

v. radi ostvarenja tog cilja poduzeti, svaki put kada je to izvodivo, mjere koje su sadržane u prilogu ove preporuke.

Prilog Preporuci Rec (2001.) 12

I. Načela

Vlade se ohrabruju razviti socijalnu i zdravstvenu politiku na temelju načela usvojenih od Svjetske zdravstvene organizacije na Konferenciji u Ottawi (1986.), s ciljem da se preveniraju situacije neizvjesnosti i tako ograniče rizici dospijevanja u marginalnu situaciju.

Kada prilagođavaju zdravstvene službe potrebama osoba koje žive u marginalnoj situaciji ili u nesigurnim uslovima, vlade država članica trebaju imati u vidu nekoliko načela:

1. Politike u ovom području treba utemeljiti na vrijednostima koje zagovara Vijeće Evrope: na pravima čovjeka i pravima pacijenata, ljudskom dostojanstvu, socijalnoj koheziji, demokratiji, pravednosti, solidarnosti, jednakosti šansi za oba spola, participaciji, slobodi izbora usklađenog s obvezom da svakome treba pomoći u poboljšanju njegovog zdravlja.

Da bi bila djelotvorna, svaka zdravstvena politika, posebno ona koja se odnosi na osobe u marginalnoj situaciji, treba polaziti od integrisanog pristupa i početi od mjera socijalne zaštite. Te osobe trebaju dobivati stalni minimalni prihod.

2. Jedno od najboljih sredstava (ako se izuzme podizanje životne razine) poboljšanja njihovog zdravlja jeste sprječavanje da te osobe dospiju u marginalnu situaciju i osiguranje svima – bez obzira na njihovu ekonomsku i pravnu situaciju – jednak pristup socijalnoj zaštiti i skrbi. Treba, dakle, imati na umu činjenicu da se nove skupine i pojedinci u svakom trenutku mogu naći u marginalnoj poziciji.

3. Socijalno-ekonomska prevencija rizika dospijevanja u marginalnu situaciju treba postati prioritetni cilj vlada i društava.

4. Dugoročne politike kojima se nastoje poboljšati socijalni i zdravstveni uslovi osoba koje žive u marginalnoj situaciji ili u nesigurnim uslovima ne mogu se ostvariti bez učestvovanja i pristanka samih zainteresovanih. Dakle, te osobe treba smatrati odgovornim i sposobnim da preuzmu odgovornost, a isto tako treba ih, koliko je god moguće, potaknuti da učestvuju u odlučivanju koje se na njih odnosi.

5. Također treba izbjeći stigmatizaciju. Države članice čije zemlje dugoročno djeluju trebaju se potruditi da zadovolje potrebe osoba koje žive u marginalnoj situaciji u okviru postojećeg zdravstvenog sistema. One trebaju svim građanima osigurati jednakost u

pristupu nacionalnim resursima u zdravstvenoj zaštiti. Bilo bi možda nužno uspostaviti pozitivnu diskriminaciju putem ciljanih mjera podrške, vremenski i po doseg ograničenih i potpuno integrisanih u normalne zdravstvene usluge.

6. Nema bolesti specifične za siromaštvo. Osobe koje žive u marginalnoj situaciji pate od istih bolesti kao i ostalo stanovništvo, iako proporcionalno više od drugih.

7. Socijalne i zdravstvene politike trebaju prevenirati osiromašivanje i slabo zdravlje, pa i onda kada su posljedica čimbenika koji su jednostavno socijalni i zdravstveni. Svaka se politika treba cijeniti i evaluirati u funkciji svog uticaja na socijalnu koheziju. To podrazumijeva intersektorsku akciju i potrebu da se vodi računa o svakoj mjeri, uključujući i one u ekonomskom i komercijalnom području, koja utiče na socijalnu dobrobit, zdravlje, pravednost i marginalizaciju.

8. Zdravstveni sistemi trebaju biti utemeljeni na pravednosti, garantujući pristup zdravstvenoj zaštiti ovisno o potrebama, a finansiranje te zaštite mora biti neovisno o finansijskim mogućnostima građana.

9. Prevencija i promicanje zdravlja osoba koje žive u marginalnoj situaciji ili u nesigurnim uslovima, i njihova zdravstvena zaštita, trebaju biti integralni dio lokalne i nacionalne socijalne i zdravstvene politike.

10. Budući da su djeca vrlo osjetljiva na uslove deprivacije, vlade država članica trebaju djeci posvetiti posebnu pažnju i osigurati da se djeca mogu koristiti specifičnom preventivnom akcijom u socijalnom i zdravstvenom području.

11. Budući da je riječ o pristupu zdravstvenim uslugama, vlade trebaju otkloniti praznine i kritične prepreke pravnog, socijalnog, ekonomskog, kulturnog, administrativnog i materijalnog karaktera. Radi smanjivanja tih praznina i prepreka, koje često uzrokuju povećanje nejednakosti, treba primijeniti inicijative i programe.

12. Treba razviti primjerene politike radi prilagođavanja zdravstvenog sistema potrebama osoba koje žive u marginalnoj situaciji ili u nesigurnim uslovima. Prilikom izrade i primjene te politike treba voditi računa o presudnoj ulozi civilnog društva i nevladinih organizacija u borbi protiv socijalnih nejednakosti.

II. Razvoj integrisane i koherentne socijalne i zdravstvene politike

Razvoj integrisane i koherentne socijalne i zdravstvene politike u okviru Ottawske povelje podrazumijeva mjere koje značajno nadmašuju kapacitete samog zdravstvenog sektora. ("Temeljni su uslovi i resursi nužni za zdravlje mir, stan, edukacija, prehrana, dohodak, stabilan ekosistem, trajni resursi, socijalna pravda i pravednost. Promicanje zdravlja podrazumijava zdravu javnu politiku, stvaranje podržavajuće okoline, jačanje kolektivne akcije, razvoj personalnih sposobnosti, preorijentaciju zdravstvenih

službi"). Te mjere ovise o nacionalnim i regionalnim uslovima, a mogu posebno sadržavati:

- obvezno podučavanje, posebno u zdravstvenom području, i to od najmlađe dobi;
- okolinu koja nudi prikladno zapošljavanje i profesionalne aktivnosti;
- pristojno stanovanje, i
- druge mjere koje garantuju zadovoljavajuću zdravstvenu zaštitu.

Ta pitanja sada istražuje Odbor za socijalnu koheziju s ciljem izrade opće preporuke o pristupu socijalnim dobrima i uslugama.

U zdravstvenom području prioritetni cilj treba biti ponuda univerzalne pokrivenosti i usluge koje su svima dostupne.

Zdravstvenu politiku treba formulisati i primijeniti tako da se poboljša primarna zdravstvena zaštita radi boljeg odgovora na različite potrebe socio-kulturnih grupa. Ona svima mora ponuditi adekvatne usluge, uključujući i promociju zdravlja.

Treba učiniti poseban napor u cilju elaboracije preventivne zdravstvene politike namijenjene ranjivim osobama, uključujući nezaposlene i njihove porodice, mlade jednoroditeljske porodice, hendikepirane, izbjeglice, migrante i zatvorenike. Posebnu pažnju treba posvetiti mentalnim bolestima koje najčešće zahvataju socijalno-ekonomski ranjive osobe, siromašne i isključene.

Mjere promicanja zdravlja trebaju obuhvatiti osobe u marginalnoj situaciji i treba ih koncipirati uz njihovo sudioništvo, a one ih moraju i prihvatiti.

Iako sve dobne skupine mogu biti predmet ciljanih akcija, ipak posebnu pažnju treba posvetiti prvom životnom razdoblju, od rođenja do školske dobi.

Svoj djeci treba biti dostupan program kompletne imunizacije, kao i pristup pedijatrijskoj zdravstvenoj zaštiti. Sve žene trebaju prije, za vrijeme i poslije trudnoće imati na raspolaganju potrebne zdravstvene usluge.

Pregledi i rehabilitacija trebaju biti dostupni svakoj osobi, neovisno o njenom socijalno-ekonomskom i kulturnom statusu. Treba osigurati da sve usluge budu dostupne hendikepiranim osobama.

Svi građani trebaju imati jednak pristup kurativnim uslugama, uključujući sekundarnu i tercijarnu bolničku njegu, dok većina marginalnih osoba općenito završava u službama hitne pomoći.

III. Razvoj posebnih mjera radi garantovanja veće pravednosti

Kada odlučuju i primjenjuju posebne mjere, radi poboljšanja pristupa zdravstvenim uslugama osoba u marginalnoj situaciji ili u nesigurnim uslovima, vlade posebnu pažnju trebaju posvetiti

rizicima vezanim uz stigmatizaciju tih ljudi. Budući da je cilj svima omogućiti jednak pristup zdravstvenim uslugama, pored ostalog, mogu biti poduzete mjere pozitivne diskriminacije za određeno razdoblje, koje će biti integrisane u redovan sistem socijalne zaštite.

1. Dostupnost preventivnih, promotivnih i kurativnih zdravstvenih programa

- Potrebno je uspostaviti regionalne i lokalne sisteme identifikacije osoba koje žive u marginalnoj situaciji.
- Nužno je učiniti napor kako bi se razvila mreža primarne zdravstvene zaštite, pa tako ponudile finansijski pristupačne zdravstvene usluge osobama koje žive u marginalnoj situaciji.
- Na lokalnom nivou potrebno je organizovati zdravstvene usluge promocije i prevencije, posebno aktivnosti koje idu u prilog osobama koje žive u marginalnoj situaciji.
- Organizacija i pružanje hitnih zdravstvenih usluga ne smiju ovisiti o plaćanju unaprijed, nego trebaju biti svima zajamčeni neovisno o sposobnosti plaćanja.
- Treba ohrabrivati inovativne oblike organizacije kojima je cilj povećati fleksibilnost u pružanju zdravstvenih usluga (podešavanje satnice prijema, sistem susreta ugovorenih telefonski, itd.).
- Treba poduzeti posebne mjere finansiranja zdravstvenih usluga osobama koje žive u ilegalnim uslovima.
- Osobe koje žive u marginalnoj situaciji ili u uslovima nesigurnosti obično su slabo informisane. Stoga treba poboljšati komunikaciju kako bi se upoznale s postojećim programima i uslugama, kao i s načinom na koji se njime mogu koristiti.
- Zdravstveno osoblje treba štiti interese osoba koje žive u marginalnoj situaciji i koje imaju ograničen pristup zdravstvenim uslugama. To mogu činiti pritiskom na javne vlasti, na političku klasu i organizacije s ciljem poboljšanja pristupa tih osoba zdravstvenim uslugama.
- Usluge osobama koje žive u ilegalnim uslovima trebaju se davati na način da se poštuje njihova anonimnost.

2. Posebne grupe

Zdravstvene usluge trebaju biti dostupne svima, a posebnu pažnju treba posvetiti osobama koje žive u nesigurnosti da se izbjegne njihova stigmatizacija.

- Žene koje žive u nesigurnim uslovima imaju visoku stopu preuranjenih poroda i perinatalnog morbiditeta, pa stoga trebaju uživati posebnu socijalnu i zdravstvenu zaštitu za vrijeme trudnoće i u perinatalnom razdoblju.
- Djeca izložena socijalnim ili porodičnim rizicima trebaju uživati posebnu pažnju socijalnih i zdravstvenih službi.
- Porodice izložene ekonomskim i socijalnim rizicima moraju imati potporu u edukaciji svoje djece, a pri tome naglasak treba biti na mjerama koje neposredno koriste toj djeci (vaučeri za školovanje, bonovi za kantine, itd.).

- Posebne zdravstvene i socijalne službe koje na lokalnom nivou treba razviti radi mladih izloženih socijalnim i porodičnim rizicima trebaju biti orijentisane na informisanje o sljedećim pitanjima: planiranje porodice, MST, AIDS i seropozitivnost, nesreće u prometu, samoubistva, zloupotrebe droge i alkohola, itd. Njihov fizički i sociopsihološki učinak na zainteresovane treba evaluirati u regularnim vremenskim razmacima.
- Socijalne i zdravstvene službe posebnu pažnju trebaju posvetiti potrebama hendikepiranih osoba, bez obzira na porijeklo njihovog hendikepa.
- Posebnu pažnju treba posvetiti osobama koje žive u marginalnoj situaciji i hronično su bolesne, kao i osobama s metaboličkim i neurološkim bolestima.
- Treba razviti profesionalnu medicinu u posebno opasnim radnim uslovima.
- Zatvorenici i njihova djeca koja žive u kolektivnim institucijama trebaju imati zdravstvene usluge iste kvalitete kao i osobe izvan zatvora.

Što se tiče defavorizovanih kategorija stanovništva – među kojima su izbjeglice, novi imigranti i drugi, posebnu pažnju treba posvetiti specifičnoj kulturnoj dimenziji njihovog zdravlja. Osoblje određenih bitnih socijalnih i zdravstvenih službi treba kao zadaću senzibilizirati te grupe.

- Socijalni i zdravstveni radnici, posebno obučeni za takve zadatke unutar zajednica, trebaju razviti zaštitu za stare osobe koje žive u nesigurnim uslovima.
- Treba razviti posebne službe za osobe podložne alkoholu i drogama.

IV. Poboljšanje znanja o zdravlju osoba koje žive u nesigurnim uslovima

Vlade trebaju posebnu pažnju posvetiti poboljšanju znanja o zdravlju osoba koje žive u nesigurnosti. O tome treba prikupiti standardizovane i komparabilne podatke koji će se oslanjati na zajedničke definicije. Zdravstveni se indikatori trebaju vezati uz socijalne indikatore. Potrebno je uspostaviti sistem nadzora i kontrole koji će rezultirati regularnim, koliko je to moguće, godišnjim publikacijama, počevši od nacionalnog do evropskog nivoa. Preporučuju se ove mjere:

1. Sistem informisanja

- Radi prikupljanja, obrade i širenja pouzdanih informacija o zdravstvenom i socijalnom statusu osoba koje žive u nesigurnosti potrebno je na nacionalnom ili regionalnom nivou uspostaviti opservatorij o razvoju njihove socijalne i zdravstvene situacije.
- Među podacima prikupljenim na rutinskoj osnovi trebaju biti socijalni i ekonomski indikatori, kao i indikatori o pristupu zdravstvenim uslugama.

- Kako bi se izbjegla diskriminacija i osigurala zaštita pojedinaca, u potpunosti treba poštovati anonimnost podataka.
- Radi boljeg evaluiranja korištenja usluga namijenjenih rješavanju posebnih problema treba provoditi periodične ankete.
- Radi prikupljanja i širenja informacija treba organizirati regionalne i lokalne konferencije.
- Informacije treba dostaviti osoblju socijalne i zdravstvene zaštite, kao i široj javnosti.
- Treba identifikovati postojeće mreže u okviru lokalnih zajednica radi stvaranja podržavajuće okoline.

2. Istraživanja

Programi istraživanja treba posvetiti sljedećim pitanjima:

- Evaluaciji troškovi/korist, troškovi/dobit i troškovi/efikasnost različitih akcija i zdravstvenih mjera, s ciljem poboljšanja zdravstvenih usluga osobama koje žive u nesigurnosti.
- Selekciji indikatora podnesnih za superviziju i evaluaciju mjera, programa i aktivnosti.
- Statusu i zdravstvenim potrebama osoba u riziku, te onih koje žive u marginalnoj situaciji.
- Kvalitativnim anketama o percepciji zdravlja i o preprekama koje ometaju pristup zdravstvenoj zaštiti.
- Longitudinalnoj analizi načina kako pojedina osoba dospjeva u stanje marginaliteta i o tome što poduzima da bi iz njega izašla.
- Statusu i zdravstvenim potrebama mladih.
- Razlici u vrijednostima, potpornim mrežama, pozitivnim i negativnim iskustvima u vezi sa zdravstvenim uslugama.
- Socijalnoj distanci između različitih grupa i zdravstvenog osoblja.
- Ulozi i uticaju nevladinih organizacija.
- Načinu na koji su zdravstvene usluge prilagođene potrebama marginalnih grupa.

V. Promjena ponašanja dužnosnika administracije i zdravstvenog i socijalnog osoblja na središnjem i lokalnom nivou

Preporučuje se pomoći dužnosnicima i osoblju socijalne i zdravstvene zaštite na nivou vlade i lokalnih zajednica kako bi prilagodili svoje odgovore zdravstvenim potrebama osoba koje žive u nesigurnosti.

1. Orijehtacije

- Treba objaviti smjernice o zaštiti i promociji zdravlja osoba koje žive na marginalan način. Pri definisanju tih smjernica treba se oslanjati na široki konsenzus potencijalnih partnera kada se on može postići sa zainteresovanom zajednicom.
- Primjena tih smjernica treba se temeljiti na multisektorskom pristupu, a njihov uticaj treba sistemski nadzirati i evaluirati.
- Treba ohrabrivati reevaluaciju prostora između zdravstvenih autoriteta i socijalnih službi.
- Radi realizacije programa na lokalnom planu treba se koristiti iskustvom i sposobnostima nevladinih organizacija.

- Radi participacije u procesu odlučivanja osoba koje žive u nesigurnosti, a koji se odnosi na koncepciju i organizaciju zdravstvenih usluga, treba izraditi instrumente primjene.

2. Profesionalna praksa

- Radi traženja odgovora na zdravstvene potrebe skupina ili osoba koje žive u marginalnoj situaciji, na lokalnom nivou treba redovno organizovati sastanke administrativnog i profesionalnog osoblja, te socijalne i zdravstvene zaštite i nevladinih organizacija.
- Radi pripreme za rad mladih koji su u marginalnoj situaciji u njihovoj sredini treba za to stvoriti mogućnosti.

3. Obučavanje

- U programima obrazovanja zdravstvenog osoblja i socijalnih radnika, a posebno u programima za studente medicine,

značajno mjesto trebaju zauzeti discipline kao što je javno zdravstvo, epidemiologija (posebno nezaraznih bolesti), promocija zdravlja, socijalne znanosti i ekonomija zdravlja.

- Postdiplomske nacionalne programe treba primijeniti tako da se insistira na specifičnom tretmanu socijalno ranjivih skupina i pojedinaca, na preventivnim akcijama, strategijama senzibilizacije i nediskriminativnim metodama identifikacije zdravstvenih potreba na lokalnom nivou.
- Radi otkrivanja ranih zdravstvenih problema u školama treba organizovati programe obučavanja zdravstvenog i nastavnog osoblja.
- Radi privlačenja pažnje na posebne potrebe siromašnih, nezaposlenih, izbjeglica, itd. treba izraditi specijalne programe za socijalno, zdravstveno i nastavno osoblje.
- U tim programima obučavanja značajnu ulogu trebaju imati profesionalci s terena i nevladine organizacije.

DRUGI

DIO

STVARNI ŽIVOT

Nivo poštivanja ekonomsko-socijalnih prava u zemljama Evropske unije, kandidatima za članstvo u EU i u Bosni i Hercegovini

Informacije o nivou praktičnog poštivanja ekonomsko-socijalnih prava u zemljama članicama Unije, umnogome olakšavaju put unaprijeđenja mehanizama za zaštitu i promociju ljudskih prava svih tranzicijskih zemalja, a posebno onih koje namjeravaju da postanu zemlje članice Evropske unije. Obzirom na specifičnosti u poštivanju ekonomsko-socijalnih prava, posebno sa aspekta raspoloživih javnih resursa, te poteškoća u utvrđivanju šta propisana ekonomsko-socijalna prava zapravo u praksi znače, ovo cijelo poglavlje izvještaja posvećeno je informacijama o nivou poštivanja ekonomsko-socijalnih prava. Informacije o nivou poštivanja ekonomsko-socijalnih prava govore o trenutnom stanju zakonodavstva i ciljeva koji su postavljeni na nivou Evropske unije, dok su za Švedsku, Irsku, Veliku Britaniju i Hrvatsku pored informacija o zakonodavstvu i ciljevima date i informacije koje mogu doprinijeti stvaranju slike o trenutnom nivou poštivanja ovih prava u konkretnom životu. Na kraju svakog dijela date su i najvažnije informacije o poštivanju svakog analiziranog prava u Bosni i Hercegovini, što bi trebalo da ima za rezultat da čitaoci dobiju jednu jasnu perspektivu šta ekonomsko-socijalna prava znače u praksi, te da na osnovu uporednih informacija kreiraju vlastito mišljenje o trenutnom nivou ekonomsko-socijalnih prava u Bosni i Hercegovini.

Informacije o trenutnom stanju ekonomsko-socijalnih prava započinju sa pravom na jednakost polova gdje su za sve analizirane zemlje date informacije o zakonodavstvu, te trenutnim politikama koje su na snazi u ovoj oblasti zajedno sa informacijama koje govore o stanju jednakosti polova na tržištu rada. Nakon informacija o poštivanju prava na jednakost polova, date su informacije o stanju dječijih prava gdje su za Evropsku uniju date informacije o ciljevima EU na polju unaprijeđenja dječijih prava, dok su sažeto prikazane informacije o stanju dječijih prava u analiziranim zemljama kroz politike kao što je doplatak za djecu. Nakon toga nalaze se informacije o stanju radnih prava posebno sa aspekta pristupa tržištu rada i socijalnoj sigurnosti zaposlenih majki i nezaposlenih lica, što je posebno važno jer kako je već napomenuto prava na socijalnu zaštitu i socijalnu sigurnost nisu zasebno analizirana već su analizirana u sklopu pojedinih srodnih prava. Nakon radnih prava na red dolaze zdravstvena prava koja se donekle po svojoj prirodi razlikuju od prethodno pobrojanih prava, ali su u ovaj izvještaj uvrštena obzirom na sve probleme sa kojima se suočavaju stanovnici BiH po pitanju pristupa zdravstvenim pravima. Na kraju se nalaze informacije o stanju prava osoba sa onesposobljenjima koje na sličan način daju uvid u zakonodavstvo, stanje i ciljeve analiziranih zemalja po pitanju dostizanja i prevazilaženja međunarodnih standarda u poštivanju ovih prava.

JEDNAKOST POLOVA

Jednakost polova je prvo pravo iz grupe ekonomskih i socijalnih prava koje je predmet monitoringa ALDI. Ovo pravo je pronašlo mjesto u ovom izvještaju ne samo zbog civilizacijskog dostignuća ideje koja kaže da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima, već i po tome što nejednakost između polova govori o nejednakom pristupu osnovnim pravima za žene i muškarce u svim međunarodno priznatim političkim, građanskim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Obzirom na metodološki pristup prezentaciju informacija o stanju po pitanju jednakosti polova započeli smo sa Evropskom unijom, a završili ćemo sa Bosnom i Hercegovinom.

1. Jednakost polova u zakonodavstvu Evropske unije

Jednakost polova predstavlja osnovno pravo, zajedničku vrijednost koju dijeli cijela Evropska unija. Evropska unija u cjelini i neke njene zemlje članice su izuzetno napredovale u pravcu ravnopravnosti polova, zahvaljujući zakonodavstvu koje reguliše jednak tretman, koji je zasnovan na polnoj jednakosti, te posebnim mjerama koje se preporučuju zemljama članicama za unaprijeđenje društvenog položaja žena, uključujući akcione planove i socijalni dijalog. Koliko je za Evropsku uniju važno pitanje o jednakosti polova govori činjenica da je jedan od ključnih ciljeva **Sporazuma o uspostavljanju EZ** bio eliminacija nejednakosti i promovisanje jednakosti polova u Evropskoj Zajednici u skladu sa Članovima 2 i 3 (gender mainstreaming), Člana 13 (polna diskriminacija na i van radnog mjesta), Članovima 136 i 137 (jednakost između žena i muškaraca u oblasti zapošljavanja i zanimanja), te Članom 141 (princip jednakih plata za muškarce i žene za isti posao). Takođe, izuzetan značaj pitanju jednakosti polova, Evropska unija je dala u samoj **Povelji o osnovnim pravima u EU** gdje u Članu 21 (zabrana diskriminacije) zabranjuje svaki vid diskriminacije, te u Članu 23 (jednakost spolova) zahtijeva obezbjeđenje jednakosti između muškaraca i žena na svim poljima. Pored ovih ključnih dokumenata, pitanje poštivanja i modernizacije prava na jednakost polova, Unija je tokom 30 godina usvojila i nekoliko direktiva koje se tiču jednakosti između muškaraca i žena na svim poljima, te je 2005. godine usvojena i **Okvirna strategija o nediskriminaciji i jednakim mogućnostima za sve** (Non-discrimination and equal opportunities for all – A framework strategy /SEC(2005)689/). Zahvaljujući ovim dokumentima, zemlje članice Unije su dobile jasan okvir ili pravac u kojem se trebaju kretati u cilju poštivanja prava na jednakost polova, što će najbolje pokazati primjeri o stanju u poštivanju ovih prava u nekim od zemalja članica Unije.

2. Jednakost polova u Kraljevini Švedskoj

2.1. Zakonodavstvo

Skandinavske zemlje po brojnim aspektima imaju najveći standard u poštivanju ideje o jednakosti polova. Sama činjenica da je stopa zaposlenosti žena u Švedskoj iznad 70 procenata, te da je za jednu četvrtinu veća u odnosu na EU prosjek govori samo za sebe o nivou poštivanja ekonomsko-socijalnih prava u Skandinavskim zemljama generalno, posebno u Švedskoj. Kraljevina Švedska je zemlja članica EU koja ima najdetaljnije razrađen mehanizam promocije, zaštite i razvoja prava na jednakost polova. Dva krovna zakona koja regulišu pitanje jednakosti polova u Švedskoj su: **Zakon o jednakim mogućnostima** (The Equal Opportunities Act), čija je svrha promovisanje jednakih prava za žene i muškarce u vezi sa poslom, uslovima zapošljavanja i drugim radnim uslovima (jednake plate za iste poslove) kao i mogućnostima za lični razvoj na poslu (jednakost u radnom životu) i **Zakon o zabrani diskriminacije** (The Prohibition of Discrimination Act), čija je svrha borba protiv diskriminacije zasnovane na polu, etničkom porijeklu, religiji ili drugom vjerovanju, seksualnoj orijentaciji ili onesposobljenju. Trenutno stanje u poštivanju prava na jednakost polova nije osigurano nikakvim revolucionarnim zakonom (zakonima), već je to rezultat 150-godišnjeg napora švedskog društva da ukloni barijere koje onemogućavaju jednakost muškaraca i žena u dostojanstvu i pravima. Od 1845. godine u Švedskoj su postignuti slijedeći rezultati na osiguranju jednakosti polova:

- 1845. godine – Jednaka nasljedna prava za žene i muškarce
- 1864. godine – Muževi gube zakonsko pravo da tuku svoje supruge
- 1921. godine – Žene dobijaju pravo glasa i pravo da vrše službu na nacionalnom nivou
- 1947. godine – Prva žena u ministarskom savjetu: Karin Kock
- 1951. godine – Žene stiču pravo da zadrže svoje švedsko državljanstvo ukoliko se udaju za strane državljanke
- 1955. godine – Tri mjeseca plaćenog porodiljskog odsustva za zaposlene žene
- 1971. godine – Odvojeno određivanje visine poreza na prihod za muža i ženu
- 1974. godine – Roditelji stiču pravo da podijele roditeljsko odsustvo po rođenju djeteta
- 1982. godine – Svaki napad i zlostavljanje žena, čak i ako je počinjen na privatnom vlasništvu, biće predmet javnog tužilaštva
- 1994. godine – Statistike po polovima postaju dio švedskih službenih statistika
- 1995. godine – Najmanje jedan mjesec roditeljskog odsustva mora koristiti majka, a jedan otac ('mama/tata mjesec')
- 2004. godine - Švedska vlada usvojila strategiju za integraciju jednakosti polova u vladinim uredima.

2.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Švedskoj

Savremena švedska politika o jednakosti polova proizilazi iz razumijevanja da nejednaka raspodjela moći između muškaraca i žena potiče od pojave poznate kao struktura moći u društvu zasnovana na polu. Ova društvena pojava koja je objašnjena teorijom o **Strukturi moći zasnovanoj na polu** je iskorištena kao temelj na osnovu koje je Švedska izgradila svoj model javnih politika za unaprijeđenje jednakosti između polova. Pomoću struktura moći zasnovane na polu mogu se objasniti barijere koje sputavaju potpunu jednakost polova u švedskom društvu, koje su utvrđene od strane Švedskog vladinog odjela za jednakost spolova, kao i razloge zbog kojeg ova nejednakost opstaje uprkos mjerama za njezino prevazilaženje. Prisustvo strukture moći zasnovane na polu znači da društvo ima slijedeće karakteristike:

- Odvajanje polova,
- Muškarci se smatraju superiornim, a žene inferiornim,
- Muškarci se smatraju mjerilom.

Odvajanje polova može biti ilustrovano kroz tržište rada podijeljeno po polovima i kroz nejednaku podjelu neplaćenog rada kod kuće. Muška superiornost je izražena u stvarima poput nasilja muškaraca nad ženama ili u tome da su muškarci plaćeni više od žena, imaju više moći nad svojim vlastitim životima i imaju više uticaja u javnom životu. 'Muškarci kao mjerilo' se može ilustrovati kroz činjenicu da se novi lijekovi (čak i oni za žene) obično testiraju samo na muškarcima. To 'muško mjerilo' je prisutno i u nekim svakodnevnim stvarima poput tendencije da se kaže 'ženski fudbal', ali nikada 'muški fudbal'. Razumjevajući probleme koji stoje na putu ostvarivanju prava na jednakost polova, razvoj nacionalnog zakonodavstva u ovoj oblasti je imao za cilj eliminaciju barijera koje proizilaze iz ove teorije, te uspostavljanje mjera koje su omogućile neke veoma značajne pozitivne promjene u zaštiti, promociji i razvoju prava na jednakost polova, zbog čega je Švedska po pitanju prava na jednakost polova karakteristična po tome da:

- Žene i muškarci u Švedskoj ne moraju da biraju između plaćenog rada i djece – mogu imati oboje;
- Žene u Švedskoj rade podjednako i u javnom i u privatnom sektoru, dok muškarci pretežno rade u privatnom sektoru;
- Žene u Švedskoj kombinuju plaćeni posao sa staranjem o djeci i kući u većoj mjeri nego muškarci;
- Muškarci u Švedskoj kombinuju plaćeni posao sa ekonomskom, političkom i društvenom moći u većoj mjeri od žena;
- Direktno izabrane skupštine imaju jednak broj muškaraca i žena, dok one birane indirektno nemaju;
- Sistem višeg i visokog obrazovanja još uvijek ima prisutnu rodnu segregaciju;
- Tržišta rada još uvijek imaju rodnu segregaciju;
- Postoji i razlika u platama;

- Muškarci imaju veće penzije od žena.

Kao rezultat primjene politike koja ima za cilj osiguranja jednakosti polova u Švedskoj su zabilježeni slijedeći rezultati koji su doprinijeli da ova država bude prepoznatljiva u svijetu kao država sa najvećim nivoom jednakosti polova. Najbolji prikaz promjena koje je na ovom planu zabilježilo švedsko društvo jeste ukoliko uporedimo stanje po ovom pitanju u 1970-tim i 2000-tim godinama. Oko 60 procenata žena dobi između 20 i 64 godine je 1970. godine učestvovalo u radnoj snazi, a 2003. godine taj procenat je iznosio 79 procenata, dok su odgovarajući udjeli muškaraca bili 90 i 84 procenta. Takođe, 1973. godine je u parlamentu bilo 15 procenata žena i 85 procenata muškaraca. 2002. godine omjer je bio 45 procenata žena i 55 procenata muškaraca.

2.3. Ciljevi švedske politike na polju jednakosti polova

Napori da se promoviše jednakost polova su se dugo vremena fokusirali na žene, podređeni spol u sistemu. Ali, jednakost je zapravo u tome da žene i muškarci imaju jednaka prava, odgovornosti i obaveze. Stvaranje društva sa ravnopravnim polovima neće biti postignuto ukoliko muškarci i žene ne budu radili zajedno na transformiranju uslova. Uključivanje muškaraca u rad na jednakosti polova dalo je nove perspektive i poglede na budući razvoj pitanja jednakosti polova. Imajući ovo u vidu može se u potpunosti razumjeti sveobuhvatni cilj politike o jednakosti polova švedske vlade da muškarci i žene imaju jednake mogućnosti, prava i odgovornosti u svim sferama života. Kako bi doprinijeli ubrzanom ostvarivanju cilja politike o jednakosti polova, Švedski parlament (Riksdag) je u maju 2006. godine usvojio slijedeće nacionalne ciljeve:

- **Jednaka raspodjela moći i uticaja.** Žene i muškarci će imati jednaka prava i mogućnosti da budu aktivni građani i da oblikuju uslove za donošenje odluka.
- **Ekonomska jednakost između muškaraca i žena.** Žene i muškarci će imati jednake mogućnosti i uslove u pogledu obrazovanja i plaćenog posla koji obezbjeđuje ekonomsku neovisnost tokom čitavog života.
- **Jednaka raspodjela neplaćenog staranja i poslova u domaćinstvu.** Žene i muškarci će preuzimati istu odgovornost za poslove u domaćinstvu i imaće iste mogućnosti da pružaju i dobijaju staranje pod istim uslovima.
- **Da se okonča nasilje muškaraca nad ženama.** Žene i muškarci, djevojčice i dječaci će imati jednaka prava i mogućnosti u pogledu fizičkog integriteta.

Za ispunjavanje ovih ciljeva Parlament nije obavezao samo resorno Ministarstvo za jednakost polova. Obavezu da se nacionalni ciljevi u pogledu jednakosti polova ubrzano ostvare, ima svako ministarstvo švedske vlade u okviru svog djelokruga. Ministarstvo za integraciju i jednakost polova (Odjel za jednakost polova) se bavi pitanjima jednakosti polova u svim sferama života, dok Ministar za jednakost polova ima obavezu da koordinira ukupnu vladinu politiku na polju ispunjavanja ciljeva u ostvarivanju prava na jednakost polova.

3. Jednakost polova u Republici Irskoj

3.1. Zakonodavstvo

Krovni zakon o jednakosti polova u Republici Irskoj je **Zakon o jednakosti** (Equality Act), koji sadrži amandmane na Zakon o jednakosti pri zapošljavanju i Zakon o jednakom statusu s ciljem donošenja boljih odredbi u vezi sa jednakim tretmanom na radnom mjestu i drugdje. Ovaj Zakon je donešen na osnovu EC Direktiva koje se odnose na implementaciju principa jednakog tretmana osoba pri zapošljavanju bez izbora na njihovo rasno ili etničko porijeklo, te implementaciju principa jednakog tretmana za muškarce i žene u vezi sa pristupom zaposlenju, stručnoj obuci i radnim uslovima. U ovaj Zakon su također ugrađeni dijelovi EC Regulative koja se odnosi na teret dokazivanja diskriminacije na osnovu pola. Međutim, Zakon o jednakosti nije jedini zakon kojim se osigurava pravo na jednakost polova. U Irskoj je trenutno na snazi niz zakona koji nastoje osigurati jednakost polova u različitim aspektima političkog, društvenog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog života, kao što su:

- Zakon o jednakosti u zapošljavanju (Employment Equality Act). Ovim zakonom je regulisana jednakost između muškaraca i žena na polju zapošljavanja (jednaka otpremnina, diskriminacija na osnovu pola na radnom mjestu i sl.);
- Zakon o jednakim mogućnostima i tretmanu (Equality of opportunity and treatment) obezbjeđuje mjere za zaštitu žena od nasilja u porodici;
- Zakon o jednakim mogućnostima i anti-diskriminacija pri plaćanju (Equality of opportunity and treatment anti-discrimination/Pay). Ovaj Zakon reguliše jednak tretman u vezi sa određenim uslovima /plata/ rada;
- Zakon o jednakim mogućnostima i tretmanu u državnoj službi /za udate žene/ (Equality of opportunity and treatment civil service/married women). Zakon kojim se opozivaju određene zakonske odredbe koje su ograničavale zapošljavanje udatih žena u državnu službu.

Pored ova četiri zakona u Irskoj je trenutno na snazi nekoliko politika koje dodatno ojačavaju napore na osiguranju pune ravnopravnosti između žena i muškaraca kao što je Politika tereta dokazivanja u slučajevima diskriminacije na osnovu pola (Burden of proof in gender discrimination cases); politika koja je inkorporirana u amandmane Zakona o jednakosti u zapošljavanju i kojim stupa na snagu EC Direktiva o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije zasnovane na spolu, zatim šema beneficija za zanimanja (Occupational benefit schemes); princip jednakog tretmana za muškarce i žene u šemama socijalnog osiguranja za zanimanja. Pored ovih zakona i politika u Irskoj su na snazi i drugi zakoni koji imaju za cilj poštivanje prava na jednakost u ekonomskom životu kao što je Zakon o zaštiti materinstva (Maternity Protection Act) koji štiti prava iz radnog odnosa za majke na rodiljskom bolovanju, Zakon o odsustvu pri usvajanju (Adoption Leave Act) koji štiti pravo na odsustvo za roditelje koji usvoje dijete i Zakon o roditeljskom odsustvu (Parental Leave Act) koji garantuje prava na roditeljsko odsustvo.

3.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Irskoj

U posljednjih dvadeset godina, Irska je ostvarila izuzetan rezultat u promociji prava na jednakost polova. U nedostatku izvještaja novijeg datuma, ukratko ćemo navesti nekoliko statističkih podataka Centralnog statističkog ureda Irske (Central Statistics Office), koji veoma precizno govore o trenutnom stanju u oblasti jednakosti polova:

- Žene u Irskoj imaju veći rizik od muškaraca da padnu ispod linije siromaštva (23% žena za razliku od 18% muškaraca);
- Roditelji koji ne mogu priuštiti plaćanje punih troškova za čuvanje djece su prisiljeni da se zadovolje sa čuvanjem djece slabijeg kvaliteta;
- Visoki troškovi čuvanja djece primoravaju često žene da napuste posao i odgajaju djecu; time je ugrožena jednakost žena na tržištu rada – procenat zaposlenih žena koje nemaju djecu je 65,8 dok je za žene sa dvoje ili više djece taj procenat 40,8;
- Mogućnosti za učešće žena u javnom životu su smanjene – Irska je na 20. mjestu od 25 EU zemalja sa procentom žena – članova parlamenta od 13,3 procenata u poređenju sa Švedskom (45,3%), Finskom (37,5%) i Danskom (36,9%);
- Žene su plaćene 14 procenata manje nego muškarci u Irskoj. Više od polovine onih koji imaju minimalne plate su žene;
- 1 od 5 žena u Irskoj je izložena fizičkom, seksualnom ili psihološkom nasilju od strane svog partnera, muža, člana porodice ili poznanika.

3.3. Ciljevi irske politike na polju jednakosti polova

Kako bi uticala na eliminiranje još uvijek snažno prisutih barijera koje onemogućavaju punu jednakost žena i muškaraca u svim aspektima života Irska je Zakonom o jednakosti zapošljavanja iz 1999. godine kao nezavisno tijelo uspostavila Direkciju za jednakost (The Equality Authority). Ova Dirkecija je uspostavljena umjesto dotadašnje Agencije za jednakost zapošljavanja i ima puno šire ovlasti. Direkcija je usvojila Strateški plan 2006 – 2008 za jednakost u kojem su strateški ciljevi na polju jednakosti polova:

- Pregovori socijalnih partnera i vlade o novom nacionalnom ugovoru;
- Donošenje novih zakona o roditeljskom odsustvu i odsustvu za usvojenu djecu;
- Uvrštavanje nove EU Direktive o jednakom tretmanu polova koja se bavi područjima van radnog mjesta;
- Objavljivanje nacionalne strategije za žene od strane irske vlade;
- Preispitivanje odredbi socijalne zaštite koju sprovodi Odjel za socijalne i porodične poslove, a koje su u vezi sa odredbama Zakona o jednakom statusu;
- Priprema novog Nacionalnog razvojnog plana.

Ispunjavanjem ovih strateških ciljeva Irska bi ispunila sve zahtjeve Evropske unije koji nastoje osigurati puno poštivanje prava na jednakost polova na prostoru cijele Unije i ovi ciljevi mogu biti izuzetno inspirativni za bosanskohercegovačke kreatore javnih politika u njihovim nastojanjima da unaprijede stanje u oblasti poštivanja prava na jednakost polova u Bosni i Hercegovini.

4. Jednakost polova u Velikoj Britaniji

4.1. Zakonodavstvo

Jednakost polova u zakonodavstvu Velike Britanije svoje temelje ima u **Zakonu o diskriminaciji po osnovu pola** (Sex Discrimination Act) i Zakonom o jednakom plaćanju (Equal Pay Act). Zakon o diskriminaciji po osnovu pola zabranjuje svaku diskriminaciju po osnovu pola pri zapošljavanju, obrazovanju, oglasima za posao, dok Zakon o jednakom plaćanju kaže da žene moraju biti jednako plaćene kao i muškarci kad obavljaju isti posao i vice-versa. Amandmani na ove zakone su sadržani u novom Zakonu o jednakosti (2006) (The Equality Act) koji je stupio na snagu u aprilu 2007. godine. Ostali zakoni u Engleskoj koji imaju odredbe koje garantuju, štite ili promovišu pravo na jednakost polova su :

- Zakon o zapošljavanju (Employment Act);
- Regulative o jednakosti u zapošljavanju (Employment Equality Regulations);
- Zakon o poslu i porodici (Work and Family Act).

Ovi zakoni su trenutni ključni zakoni kojima se nastoji obezbijediti poštivanje prava na jednakost polova i koji su u stvari i ključni zakoni u posljednjih stotinu godina od kada Velika Britanija nastoji postati društvo jednakih mogućnosti za žene i muškarce.

4.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Velikoj Britaniji

Britanija je danas znatno više fer i jednako društvo nego ikada ranije. Prije stotinu godina žene nisu imale pravo da glasaju, a danas je nezakonita bilo kakva diskriminacija na osnovu rase, pola ili onesposobljenja. U prosjeku, svi dijelovi društva žive duže, zdraviji su i obrazovaniji. Ali, nejednakosti ipak još uvijek postoje. Komisija za žene i posao (The Women and Work Commission) vrlo jasno ukazuje na mnoge probleme koje su iskusile žene na tržištu rada u smislu plata i napretka u karijeri. Iako su danas žene zaposlene više nego ikad i postižu znatno više obrazovanje, još uvijek postoje mnoge barijere za njihov uspjeh. Nalazi ove Komisije su pokazali da:

- Žena koja radi puno radno vrijeme zarađuje samo 83 penija za svaku funtu zarađenu od strane muškarca;
- Žene koje rade pola radnog vremena zarađuju 32 procenta manje po satu nego žene koje rade puno radno vrijeme i 41 procenat manje po satu nego muškarci koji rade puno radno vrijeme;
- Žene su u 2005. godini činile 20 procenata parlamentaraca u Donjem domu parlamenta (to je dosada najviši postotak žena članova parlamenta);
- Samo 29 procenata vijećnika u 2006. godini su bile žene;

- Muškarci su lideri velike većine medijskih organizacija: samo u jednom od šest nacionalnih novina urednik je žena; samo jedna od deset glavnih medijskih kompanija ima ženu za izvršnog direktora.

Kako bi se postojeće stanje po pitanju jednakosti polova u narednim godinama značajno promijenilo, u Velikoj Britaniji su modernizovana vladina tijela i donešeno je nekoliko važnih ciljeva koje je neophodno ostvariti kako bi se riješili problemi sa kojima se danas ova država susreće po pitanju jednakosti polova.

4.3. Ciljevi britanske politike na polju jednakosti polova

Za rješavanje problema sa kojima se susreće britansko društvo po pitanju jednakosti polova nova zakonska rješenja su donešena kako bi Komisija za jednake mogućnosti (Equal Opportunities Commission) imala snažniji alat neopohodan za praktična poboljšanja u životima muškaraca i žena kroz pomaganje javnim službama da se bore protiv nejednakosti polova u svim aspektima društva. Komisija je sačinila Kodeks o praksi (The Code of Practice) koji daje praktične instrukcije javnim vlastima kako da zadovolje zakonske zahtjeve dužnosti za jednakost polova. Ovaj Kodeks je pripremljen i urađen u skladu sa Zakonom o diskriminaciji po osnovu pola, sa amandmanima sadržanim u Zakonu o jednakosti i stupio je na snagu u 2007. godini. Ovaj Kodeks će se koristiti za primjenu zakonske dužnosti koja Zakonom o jednakosti uvodi obavezu za sve javne vlasti kad obavljaju svoje funkcije da posvete dužnu pažnju potrebi:

- Eliminacije nezakonske diskriminacije i uznemiravanja;
- Promovisanja jednakih mogućnosti za muškarce i žene.

Britanska komisija za jednake mogućnosti je u svom planu postavila slijedeće ciljeve koji trebaju da poboljšaju mašineriju za jednakost polova. U okviru prvog cilja se nastoji osigurati da žene i muškarci budu vrednovani jednako, i planirano je poduzimanje akcija koje mogu uticati na ubjeđenje poslodavaca da je potreban njihov doprinos kako bi se osiguralo jednako plaćanje, zatim akcija koje će osigurati promjene u Zakonu o plaćanju, te akcija koje će ubjediti ostale da prihvate da je potrebno da beneficije i penzije budu poštenije za žene. U okviru drugog cilja nastoji se osigurati **fer tretman – nediskriminacija** i to akcijama koje će koristiti zakonske ovlasti da se istraži u kojim organizacijama ili sferama života polna diskriminacija je prisutna stalno ili se često događa, zatim akcije koje će pratiti značajne pojedinačne slučajeve u vezi sa polnom diskriminacijom ili plaćanjem i akcije koje će imati za cilj podizanje svijesti javnosti o diskriminacijskim zakonima. Takođe u okviru ovog cilja planirane su akcije koje bi trebale rezultirati smanjenjem barijera za korištenje sudskog sistema za radne sporove, naročito za ljude sa niskim primanjima.

5. Jednakost polova u Republici Hrvatskoj

5.1. Zakonodavstvo

Kako bi dobili širu sliku o nivou poštivanja prava na jednakost polova u ovom poglavlju pored stanja u zemljama članicama EU koje ili postavljaju ili nastoje da ostvare evropske standarde, uvrstili smo informacije o napretku i ciljevima koje na polju unaprijeđenja prava na jednakost polova ima susjedna Hrvatska. U Republici Hrvatskoj, temelje za zakonodavstvo u oblasti poštivanja prava na jednakost nalazimo u Hrvatskom Ustavu koji prepoznaje ravnopravnost polova kao najvišu vrijednost ustavnog poretka. Tokom posljednjih nekoliko godina, u Hrvatskoj je usvojen čitav niz zakonskih akata i osnovano nekoliko državnih tijela s ciljem promicanja jednakosti polova i ukidanja diskriminacije žena. Zakon o ravnopravnosti spolova, usvojen 2003. godine, uređuje opća načela zaštite od diskriminacije, te definiše i propisuje načine zaštite od polne diskriminacije i stvaranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Osim kroz Zakon o ravnopravnosti spolova, ova je oblast u Hrvatskoj regulisana i kroz:

- Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji;
- Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010;
- Nacionalnu strategiju za zaštitu od nasilja u obitelji, za period od 2004. do 2007. godine;
- Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.

Najvažniji zakoni koji zabranjuju polnu diskriminaciju s obzirom na zapošljavanje i položaj na tržištu rada jesu Zakon o radu i Zakon o ravnopravnosti spolova koji propisuju da je poslodavac dužan isplatiti jednaku plaću muškarcima i ženama za rad jednake vrijednosti.

5.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Hrvatskoj

Uprkos svim zakonskim promjenama, u Hrvatskoj istinska jednakost polova još uvijek nije postignuta. Obzirom na očigledne razlike između muškaraca i žena, posebno u ekonomskom i društvenom životu, u Republici Hrvatskoj je u posljednjih nekoliko godina na nacionalnom i lokalnom nivou uspostavljeno nekoliko institucionalnih mehanizama, kao što su: Saborski odbor za ravnopravnost spolova (u 2001. godini), Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (u 2003. godini), Ured za ravnopravnost spolova osnovan od strane Vlada RH (mart 2004. godine) kao stručna služba za obavljanje poslova vezanih uz jednakost polova i koordinaciju svih aktivnosti kojima je cilj postizanje istinske jednakosti polova, te za provođenje odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova. Nadalje, sva ministarstva i druga državna tijela su imenovala koordinate/ice za ravnopravnost spolova sa zadatkom uvođenja ravnopravnosti spolova u pojedina područja politike. Proces uspostavljanja institucionalnog okvira i mehanizama za provedbu politike ravnopravnosti spolova nastavljen je uspostavljanjem županijskih i gradskih/općinskih povjerenstava za ravnopravnost spolova. Županijska povjerenstva postoje u svim županijama, s ciljem da, u saradnji s nevladinim organizacijama, podižu svijest o jednakim mogućnostima i jednakosti polova.

5.3. Ciljevi hrvatske politike na polju jednakosti polova

Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova osnovni je strateški dokument Republike Hrvatske koji se donosi s ciljem uklanjanja diskriminacije žena i uspostavljanja stvarne jednakost polova provedbom politike jednakih mogućnosti za razdoblje od 2006. do 2010. godine. Za provedbu Nacionalne politike zadužena su državna tijela u saradnji s udruženjima, sindikatima i drugim organizacijama civilnog društva. Ured za ravnopravnost spolova nadzire provedbu "Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova" i svake dvije godine izvještava Vladu o njenoj provedbi. Ured za ravnopravnost spolova ima radne grupe zadužene za:

- praćenje rodno osjetljive statistike,
- izradu pokazatelja uspješnosti provedbe.

U "Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova", prioritetna tematska područja su unaprijeđenje i promicanje zaštite ljudskih prava žena, stvaranje jednakih mogućnosti na tržištu rada, uvođenje rodno osjetljivog odgoja i obrazovanja, uravnoteženje sudjelovanja žena i muškaraca u procesima odlučivanja, suzbijanje svih oblika nasilja nad ženama, unaprijeđenje sistema zdravstvene zaštite žena i daljnje osnaživanje institucionalnih mehanizama i metoda provedbe politike jednakih mogućnosti.

6. Jednakost polova u Bosni i Hercegovini

6.1. Zakonodavstvo

Temelj na kojem je izgrađeno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine koje bi trebalo osigurati promociju, zaštitu i razvoj prava na jednakost polova su međunarodni sporazumi koji su uvršteni u Ustav Bosne i Hercegovine, te drugi međunarodni sporazumi i instrumenti koje je ratifikovao Parlament Bosne i Hercegovine, kao što su Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Konvencija o zabrani torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja.

Iako je poštivanje prava na jednakost polova na način kako je definisano u prethodno pomenutim dokumentima jasna ustavna obaveza, u Bosni i Hercegovini se započelo sa aktivnostima na zaštiti ustavom propisanih prava na jednakost polova tek sa donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakona o porodici, te uspostavljanjem državne Agencije za ravnopravnost spolova pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice, kao i donošenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u oba entiteta i uspostavljanje entiteskih Gender centara. Međutim, za razliku od prethodno navedenog zakonodavstva na nivou EU ili na nivou zemalja članica i kandidata za članstvo u EU, bosanskohercegovačko zakonodavstvo u oblasti ženskih prava nije tako široko razgranato. Zakon o ravnopravnosti spolova sa svojim 31 članom uređuje, promoviše i širi ravnopravnost spolova u svim sferama društva (obrazovanje, ekonomija, zapošljavanje i rad, socijalna i zdravstvena zaštita, sport, kultura, javni život i mediji). Ovim zakonom su također definisane i funkcije koje obavljaju državna Agencija za ravnopravnost spolova i Gender centri na entiteskim nivoima.

6.2. Trenutno stanje u oblasti jednakosti polova u Bosni i Hercegovini

Agencija za ravnopravnost spolova je uspostavljena u okviru državnog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i ona, između ostalog, periodično izrađuje Državni plan akcije za promovisanje ravnopravnosti među spolovima zasnovan na prijedlozima svih ministarstava na državnom nivou, planu entitetskih Gender centara, a koje će Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice predstaviti svake godine Vijeću Ministara BiH radi usvajanja. Gender centar Federacije BiH i Gender centar Republike Srpske takođe prate i nadgledaju provođenje Zakona o ravnopravnosti spolova i najmanje jednom godišnje o tome izvještavaju Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice.

Međutim, i pored postojanja nacionalne agencije i entitetskih centara za jednakost polova, vlasti Bosne i Hercegovine objavljuju vrlo malo informacija o stanju po pitanju poštivanja prava na jednakost polova, što je veoma precizno izraženo u UNDP izvještaju o humanom razvoju. Naime, UNDP je u svom Izvještaju za 2007. godinu: *'Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini'* naveo da u BiH postoje čak detaljni izvještaji o nivou obrazovanja i dobnim grupama radne snage po pojedinačnim sektorima, ali u njima nema podjele po polovima. Takođe je identifikovao napredak u skorije vrijeme gdje su učinjeni određeni naponi na poboljšanju stanja u pogledu vidljivosti žena i muškaraca u istraživanjima i kvalitativnim studijama, ali da i dalje nisu dostupni podaci o položaju žena među siromašnima, jer sve ankete koje se tiču životnog standarda, dohotka i potrošnje prate stanje po domaćinstvima, a ne po pojedincima.

6.3. Ciljevi Bosanskohercegovačke politike na polju jednakosti polova

Donošenje Zakona o ravnopravnosti spolova i uspostavljanje državne Agencije za ravnopravnost spolova i entitetskih Gender centara, te donošenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u oba entiteta pozitivno je ocijenio u svom izvještaju UN Komitet za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW). Međutim, Komitet u istom izvještaju izražava zabrinutost što se u poslijeratnom periodu nekoliko faktora negativno odražava na žene i njihovo uživanje ljudskih prava. Iz tog razloga Komitet u svom izvještaju zahtijeva, između ostalog, od Bosne i Hercegovine da:

- Ispoštuje svoje obaveze utvrđene Konvencijom o eliminaciji diskriminacije žena, da uključi žene u sve političke, ekonomske i transformacijske procese na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou, kako bi one bile ravnopravne sa muškarcima i da gender-analize budu sastavni dio tih procesa;
- Ubrza postupak harmoniziranja zakona kako bi se ispoštovala obaveza utvrđena Zakonom o ravnopravnosti spolova (Član 30. Stav 2), kao i svim članovima Konvencije, te uspostavi procedure za uspješnu provedbu i izvršavanje navedenih zakona;
- Uspostavi prioritete u prikupljanju podataka i uključi opsežne statističke podatke ravnopravnosti po spolu u svoj sljedeći izvještaj, kako bi se mogla prikazati prava slika de facto uživanja ljudskih prava od strane žena;
- Sprovede relevantne dijelove Zakona o ravnopravnosti spolova i relevantne preporuke projekta za implementaciju ovog zakona, kao i da osigura da državna i privatna preduzeća odgovaraju

pred sudom za kršenje odredbi o ravnopravnosti spolova sadržanim u Zakonu o ravnopravnosti spolova i regulativom iz oblasti rada;

- Osigura da svi državni programi za ublažavanje siromaštva, a koji su razvijeni u okviru srednjoročne razvojne strategije za smanjivanje siromaštva, i implementirani od strane ministarstava, u potpunosti služe ženama, posebno marginaliziranim grupama žena, u skladu sa njihovim potrebama i okolnostima.

DJEČIJA PRAVA

7. Dječija prava u zakonodavstvu Evropske unije

Iako su prvi međunarodni dokumenti o pravima djeteta donešeni u periodu između dva svjetska rata, dječija prava na međunarodnom nivou su počela da dobijaju značajniju pažnju u katalogu osnovnih prava kada su Ujedinjeni narodi 20. novembra 1959. godine usvojili Povelju o pravima djeteta u kojoj je precizno navedeno pravo djeteta na socijalnu sigurnost (Član 4 Povelje), pravo na obrazovanje (Član 7 Povelje), pravo na prioritet zaštite prava (Član 8 Povelje). Trideset godina nakon ovog izuzetno važnog dokumenta, donesena je UN Konvencija o pravima djeteta koja je ratifikovana brže i od strane više vlada nego ijedan drugi instrument o ljudskim pravima. Jedino SAD i Somalija nisu ratifikovale ovu Konvenciju. Veoma je važno napomenuti da je u ovoj Konvenciji u Članu 2. definisana obaveza države da garantuje prava iz konvencije svakom djetetu, bez diskriminacije bilo koje vrste, i bez obzira na bilo kakav status koje djetete ili njegovi roditelji ili zakonski staratelji imaju. U Konvenciji o pravima djeteta su jasno naznačene obaveze države na osiguranju zdravstvene i socijalne zaštite djece.

Za ovaj izvještaj o monitoringu poštivanja prava djeteta posebno je važan 27. Član Konvencije gdje je navedeno pravo djeteta na životni standard, ali gdje je odgovornost države na osiguranje ovog prava ograničena na nacionalne uslove i mogućnosti sredstava da pruži pomoć roditeljima koji su najodgovorniji za osiguranje ovog prava. Takođe u ovoj Konvenciji su navedena prava djeteta na obrazovanje (Član 28), zaštitu djece od ekonomske eksploatacije (Član 32), a Konvencija je također jedini međunarodni sporazum o ljudskim pravima koji izričito daje nevladinim organizacijama ulogu u monitoringu njegove implementacije (u Članu 45a Konvencije).

Dječija prava čine dio ljudskih prava koja su EU i zemlje članice dužne poštivati u skladu sa međunarodnim sporazumima i deklaracijama. EU eksplicitno prepoznaje dječija prava u Evropskoj Povelji o osnovnim pravima, posebno u Članu 24 (Prava djeteta), te u Članu 14 (Pravo na obrazovanje). Takođe, Evropska Socijalna Povelja sadrži članove vezane za dječija prava kao što su pravo djece i omladine na zaštitu (Član 7), pravo djece i omladine na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu (Član 17).

7.1. Ciljevi EU politike u oblasti dječijih prava

Djeca čine jednu trećinu svjetske populacije. Dječija prava su još uvijek daleko od toga da budu generalno poštovana, a osnovne potrebe djece nisu zadovoljene. Imajući u vidu ove činjenice Evropska unija je na globalnom nivou među svoje prioritete postavila cilj da dječija prava zauzmu više mjesto na međunarodnim agendama, gdje Evropska unija želi iskoristiti svoje globalno prisustvo kako bi efikasno uticala na promovisanje univerzalnih dječijih prava na nacionalnom nivou. Pored toga, Evropska unija ima ciljeve na polju razvoja dječijih prava na nivou Unije koji su objavljeni sredinom 2006. godine, kada je

Evropska komisija objavila Saopštenje vezano za novu strategiju u kojem je postavila sedam ciljeva za budućnost u oblasti promovisanja i zaštite dječijih prava. To su slijedeći ciljevi:

- Iskoristiti postojeće aktivnosti za rješavanje hitnih potreba
- Identifikovati prioritete za buduću EU akciju
- Integrisati dječija prava u EU akcije
- Uspostaviti efikasne mehanizme koordinacije i konsultacija
- Povećati kapacitete i ekspertizu u oblasti dječijih prava
- Dizajnirati komunikacijsku strategiju o dječijim pravima
- Promovisati prava djeteta u vanjskim odnosima

Ovi ciljevi Evropske komisije su veoma važni za razumijevanje trenutnog stanja dječijih prava u zemljama izvan Evropske unije, posebno sa gledišta zemalja koje se u budućnosti žele pridružiti Evropskoj uniji kao što je Bosna i Hercegovina.

8. Dječija prava u Kraljevini Švedskoj

8.1. Zakonodavstvo

Švedska je država članica Evropske unije koja ima veoma razvijen sistem zaštite i promocije dječijih prava i ona u mnogim oblastima predstavljaju najveći nivo dječijih prava u svijetu. Osnovni zakoni koji regulišu pitanja dječijih prava u Švedskoj i propisi koji osiguravaju njihovo provođenje u praksi su: Zakon o dječijem doplatku sa amandmanima iz 1947. godine, Zakon o zaštiti djece sa amandmanima iz 1960. godine, Uredba o amandmanima na Uredbu o poštivanju državnih subvencija za aktivnosti sa omladinskim grupama iz 1980. godine, Uredba o poštivanju instrukcija o upravljanju dječijim ombudsmenom iz 1993. godine, te Zakon o eliminaciji dječijeg rada i o zaštiti djece i omladine iz 2006. godine.

U Švedskoj djeca i mladi ljudi do 18 godina imaju svog ombudsmena. Švedska vlada imenuje Dječijeg ombudsmena na period od 6 godina. Osnovna dužnost ombudsmena jeste promocija prava i interesa djece i mladih ljudi u skladu sa UN Konvencijom o dječijim pravima. Skrb za djecu u Švedskoj ima dvostruk cilj. Sa jedne strane cilj joj je omogućiti roditeljima da kombinuju roditeljstvo sa zaposlenjem ili studiranjem, a drugi je podržati i ohrabriti razvoj i učenje djece i pomoći im da odrastu pod uslovima koji vode ka njihovoj dobrobiti. Zajedno sa roditeljskim osiguranjem i sistemima dječijih beneficija, skrb za djecu predstavlja kamen temeljac švedske porodične politike. Švedska skrb za djecu je zasnovana na sveobuhvatnom pogledu na potrebe za razvoj i učenje djece kombinujući zdravstvo, socijalnu zaštitu, usvajanje i podučavanje.

Djeca sa potrebama za specijalnom podrškom imaju posebna prava u sistemu zaštite djece. Ova djeca imaju pravo na boravak u predškolskim centrima ili centrima za slobodno vrijeme bez obzira na to koliko su njihovi roditelji zauzeti. U ovu grupu djece spadaju djeca sa onesposobljenjima ili djeca koja imaju poteškoće sa koncentracijom ili psihološke poteškoće.

8.2. Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Švedskoj

Danas u Švedskoj mnoga djeca imaju korijene u nekoj drugoj kulturi, tako da oko 15% djece (kojoj švedski nije maternji jezik) u predškolskim centrima i centrima za slobodno vrijeme dobijaju poduku na svom maternjem jeziku. Obzirom na uporedivost informacija o stanju u poštivanju dječijih prava, u ovom izvještaju kao indikator stanja u oblasti dječijih prava uzeti su samo instrumenti zaštite postojećeg nivoa dječijih prava koji su trenutno na snazi u Švedskoj. To su slijedeći instrumenti:

- Dječiji doplatak – dječiji doplatok se isplaćuje za svu djecu do 16 godina. Iznosi 217 KM (1.050 SEK) mjesečno. Porodice sa dvoje i više djece dobijaju i dodatni dječiji doplatok na ostalu djecu.
- Doplatok za usvajanje – država daje grantove od 8.250 KM (40.000 SEK) po djetetu za troškove u vezi sa usvajanjem djece.
- Podrška za izdržavanje – ova naknada može biti isplaćena djeci čiji roditelji ne žive zajedno. Maksimalna naknada je 263 KM (1.273 SEK) po djetetu mjesečno. Ova se naknada isplaćuje roditelju sa kojim dijete živi. Roditelj koji je obavezan da plaća izdržavanje mora nadoknaditi dio ili sve troškove državi za ovu naknadu.
- Naknada za stanovanje – domaćinstva u kojima žive djeca i domaćinstva u kojima djeca imaju pravo stanovanja (kod razvedenih roditelja) imaju pravo na naknadu za stanovanje. Veličina ove naknade zavisi od troškova stanovanja, stambenog prostora, prihoda domaćinstva i broja djece.
- Naknada za bolesnu i djecu sa onesposobljenjima – roditelji djeteta koje je bolesno ili ima neko onesposobljenje mogu aplicirati za naknadu za staranje. Da bi imalo pravo na ostvarivanje ove naknade dijete mora trebati poseban nadzor i staranje u toku najmanje šest mjeseci ili mora imati onesposobljenje koje uzrokuje dodatne troškove.
- Dječija penzija i prava na penziju u toku godina dječijeg skrbništva.

Informacije o sistemu dječije zaštite u Švedskoj najbolje govore o nivou i obimu poštivanja dječijih prava. Takođe, poznavanje ovih instrumenata je veoma važno prilikom utvrđivanja koliko je Bosna i Hercegovina napredovala u garantovanju međunarodno priznatih dječijih prava i koliko je učinila na njihovom razvoju u skladu sa potrebama djece Bosne i Hercegovine.

8.3. Ciljevi švedske politike u oblasti dječijih prava

Cilj vladine politike u oblasti dječijih prava jeste da djeca i mladi ljudi trebaju biti poštovani i da imaju mogućnosti za razvoj i sigurnost kao i za učešće i uticaj. Ova oblast javne politike je uglavnom zasnovana na akciji da se implementira UN Konvencija o pravima djeteta u Švedskoj. Javna politika za djecu je zasnovana na Nacionalnoj strategiji koja je 2004. godine ažurirana i prezentirana Švedskom parlamentu. Ova strategija, koja je zapravo razvijena na osnovu strategije iz 1998. godine sadrži, između ostalog:

- Dječija perspektiva će biti jasnije izražena u vladinom budžetu;

- Dječije statistike moraju biti poboljšane – namjera vlade je da švedska godišnja istraživanja uslova života budu nastavljena sa sve većim uključivanjem dobne skupine od 10 – 18 godina;
- Uticaj i učešće u planiranju zajednice i saobraćaja – vlada namjerava pozvati Nacionalni Odbor za stanovanje, građenje i planiranje, Dječijeg ombudsmena, Nacionalni Odbor za poslove sa mladima i Švedsko udruženje lokalnih vlasti da uzmu učešće u diskusiji u općinskim raspravama o prijedlozima ranije prezentiranim od strane Nacionalnog Odbora za stanovanje, građenje i planiranje;
- Međunarodna saradnja – međunarodna saradnja zasnovana na Konvenciji treba biti dalje razvijena. Vlada namjerava da intenzivira rad na razvoju međusektorske saradnje o pitanjima koja se tiču djece i omladine – u Nordijskom Vijeću ministara i u Vijeću Evrope. Što se tiče EU saradnje Vlada će nastaviti sa radom na usvajanju dječije perspektive u svim relevantnim programima i odlukama.

Cilj ove strategije jeste namjera da se Konvencija o pravima djeteta reflektuje u svim odlukama i svim aktivnostima koje uključuju djecu i mlade, što bi itetako trebao biti primjer koji bi trebale slijediti vlasti u Bosni i Hercegovini.

9. Dječija prava u Republici Irskoj

9.1. Zakonodavstvo

Zakonodavstvo Irske je, nakon usvajanja UN Povelje o pravima djeteta, imalo relativno malo pažnje sve do usvajanja Konvencije o pravima djeteta. U ovom periodu Irsko zakonodavstvo o pravima djeteta je sadržavalo Zakon o zaštiti mladih osoba u zapošljavanju iz 1966. godine, Porodični zakon iz 1981. godine, te Zakon o statusu djece iz 1987. godine. Nakon usvajanja Konvencije o pravima djeteta, irsko zakonodavstvo u ovoj oblasti je dopunjeno Zakonom o zaštiti djece iz 2000. godine, Zakonom o djeci iz 2001. godine i Zakonom o Ombudsmenu za djecu iz 2002. godine.

U Irskoj je u aprilu 2004. godine uspostavljen prvi Ombudsmen za djecu. Ured ombudsmena za djecu je uspostavljen na osnovu Zakona o ombudsmenu za djecu donešenog 2002. godine. Ombudsmen za djecu je nezavisno tijelo u odnosu na vladu i druge aktere civilnog društva i odgovoran je Oireachtas-u (Irskom Nacionalnom Parlamentu). Uloga Ombudsmena za djecu jeste promoviranje i čuvanje prava i dobrobiti djece i mladih do 18 godina starosti. Osnovne funkcije ombudsmena su: obezbjeđenje službe za nezavisnu obradu pritužbi na javna tijela; promovisanje dječijih prava i obezbjeđenje istraživanja i policy savjetovanja kako bi se osiguralo da zakoni, javne politike i praksa zadovoljavaju najviše standarde i obaveze u skladu sa UN Konvencijom o pravima djeteta. Zakonom o ombudsmenu za djecu iz 2002. godine utvrđena je uloga ovog tijela u okviru javnih politika i istraživanja. Ova uloga uključuje:

- Savjetovanje ministara o razvoju i koordinaciji javnih politika koje se odnose na djecu;
- Monitoring i nadziranje zakonodavstva koje se tiče prava i dobrobiti djece;
- Monitoring i nadziranje provođenja Zakona o ombudsmenu za djecu i, gdje je potrebno, davanje preporuka za izradu amandmana na isti;

- Poduzimanje, promovisanje i objavljivanje istraživanja o stvarima koje se tiču prava i dobrobiti djece; i
- Razmjena informacija sa Ombudsmenima za djecu drugih država

9.2. Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Irskoj

Uprkos značajnom ekonomskom rastu i razvoju Irske u ovoj državi postoje nejednakosti, neusklađeni društveni slojevi i marginalizacija 67.000 djece koja žive u konzistentnom siromaštvu. U periodu od 25. aprila 2004. do 25. aprila 2005. godine Irski Ombudsman za djecu je konstatovao (Izveštaj Irskog Ombudsmena za djecu) da od 177 podnesenih pritužbi 51 procenat se odnosio na problem sa obrazovanjem djece, od čega se jedna četvrtina pritužbi odnosila na specijalna obrazovanja, a jedna šestina na materijalne uslove u školama. Ostatak od 49 procenata pritužbi se odnosio na zdravstvena pitanja (16 procenata) i ostatak od 33 procenta se odnosio na prava na zaštitu djece, te pitanja u vezi građanskih parnica ili imigracijska pitanja.

Što se tiče instrumenata kojima se u irskom društvu štite dječija prava koja daju uvid u stvarno stanje dječijih prava, a koja su na snazi na prostoru cijele države, može se konstatovati da u Irskoj postoji čitav niz specifičnih instrumenata koji u praksi garantuju poštovanje Konvencijom priznatih prava djeteta. Neki od tih instrumenata su:

- **Naknada za djecu.** Naknada za djecu se u Irskoj isplaćuje mjesečno za svako dijete koje je mlađe od 16 godina ili je u dobi od 16, 17 ili 18 godina ukoliko je na redovnom školovanju, ili ukoliko pohađa FAS Youthreach kurs ili ukoliko ima fizičko ili mentalno onesposobljenje ili na drugi način ovisi o roditeljima i/ili starateljima. Naknada za djecu iznosi 313 KM (160 Euro), za dvoje djece 626 KM (320 Euro), dok se za treće dijete naknada uvećava po djetetu za 20 procenata. Isplata ove naknade prestaje kad dijete navrš 19 godina. Naknada za dijete se obično isplaćuje majci ili maćehi. Ako dijete ne živi sa majkom ili maćehom već sa ocem ili očuhom, onda se naknada može isplaćivati njima. Ukoliko dijete ne živi sa svojim roditeljima, onda osoba koja se brine za dijete ima pravo na naknadu za djecu.
- **Naknada za usvajanje djece.** Ova naknada predstavlja isplate majci ili neoženjenom muškarcu koji usvoje dijete. Pravo na ovu naknadu imaju zaposlene i samo-zaposlene osobe. Sedmični iznos naknade za usvajanje se računa dijeljenjem ženinog bruto prihoda u relevantnoj poreskoj godini sa brojem sedmica koje je ona stvarno radila u toj godini. Iznos naknade za usvajanje je 80 procenata tako dobijene sume pri čemu je minimalan iznos 406 KM (207 Euro), a maksimalan 547 KM (280 Euro) sedmično.
- **Naknada za školsku obuću i odjeću.** Ova naknada ima za cilj pomoć sa troškovima uniformi i obuće za školsku djecu. Ova šema isplata je aktivna od 1. juna do 30. septembra (u toku školske godine).
- **Dodatak za ranu brigu o djeci.** Ovu isplatu je Irska uvela u decembru 2005. godine. Namijenjena je da pomogne roditeljima djece mlađe od 6 godina kako bi se zadovoljile njihove

potrebe. To je direktna, neoporezovana isplata koja se isplaćuje kvartalno (svaka 3 mjeseca) za svako dijete mlađe od 6 godina koje prima naknadu za djecu.

- **Naknada za skrbništvo.** Ova se naknada isplaćuje za skrbništvo o siročadima i isplaćuje se skrbnicima.
- **Isplata za porodice sa jednim roditeljem.** Ova isplata je namijenjena muškarcima i ženama koji, iz različitih razloga, podižu dijete bez pomoći partnera. Osobe koje imaju pravo na ovu isplatu su na primjer neudate/neoženjeni, udovci/udovice, supružnici zatvorenika, razvedeni ili oni čiji je brak poništen.
- **Grant za roditelje udovce/udovice.** Ovo je jednokratna isplata u iznosu od 5.280 KM (2.700 Euro) namijenjena za pomoć i podršku udovici ili udovcu nakon smrti supružnika. Da bi se kvalifikovali za ovaj grant udovac/udovica moraju imati barem jedno dijete.

9.3. Ciljevi irske politike u oblasti dječijih prava

Pokretanjem nacionalne javne politike *'Priprema, pozor, igranj!* (Ready, Steady, Play!) u martu 2004. godine Irska je postala jedna od prvih država u svijetu koja je izradila detaljnu Nacionalnu politiku o igri. Razlozi za razvoj takve politike od strane vlade leže u UN Konvenciji o pravima djeteta, Nacionalnoj strategiji za djecu (2000) i Programu za Vladu (2002). Objavljivanje Nacionalne politike za igru predstavlja potvrdu da u prošlosti dječijoj igri nije bio dat prioritet niti posvećena pažnja koju je zasluživala.

Proces koji je doveo do objavljivanja politike 'Priprema, pozor, igranj!' je započeo kad je gotovo 2.500 djece bilo uključeno u konsultacije o Nacionalnoj strategiji za djecu. Djeci su postavljana pitanja o njihovom viđenju Irske – da li je smatraju dobrim mjestom za svoje odrastanje, šta je po njihovom mišljenju dobro, a šta bi popravili. Njihovi odgovori su identifikovali igru i rekreaciju kao glavne kvalitete života za njih: komentarisali su kako nemaju nigdje da se igraju, kako kad se pokušaju igrati odrasli ih često spriječe i kako odrasli ne razumiju koliko je igra važna za djecu. Ovo ujedno predstavlja i odličan primjer kako konsultacije sa djecom mogu dati neočekivane rezultate: igra i rekreacija nisu identifikovani kao važna pitanja od strane odraslih. Ova Nacionalna politika je upravo za djecu – djeca su identifikovala jaz u javnoj politici i politika 'Priprema, pozor, igranj!' je prvi korak ka premošćavanju tog jaza. Iz tog razloga, ciljevi Irske 'Priprema, pozor, igranj!' nacionalne politike su:

- dati djeci glas u dizajniranju i implementaciji politike za igru,
- podići svijest o važnosti igre,
- osigurati da su potrebe djece za igrom zadovoljene kroz razvoj okoline pogodne za djecu,
- maksimizirati rang javnih mogućnosti za igru, posebno za djecu koja su marginalizirana ili imaju onesposobljenja,
- poboljšati kvalitet i sigurnost igrališta,
- osigurati da se obezbijede relevantni treninzi i kvalifikacije za ljude koji će pružati usluge igre djeci,
- razvijati partnerski pristup finansiranju i razvijanju mogućnosti za igru.

10. Dječija prava u Velikoj Britaniji

10.1. Zakonodavstvo

Zakonodavstvo u Velikoj Britaniji je modernizovano nakon donošenja Konvencije o pravima djeteta (od 1989. pa na ovamo). U periodu prije donošenja Konvencije najvažniji zakoni koji su regulisali prava djeteta su Zakon o zapošljavanju mladih osoba iz 1964. godine i Zakon o zapošljavanju djece iz 1973. godine. Zakonodavstvo je značajno modernizovano nakon donošenja Konvencije o pravima djeteta, posebno nakon donošenja amandmana na Regulative o opštim dječijim beneficijama i Zakona o podršci za djecu iz 1991. godine, zatim nakon Uredbe o staranju o djeci iz 1996. godine i nakon donošenja posljednjeg Zakona o djeci u 2004. godini.

U Engleskoj je u novembru 2000. godine Vlada uspostavila **Dječiji fond** (The Children's Fund) kao dio svoje opredijeljenosti za borbu protiv nepovoljnog položaja djece i omladine. Ovaj program ima za cilj da identifikuje u početnoj fazi djecu i mlade koji su u riziku od socijalne isključenosti, te da osigura da oni dobiju pomoć i podršku koja im je potrebna da bi postigli svoj potencijal. Dječiji fond pruža uzvratni pristup razvojnim uslugama koje se bave poteškoćama sa kojim se susreću neka djeca i njihove porodice. Program ohrabruje dobrovoljne organizacije, vjerske grupe i grupe u zajednici da rade u partnerstvu sa lokalnim zakonskim agencijama i sa djecom i njihovim porodicama kako bi se postigle visoko kvalitetne usluge za zadovoljenje potreba zajednica. Ovaj fond se zasniva na tri principa (tri P) i to:

- **Prevenција** /*Prevention*/. Prvi princip je zasnovan na tome da je neophodno raditi na jazu koji postoji u preventivnim uslugama za djecu i omladinu u riziku od socijalne isključenosti obezbjeđenjem više i bolje koordiniranih preventivnih usluga za djecu od 5 do 13 godina i za njihove porodice;
- **Partnerstvo** /*Partnership*/. Drugi princip se zalaže za preuzimanje odgovornosti na lokalnom nivou za sprovođenje plana *Dječijeg fonda* uključivanjem partnera iz zakonskog i dobrovoljnog sektora, vjerskih i grupa u zajednici, kao i osiguranjem zastupljenosti viđenja od strane djece i mladih ljudi;
- **Učešće** /*Participation*/. Treći princip je zasnovan na tome da je glas djece i mladih ljudi u srcu *Dječijeg fonda*, te da je bezuslovno potrebno učešće djece i mladih u procesu dizajniranja, sprovođenja i evaluacije ovog programa.

Pored ova tri principa, ciljevi zbog kojih je osnovan Dječiji fond imaju zadatak da obezbijede odrastanje djece kao zdrave; emocionalno sigurne i pouzdane; sa uspjehom u školi; sklonjena od nevolja; u životu na sigurnom mjestu; i da imaju mogućnost da uspiju ostvariti svoje snove.

10.2. Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Velikoj Britaniji

Kao u prethodna dva slučaja, trenutno stanje u oblasti poštivanja dječijih prava u Velikoj Britaniji su prezentirana kroz instrumente koji su na snazi, a koji garantuju pristup osnovnim pravima djeteta sadržanim u Konvenciji o pravima djeteta. To su slijedeći instrumenti:

- **Beneficije (isplate) za djecu u Engleskoj.** Postoji nekoliko različitih beneficija za porodice s ciljem pomoći sa dodatnim troškovima za djecu. Tu spadaju beneficije za trudnice ili porodilje, beneficije za partnera porodilje, beneficije za ljude koji usvajaju djecu i beneficije, poreski krediti, plaćanja od strane Povjereničkog Fonda za djecu (Child Trust Fund) i druga pomoć koju imaju mogućnost dobiti oni koji su odgovorni za dijete ili mladu osobu. Najznačajnije beneficije za djecu su naknada za djecu i poreski krediti za djecu. Ukoliko roditelji djeteta ne mogu voditi brigu o djetetu, onda osoba koja se brine o djetetu ima mogućnost da prima naknadu za staratelja.
- **Naknada (doplatak) za djecu.** Ova naknada je oslobođena od plaćanja poreza i isplaćuje se većini ljudi koji imaju djecu. Ova naknada ne zavisi od plaćanja bilo kakvih doprinosa za nacionalno osiguranje niti od prihoda porodice. Naknadu za djecu mogu dobiti svi oni koji su odgovorni za dijete mlađe od 16 godina ili osobu mlađu od 20 godina ukoliko je na redovnom školovanju ili na određenim odobrenim kursevima. To znači da većina roditelja može dobiti naknadu za djecu, a također i oni koji nisu biološki roditelji imaju to pravo. Najviša naknada je za najstarije dijete i ona u Engleskoj iznosi 50 KM (18.10 £) sedmično, a 33 KM (12.10 £) sedmično za ostalu djecu.
- **Poreski kredit za djecu.** Ovaj kredit je isplata ljudima sa djecom bilo da su oni zaposleni ili ne. Pravo na poreski kredit imaju oni koji su stariji od 16 godina i odgovorni su za barem jedno dijete. Iznos ovog kredita zavisi od prihoda roditelja/staratelja.
- **Naknada za skrbništvo.** Ova naknada je isplata oslobođena od plaćanja poreza koju dobijaju osobe koje se brinu o djetetu koje nije njihovo bilo biološki bilo usvojeno. Ovu naknadu mogu dobiti samo one osobe koje već primaju naknadu za djecu.
- **Pomoć za djecu sa onesposobljenjima.** Ovu naknadu imaju pravo dobiti djeca koja imaju potrebu za posebnom njegom ili probleme sa mobilnošću. Potrebe za posebnom njegom uključuju potrebu za pomoć sa pranjem i oblačenjem. Djeca ispod 16 godina ne mogu sama za sebe zahtijevati ovu naknadu, već to moraju učiniti osobe koje se brinu o njima.

10.3. Ciljevi britanske politike u oblasti dječijih prava

Vlada Engleske je opredijeljena za poboljšanje života djece, mladih ljudi i njihovih porodica. Vlada je odlučna da načini promjenu u kvalitetu, dostupnosti i usklađenosti usluga, tako da svako dijete i mlada osoba može ispuniti svoj puni potencijal, a da oni koji se suočavaju sa određenim preprekama dobiju podršku da ih prevaziđu. Zakon o djeci iz 2004. godine obezbjeđuje zakonodavni temelj za čitav sistem reformi usmjerenih na podršku ovom dugoročnom i ambicioznom programu. Ali zakonodavstvo samo po sebi nije dovoljno: ono mora biti dio šireg procesa promjena.

'Svako dijete je važno: Promjena za djecu' (Every Child Matters: Change for Children) predstavlja nacionalni okvir rada za lokalne programe promjena kako bi se razvile usluge za potrebe djece i mladih ljudi, tako da se maksimiziraju mogućnosti, a minimizira rizik. Usluge dostupne svakom djetetu i mladoj osobi imaju ključnu ulogu za pomjeranje fokusa sa bavljenja posljedicama poteškoća u životima djece na

prevenciju da stvari krenu loše u samom početku. *'Svako dijete je važno: Promjena za djecu'* je novi pristup dobrobiti djece i mladih ljudi od rođenja do dobi od 19 godina sa vladinim ciljem da svako dijete ima podršku potrebnu da:

- Bude zdravo (fizički zdravo, mentalno i emocionalno zdravo, seksualno zdravo, sa zdravim načinom života, da izabere ne koristiti ilegalne droge);
- Bude sigurno (sigurno od zlostavljanja, zapostavljanja, nasilja i seksualne eksploatacije, sigurno od povreda i smrti uzrokovanih nezgodama, sigurno od nasilja i diskriminacije u školi, sigurno od zločina i anti-socijalnog ponašanja u i van škole, ima sigurnost, stabilnost i brigu o sebi);
- Uživa i postiže (spremno za školu, pohađa i uživa u pohađanju škole, postiže široke nacionalne obrazovne standarde u osnovnoj školi, postiže lični i društveni razvoj i uživa u rekreaciji, postiže široke nacionalne obrazovne standarde u srednjoj školi);
- Daje pozitivan doprinos (uključuje se u donošenje odluka i podržava zajednicu i okolinu, prihvata pozitivno ponašanje i poštivanje zakona u i van škole, razvija pozitivne odnose i izabere da ne vrši nasilje i diskriminaciju, razvija samopouzdanje i uspješno podnosi značajne životne promjene i izazove i razvija poduzetničko ponašanje);
- Postigne ekonomsku dobrobit (uključuje se u daljnje obrazovanje, zaposlenje ili obuku po napuštanju škole, bude spremno za zaposlenje, živi u pristojnom domu i održivim zajednicama, ima pristup prevozu i materijalnim dobrima, živi u domaćinstvu koje nema niske prihode).

Ovakav pristup pravima djeteta znači da će organizacije koje pružaju usluge djeci – od bolnica i škola do policije i dobrovoljnih grupa – biti organizovane na nov način razmjenjujući informacije i radeći zajedno na zaštiti djece i mladih ljudi i pomažući im da postignu ono što žele u životu. U toku nekoliko narednih godina svaka lokalna vlast će raditi sa svojim partnerima kroz dječija povjereništa na iznalaženju onog što je najbolje za djecu i omladinu u njihovom području, te na djelovanju da se isto postigne. Oni trebaju uključiti djecu i mlade ljude u ovaj proces i kad inspektori budu ocjenjivali kako rade lokalna područja posebno će se uzimati u obzir mišljenja same djece i mladih ljudi. U martu 2005. godine imenovan je prvi Dječiji Komesar za Englesku (Children's Commissioner for England) kako bi se omogućilo da se glas djece i omladine čuje u vladi i u javnom životu. Komesar će naročitu pažnju posvećivati prikupljanju i prosljeđivanju mišljenja najranjivije djece i mladih ljudi u društvu, te će promovisati njihovo uključivanje u rad organizacija čije odluke i akcije utiču na njih.

11. Dječija prava u Republici Hrvatskoj

11.1. Zakonodavstvo

U Republici Hrvatskoj djeca uživaju posebnu zaštitu propisanu Ustavom Republike Hrvatske gdje se u Članu 64. Stav 1. propisuje „*Dužnost svih da štite djecu i nemoćne osobe*“, te nizom zakonskih propisa, posebno Porodičnim zakonom iz 2003. godine sa dopunama iz 2004. godine, Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji iz 2003. godine, Zakonom o roditeljskom dopustu majki koje obavljaju samostalnu djelatnost i nezaposlenih majki koji je dopunjen u 2004. godini, Zakonom o doplatku za djecu iz 2001. godine i

Zakonom o nagradi za promicanje prava djeteta iz 2003. godine i dopune iz 2005. godine. Pored ovih zakona takođe značajnu ulogu u zaštiti prava djeteta u Hrvatskoj imaju Zakon o socijalnoj skrbi iz 1997. godine sa nekoliko amandmana u 2001. i 2003. godini, te posebna prava koja su garantovana zakonima iz područja obrazovanja, radnim zakonodavstvom, zakonima o zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti, kao i zakonima koji regulišu kaznenopravnu zaštitu djece.

U cilju zaštite dobrobiti djece, njihovog odgoja i razvoja, Vlada Republike Hrvatske je 1998. godine usvojila Nacionalni program djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj, te je nakon toga donijela niz strategija, programa i protokola koji su direktno povezani sa zaštitom i promocijom prava djeteta, kao što je Program aktivnosti za sprečavanje nasilja među djecom i mladima i Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima iz 2004. godine i Nacionalna strategija zaštite od nasilja u *obitelji od 2005. do 2007. godine iz 2004. godine*.

Posmatrajući ukupno hrvatsko zakonodavstvo koje se odnosi na prava djeteta može se reći da najznačajniju ulogu imaju Zakon o pravobranitelju za djecu i Zakon o doplatku za djecu. **Zakonom o pravobranitelju za djecu** iz 2003. godine Republika Hrvatska je osnovala posebno i nadzorno tijelo kao instituciju *sui generis*, sa zadaćom da štiti, prati i promiče prava i interese djece na temelju Ustava Republike Hrvatske, međunarodnih ugovora i zakona. Pravobranitelj za djecu djeluje neovisno i samostalno, držeći se načela pravednosti i morala, nitko mu ne smije davati upute i naloge u njegovom radu, a on i njegovi zamjenici ne smiju pripadati niti jednoj političkoj stranci niti učestvovati u političkim aktivnostima. Pravobranitelja za djecu i njegove zamjenike imenuje i razrješava Hrvatski sabor. Oni su dužnosnici Republike Hrvatske koji se imenuju na vrijeme od osam godina i mogu biti ponovo imenovani. **Zakonom o doplatku za djecu** iz 2001. godine omogućeno je priznavanje i uživanje prava na životni standard primjeren njihovom tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju, posebno nakon izmjena zakona iz 2006. godine koje su imale za cilj da se poveća broj djece za koju će se ostvariti pravo na doplatku za djecu. Ovim izmjenama je omogućeno korištenje ovih prava i za unučad, ali i za drugu djecu uzetu na izdržavanje.

11.2. Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Hrvatskoj

Trenutno stanje u oblasti dječijih prava najbolje pokazuju informacije hrvatskog Pravobranitelja za djecu. Zaštitu prava djece Pravobranitelj za djecu ostvaruje kroz četiri nivoa djelovanja. To su: razmatranje pojedinačnih slučajeva ugroženosti ili povrede prava djeteta, direktno ili telefonsko savjetovanje u vezi zaštite prava i interesa djece, rad na općem nivou na kojem Ured djeluje uglavnom proaktivno, preventivno i edukativno na temelju vlastite i inicijative drugih i promicanje dječijih prava u javnosti i predstavljanje institucije Pravobranitelja za djecu.

U 2006. godini u Hrvatskoj je dvije trećine kršenja dječijih prava bilo u oblasti osnovnih prava, dok se ostatak odnosi na kršenje obrazovnih prava djece (10 procenata predmeta), socijalnih prava (3 procenta ukupnih predmeta) i ostalih prava. Obzirom da trenutno stanje u oblasti dječijih prava zavisi i od mogućnosti javne administracije da utvrdi stvarno stanje u primjeni i poštivanju ovih prava u 2006. godini započeto je sa aktivnostima na reorganizaciji mehanizma dječijeg pravobranitelja na način da se Ured dječijeg

pravobranitelja regionalno proširi. Širenjem ureda na lokalni nivo ostvaruju se i preporuke Odbora za prava djeteta UN-a (septembar 2004.) iz poglavlja o nezavisnom nadzoru i potrebi djelovanja nezavisnog tijela i na lokalnom nivou.

U oblasti finansiranja dječijih prava dominantno mjesto zauzimaju pravo na dječiji doplatak i pravo na naknadu za vrijeme porodiljskog odustva. Što se tiče prava na dječiji doplatak ovo pravo nije jednako dostupno svakom djetetu u Republici Hrvatskoj i ono zavisi od prihodovnog cenzusa. Izuzeci od prihodovnog cenzusa domaćinstva su djeca sa težim oštećenjima zdravlja i djeca koja imaju pravo na dječiji doplatak po osnovu Zakona o pravima hrvatskih branitelja.

Što se tiče ostvarivanja prava na dječiji doplatak od 2007. godine prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o doplatku na djecu pravo na doplatak za djecu mogu ostvariti porodice čiji ukupni prihod svih članova ne prelazi iznos od 1.663 Kn ili 442 KM po jednom članu domaćinstva. Iako svako dijete ima pravo na dječiji doplatak ukoliko prihodi domaćinstva ne prelaze ovaj dohodovni cenzus, iznos dječijeg doplatka zavisi od visine cenzusne grupe. Tako u slučaju da ako prihodi po članu domaćinstva mjesečno ne prelaze iznos od 144 KM, doplatak za jedno dijete iznosi 80 KM mjesečno. Ukoliko ukupni mjesečni dohodak po članu domaćinstva ne prelazi iznos od 300 KM (a veći je od 144 KM), doplatak za jedno dijete iznosi 66 KM. Ukoliko ukupni mjesečni dohodak po članu domaćinstva prelazi iznos od 300 KM (ali je manji od 442 KM), doplatak za jedno dijete iznosi 53 KM. Za treće dijete ukupni iznos dječijeg doplatka za domaćinstvo se povećava za 133 KM, odnosno za 266 KM za četvrto dijete. Ukupno je u 2007. godini pravo na dječiji doplatak koristilo 230.000 djece. Što se tiče specifičnih kategorija doplatka za djecu, doplatak za djecu bez utvrđivanja dohodovnog cenzusa iznosi 221 KM, dok doplatak za djecu hrvatskih branitelja iznosi 100 KM.

Što se tiče prava na naknadu za vrijeme porodiljskog odsustva mlade majke od 2007. godine za prvih šest mjeseci primaju naknadu koja je jednaka iznosu prosječne šestomjesečne plate koja je primljena prije odlaska na porodiljsko odustvo, ali ne manja od 442 KM i ovaj iznos naknade je garantovan i nezaposlenim majkama. Ovaj iznos se takođe naziva državni minimum. Takođe postoji i državni maksimum koji iznosi 1.200 KM. Nakon isteka šest mjeseci porodiljska minimalna naknada ostaje u istom iznosu dok se maksimalna smanjuje na 666 KM. Za majke sa troje i više djece osigurana je naknada za vrijeme porodiljskog odustva i nakon jedne godine i to u iznosu državnog minimuma. Pored ovog iznosa, svaka roditelja, koja ima zdravstveno osiguranje, takođe ima pravo na jednokratnu naknadu za opremu novorođenog djeteta u iznosu od 620 KM. Pored ovih prava na državnom nivou, svaki kanton i svaki grad dodatno dopunjava ova prava u skladu sa svojim prioritetima.

11.3. Ciljevi hrvatske politike u oblasti dječijih prava

Vlada Republike Hrvatske 22. marta 2006. godine je donijela Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine, kao dokument temeljen na provedbi Konvencije o pravima djeteta. Ured pravobraniteljice za djecu aktivno je bio uključen u predlaganje mjera, aktivnosti i indikatora provedbe. Svrha donošenja Nacionalnog plana za prava i interese djece je unaprijediti kvalitet života djece u Republici Hrvatskoj. Osnovni ciljevi Nacionalnog plana za prava i interese djece su:

- Unaprijediti kvalitet zadovoljavanja potreba djece u svim područjima (zdravstvo, odgoj i obrazovanje, zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja, slobodno vrijeme i kultura, socijalna zaštita i drugo);
- Unaprijediti prava i poboljšati položaj djece u Republici Hrvatskoj;
- Odrediti obaveze nadležnih tijela i drugih faktora koji u svom radu učestvuju u zaštiti prava i interesa djece;
- Odrediti oblike, načine i sadržaj saradnje nadležnih tijela i drugih faktora koji u svom radu učestvuju u zaštiti prava i interesa djece, te unaprijediti partnerski odnos i usklađeno djelovanje nadležnih državnih tijela i organizacija civilnog društva;
- Uspostaviti bolju saradnju u provođenju mjera u lokalnoj zajednici;
- Osigurati dovoljan broj stručnjaka u nadležnim državnim tijelima Republike Hrvatske koji će raditi na zaštiti prava i interesa djece;
- Uključiti djecu u donošenje odluka vezanih uz ostvarivanje prava i interesa djece.

Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine sadrži pored gore navedenih 14 područja djelovanja kao što su odgoj i obrazovanje, zdravlje, prehrana, uloga obitelji u podizanju i odgoju djece, socijalna zaštita, zaštita djece sa poremećajima u ponašanju, zaštita djece pripadnika nacionalnih manjina, zaštita djece žrtava trgovanja, djece s posebnim potrebama, zlostavljane i zanemarene djece, djece pogođene ratom i posljedicama rata, a posebna pažnja posvećena je pitanjima kao što je slobodno vrijeme i kultura djece, mediji i provođenje preuzetih međunarodnih obaveza Republike Hrvatske na području prava djece.

12. Dječija prava u Bosni i Hercegovini

12.1. Zakonodavstvo

U Bosni i Hercegovini dječija prava su regulisana entitetskim zakonima u Republici Srpskoj i entitetskim i kantonalnim zakonima u Federaciji BiH koji su međusobno različiti i koji ne omogućavaju jednako pravo na dječiju zaštitu za svu djecu u Bosni i Hercegovini. U Federaciji Bosne i Hercegovini prava na dječiju zaštitu su definisana Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom koji je donesen 1999. godine. Ovim Zakonom se uređuje kompletna socijalna zaštita za sve ugrožene grupe u Federaciji BiH. Federalnim Zakonom o socijalnoj zaštiti su kao korisnici dječije zaštite, utvrđene sljedeće grupe: djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometan porodičnim prilikama, djeca sa invaliditetom i djeca ometena u psihofizičkom razvoju, kao i osobe sa društveno negativnim ponašanjem. Najčešći oblici prava, koja djeca/korisnici socijalne zaštite ostvaruju su sljedeća: dječiji dodatak, novčana pomoć, smještaj u ustanove socijalne zaštite, smještaj u drugu porodicu, osposobljavanje za život i rad, novčana naknada za pomoć i njegu od drugog lica i usluge socijalnog i drugog stručnog rada. Pored ovih prava na nivou Federacije BiH, kantonalni zakoni propisuju i dodatna prava za djecu kao što su pravo na dječiji doplatok za treće i četvrto dijete, odnosno druga prava koja su od značaja za pojedine kantone.

U Republici Srpskoj dječija prava su definisana Zakonom o dječijoj zaštiti koji propisuje obaveze i korisnike prava i to pomoć za opremu novorođenčeta, dodatak za djecu, pravo na zadovoljavanje potreba djece u razvoju, pravo po osnovu predškolskog vaspitanja i obrazovanja za djecu bez roditeljskog staranja, djecu sa smetnjama u razvoju i djecu na dužem bolničkom liječenju, vaspitno obrazovni program pripremanja djece za školu koja se ostvaruju jednako na prostoru cijelog entiteta. Pored ovih prava u RS-u su definisana prava koja se tiču boravka i vaspitanje djece uzrasta do 10 godina starosti, odmora i rekreacija djece i regresiranje troškova boravka djece u predškolskim ustanovama.

12.2. Trenutno stanje u oblasti dječijih prava u Bosni i Hercegovini

Uprkos ranom ratificiranju Konvencije o pravima djeteta i izražavanju političke volje za implementaciju prava predviđenih Konvencijom, kršenja prava djece u BiH i dalje se nastavljaju povećavati. BiH ispunjava svoje neposredne obaveze prema implementaciji Konvencije kroz reviziju svog zakonodavstva i izradu politika i planova aktivnosti koji se odnose na dobrobit djece, uključujući Državni plan aktivnosti za djecu. Domaći zakoni, međutim, nisu u potpunosti usklađeni sa Konvencijom o pravima djeteta. Uprkos svom odgovoru na neposredne obaveze, BiH je daleko od osiguravanja progresivne implementacije onoga što zakoni predviđaju. Principi nediskriminacije, najbolji interesi djeteta, i pravo da se dijete sasluša i učestvuje u društvenom životu, daleko su od stvarne implementacije. Stoga se često krše prava djece na osnovne socijalne usluge kao što su pristup u, i kvalitetno zdravstvo i obrazovanje za svu djecu. Pristup mehanizmima socijalne zaštite je minimalan, a u praksi se na adekvatan način ne rješava čitav niz pitanja koja se odnose na siromaštvo, marginalizaciju, nasilje u porodici i izrabljivanje, koji su se pojavili nakon rata. Prema podacima UNICEF-a, u 2006. godini trenutno stanje djece u Bosni i Hercegovini je sljedeće:

- Jedna petina djece nije u potpunosti vakcinisana;
- Samo otprilike 5% dojenčadi od 0 do 3 mjeseci života isključivo se hrane dojenjem;
- Prilike za obrazovni razvoj u ranom djetinjstvu u porodicama koje su prošle obuku u oblasti roditeljstva i vještina povezanih s roditeljstvom ili kroz predškolsko obrazovanje, ograničene su, posebno u ruralnim područjima;
- 90 procenata romske djece nemaju zdravstveno osiguranje, a ni djeca nezaposlenih roditelja ili onih koji rade bez beneficija, takođe nisu pokrivena osiguranjem, te ih efektivno isključuje iz sistema zdravstvene zaštite;
- Procjenjuje se da 50 procenata interno raseljenih lica i povratnika još uvijek plaćaju zdravstvene usluge za svoju djecu.

Opći osjećaj nesigurnosti i rastući socio-ekonomski pritisak sprečavaju mlade parove da proširuju svoje porodice. Jedan direktor porodijskog odjela sazeo je to sljedećim riječima: "Čini se da je lakše sebi priuštiti abortus nego bebu". UNICEF u BiH želi podsjetiti javnost i na postojanje "nevidljive djece" i u Bosni i Hercegovini. Ne samo da ta djeca trpe zlostavljanja, nego ih većina ne pohađa škole, nemaju pristup zdravstvenim i drugim službama, neophodnim za njihov razvoj. Ta djeca odrastaju van dometa razvojnih

kampanja i često ostaju nevidljiva u javnim raspravama, zakonima, statistikama i vijestima. U BiH se u posljednje vrijeme pojavilo nekoliko takvih grupa djece kao što su neregistrovana djeca (djeca koja po rođenju nisu registrovana) i za koje je samo u nekoliko općina utvrđeno da je rođeno najmanje 6.000 djece čija imena nisu upisana u registar rođenih, zatim djeca bez roditeljskog staranja za koje UNICEF procjenjuje da ih ima između 3.000 i 3.500, djeca sa posebnim potrebama (broj djece u 27 bivših socijalističkih zemalja se utrostručio u periodu od 1990. do 2000. godine, dok je broj djece u BiH sa smetnjama u fizičkom i mentalnom razvoju iznosio 11111 što je povećanje od 30 procenata u odnosu na 2001. godinu), djeca žrtve nasilja i iskorištavanja (ne postoje statistički podaci o broju ove djece dok podaci samo jedne NVO govore o prihvatu 254 djece starosne dobi od godinu do osamnaest godina starosti u periodu od četiri godine), djeca žrtve trgovine (u 2003. godini MUP i nevladine organizacije su identifikovali oko 150 djece žrtvi trgovine radi seksualne eksploatacije).

Ovi podaci o stanju dječijih prava u Bosni i Hercegovini su veoma bitni za razumijevanje djelovanja socijalne politike u oblasti dječije zaštite obzirom na visinu garantovanih prava koje država osigurava djeci i njihovim roditeljima. Što se tiče prava na dječiji doplatka, u Bosni i Hercegovini ne postoji minimalni iznos koji je jednak i koji je garantovan svakom djetetu. Iznos dječijeg doplatka je različit u oba entiteta, ali i u svih deset kantona u Federaciji BiH. U Federaciji BiH, pravo na dodatak na djecu je Federalnim okvirnim zakonom zagantovan svim porodicama čiji ukupni mjesečni prihod ostvaren po svim osnovama, izuzev primanja ostvarenih po osnovu socijalne zaštite, po članu domaćinstva ne prelazi iznos koji je utvrđen propisom kantona kao najniži **iznos prihoda dovoljnih za izdržavanje**, izuzev za djecu bez oba ili jednog roditelja, djecu ometenu u razvoju i za djecu invalida koja imaju pravo na doplatka bez obzira na prihode domaćinstva. Međutim, obzirom da kantoni ne samo da imaju različito definisane iznose prihoda dovoljnih za izdržavanje, oni imaju i različite metode za njegovo izračunavanje, dok pojedini kantoni uopšte nemaju definisan ovaj kriterij.

U Sarajevskom kantonu u okviru Zakona o socijalnoj zaštiti regulisano je pravo na dječiji dodatak, pravo na naknadu za vrijeme porodiljskog odustva za zaposlene žene i novčanu pomoć za majke koje nisu u radnom odnosu, pravo na jednokratnu pomoć za opremu novorođenog djeteta, pomoć u prehrani djeteta do 6 mjeseci i dodatna ishrana za majke i pravo na smještaj djece uz osiguranu ishranu u ustanovama predškolskog odgoja. Ostvarivanje ovih prava imaju porodice koje imaju prebivalište ili boravište u Kantonu Sarajevu bez obzira na dužinu trajanja.

Dječiji dodatak u kantonu Sarajevo je definisan kroz dvije kategorije i to dječiji dodatak u osnovnom iznosu koji se ostvaruje na osnovu ukupnih mjesečnih primanja članova domaćinstva i uvećani dječiji dodatak. Iznos prihoda dovoljnih za izdržavanje koji je predviđen kao osnovica za korištenje prava na dječiji dodatak se u Kantonu Sarajevo računa u odnosu na prosječnu platu uz određenu uslovljenost. Prema važećim kantonalnim propisima, dječiji dodatak se obezbjeđuje porodicama sa djecom čiji prihodi po članu domaćinstva ne prelaze iznos od 20 procenata prosječne plaće ili 171 KM pod uslovom da ni jedan od članova zajedničkog domaćinstva nije vlasnik preduzeća, samostalne radnje ili ima registrovanu dopunsku djelatnost, te da nije vlasnik motornog vozila. Pravo na dječiji dodatak pripada djetetu do 15 godina starosti, a i poslije u slučaju obrazovanja djeteta ili u slučaju invalidnosti djeteta. Iznos dječijeg doplatka određuje Ministarstvo za socijalnu politiku, pod uslovom da taj iznos ne može biti manji od 5 procenata prosječne

plate ili 43 KM. Dječiji dodatak za djecu iz posebnih kategorija koje su prepoznate Federalnim zakonom je uvećan za 50 procenata.

Jednokratna pomoć u Kantonu Sarajevo za opremanje djeteta je precizirana u jednokratnom iznosu od 35 procenata prosječne plate, odnosno 300 KM.

U odnosu na Sarajevski kanton, u Tuzlanskom kantonu pravo na dječiji dodatak obezbjeđuje se porodicama po sličnim uslovima kao u Sarajevskom kantonu izuzev što je dohodovni cenzus umjesto 20% prosječne plate smanjen na 15 procenata prosječne plate. Obzirom da je prosječna plata u Sarajevu za jednu trećinu veća nego u Tuzlanskom kantonu, dobijamo da je iznos prihoda dovoljnih za idržavanje u ova dva kantona različit, tj. za 78 procenata je veći u Sarajevskom u odnosu na Tuzlanski kanton.

Obzirom da čak niti svi kantoni u F BiH nemaju zakonski regulisana dječija prava kantonalnim zakonima, te da pojedini kantoni i pored zakonom propisanih prava ne osiguravaju punu primjenu tih prava nije moguće precizno utvrditi razmjere kršenja dječijih prava bez provođenja posebne studije koja bi imala za cilj utvrđivanje razmjera njihovog nepoštivanja. Kao podatak koji govori u prilog ove tvrdnje jeste činjenica da i Kanton Sarajevo koji ima najveće javne resurse po glavi stanovnika u cijeloj zemlji samo dijelimično ispunjava zakonom propisana prava po osnovu dječijeg doplatka. Naime, iako je zakonom predviđeno da minimalni iznos dječijeg doplatka ne može biti manji od 43 KM (oktobar 2007.), u istom mjesecu je dječiji doplatok iznosio 28 KM. Hercegovačko-neretvanski kanton nije isplaćivao nikakve naknade nezaposlenim majkama. U Srednjobosanskom kantonu pravo na dječiji doplatok omogućeno je jedino djeci koja nemaju jednog ili oba roditelja, djeci pod starateljstvom, djetetu ometenom u psihičkom i fizičkom razvoju, djetetu CŽR-a s najmanje 60 procentnim invaliditetom, djetetu čiji je jedan ili oba roditelja nesposobni za rad sa najmanje 70% invaliditetom i djetetu korisniku stalne pomoći. Kao što se vidi iz ovih primjera poštivanja dječijih prava očigledno je da u Federaciji BiH postoje brojni dokazi o radikalnim kršenjima prava djeteta i prava žena, u zavisnosti od toga u kojem kantonu žive, zbog čega se ne krše samo prava žena, već postoji i diskriminacija žena u oblasti ostvarivanja socijalnih prava.

U odnosu na Federaciju Bosne i Hercegovine poštivanje dječijih prava u Republici Srpskoj je znatno drugačije regulisano i to na način da se pomoć za opremanje novorođenčeta, dodatak za djecu i zadovoljavanje potreba djece u razvoju osigurava preko Fonda za dječiju zaštitu RS jednako na prostoru cijele RS. Takođe prava koja se tiču predškolskog vaspitanja i obrazovanja za djecu, djecu sa smetnjama u razvoju i djecu na dužem bolničkom liječenju i prava na vaspitno obrazovni program pripremanja djece za školu se primjenjuju jednako na prostoru cijelog entiteta, a koja se finansiraju iz budžeta RS. Pored toga, prava koja se tiču boravka i vaspitanje djece uzrasta do 10 godina starosti, odmora i rekreacije djece, regresiranje troškova boravka djece u predškolskim ustanovama su prava za koja se staraju općine. Zahvaljujući ovakvom administrativnom uređenju poštivanje dječijih prava puno je pravednije zagarantovano na način da sva djeca u entitetu imaju mogućnost jednakog uživanja prava koja su propisana zakonom.

Materinski dodatak u Republici Srpskoj za nezaposlene majke se osigurava u iznosu od 80 KM mjesečno u trajanju od 1 godine. Sredstva za materinski dodatak se isplaćuju iz Javnog fonda za dječiju zaštitu.

Pomoć za opremu novorođenčeta u Republici Srpskoj se osigurava jednokratno u iznosu od 270 KM, ali od 2008. godine ovaj iznos će biti povećan na 300 KM.

Dodatak za djecu se osigurava za domaćinstva koja imaju lična primanja manja od 70 KM za članove porodice do dvoje djece, a za porodice sa troje i više djece 75 KM po članu domaćinstva. Pored ovog opšteg uslova za dobijanje dodatka na djecu, u Republici Srpskoj postoji i imovinski cenzus (slično kao i u Kantonu Sarajevo) i to u pokretnoj imovini do 4.200 KM (porodice koje imaju pokretnu imovinu skuplju od ovog iznosa ne mogu koristiti dodatak za djecu), te cenzus po osnovu katastarskog prihoda sa obradive zemlje. I pored ovih ograničenja, sva djeca koja žive u porodicama koje ispunjavaju ove uslove ne mogu ostvariti pravo na dječiji doplatka jer je dječiji doplatka zakonom osigurano pravo tek za drugo, treće i slijedeće dijete, a porodice sa jednim djetetom ne mogu koristiti pravo na dodatak za djecu. Iznos dječijeg dodatka za domaćinstva koja ispunjavaju uslove u pogledu prihoda, imovine i broja djece iznosi 40 KM za drugo i četvrto dijete, a 80 KM za treće dijete, što reflektira politiku vlade da stimuliše rađanje trećeg i destimuliše rađanje četvrtog djeteta. Za djecu sa onesposobljenjima, iznos dječijeg doplatka je 80 KM.

12.3. Ciljevi politike Bosne i Hercegovine u oblasti dječijih prava

U Bosni i Hercegovini trenutno je u implementaciji Akcioni plan za djecu koji je kreiran od strane Vijeća za djecu koje djeluje pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice u Vijeću ministara Bosne i Hercegovine. Prema ovom Akcionom planu ciljevi u oblasti dječijih prava u Bosni i Hercegovini do 2010. godine su slijedeći:

- **Staviti djecu na prvo mjesto.** U svim aktivnostima najbolji interes djeteta treba biti primarni interes.
- **Ne zanemariti nijedno dijete.** Zbog činjenice da je svako dijete rođeno slobodno i jednako u dostojanstvu i pravima, sve vrste diskriminacije koje pogađaju djecu moraju prestati.
- **Brinuti za svako dijete.** Potrebno je uložiti velike napore da djeca imaju najbolji mogući početak u životu.
- **Obrazovati svako dijete.** Sve djevojčice i dječaci moraju dobiti obavezno, besplatno osnovno obrazovanje dobrog kvaliteta.
- **Zaustaviti nanošenje povreda i eksploataciju djece.** Sva djela nasilja, eksploatacije i zloupotrebe djece ne smiju se tolerisati i moraju prestati.
- **Zaštititi djecu od rata.** Djeca moraju biti zaštićena od užasa oružanih sukoba.
- **Boriti se protiv HIV/AIDS-a.** Djeca i njihove porodice moraju biti zaštićene od razornog uticaja HIV/AIDS-a.
- **Boriti se protiv siromaštva: Investirati u djecu.** Ovaj cilj je zasnovan na uvjerenju da smanjenje siromaštva mora početi sa djecom i realizacijom njihovih prava.

- **Slušati djecu.** Djeca se smatraju produktivnim građanima koji mogu doprinijeti u izgrađivanju bolje budućnosti za sve. Moramo poštovati njihovo pravo na izražavanje mišljenja, te učešće u donošenju odluka koje ih se tiču.
- **Zaštititi planetu za djecu.** Moramo sačuvati planetu kako bismo njegovali našu djecu. Također, moramo njegovali našu djecu ukoliko želimo sačuvati planetu.

Od 2005. do 2008. godine, UNICEF u BiH prvenstveno podržava vladu u ispunjavanju obaveza prema Konvenciji o pravima djeteta kao i Konvenciji o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije prema ženama i u skladu sa tim UNICEF u Bosni i Hercegovini nastoji obezbijediti da:

- kreatori politike i predstavnici zajednica preuzmu vodeću ulogu u razvoju državnih strategija koje će unaprijediti ostvarivanje prava djece, mladih i žena;
- pružaoci usluga i skrbnici prihvate način ponašanja koji olakšava i omogućava pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i dječijoj zaštiti i za najugroženije;
- kreatori politike i predstavnici zajednice podstiču i omogućavaju kvalitetno učešće djece i mladih u svojim zajednicama, uključujući suočavanje sa problemom opasnosti od mina.

Pored ciljeva postavljenih od strane domaćih vlasti, ciljeva koji su postavljeni od strane UNICEF-a, za Bosnu i Hercegovinu, obzirom na probleme koji se pojavljuju u poštivanju Konvencije o pravu djeteta i Konvencije o zabrani svih oblika diskriminacije žena, veoma je važno razmotriti i ključne preporuke koje Komitet UN (CRC) o pravima djeteta na osnovu Člana 19 Konvencije o pravima djeteta, preporučuje vlastima Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu posljednje preporuke ovog komiteta, ciljevi dječije politike u Bosni i Hercegovini u oblasti poštivanja osnovnih građanskih i političkih prava bi trebali biti da vlasti posebnu pažnju posvete problemu nasilja nad djecom, dok bi u oblasti poštivanja ekonomskih i socijalnih prava, Bosna i Hercegovina trebala da:

- ojača napore u procesu usklađivanja zakona o obrazovanju i obezbijedi njihovu efikasnu i jedinstvenu implementaciju u cijeloj zemlji;
- poduzme sve neophodne mjere u pravcu pune implementacije Članova 28. i 29. Konvencije, naročito kada su u pitanju djeca koja pripadaju najugroženijim grupama (tj. manjinske grupe, djeca koje žive u siromaštvu, djeca izbjeglice i povratnici, romska djeca, djeca sa invaliditetom);
- poboljša efikasnost obrazovnog sistema, sa naročitim naglaskom na visok procenat djece koja napuštaju školovanje;
- obezbijedi dostupnost predškolskog obrazovanja u cijeloj zemlji, uključujući i u ruralnim područjima;
- poveća dostupnost programa strukovnog obrazovanja za mlade, u cilju olakšavanja njihovog pristupa tržištu rada;
- u kontekstu Člana 29. koji se bavi ciljevima obrazovanja, uskladi obrazovni sistem u cijeloj zemlji, eliminira tzv. sistem "dvije škole pod jednim krovom" i uspostavi odgovarajuće programe

i aktivnosti u cilju stvaranja okruženja u kojem će među svom djecom vladati tolerancija, mir i razumijevanje kulturnih raznolikosti;

- djeci obezbijedi odgovarajući prostor i objekte za odmor i slobodno vrijeme, kao i za rekreativne i kulturne aktivnosti;
- poduzme sveobuhvatno istraživanje na nivou cijele države kojim bi se došlo do broja, sastava i karakteristika radne djece i djece koja žive i rade na ulicama u cilju osmišljavanja i implementacije sveobuhvatnih strategija i politika za sprječavanje i eliminaciju ekonomske eksploatacije ove kategorije djece;
- se pobrine da se ovoj kategoriji djece obezbijedi odgovarajuća ishrana, odjeća, stambeni smještaj, zdravstvena zaštita i mogućnosti za obrazovanje, uključujući strukovno obrazovanje i edukaciju u oblasti životnih vještina, u cilju pružanja podrške njihovom punom razvoju;
- se pobrine da implementacija zakona bude u punoj saglasnosti sa Članom 32. Konvencije i ILO Konvencijama 138. (iz 1973. godine) i 182. (iz 1999. godine);

PRAVA OSOBA SA ONEPOSABLJENJEM

13. Prava osoba sa onesposobljenjem u Evropskoj uniji

Prava osoba sa onesposobljenjem obuhvataju podgrupu socijalnih prava koja se odnose na zaštitu i pomoć u integraciji lica sa onesposobljenjem. Zakonodavstvo Evropske unije po pitanju zaštite i razvoja ove grupe socijalnih prava je definisano prvenstveno Poveljom o osnovnim pravima i Evropskom socijalnom poveljom. Evropska unija, u Povelji o osnovnim pravima ova prava garantuje u dva poglavlja koja se odnose na jednakost i na solidarnost. U Članu 26 (Integriranje hendikepiranih lica) u poglavlju koje se odnosi na jednakost Evropska unija prepoznaje i poštuje pravo osoba sa onesposobljenjem da imaju koristi od mjera koje su dizajnirane da obezbijede njihovu nezavisnost i potpunu integraciju u društveni život zajednice. U Članu 33 (Porodica i profesionalni život) u poglavlju koje se odnosi na solidarnost Evropska unija garantuje pravo porodici da uživa pravnu, ekonomsku i socijalnu pomoć, dok u istom poglavlju u Članu 34 (Socijalno osiguranje i socijalna pomoć), Evropska unija prepoznaje i poštuje pravo na koristi od sistema socijalne sigurnosti i socijalne usluge koje obezbjeđuje država u slučajevima kao što su materinstvo, bolest, industrijske nesreće, zavisnost u starosti, ali i u slučaju gubitka zaposlenja. Pored toga, u cilju borbe protiv socijalne isključenosti i siromaštva, Evropska unija prepoznaje i poštuje pravo na socijalnu asistenciju i asistenciju u pomoći osiguranja krova nad glavom, kako bi se osigurao dostojanstveni minimum za sva lica koja nemaju dovoljno resursa za zadovoljavanje ovih potreba, a u skladu sa procedurama propisanim u zakonodavstvu Unije i zemalja članica. Ova su prava nadalje definisana u **Evropskoj socijalnoj povelji** i to u Članu 13 (Pravo na socijalnu i medicinsku pomoć), Članu 14 (Pravo na beneficije iz službe socijalnog staranja) i Članu 15 (Pravo hendikepiranih lica na nezavisnost, socijalnu integraciju i učešće u životu zajednice).

1.2. Ciljevi Evropske unije na polju zaštite osoba sa onesposobljenjima

Evropska Komisija, na osnovu rezultata postignutih u 2003. godini – *'evropskoj godini ljudi sa onesposobljenjima'* je planirala da uvede višegodišnji akcioni plan s ciljem uvrštavanja pitanja o onesposobljenjima u relevantne javne politike Zajednice i implementacije specifičnih mjera u ključnim područjima u pogledu povećanja ekonomske i socijalne integracije ljudi sa onesposobljenjima. Predloženi akcioni plan koji pokriva period 2004–2010 nastoji postaviti održiv i operativan pristup pitanjima o onesposobljenjima u proširenoj Evropskoj uniji. Plan ima tri centralna cilja:

- Puna implementacija Direktive o jednakom tretmanu pri zapošljavanju i zanimanju;
- Pojačavanje uvrštavanja pitanja o onesposobljenjima u relevantne javne politike Zajednice;
- Unaprijeđenje dostupnosti za sve.

14. Zaštita osoba sa onesposobljenjima u Kraljevini Švedskoj

14.1. Zakonodavstvo

Sistem socijalne zaštite osoba sa onesposobljenjem u Švedskoj je specifičan po tome da se zaštita ovih kategorija obezbjeđuje na temeljima solidarnosti i univerzalizma i ideje da onaj koji je zdrav mora pomoći bolesnom i nesposobnom. Ključno švedsko zakonodavstvo u ovoj oblasti se odnosi na Zakon o socijalnim uslugama iz 2001. godine, Zakon o socijalnom osiguranju, Zakon o podršci i uslugama za osobe sa određenim funkcionalnim oštećenjima iz 1993. godine, Zakon o brizi za mlade osobe, Zakon o poštivanju kompenzacija za osobe sa onesposobljenjima i doplatka za njegu i Zakon o socijalnoj brizi.

Socijalna zaštita osoba sa onesposobljenjem se u Švedskoj osigurava kroz obavezno socijalno osiguranje koje obezbjeđuje ekonomsku zaštitu u slučaju bolesti, onesposobljenja i starosti, te posebnu ekonomsku zaštitu porodice sa djecom. Glavne forme socijalne zaštite osoba sa invaliditetom omogućavaju finansijsku zaštitu kroz beneficije za bolest, pomoć u rehabilitaciji, naknadu za pomoć u radno orjentisanoj rehabilitaciji i drugim programima pomoći koji imaju za cilj da nadomjeste smanjeni kapacitet ovih lica za ostvarivanje prihoda kroz rad.

14.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjima u Švedskoj

Kamen temeljac švedskog sistema socijalnog osiguranja zasniva se na ideji da ljudi pomažu jedni drugima preko jedne vrste zaštitne socijalne mreže koja se prostire od rođenja do penzije. Uloga **Blagajne socijalnog osiguranja** je da administrira socijalno osiguranje i da se pobrine da ljudi dobiju naknade i dodatke na koje imaju pravo. Svrha socijalnog osiguranja je da se pruži ekonomska sigurnost tokom svih perioda u životu. Zato osiguranje pruža prije svega pomoć bolesnima, onima koji su ometeni u funkcijama, roditeljima i penzionerima. Ovakva svrha socijalnog osiguranja je proizašla iz samih početaka razvoja švedskog sistema socijalnog osiguranja iz sredine devetnaestog stoljeća kada je počela industrijalizacija Švedske. U taktu sa industrijom u porastu ljudi su napuštali zanatsko i agrarno društvo i zapošljavali se u fabrikama, gdje su se suočili sa izuzetno teškim stambenim prilikama i teškim industrijskim radom bez zaštite. U tom periodu, obzirom na to da je situacija običnih ljudi u društvu postala teža nego što je bila ranije, počelo je izrastati današnje Švedsko socijalno osiguranje. Ali trebalo je vremena – više od sto godina. Krajem 1800-tih počeli su ljudi da se organizuju stvarajući udruženja, tzv. *Pomoćne blagajne za bolesne*, kada je nevolja već bila na vratima. Tek 1931. godine udruženja postaju priznata od strane države i dobijaju ime Bolesničke blagajne, a dobile su i državnu podršku za svoju djelatnost. Savremeni razvoj švedskog sistema socijalnog osiguranja započinje u 1955. godini kada se uspostavlja blagajna socijalnog osiguranja sa obaveznim članstvom gdje su svi koji žive ili rade u Švedskoj obuhvaćeni socijalnim osiguranjem. U Švedskoj od 1998. godine postoje tri nivoa socijalnih beneficija:

- Beneficije za osnovne potrebe,
- Beneficije za dugoročne potrebe,
- Ostale beneficije.

Ova tri nivoa socijalnih beneficija omogućavaju korištenje pomoći osobama koje nisu u mogućnosti da se same izdržavaju i koje nisu uključene u normalne šeme koje pokrivaju prava poput beneficija za bolest, beneficija za nezaposlenost i sl. Ova tri nivoa socijalnih beneficija omogućavaju širok spektar beneficija za socijalno ugrožene, koji upravo zahvaljujući mnogobrojnim programima pomoći i usluga pojedincima i porodicama izdvajaju ovaj sistem u odnosu na ostale modele socijalne zaštite koji su na snazi u drugim dijelovima Evrope. Neke od karakterističnih socijalnih beneficija koje sistem omogućava osobama sa onesposobljenjem su slijedeće:

- **Naknada za hendikep** - ova naknada se dobija ako je osobi potrebna pomoć drugog lica za svakodnevni život, posao, školovanje ili ako osoba ima značajno povećane rashode zbog smetnji u funkcijama.
- **Naknada za pripomoć** - naknada za pripomoć je pravo za osobe koje imaju teške smetnje u funkcijama i potrebna im je pomoć u životnoj svakidašnjici. Lična pripomoć znači lično oblikovana pomoć koja se pruža u različitim situacijama od strane ograničenog broja ličnosti. Lična pripomoć za osnovne stvari mora biti potrebna (na pr. za ličnu higijenu, oblačenje i svlačenje, uzimanje jela, komunikacija s drugima) prosječno više od 20 sati sedmično.
- **Ekonomska pomoć za automobil** - ekonomsku pomoć za automobil može dobiti osoba ako zbog stalnih smetnji u funkcijama ima poteškoće da se kreće sama ili da koristi opšta saobraćajna sredstva. Roditelji koji imaju dijete koje ima smetnje u funkcijama mogu takođe u izvjesnim slučajevima imati pravo na ekonomsku pomoć za automobil ako im je automobil potreban da se mogu kretati zajedno s djetetom. Ekonomska pomoć za automobil može se odnositi na ekonomsku pomoć za drugo transportno sredstvo, kao moped ili motocikl.
- **Naknada za aktivnosti** - osobe u dobi između 19 i 29 godina mogu dobiti naknadu za aktivnosti ako je njihova radna sposobnost permanentno ili tokom ograničenog vremenskog perioda (najmanje godinu dana) smanjena najmanje za četvrtinu.
- **Produženo školovanje zbog smetnji u funkcijama** - ako osoba ima smetnje u funkcijama koje čine da mora produžiti svoje školovanje na nivou osnovne škole ili gimnazije ima pravo na naknadu za aktivnosti tokom vremena dok školovanje traje bez provjere radne sposobnosti.
- **Njega bliske osobe** - ako osoba odustane od posla da bi njegovala blisku osobu koja je teško bolesna, može dobiti ekonomsku naknadu za njegu bliske osobe.
- **Poseban dodatak penziji** - ako osoba napusti posao zbog njege bolesnog ili hendikepiranog djeteta tokom najmanje 6 godina, može dobiti poseban dodatak penziji.
- **Pripomoć za aktivnosti** - ako osoba učestvuje u nekom programu politike tržišta rada, npr. obrazovanje za tržište rada, rehabilitacija usmjerena prema radnom životu, radna praksa, započinjanje privredne djelatnosti, može dobiti pripomoć za aktivnosti.
- **Naknada za njegu hendikepiranog djeteta** - za bolesno dijete ili dijete sa smanjenim funkcijama može se dobiti naknada za njegu hendikepiranog djeteta. Uslov je da je djetetu potreban poseban nadzor i posebna njega u trajanju od najmanje šest mjeseci ili ako je porodica izložena posebno povišenim rashodima zbog smanjenja funkcija djeteta.

- **Stambeni dodatak** - porodice s djecom mogu dobiti stambeni dodatak. Mladi ljudi koji su napunili 18 godina, ali ne 29, mogu također dobiti stambeni dodatak čak i ako nemaju dece. Visina ovog dodatka zavisi, između ostalog, od broja članova porodice, prihoda, visine kirije i veličine stana.
- **Dodatak za stan penzionerima** - penzioneri mogu dobiti dodatak za stan, koji zavisi od njihovih prihoda.

Prema podacima Eurostat-a za 2005. godinu ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu u Švedskoj su iznosila 27,2 procenta BDP, od čega se za osobe sa onesposobljenjem izdvojilo 2,1 procenat BDP, što je skoro isti iznos koliko je sredstava izdvojeno za zaštitu porodice sa djecom. Socijalna pomoć koja se ne smatra dijelom socijalnog osiguranja u Švedskoj je pod jurisdikcijom Ministarstva za zdravstvo i socijalne poslove. Lokalna administracija socijalne pomoći, uključujući brigu i usluge za djecu i porodice, te brigu za stare ljude i hendikepirane osobe je u odgovornosti općina.

14.3. Ciljevi švedske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjima

Obzirom na razgranati program zaštite prava osoba sa onesposobljenjem, te beneficija koje osiguravaju ekonomsku nezavisnost ovih kategorija, i posebno njihovu integraciju u društvenom životu, trenutni ciljevi politike invalidnosti su:

- društvena zajednica zasnovana na različitostima;
- društvo dizajnirano da omogući ljudima sa onesposobljenjima svih dobi puno učešće u životu zajednice;
- jednake mogućnosti za djevojčice i dječake, žene i muškarce sa onesposobljenjima.

Rad na politici za osobe sa onesposobljenjima je fokusiran na identifikovanju i uklanjanju prepreka za puno učešće u društvu za osobe sa onesposobljenjima, prevencija i borba protiv diskriminacije ljudi sa onesposobljenjima i omogućavanje djeci, mladima i odraslim osobama sa onesposobljenjima da postanu nezavisni i odlučne.

15. Zaštita osoba sa onesposobljenjima u Republici Irskoj

15.1. Zakonodavstvo

Krovni zakon u Irskoj u ovoj oblasti jeste Zakon o onesposobljenjima iz 2005. godine, a najvažnija vladina agencija koja se stara o pravima osoba sa onesposobljenjem jeste Nacionalna uprava za osobe sa onesposobljenjima (National Disability Authority NDA) koja pruža nezavisne ekspertske usluge vladi na polju razvoja politike i primjene politike o invalidnosti u Irskoj. Ova nezavisna agencija je uspostavljena 1999. godine u okviru Ministarstva pravde sa ciljem da se osiguranjem zaštite prava osoba sa onesposobljenjem. Ova agencija ima funkciju da igra ulogu nacionalnog tijela za koordinaciju politika za osobe sa onesposobljenjima, da poduzima istraživanje i razvoj statističkih informacija potrebnih za planiranje, kreiranje i monitoring programa i usluga za ljude sa onesposobljenjima, da pruža savjete

ministarstvu u pogledu standarda za programe i usluge, te da vrši monitoring implementacije ovih standarda u praksi, i na kraju da predvodi aktivnosti na polju ohrabivanja i prepoznavanja jednakosti osoba sa onesposobljenjima. Pored Zakona o osobama sa onesposobljenjima i Zakona o uspostavljanju Nacionalne uprave za osobe sa onesposobljenjima u Irskoj je na snazi nekoliko značajnih regulativa koje regulišu prava osoba sa onesposobljenjima, od kojih se ističu regulativa o naknadama za izdržavanje i regulativa o socijalnoj brizi.

15.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite osoba sa onesposobljenjima u Irskoj

Sistem socijalne zaštite u Irskoj pokriva sve međunarodno priznate oblike socijalne zaštite. On uključuje mješavinu socijalnog osiguranja i programe socijalne pomoći, te tako obezbjeđuje finansijsku podršku ljudima u određenim situacijama poput nezaposlenosti, bolesti, starije dobi ili udovištva. Ostali sadržaji sistema uključuju podršku za ljude koji traže zaposlenje, podrška za porodice ljudi koji imaju niske plate, besplatne ili sa smanjenim troškovima stomatološka i optička zaštita i niz sekundarnih beneficija kao što su besplatan prevoz za penzionere i finansijska pomoć u troškovima za gorivo, TV licence i plaćanje priključka telefona. Što se tiče beneficija koje uživaju osobe sa onesposobljenjem, a koje su uspostavljene u cilju zaštite njihovih ekonomskih prava su:

- **Naknada za onesposobljenje.** Beneficija koja zavisi od prihoda, administrira se u okviru Odjela za socijalnu zaštitu i namijenjena je za ljude koji su hendikepirani;
- **Naknada za stečeno onesposobljenje.** Za ljude koji su neko onesposobljenje stekli kao rezultat nesreće na poslu ili industrijske bolesti;
- **Naknade za staranje o invalidima** uključujući naknade za njegovatelja (isplaćuje se osobi koja neguje invalidnu osobu), domicilna naknada za njegovatelja (isplaćuje se roditeljima koji imaju hendikepirano dijete koje živi u kući) i beneficija za njegovatelja (isplaćuje se do 15 mjeseci za osobu koja privremeno napusti posao da bi preuzela njegovateljske dužnosti);
- **Naknada za mobilnost.** Ova beneficija zavisi od prihoda i namijenjena je ljudima u dobi između 16 i 66 koji nisu sposobni da hodaju;
- **Dodatna socijalna naknada.** Sedmična isplata ove naknade može biti ostvarena u okviru šeme Zdravstvenih vijeća za ljude koji se nisu kvalifikovali u okviru nekih drugih šema socijalne pomoći;
- **Pomoć sa troškovima stanovanja.** Šeme za diferencijalne stanarine – ove šeme vode lokalne vlasti i u okviru njih se visina stanarine određuje na osnovu prihoda stanara i okolnosti domaćinstva;
- **Vanredni troškovi.** Lokalna zdravstvena vijeća mogu izvršiti jednokratnu isplatu u okviru šeme dodatne socijalne pomoći za vanredne potrebe kao što su odjeća, osnovne kućne potrepštine, troškovi sahrane ili drugi nepredviđeni troškovi;
- **Besplatno gorivo za grijanje.** Osobe koje primaju socijalnu pomoć u dugom vremenskom periodu, koje žive same ili sa određenim kategorijama ljudi koji su u nemogućnosti da

zadovolje svoje potrebe za grijanjem imaju pravo na naknadu za gorivo. Ova se naknada isplaćuje od oktobra do aprila;

- **Bonus za Božić.** Bonusi za Božić se isplaćuju određenim kategorijama primalaca socijalne pomoći još od 1980. godine. Od 2000. godine ovi se bonusi isplaćuju dugogodišnjim primaocima beneficija, uključujući invalidske penzije, naknade za onesposobljenje, naknade za stečeno onesposobljenje i naknade za njegovatelja;
- **Ostale beneficije.** Besplatno putovanje (za osobe starije od 66 godina kao i za neke mlađe od 66 koji su slijepi ili primaju invalidske beneficije ili beneficije za njegovatelja), participacija za električnu struju (za osobe starije od 66 godina kao i za neke mlađe od 66 koji su slijepi, primaju invalidske beneficije, beneficije za onesposobljenje ili beneficije za njegovatelja), besplatna TV licenca (za ljude koji imaju pravo na participaciju za električnu struju), besplatna punjenja plinskih boca – za ljude koji imaju pravo na participaciju za električnu struju, ali nisu priključeni na električni vod, novčana pomoć za priključenje telefona – za ljude koji primaju određene beneficije, a žive sami ili sa nekim ko je permanentno onesposobljen da reaguje u hitnim slučajevima. Od maja 2000. godine ova je pomoć proširena na sve osobe starije od 70 godina bez obzira na njihov prihod ili sastav domaćinstva.

Ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu u Irskoj su u 2005. godini iznosila 0,9 procenata BDP i obuhvatala su svega pet procenata ukupnih izdvajanja za socijalnu zaštitu, dok su istovremeno sredstva za zaštitu porodice sa djecom iznosila 2,5 procenata BDP ili 13,7 procenata ukupnih izdvajanja za socijalnu zaštitu.

15.3. Ciljevi irske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjima

Odjel za socijalne i porodične poslove (u okviru Ministarstva za socijalne poslove) je objavio Sektorski plan za osobe sa onesposobljenjima u 2006. godini. Ovaj Plan ima za cilj razvijanje usluga koje ljudima sa onesposobljenjima ne daju samo finansijsku sigurnost već koje ohrabruju maksimalno učešće u društvu. Ciljevi definisani u ovom planu su:

- Razvijanje specifičnih šema socijalne pomoći za ljude u radno-sposobnoj dobi kako bi se osiguralo da oni imaju adekvatan, siguran i održiv prihod i odgovarajuću podršku;
- Rad sa osobama u radno-sposobnom dobu, posebno sa marginalizovanim i isključenim grupama, te pružanje usluga direktno i u saradnji sa drugim relevantnim agencijama da bi se ohrabрили i podržali ljudi prilikom preuzimanja relevantnog posla, obuke, obrazovanja ili razvojnih mogućnosti;
- Osigurati da šeme i usluge koje podržavaju ljude sa onesposobljenjima rade to na način koji olakšava njihovu punu participaciju u društvu i koji zadovoljava glavne principe jednakosti;
- Osiguranje da podrške prihodu i odgovarajuće sekundarne beneficije ne stvaraju barijere traženju, prihvatanju ili unaprijeđenju zaposlenja;
- Priprema i monitoring implementacije Nacionalnog plana protiv siromaštva i socijalne isključenosti.

16. Zaštita osoba sa onesposobljenjima u Velikoj Britaniji

16.1. Zakonodavstvo

Zakonodavstvo Velike Britanije osigurava širok spektar prava i mehanizama koji garantuju integraciju osoba sa onesposobljenjem u brojnim aspektima života. Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa onesposobljenjem daje ljudima sa onesposobljenjima vrlo važna prava koja im omogućavaju pristup svakodnevnim javnim i privatnim uslugama i to posebnim uslugama koji im omogućavaju punu participaciju u društvenom životu kao što je podrška u zapošljavanju (za traženje posla, za radne šeme, podrška tokom posla, prava mladih radnika), finansijska podrška (dodatak na invalidnost, naknade na postotak radnog onesposobljenja), podrška u edukaciji i treningu (dodatak za studente sa onesposobljenjem), podrška u pravima i obavezama (podrška u ostvarivanju prava koja propisuje Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom), podrška u privatnom i javnom transportu (pomoć za prilagođavanje vozila osoba sa invaliditetom), te druge koristi kao što su podrška u svakodnevnom životu, zdravlju, odmoru i podizanju porodice.

Najvažniji zakoni koji omogućavaju korištenje ovih prava, pored pomenutog, su: Zakon o zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, Zakon o standardima brige (odnosi se na institucije za pružanje zaštite, osobe koje pružaju njegu drugim osobama), Zakon o negovateljima (priznavanje i usluge) (odnosi se na procjenu sposobnosti negovatelja da pruže njegu osobi kojoj je potrebno), Zakon o negovateljima i djeci sa onesposobljenjima (odnosi se na procjenu sposobnosti osobe koja će pružati njegu djetetu sa onesposobljenjem), Zakon o hronično bolesnim i osobama sa onesposobljenjima, Zakon o direktnim isplata socijalne zaštite i Zakon o socijalnim uslugama lokalnih vlasti iz 1970. godine.

16.2. Trenutno stanje u oblasti socijalne zaštite osoba sa onesposobljenjima u Britaniji

Termin 'socijalna zaštita' pokriva širok spektar usluga koje pružaju lokalne vlasti i nezavisni sektor. Socijalna zaštita se pojavljuje u mnogim oblicima: kod kuće, u dnevnim centrima ili pomoću domova za boravak ili staračkih domova. Ovaj termin uključuje također i usluge kao što su obezbjeđenje jela starijim osobama, kućna pomoć za osobe sa onesposobljenjima i usluge njege. Sveobuhvatna šema socijalne sigurnosti u Engleskoj pokriva čitavo stanovništvo. Sastoji se od doprinosnih beneficija, ne-doprinosnih beneficija i beneficija zavisnih od prihoda. Doprinosne beneficije i njihova administracija se finansiraju iz Nacionalnog Fonda Osiguranja koji se finansira iz obaveznih doprinosa po osnovu prihoda i plaćaju ih većina usposlenih i poslodavaca. Ove beneficije pokrivaju starosne penzije, porodične penzije, bolovanje, porodiljsko bolovanje i period nezaposlenosti i pretežno su fiksne (paušalne). Ne-doprinosne beneficije se finansiraju iz generalnih poreza i zavise od individualnih okolnosti (onesposobljenje, djeca).

Beneficije koje zavise od prihoda kao što su beneficija za stanovanje, pomoć za prihod (za ljude koji ne rade) i penzioni kredit se takođe finansiraju iz generalnih poreza i djeluju kao sigurnosna mreža. Odjel za rad i penzije (DWP) i njegove poslovne jedinice su odgovorne za vladin program rada na reformi. Cilj ovog programa jeste promovisanje mogućnosti i nezavisnosti za sve. U skladu sa ovim ciljem specifični ciljevi Odjela su smanjenje siromaštva kod djece, pomoć klijentima da postanu finansijski nezavisni, promovisanje sigurnosti i nezavisnosti u penziji, unaprijeđenje prava i mogućnosti za ljude sa onesposobljenjima i modernizacija socijalne pomoći.

Ne postoji jasna ili koherentna kategorija 'ličnih socijalnih usluga' koja pokriva socijalni rad i 'socijalnu zaštitu', usluge koje su van zdravstvenih usluga. U Britaniji ovi odjeli su razvijeni kao rezidualna kategorija usluga koje se ne pružaju kroz druge usluge. Ove kategorije uključuju:

- Mentalno bolesne ljude
- Stare ljude
- Djecu koja su zlostavljana, zapostavljena ili bez podrške
- Fizički bolesne ljude
- Ljude sa onesposobljenjima
- Ljude sa poteškoćama u učenju
- Prekršiocyte zakona

Beneficije koje su u Velikoj Britaniji na raspolaganju osobama sa onesposobljenjima mogu se razvrstati u neku od slijedećih kategorija:

- **Naknada za njegovatelje** – beneficija za pomoć ljudima koji njeguju osobu koja ima neko onesposobljenje
- **Pomoć za ljude sa niskim prihodom** – uključuje pomoć sa troškovima života, stanarinom ili porezom
- **Jednokratna pomoć za vanredne troškove (Socijalni fond)** – uključuje troškove sahrane, porodijske grantove, zajmove za krize, grantove za hladno vrijeme (plaćanje goriva za grijanje)
- **Pomoć za djecu sa onesposobljenjima** – Ukoliko je osoba odgovorna za dijete sa onesposobljenjem može dobiti naknadu za život sa onesposobljenjem za dijete. Ovu naknadu imaju pravo dobiti djeca koja imaju potrebu za posebnom njegom ili probleme sa mobilnošću. Potrebe za posebnom njegom uključuju potrebu za pomoć sa pranjem i oblačenjem. Djeca ispod 16 godina ne mogu sama za sebe zahtijevati ovu naknadu.
- **Beneficije za ljude koji su bolesni ili imaju onesposobljenja – razlikuje se nekoliko različitih beneficija kao što su** beneficije za ljude koji ne mogu raditi, obavezno plaćanje bolovanja, beneficija za nesposobnost za rad, naknada za ozbiljno stečeno onesposobljenje, beneficije za dodatne troškove osobe sa onesposobljenjem, naknada za životne troškove osobe sa onesposobljenjem, naknada za osobe starije od 65 godina kojima je potrebna njega drugog lica, beneficije za nesreće na poslu i industrijske bolesti, beneficije za osobe povrijeđene u oružanim snagama, beneficije za njegovatelje.

Ukupna izdvajanja Velike Britanije na politike invalidnosti u 2005. godini su iznosila 2,4 procenta BDP ili 9 procenata ukupnih izdvajanja na socijalnu zaštitu. U istom periodu izdvajanja za socijalnu zaštitu porodice sa djecom su iznosila 1,7 procenata BDP, što je za 30 procenata manji iznos sredstava u odnosu na sredstva koja su namjenjena osobama sa onesposobljenjem.

16.3. Ciljevi britanske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjima

Zelena knjiga 'Nezavisnost, dobrobit i izbor – naša vizija za buduću socijalnu zaštitu za odrasle' objavljena u martu 2005. godine je definisala Englesku viziju za buduću pravac socijalne zaštite. Vizija izražena u *Zelenoj knjizi* uključuje stare ljude i mlađe osobe kojima je potrebna zaštita i podrška, ljude sa onesposobljenjima ili mentalnim problemima i ljude koji se brinu o osobama kojima je potrebna njega uključujući pružaoce usluga njege i zaštite. Predloženo je da se u narednih 10-15 godina radi sa ljudima koji koriste usluge socijalne zaštite kako bi im se pomoglo da transformišu svoje živote kroz:

- Osiguranje da imaju više kontrole nad pomoći koju primaju;
- Davanje više izbora i pomoć da oni sami odluče kako njihove potrebe mogu bit najbolje zadovoljene;
- Davanje šanse da rade stvari koje drugi ljudi uzimaju 'zdravo za gotovo', naročito u okviru šire zajednice;
- Obezbjedenje najboljeg kvaliteta podrške i zaštite onima sa najvišim nivoom potrebe.

Postizanje ovih ciljeva je planirano kroz promjenu načina na koji su dizajnirane usluge socijalne zaštite, razvijanje novih i inovativnih načina podrške pojedincima, izgradnja i korištenje kapaciteta čitave zajednice kako bi se osiguralo da svako ima pristup punom spektru usluga i unaprijeđenje vještina i statusa socijalnih radnika.

17. Zaštita osoba sa onesposobljenjima u Republici Hrvatskoj

17.1. Zakonodavstvo

Pitanje zaštite prava osoba sa onesposobljenjem u Hrvatskoj, slično kao i u Bosni i Hercegovini, zbog ratne prošlosti je podijeljeno između dva ministarstva i to: Ministarstva porodice, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i Ministarstva zdravstva i socijalne zaštite. Prvo pomenuto ministarstvo po pitanju zaštite prava osoba sa onesposobljenjima osigurava pravo osoba sa onesposobljenjem na ravnopravnost, proizvodi izvještaje i predlaže mjere za zaštitu njihovih prava na lokalnom i državnom nivou, prati provođenje zakona koji garantuju prava osoba sa onesposobljenjima u praksi i obaveze preuzete međunarodnim sporazumima. Sa druge strane, Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite provodi aktivnosti na poboljšanju uslova života osoba sa onesposobljenjem, te je nadležno za pitanje integracije osoba sa onesposobljenjima u cjelokupni društveni život. U hrvatskom zakonodavstvu osobe sa onesposobljenjima se smatraju:

- Osobe s mentalnim oštećenjem;
- Osobe s oštećenjem lokomotornog sustava;
- Osobe s oštećenjem središnjeg živčanog sustava;
- Osobe s oštećenjem perifernog živčanog i mišićnog sustava;
- Osobe s oštećenjem drugih organa i organskih sustava;

- Osobe s oštećenjem sluha;
- Osobe s oštećenjem govorno-glasovne komunikacije;
- Osobe s oštećenjem vida;
- Osobe s više vrsta oštećenja.

Najvažnija zakonska regulativa koja reguliše prava osoba sa onesposobljenjima i koja osigurava njihovu primjenu u praksu, su pored međunarodno prihvaćenih prava, Ustav Republike Hrvatske, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o hrvatskom registru o osobama s invaliditetom, Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji i Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida. Zakonom o socijalnoj zaštiti su regulisana sva prava osoba sa invaliditetom u dijelu prava na doplatu za pomoć i njegu u kući, osobnu invalidninu, pomoć za osposobljavanje za samostalan život i rad, te pomoć za zaštitu izvan vlastite porodice i druge pomoći. Za kategorije osoba sa onesposobljenjima koja su proistakla iz rata Hrvatska ima zasebne zakone i to: Zakon o zaštiti civilnih i vojnih invalida za osobe sa onesposobljenjima koje su stekle invalidnost ili u II Svjetskom ratu ili kao civili u Domovinskom ratu, te Zakon o pravima hrvatskih branitelja koji reguliše isključivo prava osoba sa onesposobljenjima koji su onesposobljenje stekli tokom Domovinskog rata.

17.2. Trenutno stanje u Hrvatskoj u oblasti prava osoba sa onesposobljenjima

Sistem socijalne zaštite osoba sa onesposobljenjem čini penzijski i zdravstveni sistem, sistem zaštite od nezaposlenosti, sistem socijalne zaštite porodice sa djecom, te sistem socijalne pomoći socijalno ugroženim i grupa pogođenih ratom. U odnosu na mnoge druge zemlje, Hrvatska je izdvajala i izdvaja značajna sredstva za saniranje i prevladavanje posljedica Domovinskog rata. Uopšte, nakon Domovinskog rata broj socijalno ugrožene populacije u hrvatskom se društvu značajno povećao, a državna je intervencija porasla, pa su se znatno povećali ukupni državni rashodi za socijalnu zaštitu. Osnovna trenutna karakteristika stanja u ovoj oblasti jeste da država nastoji reformisati ukupni socijalni sektor kako bi se potaknuo brži ekonomski razvoj i brže uključivanje u evropske asocijacije, te smanjila ovisnost o državnim transferima.

Prema popisu iz 2001. godine u Hrvatskoj je bilo ukupno prisutno 429,421 osoba sa invaliditetom što je obuhvatalo 10,1 procenata ukupne populacije Hrvatske, čiji je uzrok invalidnosti primarno bolest i loši radni uslovi. Naime, čak 45,9 procenata ukupnog broja invalida ili 197 hiljada ima bolest kao uzrok invalidnosti, dok čak 109,1 hiljada lica invalidnost je prouzrokovana radnim uslovima. Na trećem mjestu po uzroku invalidnosti jesu posljedice Domovinskog rata koje su prouzrokovale invalidnost za 45,7 hiljada invalida ili za svakog desetog invalida u Hrvatskoj. Od ukupnog broja invalida tri od četiri osobe sa invaliditetom su bile sasvim pokretne, dok je sa druge strane 4,5 procenata svih invalida bilo trajno ograničeno u fizičkoj pokretljivosti ili je bilo trajno nepokretno. Ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu prema podacima Svjetske banke se procjenjuju na 31 procenat BDP-a, dok se na socijalnu zaštitu porodice sa djecom izdvaja oko 4 procenata BDP, uključujući i izdvajanja za invalidnost i izdvajanja za socijalnu zaštitu porodice sa djecom. Budžetska izdvajanja za invalidnine su u 2007. godini iznosila 219 miliona KM,

obzirom da većina osoba sa invaliditetom prima invalidske penzije za koje su u budžetu Republike osigurana sredstva od 1 milijarde KM.

17.3. Ciljevi hrvatske politike na polju zaštite osoba sa onesposobljenjima

Ciljeve hrvatske politike razvoja i zaštite prava osoba sa invaliditetom treba posmatrati u kontekstu ukupnih nastojanja hrvatske vlade za smanjenjem ukupne potrošnje za sva socijalna davanja u BDP-u, uz istovremeno povećanje udjela naknada za socijalnu pomoć. Strategija daje mjere za pojednostavljivanje administrativnog postupka i približavanje mogućih prava samom korisniku, bolje ciljanje, te smanjenje mogućih preklapanja prava ili zloupotrebe. Strategija reforme socijalnih naknada 2007. – 2008. prihvaćena je zaključkom Vlade Republike Hrvatske od 12. aprila 2007. godine. Osnovni ciljevi reforme socijalnih naknada su:

- **Smanjenje ukupnog broja socijalnih naknada.** Postoji veliki broj socijalnih naknada koje služe podmirenju sličnih potreba ili zaštiti od sličnih rizika, a ostvaruju se zasebno, ili je uslov za ostvarivanje jedne naknade prethodno ostvareno pravo na neku drugu naknadu. Smanjenjem njihovog ukupnog broja postići će se pojednostavljenje i preglednost naknada.
- **Bolje ciljanje socijalnih naknada.** Kriteriji za ostvarivanje prava razlikuju se prema svrsi za koju su namijenjena: naknade za nezaposlene, naknade koje su rezultat ratnih zbivanja, naknade u cilju obiteljske i populacijske politike, te naknade za socijalno ugrožene osobe. Bolje ciljanje socijalnih naknada smatra se jednim od osnovnih ciljeva reforme, a preispitivanjem postojećih i utvrđivanjem dodatnih kriterija (uvođenjem imovinskih/dohodovnih cenzusa za pojedina prava) postići će se pravednija raspodjela socijalnih naknada.
- **Brži i kvalitetniji pristup socijalnim naknadama.** Ovaj cilj će se nastojati ostvariti kroz uvođenje jedinstvenog registra socijalnih naknada (uvođenjem jedinstvenog registra socijalnih naknada uspostaviti će se jedinstvena evidencija svih korisnika socijalnih prava, te omogućiti njihovo sistemsko praćenje) i kroz pojednostavljenje administriranja socijalnih naknada (postupak dobivanja pojedine socijalne naknade pojednostavit će se uvođenjem integrisanog informacijskog sistema, kao i omogućavanjem pristupa podacima iz drugih sistema na osnovu kojih se utvrđuju uslovi za sticanje prava. Nužnost pojednostavljivanja i automatizovanja postupka proizlazi iz potrebe da se smanji vrijeme potrebno za provjeru kriterija, kako bi korisnici u što kraćem roku ostvarili svoja zakonska prava, a službe koje provode postupak smanjile trošak postupka).
- **Ujednačavanje socijalnih naknada.** Osnovne smjernice reforme su racionalizacija broja prava, kao i usklađivanje uslova i visine naknada koje proizlaze iz istih ili sličnih prava u različitim sistemima.

18. Zaštita prava osoba sa onesposobljenjima u Bosni i Hercegovini

18.1. Zakonodavstvo

Kao što je pomenuto kod zdravstvenih prava, takođe je i na polju zaštite prava osoba sa onesposobljenjem definisan različit zakonski okvir u zavisnosti od entiteta, i djelimično u zavisnosti od kantona u Federaciji BiH. Takođe, slično kao i u susjednoj Republici Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini su na snazi različita zakonodavstva koja štite ekonomska prava osoba sa onesposobljenjima koja se primjenjuju različito u zavisnosti od uzroka nastavka onesposobljenja kod osobe sa onesposobljenjem (ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata i neratni invalidi).

Parlament FBiH je, krajem jula 1999. godine, donio Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (kodifikovani propis). Donošenjem ovog zakona započeti su tranzicioni procesi u socijalnom sektoru, jer je stvoren pravni okvir za početak reforme. Krajnji cilj reforme u ovom sektoru jeste da se na najbolji, najekonomičniji i najhumaniji način socijalno zbrinu i pomognu svi koji su u stanju socijalne pomoći i isključenosti. Federalni Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, sadržavao je obavezu kantona da u roku od tri mjeseca donesu vlastite zakone o socijalnoj zaštiti. Ukupno je osam kantona donijelo ove zakone, dok je u ostalim parlamentarna procedura u toku. Neposredno pružanje socijalne i dječije zaštite vodi 10 kantonalnih ministarstava za rad, socijalnu politiku, izbjeglice i raseljene osobe, kroz rad 79 lokalnih službi (54 centra za socijalni rad i 25 službi za obavljanje poslova iz oblasti socijalne i dječije zaštite, i dva kantonalna centra za socijalni rad, Sarajevski i Bosansko-podrinjski).

U Republici Srpskoj je takođe na snazi Zakon o socijalnoj zaštiti koji je donešen u aprilu 1993. godine i u najvećem dijelu je preslikavao socijalističku filozofiju bivše SFRJ u pogledu zaštite osnovnih socijalnih prava. Ovaz zakon je izmjenjen i dopunjen u 1996. godini, ali i dalje su ostale snažno prisutne prevaziđene vrijednosti i ideje na kojima zakon počiva. Prije svega to su definicije o materijalnom obezbjeđenju i postavljanju obaveze srodnicima socijalno ugroženog lica da takvo lice izdržavaju. Nosioci socijalne zaštite u RS su Vlada RS i lokalna zajednica. Vlada RS je nosilac uređivanja i definisanja odnosa, prava, dužnosti, odgovornosti i sadržaja socijalne zaštite. Od prava propisanih Zakonom o socijalnoj zaštiti, RS brine o obezbjeđenju prava na novčanu pomoć, dodatak za pomoć i njegu drugog lica, pomoć za osposobljavanje i rad djece i omladine, dok prava na pomoć u kući, dnevni boravak, privremeni smještaj, i smještaj u ustanove socijalne zaštite osiguravaju gradovi i opštine.

Slično kao i kod zaštite osoba sa onesposobljenjem (ne-ratnih invalida), zaštita ratnih vojnih invalida počiva na dva entitetska pravna okvira iz domena boračko-invalidske zaštite u BiH. Međutim, model na čijim osnovama su izgrađena ova dva pravna okvira je jedinstven i to je zapravo preuzeti Zakon o osnovnim pravima vojnih invalida i porodica palih boraca koji je kao Zakon SFRJ preuzet i primjenjivan zajedno sa Zakonom o izuzetnom materijalnom obezbjeđenju ratnih vojnih invalida i porodica palih boraca. U Federaciji BiH, pravo na ličnu i porodičnu invalidninu u prvostepenom postupku rješavaju nadležne općinske službe. U postupku revizije, i u postupku rješavanja po žalbama izjavljenim na prvostepeno rješenje, odlučuje Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, kao drugostepeni organ. Federalno ministarstvo, takode u prvom stepenu, odlučuje o pravima na izuzetno lično

i porodično materijalno obezbjeđenje. Kantonalna ministarstva, odnosno uprave za boračka pitanja, donose propise o dopunskim pravima pripadnika boračkih populacija i odlučuju u drugostepenom postupku po žalbama na prvostepena rješenja nadležnih općinskih službi, donesenih na osnovu kantonalnih propisa. Kantonalna ministarstva za boračka pitanja, i općinske službe za upravu, u organizacionom smislu nisu podređeni Federalnom ministarstvu za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, već nadležnim kantonalnim i općinskim organima, pa se njihova organizacija, prava, dužnosti i odgovornosti utvrđuju kantonalnim i općinskim propisima. Federalno ministarstvo ima ingerencije upravnog i finansijskog nadzora u provođenju i primjeni federalnih propisa iz oblasti boračko-invalidske zaštite u nadležnim općinskim službama.

Po važećim propisima RS iz Zakona o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca i Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata, o pravima u prvom stepenu odlučuju općinski organi uprave. Rješenja kojima se u prvom stepenu utvrđuje vojni invaliditet, pravo na ličnu, porodičnu povećanu i uvećanu porodičnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć, ortopedski dodatak, zdravstvenu zaštitu i svojstvo borca i razvrstavanje u odgovarajuću kategoriju podliježu reviziji, koju vrši Ministarstvo za pitanje boraca, žrtava rata i rada.

18.2. Trenutno stanje u oblasti zaštite prava osoba sa onesposobljenjima u Bosni i Hercegovini

Prema entitetskim zakonima o socijalnoj zaštiti, prava osoba sa onesposobljenjem su osigurana kroz socijalnu zaštitu jedne ili više kategorija stanovništva koja su prepoznata u ovim zakonima. To su slijedeće kategorije:

- djeca bez roditeljskog staranja,
- odgojno zanemarena djeca i odgojno zapuštena djeca,
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama,
- lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom razvoju,
- materijalno neosigurana i za rad nesposobna lica,
- stara lica bez porodičnog staranja,
- lica sa društveno negativnim ponašanjem,
- lica i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je usljed posebnih okolnosti potrebna socijalna zaštita.

Sistem socijalne zaštite u oba entiteta u BiH je u velikim teškoćama, jer se suočava s veoma povećanim potrebama za raznim vidovima socijalne pomoći, koje i dalje rastu. Funkcionisanje ovog sistema otežano je neadekvatnim zakonima, koji propisuju mnogo širi opseg socijalne zaštite nego što su mogućnosti budžeta. Ovaj problem je dodatno komplikovan razdvojenošću nadležnosti između nivoa vlasti (posebno u FBiH), gdje entitet propisuje nivo socijalne zaštite, a niži nivoi vlasti su obavezni da osiguraju

sredstva za njenu realizaciju. Teškoću predstavlja i nepostojanje ažurnih i potpunih baza podataka o korisnicima socijalne zaštite.

Socijalnu zaštitu u oba entiteta trenutno karakterizira materijalna ugroženost većine stanovništva i stalno pogoršanje socijalnih uvjeta, što proizvodi stalni rast broja ljudi koji traže socijalnu pomoć (izbjeglice, civilne žrtve rata, povratnici, demobilisani borci i dr.), neostvarivanje zakonom utvrđenih socijalnih prava, kao i slaba uvezanost nosioca socijalne zaštite na općinskom i entitetskom nivou u RS, finansiranje oblika socijalne i dječije zaštite na nivou kantona u FBiH praćeno je ozbiljnim poteškoćama, zbog nedovoljnih sredstava u budžetima kantona.

18.3. Ciljevi Bosanskohercegovačke politike na polju zaštite prava osoba sa onesposobljenjima

Iako ne postoji jedinstvena politika zaštite prava osoba sa onesposobljenjima, ova prava se nastoje unaprijediti u oba entiteta uglavnom kroz ciljeve koji su postavljeni na modernizaciji postojećih sistema socijalne zaštite. Oba entiteta nastoje poboljšati stanje osoba sa onesposobljenjem kroz stvaranje modernog zakonskog okvira koji će promovisati ljudska i socijalna prava, u skladu s preuzetim međunarodnim standardima, stvaranje institucionalnih i budžetskih mehanizama za razvoj socijalne politike, definisati minimum socijalnih prava, stvaranje efikasne mreže socijalne sigurnosti i osiguranje sredstava za programe koji će doprijeti do najsiromašnijih, uz učešće lokalne zajednice. Obzirom da su ovi ciljevi definisani u Srednjoročnoj razvojnoj strategiji koja je završena krajem 2007. godine, ne postoje novi/modifikovani ciljevi kako entitetskih tako i državnih institucija vlasti na polju zaštite prava osoba sa onesposobljenjima.

RADNA PRAVA

Radna prava u ovom izvještaju ograničena su na ekonomska i socijalna prava koja obuhvataju radne standarde i administrativna pravila, prava i restrikcije za ljude koji rade i organizacije u kojima ljudi rade, zajedno sa pravima na socijalno osiguranje zaposlenih lica koje proizilazi iz radnog odnosa. Gledano istorijski, radna prava započela su svoj razvoj početkom industrijske revolucije, a prva zakonski regulisana prava radnika su obezbjeđena zahvajući borbi pokreta za osmočasovno radno vrijeme u Engleskoj za zakon koji je regulisao dužinu radnog dana. Iako je prvi zakon koji je regulisao radna prava donešen u Engleskoj prije 205 godina, zakon o radnom vremenu, (koji je usvojen 1833. godine) po prvi put je obezbijedio radna prava koja su imala za cilj poboljšanje uslova rada radnika limitirajući radni dan na 12 sati, a dječiji rad na 8 sati dnevno. Ubrzo nakon ovog uspjeha donesen je zakon o desetočasovnom radnom vremenu, a zakonski su regulisana prava o legalizaciji sindikalnih organizacija i prava na plaćeni odmor i slično.

Značajan napredak u razvoju radnih prava omogućilo je osnivanje Međunarodne asocijacije za radno zakonodavstvo koja je osnovana u Bazelu 1900-te godine, koje je sve do početka prvog svjetskog rata širilo ideje o potrebi poštivanja i razvoja prava radnika. Nakon završetka prvog Svjetskog rata, kao dio Sporazuma iz Versaja, osnovana je Međunarodna organizacija rada (ILO) kao refleksija vjerovanja da univerzalni i trajni mir može biti ostvaren samo ako je zasnovan na socijalnoj pravdi. ILO je tokom svog postojanja usvojio brojne konvencije o tome šta bi radni standardi trebali biti i koji su nakon toga ratifikovani u nacionalnim parlamentima. Međunarodna organizacija rada od Konvencije koja tretira radno vrijeme i koja je usvojena na prvoj ILO Konferenciji 1919. godine usvojila je 188 različitih konvencija koje sve sadrže određene radne standarde i koje su usmjerene ka poštivanju temeljnih radnih prava da zaposlenje treba slobodno birati i da ne treba biti prisilnog rada niti ropkog rada, da ne treba postojati diskriminacije pri zaposlenju, da je potrebno uvesti zabranu dječijeg rada, da treba prepoznati pravo radnika na organizovanje, da treba postojati 'poštena' kompenzacija za urađeni rad, da radnici trebaju imati 'razumne' radne sate, da dobri radni uslovi trebaju imati prednost, da trebaju postojati 'utvrđeni uslovi zapošljavanja'.

19. Radna prava u zakonodavstvu Evropske unije

Zakonodavstvo na nivou EU definiše minimum zahtjeva u oblasti uslova rada i zapošljavanja kao i informisanja i konsultacija radnika. Kao što je napomenuto u uvodu, EU je u Povelji o osnovnim pravima prepoznala radna prava i to pravo na slobodu izbora zanimanja i pravo na zaposlenje (Član 15 Povelje), pravo na poslovne aktivnosti (Član 16), prava radnika na informisanost i konsultovanje u poduzetništvu (Član 27), pravo kolektivnog ugovaranja i djelovanja (Član 28), pravo na usluge traženja zaposlenja (Član 29), pravo na zaštitu u slučaju neopravdanog otkaza (Član 30), pravo na pravedne i poštene uslove rada (Član 31) i zabrana dječijeg rada i zaštita mladih na radu (Član 32).

Zakonodavstvo na nivou Evropske unije u potpunosti je preuzelo standarde rada koji su utvrđeni od strane Međunarodne organizacije rada obzirom da su to standardi koji postavljaju minimum zahtjeva za unaprijeđenje i osnaživanje prava radnika i predstavlja jedno od glavnih dostignuća Evropske unije na polju socijalne politike. U skladu sa Članom 137. Ugovora o osnivanju Evropske Zajednice, Zajednica podržava i nadopunjuje aktivnosti država članica na polju socijalne politike. Cilj socijalne politike u EU jeste promovisanje zapošljavanja, boljih uslova života i rada, adekvatan nivo socijalne zaštite, socijalni dijalog, razvoj ljudskih resursa kako bi se osigurao visok i održiv nivo zaposlenja i borba protiv isključenosti. Ovi ciljevi su jasno naznačeni u Evropskoj socijalnoj povelji budući da se oko polovina u njoj sadržanih prava neposredno ili posredno odnosi na plaćeni rad. Među njima posebno treba spomenuti pravo da se zarađuje za život slobodno izabranim zanimanjem, pravo na pravedne uslove rada, pravo na sigurnost i zaštitu zdravlja na radu, kao i pravo na pravednu platu i socijalnu zaštitu. Radnicima su također priznata politička prava, kao pravo slobodnog udruživanja radi zaštite ekonomskih i socijalnih interesa, te pravo na kolektivno pregovaranje. Evropska socijalna povelja takođe priznaje skup prava koja se tiču profesionalnog napredovanja, posebno pravo na profesionalnu orijentaciju i obučavanje. Među pravima opšte prirode koje sadrži Povelja treba spomenuti pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na socijalnu i medicinsku pomoć i pravo na korištenje usluga socijalnih službi.

Osim zakonodavstva koje je uvršteno u EU povelje, radna prava na nivou Evropske unije su dodatno osnažena brojnim EU Direktivama na polju uslova rada i zapošljavanja koje tretiraju pitanja prava na informacije i konsultacije za radnike (kolektivni viškovi, Evropsko vijeće za rad, statut za evropske kompanije, Evropsko kooperativno društvo, prenos biznisa), radnih uslova (nesolventnost poslodavca, posao na određeno vrijeme, zdravlje i sigurnost pri privremenom i zaposlenju na određeno vrijeme, informacije o uslovima individualnog zaposlenja, posao sa nepunim radnim vremenom, pozicioniranje radnika, radno vrijeme, mladi ljudi na poslu) i ostala pitanja kao što su pitanje učešća zaposlenika u profitu i pravedne plate.

20. Radna prava u Kraljevini Švedskoj

20.1. Zakonodavstvo

Švedsko zakonodavstvo o radu inkorporira odredbe javnog i građanskog zakonodavstva. Odredbe javnog zakonodavstva su karakteristične po tome što podrazumijevaju sankcije odnosno, javne vlasti nadgledaju njihovu primjenu. Međutim, švedski Zakon o radu je zasnovan uglavnom na građanskom zakonu i uprkos visokom nivou učešća radnika u sindikatima glavni švedski mehanizam za uspostavljanje standarda zapošljavanja nije zajedničko pregovaranje o platama putem sindikata, već zakon. Posljednji nacionalni sporazum je okončan prije mnogo godina i sada se kolektivni ugovori prvenstveno zaključuju na sektorskom nivou na periode od dvije do tri godine. Za razliku od svojih susjeda, Švedska ne koristi sistem koji dozvoljava da kolektivni ugovori imaju opšti efekat u svom sektoru.

Najznačajniji izvori normi na polju radnog prava u Švedskoj su kolektivni ugovori koji određuju uslove vezane za zapošljavanje, sudska praksa, praksa i običaji uspostavljeni na radnom mjestu i EU zakonodavstvo. Na osnovu ovih normi radna prava u Švedskoj su zagarantovana slijedećim zakonima:

- **Zakon o zaštiti zaposlenja** (Employment Protection Act). Ugovor o zaposlenju obično se zaključuje na neodređen period. Zaposlenja na određeni period su dozvoljena samo u posebnim slučajevima.
- **Zakon o javnom zaposlenju** (Act on Public Employment). Uslovi zapošljavanja u javnom sektoru su, pored Zakona o zaštiti zaposlenja, regulisani i ovim zakonom.
- **Zakon o godišnjem odmoru** (The Annual Leave Act). Zakonom je određeno da zaposlenici imaju pravo na pet sedmica godišnjeg odmora.
- **Zakon o roditeljskom odsustvu**. Ovaj zakon reguliše prava roditelja na odsustvo po rođenju djeteta, zatim pravo na odsustvo za brigu o bolesnom djetetu kao i prava na skraćeno radno vrijeme za majke porodilje.
- **Zakon o parnicama u radnim sporovima** (The Litigation in Labour Act). Ovim zakonom se uređuju parnice vezane za kolektivne ugovore, ugovore o zaposlenju i odnose između poslodavaca i zaposlenika.
- **Grupa zakona protiv diskriminacije u radnom životu**: Zakon o jednakim mogućnostima zapošljavanja za žene i muškarce; Zakon o mjerama protiv etničke diskriminacije u radnom životu; Zakon o mjerama protiv diskriminacije u radnom životu po osnovu seksualne orijentacije; Zakon kojim se zabranjuje diskriminacija u radnom životu osoba sa funkcionalnim onesposobljenjima.
- **Zakoni o sigurnosti na radu**: Zakon o radnom okruženju i Zakon o radnom vremenu koji reguliše i noćni rad i odmor.

Pored zakona koji propisuju i štite radna prava, Švedska je donijela niz drugih zakona i podzakonskih akata koji preciznije regulišu radna prava i koja nadopunjuju osnovno radno zakonodavstvo Švedske, kao što su:

- Uredba o poštivanju subvencija za nova upošljavanja osoba;
- Zakon o amandmanima na Zakon o javnoj politici za tržište zapošljavanja;
- Uredba o slobodnoj godini;
- Uredba o amandmanima na Uredbu o poštivanju smjene generacija na tržištu rada;
- Uredba o amandmanima na Uredbu o poštivanju zaposlenja za hitnu podršku;
- Uredba o poštivanju obuke za imigrante;
- Zakon o amandmanima na Zakon o poštivanju posebnih subvencija za obrazovanje odraslih nezaposlenih osoba.

20.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Švedskoj

Prema podacima statističkog ureda Evropske unije, od 9 miliona stanovnika u Švedskoj je ekonomski aktivno 4,7 miliona lica, od čega 2,2 miliona žena, dok je ekonomski neaktivno oko 30 procenata populacije starije od 15 godina, što je za 15 procenata manje u odnosu na prosjek EU. U odnosu na većinu drugih evropskih zemalja švedski radnici najkasnije izlaze iz radne snage i to u prosjeku kada napune skoro 64 godine, što je za 3 godine više u odnosu na evropski prosjek. Ukupno je zaposleno 4,4 miliona

stanovnika, a stopa zaposlenosti iznosi čak 73,1 procenat što je za 8,4 procenta veća stopa u odnosu na prosjek Evropske unije. Stopa zaposlenosti žena takođe prelazi 70 procenata i za 13,3 procenta je veća u odnosu na evropski prosjek. Stopa zaposlenosti mladih iznosi 40,3 procenta i za 3 procenta je veća u odnosu na EU prosjek. Ukupna nezaposlenost u Švedskoj je u 2006. godini iznosila 7,1 procenat (7,2 za žene) i za 1,1 procenat je manja u odnosu na EU prosjek. Stopa nezaposlenosti mladih od 25 godina je visokih 21,3 procenta što je više u odnosu na EU prosjek za 4,2 procenta. Što se tiče dugoročne nezaposlenosti (duža od jedne godine) ona obuhvata 15 procenata ukupne nezaposlenosti i za skoro 30 procenata je manja u odnosu na EU prosjek.

Pored statističkih informacija o tržištu rada, najbolji način za dobijanje objektivne slike o trenutnom stanju radnih prava u Švedskoj jesu informacije koje govore o nivou sindikalnog organizovanja, politike koje se odnose na regulisanje minimalne plate i mjere koje je Švedska poduzela u ispunjavanju preporuka Evropske komisije po pitanju razvoja i zaštite radnih prava. Stepem sindikalnog organizovanja je vrlo visok u Švedskoj. Oko 85 procenata svih uspolenih su članovi sindikata. Visok stepen organizacije postoji takođe i na strani poslodavaca. U privatnom sektoru dominantna organizacija poslodavaca je Konfederacija švedskih preduzeća (*Svenskt Näringsliv*), dok je u javnom sektoru to Švedska Agencija za vladine poslodavce (*Arbetsgivarverket*). Zakonom o položaju predstavnika sindikata na radnom mjestu regulisano je da sindikalni predstavnici mogu obavljati sindikalne poslove koji se tiču uslova rada čak i u toku svog radnog vremena. Što se tiče minimalne plate, ona nije regulisana švedskim zakonima. Kolektivni ugovori generalno uključuju pravila u vezi sa minimalnim platama. Tekući trend jeste ka decentralizovanim i individualiziranim sporazumima o platama. Što se tiče porodiljskog odsustva u Švedskoj ono je regulisano roditeljskim osiguranjem koje osigurava roditeljske beneficije koje su plative za ukupno trajanje od 480 dana. Tokom 390 dana, isplate ovih naknada su jednake prihodu koji roditelji ostvaruju tokom bolovanja (80 posto dohotka). Roditelji sa niskim dohotkom ili bez ikavih primanja primaju naknadu tokom 390 dana u iznosu od 37 KM dnevno (180 SEK). Roditeljska naknada može biti isplaćivana i tokom narednih 90 dana na najnižem nivou naknade (37 KM dnevno).

Iako je Švedska jedna od rijetkih zemalja Evropske unije koja je nadmašila sve ciljeve Evropske unije po pitanju zapošljavanja, prema mišljenju Vijeća EU Švedska bi trebala održavati svoje napore na izbjegavanju ograničenja ponude rada posebno u pogledu starenja populacije. Slijedeće preporuke su date Švedskoj:

1. Olakšati razvoj malih i srednjih preduzeća, posebno kroz smanjenje administrativnog tereta;
2. Pozabaviti se pitanjem rastućeg broja ljudi koji su na dugom bolovanju kroz promovisanje rješenja orjentisanih na posao i poboljšanje uslova rada;
3. Eliminirati ostatak nezaposlenosti;
4. Vršiti temeljit monitoring rezultata akcija na integrisanju imigranata u radnu snagu;
5. Smanjiti rano napuštanje škole i povećati pristup obuci za nisko kvalifikovane i neaktivne ljude;
6. Preispitati javne politike o obrazovanju i obuci kako bi se pozabavilo pitanjima pojavljivanja uskih grla i neusklađenosti kvalifikacija u sektoru nisko i srednje kvalifikovanih.

20.3. Ciljevi švedske politike na polju radnih prava

Dugoročni cilj politike o tržištu rada švedske vlade jeste postizanje pune zaposlenosti. Funkcionalno tržište rada i efikasna politika na tržištu rada su važni preduslovi kako za rast tako i za dobrobit. Da bi se ovo postiglo, važno je olakšati potencijalnim zaposlenicima i poslodavcima da se susretnu na efikasan način. Javna politika na tržištu rada ima tri glavna zadatka:

- Kanalisanje radnih mjesta nezaposlenim i rada poslodavcima;
- Poduzimanje mjera protiv uskih grla i deficitarnih zanimanja;
- Poduzimanje inicijativa za pomoć onima koji imaju poteškoće sa pronalaženjem posla.

Pored ovih zadataka, politika na tržištu ima za cilj pomoć pri prekidanju polne podjele na tržištu rada. Švedska vlada daje prioritet aktivnim nad pasivnim mjerama zapošljavanja, jer su aktivne mjere dizajnirane tako da omogućе nezaposlenima potpun izlazak iz nezaposlenosti. Ovaj princip 'posao na prvom mjestu' je temelj na kojem se izgrađuje politika na tržištu rada. Ovaj princip znači da zaposlenje uvijek ima prioritet nad programima na tržištu rada ili pasivnim isplatama podrške. Ukoliko nema raspoloživog posla nezaposlenim se može ponuditi odgovarajuće obrazovanje ili obuka koji će ih dovesti do zaposlenja.

21. Radna prava u Republici Irskoj

21.1. Zakonodavstvo

Za Irsku se smatra da ima jedan od najnaprednijih zakonskih okvira na polju jednakosti u Evropi. Obzirom da prema EU okvirnoj Direktivi o jednakosti zemlje članice Unije zakonodavstvo koje tretira pitanje jednakosti treba biti prošireno izvan jednakosti polova, irski iskorak na polju jednakosti je imao fantastičan uticaj na unaprijeđenje i razvoj radnih prava. Irska je sa svojim zakonodavstvom o jednakosti na radnom mjestu – Zakon o jednakosti u zapošljavanju (The Employment Equality Act) i borbom protiv diskriminacije u vezi sa pružanjem usluga – Zakon o jednakom statusu (The Equal Status Act) omogućila razvoj savremenog zakonodavnog okvira koji izuzetno pozitivno utiče na poštivanje i razvoj radnih prava.

Irsko zakonodavstvo u oblasti rada je razvijeno u skladu britanskim dobrovoljnim modelom. Zakonodavstvo u oblasti rada se, dakle, nije koristilo da se nametnu uslovi zapošljavanja osim osnovnog minimuma u oblastima poput nepoštenog otkaza, organizacije radnog vremena, jednakosti u zapošljavanju i sigurnosti i zdravlja na radnom mjestu. U dijelu svog zakonodavstva koji se tiče **individualnih radnih odnosa**, radna prava su garantovana čitavim nizom zakona, od kojih većina potiče iz EU direktiva, a najznačajniji su:

- Zakon o minimalnom otkaznom roku i uslovima zapošljavanja iz 1973. godine
- Zakon o organizaciji radnog vremena iz 1997. godine
- Zakon o isplati plata iz 1991. godine
- Zakon o zaštiti majčinstva iz 1994. godine
- Zakoni o plaćanju viškova radnika iz 1967. i dopunjen 1991. godine
- Zaštita mladih osoba u zapošljavanju iz 1996. godine
- Zakon o roditeljskom odsustvu iz 1998. godine

- Zakon o zaštiti radnika /Redovni uposlenici na pola radnog vremena/ iz 1991. godine
- Zakoni o nepoštenim otkazima iz 1977. i 1993. godine
- Zakon o jednakosti u zapošljavanju iz 1998. godine.

Pored zakonodavstva o individualnim radnim odnosima, u Irskoj je tako razvijeno zakonodavstvo o **kolektivnim radnim odnosima**, posebno kroz **Zakon o industrijskim odnosima** iz 1990. godine, koje reguliše industrijske akcije. Kolektivno pregovaranje se ne upravlja zakonodavstvom već serijom sporazuma o plaćanju o kojima se pregovaralo na nacionalnom nivou i koji su zasnovani na modelu socijalnog partnerstva. Svake tri godine vlada, predstavnici sindikata i organizacija poslodavaca i odnedavno predstavnici nevladinih 'socijalnih stubova' (dobrovoljnih grupa) se sastaju zajedno i pregovaraju nacionalni sporazum koji utvrđuje povećanja plaća i druga plaćanja uopšte. Sporazum takođe daje okvir za širi spektar vladinih politika, od obrazovanja do nacionalnog infrastrukturnog razvoja.

21.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Irskoj

Prema podacima statističkog ureda Evropske unije, Irska koja je po broju stanovnika približna broju stanovnika u Hrvatskoj, ima 2,1 milion ekonomski aktivnih stanovnika, što je za 2 procenta manji udio u ukupnoj populaciji od Švedske, ali i za 3 procenta veći udio nego u Hrvatskoj. Što se tiče učešća žena u aktivnoj populaciji, Irska ima značajno slabije rezultate u odnosu na Švedsku i gdje je svega 42 procenta žena ekonomski aktivno što je za sedam procenata manje nego u Švedskoj. U pogledu ekonomske neaktivnosti osoba starijih od 15 godina, Irska ima neznatno bolje rezultate od Švedske, ali u pogledu ekonomske neaktivnosti ženske populacije ima slabije rezultate u odnosu na Švedsku. Što se tiče prosječnog izlaska iz radne snage, u Irskoj radnici u prosjeku napuštaju radnu snagu sa 64,1 godinu, što je neznatno bolje nego u odnosu na Švedsku, ali i za 4,2 godine više nego u odnosu na Hrvatsku. U Irskoj skoro svako deseto dijete (11,3 procenta) u dobi od 0-17 godina živi u domaćinstvima u kojima niko ne radi, što je više u odnosu na evropski prosjek, dok je manje od 8 procenata odraslih (od 18 do 59 godina) koji žive u domaćinstvima u kojima niko ne radi. Po pitanju stanja u oblasti zaposlenosti, u Irskoj je ukupno zaposleno 2 miliona radnika, a stopa zaposlenosti je manja od Evropskog cilja i iznosi 68,6 procenata što je za 4,5 procenta manje nego u Švedskoj, ali je i za 4 procenta veća nego u Hrvatskoj. Sa druge strane, stopa zaposlenosti žena je za čak 11 procenata manja nego u Švedskoj, ali je takođe za 10 procenata veća nego u Hrvatskoj. Sa druge strane, stopa zaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine je za 9,7 procenata veća nego u Švedskoj, za 12,7 procenata veća nego u EU i 24,5 procenata veća nego u Hrvatskoj. Ukupna nezaposlenost u Irskoj je na minimalnih 4,4 procenta što je skoro 3 procenta manja stopa u odnosu na Švedsku, skoro 4 procenta u odnosu na EU i skoro 7 procenata u odnosu na Hrvatsku. Stopa nezaposlenosti žena je još manja i iznosi svega 4,1 procenat, što je dvostruko manja stopa nezaposlenosti u odnosu na prosjek svih zemalja EU. Stopa nezaposlenosti mlađih od 25 godina je izuzetno niska i iznosi 8,6 procenata što je takođe dvostruko manje u odnosu na evropski prosjek. Što se tiče dugoročne nezaposlenosti (duža od jedne godine) ona obuhvata skoro jednu trećinu ukupne nezaposlenosti.

Što se tiče efekata radnog zakonodavstva po stanje radnih prava u Irskoj može se izdvojiti nekoliko karakterističnih podataka koji daju potpuniju sliku o nivou zaštite radnih prava u ovoj državi. Radno zakonodavstvo obezbjeđuje radnicima pravo da se pridružuju sindikatima po svom izboru i radnici koriste ovo pravo u praksi. Oko 33 procenta radnika u privatnom sektoru su članovi sindikata u poređenju sa 95 procenta u javnom sektoru. Policija i vojska mogu formirati udruženja, ali tehnički ne sindikate, da ih zastupaju u pitanjima plata, radnih uslova i opće dobrobiti.

Nacionalna minimalna satnica je oko 15 KM (7,6 Eura) što ne obezbjeđuje pristojan standard života za radnika i porodicu; međutim, porodice sa niskim prihodima imaju pravo na beneficije (za stanarinu, medicinske troškove i dječije doplatke). Standardna radna sedmica je 39 sati. Radni sati u industrijskom sektoru su ograničeni na 9 sati dnevno i 48 sati sedmično. Prekovremeni rad je ograničen na 2 sata dnevno, 12 sati sedmično i 240 sati godišnje. Zakoni u oblasti regulisanja sigurnosti na radnom mjestu obezbjeđuju adekvatnu i sveobuhvatnu pokrivenost. Odredbe ovih zakona daju radnicima pravo da se uklone iz opasnih radnih situacija koje predstavljaju 'ozbiljan, prijeteći i neizbježan rizik' bez ugrožavanja svog daljnjeg zaposlenja.

21.3. Ciljevi irske politike na polju radnih prava

Posljednje dvije godine u Irskoj se provodi Nacionalni program reforme, koji u domenu radnih prava ima postavljen zadatak da se javna administracija fokusira na slijedeća tri cilja:

- Održavanje visokog nivoa zaposlenosti i niske nezaposlenosti;
- Obezbjedenje adekvatne ponude rada kako bi se zadovoljile potrebe ekonomije;
- Održavanje snažnog fokusa na obrazovanje i obuku uključujući učenje tokom cijelog života kako bi se obezbijedio razvoj visoko obučene, prilagodljive radne snage.

Kako bi se pružila podrška nezaposlenim na dugi rok, onima koji su postali višak i onim zaposlenim sa niskim kvalifikacijama ciljevi su da se ljudima obezbijede kvalifikacije koje bi im pružile pristup kvalitetnom i sigurnom zaposlenju tokom njihovog života, te da se nastavi sa reintegracijom onih nezaposlenih dugo vremena i grupa sa onesposobljenjima u otvoreno tržište rada sa fokusom na mogućnosti napredovanja. Da bi se doprinijelo ostvarivanju pozitivnih promjena u rješavanju problema dugoročne nezaposlenosti, fokus javne administracije je na slijedećim pitanjima:

- Učiniti da rad bude plaćen;
- Obuka i daljnja edukacija za nisko obrazovane i nisko plaćene radnike kako bi se podržalo njihovo napredovanje ka kvalitetnijim i bolje plaćenim poslovima;
- Zadovoljavanje potreba radnika koji izgube posao zbog restrukturiranja ekonomije;
- Usvajanje praksi koje su 'prijateljske spram porodice' i podrška ženama koje se vraćaju na posao;
- Rad na postizanju najvišeg mogućeg nivoa zapošljavanja.

22. Radna prava u Velikoj Britaniji

22.1. Zakonodavstvo

Prema kontinentalnim standardima englesko tržište rada je visoko liberalno sa minimumom zakonodavstva i administrativne 'crvene trake'. Radna prava su oblikovana oko običajnog prava i na ovom centralnom stubu je izgrađeno niz zakonskih ograničenja u oblastima radnog vremena, majčinstva, prava sindikata i minimalne plaće. Specijalizirani radni tribunali su ovlašteni za rasprave o gotovo svim pojedinačnim sporovima i čine sastavni dio strukture građanskog suda. Zakoni koji regulišu ovu oblast su, između ostalog, Zakon o zapošljavanju iz 2002. godine, Zakon o radnim odnosima, Zakon o radnim pravima, Zakon o minimalnoj plati na nacionalnom nivou iz 1998. godine, Zakon o radnim pravima i Zakon o ljudskim pravima iz 1998. godine.

22.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Britaniji

Jedan od vladinih glavnih odgovora na Lisabonske ciljeve za obezbjeđenje više i boljih radnih mjesta i socijalnu koheziju je bilo obezbjeđenje mogućnosti zapošljavanja za sve. Strategija zapošljavanja i njezina implementacija u UK se temelji na održivim visokim nivoima zaposlenosti. Prema podacima statističkog ureda Evropske unije za 2006. godinu, Velika Britanija ima 58,5 miliona stanovnika od čega je 29,9 miliona ili 51 procenat ekonomski aktivno što je neznatno manji udio u odnosu na Švedsku. Što se tiče učešća žena u aktivnoj populaciji, Velika Britanija ima slabije rezultate u odnosu na Švedsku jer je 46 procenata žena ekonomski aktivno, ali je za 4 procenta veće učešće u odnosu na EU prosjek. U pogledu ekonomske neaktivnosti osoba starijih od 15 godina, Velika Britanija ima neznatno lošije rezultate u odnosu na Irsku takođe i u pogledu ekonomske neaktivnosti žena. Što se tiče prosječnog izlaska iz radne snage, radnici u prosjeku napuštaju radnu snagu sa 63,2 godine, što je neznatno lošije u odnosu na Švedsku. U Velikoj Britaniji skoro svako šesto dijete (16,2 procenta) u dobi od 0-17 godina živi u domaćinstvima u kojima niko ne radi, što je više u odnosu na evropski prosjek, dok je 10,7 procenata odraslih (od 18 do 59 godina) koji žive u domaćinstvima u kojima niko ne radi. Po pitanju stanja u oblasti zaposlenosti, u Velikoj Britaniji je ukupno zaposleno 28,3 miliona radnika, a stopa zaposlenosti na visokih 71,5 procenata i iznad je evropskog cilja od 70 procenata. Međutim, stopa zaposlenosti žena iznosi tek 65,8 procenata i za pet procenata je manja nego u Švedskoj. Sa druge strane stopa zaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine je na izuzetno visokom nivou i iznosi 53,2 procenta što je 16 procenata veća stopa u odnosu na EU prosjek. Ukupna nezaposlenost je na niskih 5,3 procenta što je skoro 3 procenta manja stopa u odnosu na EU. Stopa nezaposlenosti žena je još manja i iznosi 4,9 procenata. Stopa nezaposlenosti mlađih od 25 godina je izuzetno niska i iznosi 14,1 procenat, dok dugoročna nezaposlenost iznosi niskih 22 procenta ukupno nezaposlenih.

Vlada održava svoju težnju na ukupnoj stopi zaposlenosti radno sposobne populacije od 80 procenata. Javni servis za zapošljavanje 'Jobcentre Plus' ostaje u srcu UK aktivnog pristupa koji je ključni faktor uspješnog povećanja zaposlenosti. 'Jobcentre Plus' svakog radnog dana sprovede 43.000 savjetodavnih intervjua i pomogne 3.400 ljudi oko pronalazaženja posla. U toku 2005. i 2006. ovaj je centar obradio 3,1 miliona konkursa za posao uposlivši 742.000 ljudi. 'Jobcentre Plus' takođe igra i centralnu

ulogu u modernizaciji socijalne pomoći i uključen je u program velike promjene. Takođe je vlada započela sa intenzivnim naporima na podršci ljudi u poslu sa svojim novim programom 'Novi dogovor za mlade ljude' (New Deal for Young People – NDYP), koji nastavlja nizati uspjehe. Dosada, ovaj je program pomogao preko 660.000 mladih ljudi sa pronalaskom posla.

22.3. Ciljevi britanske politike na polju radnih prava

U cilju dostizanja težnje vlade na polju zapošljavanja, dodatnih 2,3 miliona ljudi će trebati pomoć pri zapošljavanju. Stoga vlada razvija javne politike koje su fokusirane na povećane mogućnosti za one koji ostaju izvan ili su isključeni sa tržišta rada, kroz niz mjera kako bi se borilo protiv različitih prepreka sa kojima se ljudi suočavaju tokom svog života. Ove mjere uključuju ciljanu podršku za pomoć određenim grupama ljudi koji se suočavaju sa preprekama pri pronalaženju zaposlenja kao i reformu socijalne zaštite kako bi se proširile mogućnosti za one koji ne mogu raditi.

Centralna ideja vladine strategije o kvalifikacijama jeste usklađivanje obuke sa potrebama poslodavaca. Smanjivanje potrebe da se koristi bolovanje i korištenje beneficija za bolovanje je prioritet vlade. Da bi se podržali ovi ciljevi vlada je donijela Strategiju o zdravlju, radu i dobrobiti. Ova Strategija uključuje nekoliko odjela koji rade sa različitim partnerima, uključujući poslodavce, sindikate i osoblje iz zdravstvenog sektora s ciljem kreiranja zdravijih radnih mjesta. Vlada takođe radi na angažovanju ljekara opšte prakse i drugih stručnjaka iz oblasti zdravstva kako bi oni davali savjete i informacije pacijentima o spremnosti za rad. U mnogim slučajevima posao može biti koristan za oporavak njihovih pacijenata.

23. Radna prava u Republici Hrvatskoj

23.1. Zakonodavstvo

Slično kao i u ostalim balkanskim zemljama, radna prava kao osnovna ljudska prava stanovnika Hrvatske su prvenstveno garantovana Zakonom o radu i Zakonom o posredovanju pri zapošljavanju. Zakonom o radu su uređeni radni odnosi u Hrvatskoj koji je donešen u skladu sa ustavom i koji prvenstveno propisuje zabranu diskriminacije pri zapošljavanju, napredovanju u poslu, stručnom usavršavanju, uslova rada, te definiše osnovna prava i obaveze iz radnog odnosa i propisuje način sklapanja ugovora o radu. Takođe, ovaj Zakon propisuje radno vrijeme, odmore, noćni rad, porodijski dopust, način određivanja plaća, pravo na sudjelovanje u odlučivanju, poštivanje prava na sindikat i štrajk. Zakonom o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti su regulisana prava na besplatnu pomoć pri zapošljavanju, profesionalno usmjeravanje, socijalno osiguranje za vrijeme nezaposlenosti, te mehanizmi za aktivno učestvovanje na tržištu rada. Pored ova dva ključna zakona, radna prava u Hrvatskoj su takođe garantovana Zakonom o zaštiti na radu i Zakonom o zaštiti radničkih potraživanja.

23.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Hrvatskoj

Posmatrano statistički, stanje u mnogim oblastima tržišta rada u Hrvatskoj je približno stanju kakvo je u pojedinim zemljama članicama Evropske unije. Od 4,2 miliona stanovnika Republike Hrvatske manje od 50 procenata ili 1,9 miliona stanovnika je ekonomski aktivno što je za 1 procenat manji udio stanovništva u aktivnoj populaciji u odnosu na evropski prosjek. Slična je situacija i sa učešćem žena u aktivnoj populaciji gdje je učešće žena u istoj 42 procenata što je isti nivo kao i u zemljama Evropske unije. U pogledu ekonomske neaktivnosti osoba starijih od 15 godina, više od 43 procenata stanovništva u ovoj dobi je ekonomski neaktivno, što je za 8 procenata veće učešće u odnosu na prosjek EU, dok je udio ekonomski neaktivnih žena iste dobi skoro 50 procenata, što je za 7 procenata veći udio u odnosu na EU prosjek. Što se tiče prosječnog izlaska iz radne snage, radnici u prosjeku napuštaju radnu snagu sa 59,9 godina, što je za 1,1 godinu manje u odnosu na EU prosjek. Po pitanju stanja u oblasti zaposlenosti, u Hrvatskoj je ukupno zaposleno 1,5 miliona radnika, a stopa zaposlenosti iznosi 55,6 procenata što je za 9 procenata manja stopa u odnosu na evropski prosjek, dok je stopa zaposlenosti žena znatno manja i iznosi 49,4 procenata. Stopa zaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine je na izuzetno niskom nivou i iznosi 25,5 procenata što je 11,8 procenata manja stopa u odnosu na EU prosjek. Ukupna nezaposlenost iznosi 11,1 procenata što je skoro 3 procenata veća stopa u odnosu na EU prosjek. Stopa nezaposlenosti žena je još veća i iznosi 12,7 procenata. Stopa nezaposlenosti mlađih od 25 godina iznosi 28,9 procenata, dok je dugoročna nezaposlenost izuzetno visokih 60 procenata.

Pored statističkih informacija o stanju na polju tržišta rada, neophodne su i informacije o ostalim aspektima poštivanja ekonomskih prava kako bi bili u stanju sagledati cijelovitu sliku o stanju radnih prava u Republici Hrvatskoj. Prema podacima Hrvatskog Ureda za demokratiju, ljudska prava i rad za 2005. godinu po pitanju prava na udruživanje konstatovano je da radnici po zakonu mogu osnivati sindikate ili se učlanjivati u sindikate po vlastitom izboru, i radnici su u praksi ostvarivali to pravo. Otprilike 64 posto radnika bili su članovi sindikata. Sindikati su uglavnom bili neovisni o vladi i političkim strankama. Što se tiče zabrane dječjeg rada iako postoje zakoni i politike koje štite djecu od izrabljivanja na radnom mjestu i osiguravaju prihvatljive radne uslove, bilo je slučajeva dječjeg rada, što je potkrijepljeno slučajnim utapanjem dvoje romske djece u avgustu 2005. godine dok su se odmarala od rada u polju. Utapanja su privukla pažnju javnosti problemu dječjeg rada, posebno upošljavanju romske djece u poljoprivredi. Što se tiče prihvatljivih radnih uslova, konstatovano je da radnik za sebe i svoju porodicu nije mogao osigurati pristojan životni standard sa zagarantovanom minimalnom platom od 500 KM (1.850 Kn). Dodatno, prema službenim podacima više od 100 hiljada radnika primalo je platu manju od minimalne.

23.3. Ciljevi hrvatske politike na polju radnih prava

I pored relativno dobrih rezultata u oblasti tržišta rada u Hrvatskoj je na području rada u toku implementacija evropskih standarda u zaštiti radnika uz uvažavanje razvojnih i poduzetničkih potreba poslodavaca, pri čemu se dosljedno poštuju načela socijalnog dijaloga. Jedan od važnih ciljeva politike na području tržišta rada i zapošljavanja svakako je povećanje zaposlenosti, zbog čega je u novembru 2004. godine donesen Nacionalni Akcijski plan zapošljavanja za razdoblje od 2005. do 2008. godine, na osnovu

kojeg se donosi i Godišnji plan za poticanje zapošljavanja koji sadrži mjere sa ciljem približavanja kretanja na hrvatskom tržištu rada smjernicama evropske strategije zapošljavanja.

Kako bi se približila Evropskoj strategiji zapošljavanja, Vlada HR bi, u cilju uspješnijeg djelovanja hrvatskog tržišta, trebala provesti 10 smjernica za zapošljavanje koje je donijela Evropska komisija za zemlje članice. U okviru prve EU smjernice da države članice razviju aktivne i preventivne mjere za nezaposlene i neaktivne Vlada Republike Hrvatske je planirala slijedeće aktivnosti:

- Osigurati da se u početnom razdoblju nezaposlenosti, svim tražiteljima zaposlenja omogućiti rano identificiranje potreba, te utvrde usluge koje im treba pružiti, kao što su savjetovanje i usmjeravanje, pomoć pri traženju zaposlenja i izradi individualnih akcijskih planova;
- Na osnovu gornje identifikacije, osobama koje traže zaposlenje ponuditi pristup korisnim i efikasnim mjerama kako bi se povećala njihova zapošljivost i mogućnosti integriranja, i to uz posebnu pažnju posvećenu osobama koje se suočavaju s najvećim poteškoćama na tržištu rada; države članice osigurat će da se:
  - a. svakoj nezaposlenoj osobi ponudi novi početak prije isteka 6-12 mjeseci nezaposlenosti; to treba činiti u obliku obrazovanja i usavršavanja, prekvalifikacije, radne prakse, zaposlenja ili nekih drugih mjera za poticanje zapošljavanja, te u slučajevima kad se za to pokaže potreba, u kombinaciji s trajnom popratnom pomoći u traženju zaposlenja;
  - b. do 2010. godine, 25 posto dugotrajno nezaposlenih učestvovat će u aktivnim mjerama, i to u obliku obrazovanja i usavršavanja, prekvalifikacije, radne prakse, zaposlenja ili nekih drugih mjera zapošljivosti, a sve u cilju da se ostvari prosjek tri najnaprednije zemlje-članice;
- Osavremene i ojačaju ustanove na tržištu rada, a ponajprije zavodi za zapošljavanje;
- Osigurati redovnu evaluaciju efikasnosti i primjerenosti programa tržišta rada, te ih u skladu s nalazima po potrebi revidirati.

24. Radna prava u Bosni i Hercegovini

24.1. Zakonodavstvo

U skladu sa Ustavom BiH, oblast radnog i socijalnog prava u Bosni i Hercegovini je u isključivoj nadležnosti entiteta, tako da ne postoji jedinstven zakon o radu na nivou države koji bi regulisao osnovne principe iz oblasti radnih odnosa. Na nivou Bosne i Hercegovine u oblasti radnih prava postoji samo Zakon o Agenciji za rad i zapošljavanje koji je donesen 2003. godine, kojim je osnovana Agencija koja ima nadležnosti da obavlja međunarodno predstavljanje, saradnju i izvršavanje međunarodnih obaveza iz oblasti rada i zapošljavanja, da koordinira aktivnosti sa entitetskim vlastima u vezi sa zapošljavanjem, te što je posebno bitno da prati sprovođenje konvencija Međunarodne organizacije rada i međunarodnih standarda u oblasti rada i zapošljavanja.

Propisi koji regulišu oblast rada i radnih odnosa u Federaciji BiH su: Zakon o radu u Federaciji BiH iz 1999. godine sa posljednjim dopunama iz 2003. godine, Zakon o štrajku iz 2000. godine, Zakon o vijeću uposlenika, Zakon o zaštiti na radu i Opći kolektivni ugovor za teritoriju F BiH iz 2005. godine, dok je osnovno zakonodavstvo u ovoj oblasti na području RS: Zakon o radu iz 2000. godine sa dopunama iz 2003.

godine, Zakon o štrajku, Zakon o zaštiti na radu, Zakon o vijeću uposlenika i Opšti kolektivni ugovor RS iz 2006. godine. Federalnim zakonom o radu se uređuje zaključivanje ugovora o radu, radno vrijeme, plaće, prestanak ugovora o radu, ostvarivanje prava i obaveza iz radnog odnosa, zaključivanje kolektivnih ugovora i druga pitanja iz radnog odnosa. Kolektivnim ugovorom utvrđuje se najniža plaća, te uslovi i način njenog usklađivanja. Općim kolektivnim ugovorom u F BiH se regulišu opšti odnosi i cijena rada između poslodavaca, sindikata i predstavnika vlasti. Ovim ugovorom određuje se najniža plaća na bazi najniže bruto satnice, kao osnovne jedinice rada.

U Republici Srpskoj Zakonom o radu uređuje se način i postupak zasnivanja radnog odnosa, zaključivanje ugovora o radu, zakon uređuje oblik i obavezni sadržaj ugovora o radu, radno vrijeme, odmore i odsustva, oblike zaštite žena i materinstva, kao i posebnu zaštitu bolesnih i invalidnih radnika. Zakon o radu ne propisuje minimalnu platu, kao niti Kolektivni ugovor, iako je izmjenama omogućeno da se uz potpisivanje Kolektivnog ugovora donosi odluka o najnižoj plati u Republici Srpskoj.

24.2. Trenutno stanje u oblasti radnih prava u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina se suočava za izuzetno teškim problemima koji onemogućavaju značajnije uživanje međunarodno priznatih ekonomskih prava. Sama činjenica da su stope ekonomske aktivnosti, stope zaposlenosti i nezaposlenosti na dnu evropske, ali i svjetske ljestvice govori dovoljno o stanju radnih prava. Prema podacima za 2006. godinu, od 3,3 miliona stanovnika ekonomski je aktivno tek 1,1 milion osoba, što predstavlja samo jednu trećinu ukupne populacije i za 13 procenata je manja stopa u odnosu na evropski prosjek. Žene u Bosni i Hercegovini su još manje ekonomski aktivne i svega jedna četvrtina ženske populacije je ekonomski aktivna što je za 16 procenata manja stopa u odnosu na evropski prosjek. U pogledu ekonomske neaktivnosti osoba starijih od 15 godina, više od 46 procenata stanovništva je ekonomski neaktivno, što je za 10 procenata veća stopa u odnosu na evropski prosjek, dok je udio ekonomski neaktivnih žena iste dobi čak 56 procenata, što je za 13 procenata veći udio u odnosu na EU prosjek. Po pitanju stanja u oblasti zaposlenosti, u Bosni i Hercegovini je u 2006. godini bilo ukupno zaposleno 811 hiljada radnika, a stopa zaposlenosti je iznosila minimalnih 35 procenata što je za skoro 30 procenata manja stopa u odnosu na EU prosjek. Stopa zaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine je na izuzetno niskom nivou i iznosi 12,6 procenata što je trostruko manja stopa u odnosu na EU prosjek. Ukupna nezaposlenost iznosi 11,1 procenata što je skoro 3 procenta veća stopa u odnosu na EU. Stopa nezaposlenosti žena je još veća i iznosi 31,1 procenat. Stopa nezaposlenosti mlađih od 25 godina je izuzetna i iznosi 62,3 procenta, dok je dugoročna nezaposlenost izuzetno visoka jer pet od šest nezaposlenih je nezaposleno duže od jedne godine dana.

Bez obzira što su stope zaposlenosti na izuzetno niskom nivou, te činjenice da ogroman broj stanovnika Bosne i Hercegovine nije u stanju uopšte iskoristiti svoja ekonomska prava, položaj zaposlenih radnika nije ni malo ohrabrujući. Naime, iako ne postoje precizni statistički podaci, položaj velikog broja zaposlenih radnika je samo neznatno povoljniji od položaja armije nezaposlenih obzirom da veliki broj radnika prima minimalne ili manje od minimalnih plata, dok je minimalna plata koja je utvrđena u iznosu od 308 KM, što je nedovoljno za osiguravanje minimalnog standarda života za članove radničkih porodica u

Federaciji BiH ali i u Republici Srpskoj gdje je minimalna plata garantovana na još nižem nivou od 205 KM. Naime, samo na prosječnu potrošnju domaćinstva u Federaciji BiH se izdvaja 432 KM za hranu i piće što znači da minimalna plata može osigurati tek $\frac{3}{4}$ ovih osnovnih potreba domaćinstva. Stanje u Republici Srpskoj je još teže, jer donesenom odlukom o minimalnoj plati u iznosu od 205 KM domaćinstvo može osigurati tek polovinu svojih potreba za hranom i pićem, odnosno može zadovoljiti tek minimalne prehrambene potrebe za hranom koje omogućavaju život na granici siromaštva. Ovo stanje je prepoznato i od strane institucija vlasti u RS koje su istovremeno sa potpisivanjem kolektivnog ugovora i najavile da će doći i do ostalih vladinih mjera koje će omogućiti veći životni standard radnika koji primaju minimalnu platu.

Slična je situacija i sa pravom na **naknadu za vrijeme porodiljskog odustva**. Naknada za porodiljsko odustvo u Kantonu Sarajevo za zaposlene majke je definisana kao 60 procenata prosječne šestomjesečne plate prije porođaja, s tim da minimalna naknada za porodiljsko odustvo ne može biti manja od minimalne plate koja je zagantovana Federalnim kolektivnim ugovorom, odnosno 308 KM. Ukoliko zaposlena majka nije radila zadnjih šest mjeseci iznos naknade se smanjuje na 50 procenata minimalne plate, odnosno 154 KM. Za nezaposlene majke naknada iznosi 20 procenata prosječne plate, odnosno 171 KM i to u trajanju od jedne godine. U Tuzlanskom kantonu naknada za porodiljsko odustvo iznosi 90 procenata ostvarene prosječne šestomjesečne plate prije porođaja, koja se povećava u zavisnosti od rasta plata u kantonu, a ne može biti niža od 30 procenata prosječne plate ili 256 KM. Naknada za korištenje porodiljskog odustva u Republici Srpskoj se izračunava kao prosjek plate zaposlenice u posljednja tri mjeseca i isplaćuje se u punom iznosu u trajanju od jedne godine dana.

Obzirom da otežani pristup tržištu rada i teški uslovi rada predstavljaju kršenje osnovnih ljudskih prava, UN Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava je apelirao na vlasti Bosne i Hercegovine da pojačaju svoje napore u borbi protiv nezaposlenosti kroz posebno ciljane programe, uključujući programe usmjerene ka smanjenju nezaposlenosti među mladima, ženama, posebno nositeljicama domaćinstava, kao i nezaposlenosti među siromašnim i marginalizovanim grupama. Također, ovaj Komitet je preporučio da država članica poduzme djelotvorne mjere kako bi osigurala da poslodavci poštuju ugovorne obaveze prema svojim uposlenicima, tj. da se uzdrže samovoljnog otpuštanja uposlenika ili neisplaćivanja na vrijeme plata ili doprinosa za socijalno osiguranje. Komitet je dalje preporučio Bosni i Hercegovini da osigura da jedinice inspekcije rada imaju dovoljno kadra i resursa da se djelotvorno bore protiv zloupotrebe radničkih prava. Pored toga, preporučeno je da se poduzmu mjere na ukidanju sankcija nametnutih osobama koje rade u neformalnom sektoru, tj. ukidanjem prijavljivanja na Zavod za zapošljavanje na rok od 12 mjeseci.

Prema različitim domaćim istraživanjima, ključni trenutni problemi u poštivanju radnih prava su nejasnost, nedorečenost i neadekvatnost zakonodavstva, neusklađenost domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim konvencijama, nepoštivanje i neprimjenjivanje međunarodnih konvencija, različiti radno pravni zakonodavni okviri u entitetima, zloupotreba u oblasti radnih prava od strane poslodavaca, te neobezbjeđenost adekvatne i efikasne zaštite prava zaposlenika u domaćem zakonodavstvu. Prema informacijama Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, trenutno stanje zaposlenosti, a posebno nezaposlenosti, je i uzrok i posljedica cjelokupnog društveno-ekonomskog stanja u Bosni i Hercegovini. Neka od osnovnih obilježja tržišta rada u Bosni i Hercegovini su:

- u formalnom sektoru je zaposlena radna snaga sa dugogodišnjim radnim iskustvom, dok je mlađim radnicima otežan pristup poslovima u istom sektoru;
- stvarna nezaposlenost je mnogo manja od evidentirane nezaposlenosti;
- „crno” tržište rada je prisutno u značajnom obimu;
- učešće žena u radnoj snazi je među najnižim u regiji, ali razlika u platama između muškaraca i žena nije velika;
- otvaranje radnih mjesta i preraspodjela poslova je mala, kao i mobilnost i fleksibilnost radne snage;
- evidentni su veliki porezi i otežan pristup kreditima, što uz administrativne barijere, usporava razvoj poduzetništva;
- većina firmi ne prijavljuje puni iznos plata zaposlenih zbog visokih stopa doprinosa na plate;
- privatni sektor je puno dinamičniji u pogledu otvaranja novih radnih mjesta.

24.3. Ciljevi Bosanskohercegovačke politike na polju radnih prava

Nadležna državna Agencija za rad i zapošljavanje u kontekstu novih izazova koji se očekuju na tržištu rada Bosne i Hercegovine, a u cilju unaprijeđenja tržišta rada i zapošljavanja, smanjenja nivoa siromaštva i bolje socijalne uključenosti najugroženijih kategorija stanovništva, planira hitno preduzimanje slijedećih mjera:

- Jačanje jedinstvenog ekonomskog prostora,
- Podsticanje razvoja sektora malih i srednjih preduzeća, posebno tradicionalnih grana, kreiranjem povoljnog poslovnog okruženja putem iznalaženja sredstava za dodjelu kredita sa niskom kamatnom stopom i mikrokredita, kao i kroz stimulativnu poresku politiku, a sve u cilju kreiranja i otvaranja novih radnih mjesta,
- Reforma obrazovnog sistema s ciljem prilagođavanja sadašnjim i budućim potrebama tržišta rada u Bosni i Hercegovini,
- Unaprijeđenje sistema statističkih indikatora tako što će se koristiti međunarodna klasifikacija i metode,
- Smanjenje svih vidova diskriminacije na tržištu rada,
- Reforma u oblasti socijalne politike,
- Jačanje kadrovskih kapaciteta i modernizacija javnih institucija iz oblasti rada, zapošljavanja i socijalne sigurnosti,
- Bolje definisanje ciljnih skupina u svrhu poduzimanja mjera za stimulisanje zapošljavanja,
- Promovisanje programa kojima se pospješuje mobilnost radne snage na cijeloj teritoriji BiH,
- Uspostavljanje novog koncepta zdravstvenog osiguranja nezaposlenih osoba.

Da bi se osiguralo provođenje efikasne politike zapošljavanja državna Agencija predlaže usvajanje okvirnih zakona o radu i zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti na nivou Bosne i Hercegovine, implementaciju strategije dugoročnog privrednog i socijalnog razvoja zemlje sa ciljem zapošljavanja, stvaranje uslova u zemlji za partnersko djelovanje društvenih aktera na svim političkim nivoima predstavnika poslodavaca,

sindikata i vlast, iskorištenje postojećih privrednih potencijala s ciljem otvaranja novih radnih mjesta, provođenje reforme obrazovnog sistema i unaprijeđenje i modernizacija klasifikacije postojećih zanimanja kroz praćenje i primjenu razvoja novih tehnologija i zanimanja u okruženju, osiguranje uravnoteženog privrednog razvoja svih regija u zemlji i harmonizaciju zakona Bosne i Hercegovine sa zakonima Evropske unije sa ciljem stvaranja što boljih preduslova za povećano ulaganje stranog kapitala.

25. Zdravstvena prava u Evropskoj uniji

Zdravstvena prava u Evropskoj uniji su zasnovana na ideji da sva ljudska bića na svijetu imaju jednaka prava na zdravlje koje nije ostvarivo bez mira i socijalne pravde, bez dovoljno hrane i pitke vode, te odgovarajuće zdravstvene zaštite. Polazeći od ove ideje cilj javne politike za zdravlje i medicinsku brigu jeste dobro zdravlje i adekvatna zdravstvena briga za čitavo stanovništvo pod jednakim uslovima. Nedavne zdravstvene krize poput krize 'ludih krava' i 'dioksina', te pojavljivanje ili ponovno pojavljivanje određenih bolesti poput tuberkuloze ili SARS-a su naglasile potrebu za istinskom zdravstvenom politikom na nivou Evropske unije. Kao ključni igrač na ovom području, Evropska unija zdravstvenu politiku kreira u bliskoj saradnji sa drugim međunarodnim akterima kao što su UN i Svjetska zdravstvena organizacija (WHO).

Amsterdamski sporazum u svom Članu 152 (Javno zdravstvo) potvrđuje da se mora osigurati visok stepen zaštite ljudskog zdravlja prilikom definisanja i implementacije svih javnih politika i aktivnosti Zajednice. U EU Povelji o osnovnim pravima se zdravstvena zaštita definiše u Članu 35 (Zdravstvena zaštita), a u Evropskoj socijalnoj povelji u Članu 11 (Pravo na zaštitu zdravlja). Posljednja zdravstvena strategija Evropske unije iz 2000-te godine je postavila zajedničke ciljeve na polju razvoja zdravstvenih prava koji se odnose na poboljšanje informacija o zdravlju za sve nivoe društva, kreiranje mehanizma za brzu reakciju na velike zdravstvene prijetnje i nastavak rada na faktorima zdravlja, naročito na umanjivanju štetnih faktora vezanih za stil života. Ova nova strategija predstavlja veliko i ambiciozno opredjeljenje Zajednice i pokazuje važnost koju Komisija pridaje javnom zdravlju u javnim politikama Zajednice.

Pored prava propisanih EU poveljama, Evropska unija je različitim direktivama regulisala pitanje razvoja zdravstvenih prava, posebno kroz regulativu o uspostavljanju Evropskog centra za prevenciju i kontrolu bolesti, kroz odluku Komisije iz 2004. godine o uspostavljanju *Izvršne agencije za program javnog zdravlja* koja je zadužena za upravljanje zajedničkim akcijama na području javnog zdravlja.

25.1. Ciljevi Evropske unije u oblasti zdravstva

U aprilu 2005. godine Komisija je usvojila odluku o uspostavljanju programa Akcije Zajednice na polju zaštite zdravlja i potrošača za period 2007-2013. Osnovna novina vezana za ovaj program leži u činjenici da on ima kombinovan pristup zdravlju i zaštiti potrošača s ciljem da se dobije što je moguće više sinergije i da se osigura veća efikasnost poduzetih akcija na ovom polju. Osim programa javnog zdravstva ovaj okvir rada za javno zdravlje sadrži i druge zakonodavne mjere koje uključuju:

- Prevencija i monitoring prenosivih bolesti: međunarodna mreža za epidemiološki nadzor i kontrolu prenosivih bolesti uspostavljena 1999. godine;
- Prevencija ovisnosti o drogama: aktivnosti kao dopuna Akcionom planu Unije za borbu protiv droga 2000-2004. godine;

- Borba protiv ovisnosti o nikotinu: aktivnosti kao dopuna već poduzetim inicijativama, kao na primjer prijedlog za novu direktivu koja bi nametnula striktnija pravila o proizvodnji, prezentaciji i prodaji duhanskih proizvoda;
- Kreiranje globalne strategije o izradi zakonodavstva u oblasti kvaliteta i sigurnosti organa i supstanci ljudskog porijekla;
- Prijedlog za direktivu kojom bi se uspostavio okvir za standarde kvaliteta i sigurnosti u oblasti korištenja krvi i krvnih derivata;
- Razvoj mjera u oblasti veterinarstva i fitosanitarnih mjera koje bi trebale biti u uskoj vezi sa globalnom strategijom o sigurnosti hrane *Bijela knjiga o sigurnosti hrane*;
- Evropski zdravstveni Forum: planirana je uspostava novog mehanizma kako bi se omogućilo svima uključenim u javno zdravstvo da uzmu učešće u dizajniranju javne zdravstvene politike.

Kako bi se osiguralo da globalna strategija o zdravlju Zajednice bude koherentna neophodno je da postoji bliska veza između mjera u javnom zdravstvu i inicijativa vezanih za zdravlje, a poduzetih u drugim policy područjima poput jedinstvenog tržišta, zaštite potrošača, socijalne zaštite, zapošljavanja i okoline. Ova veza također treba biti podržana i novim mehanizmima i instrumentima koji garantuju doprinos drugih javnih politika Zajednice zdravstvenoj zaštiti. Na ovim osnovama definisana je, između ostalog, obaveza programa javnog zdravstva u razvijanju kriterija i metoda za procjenjivanje predloženih javnih politika i načina njihove implementacije sa mogućnošću sprovođenja jedne dubinske (in-depth) evaluacije uticaja na određene mjere ili politike.

26. Zdravstvo u Kraljevini Švedskoj

26.1. Zakonodavstvo

Sveobuhvatni cilj javne politike za zdravlje i medicinsku brigu jeste dobro zdravlje i briga za čitavo stanovništvo pod jednakim uslovima. Najvažniji švedski zakon koji garantuje zdravstvena prava jeste Zakon o zdravlju i medicinskim uslugama. Ovaj Zakon kaže da će zdravlje i medicinska briga imati visok standard i zadovoljavati potrebe pacijenata za sigurnošću, da će medicinska briga biti lako dostupna, da će biti zasnovana na poštivanju pacijentovog prava na samo-određenje i integritet i da će se promovisati dobra komunikacija između pacijenta i medicinskog osoblja. Osim ovog Zakona švedsko zakonodavstvo u ovoj oblasti sadrži Zakon iz 2006. godine o amandmanima na Zakon o javnom osiguranju iz 1962. godine, Zakon (2006) o amandmanima na Zakon o plaćanju bolovanja iz 1991. godine, Zakon (1995) o amandmanima na Zakon o poštivanju državne šeme za zaštitu od ličnih povreda (1977), Uredba o amandmanima na Uredbu o poštivanju nadoknada bolničkih i drugih troškova, Uredba za obezbjeđenje subvencija za zdravstvenu zaštitu određenim uposlenicima u građevinskoj industriji.

26.2. Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Švedskoj

Zdravstvo i zdravstvena zaštita u Švedskoj se dijele na regionalnu zdravstvenu zaštitu, okružnu zdravstvenu zaštitu i primarnu zdravstvenu zaštitu. U Švedskoj ima devet regionalnih bolnica, 70 okružnih i

provincijskih bolnica i preko 1000 zdravstvenih centara. Ukupni troškovi sektora zdravstva i zdravstvene zaštite su iznosili 7 procenata bruto društvenog proizvoda što je nešto veći udio potrošnje na zdravlje u odnosu na prosjek Evropske unije. Centralni nivo vlasti izdvaja minimalnih 0,2 procenta BDP za zdravlje i to prvenstveno za administraciju (nije uračunat transfer kroz grantove lokalnim nivoima vlasti), dok lokalne vlasti (općine) izdvajaju 6,8 procenata BDP ili 97 procenata svih sredstava koja se izdvajaju za ove namjene. Osnovna razlika u odnosu na bh. sistem zdravstvenog osiguranja jeste da regionalni nivoi vlasti i vanbudžetski fondovi nemaju nikakvu ulogu u finansiranju sistema zdravstvene zaštite.

Zdravstvo i zdravstvena zaštita u švedskom sistemu zdravstvene zaštite su podijeljena odgovornost države i jedinica lokalne samoprave, posebno okružnih vijeća i općina. Država je odgovorna za ukupnu zdravstvenu politiku i zdravstvenu zaštitu. Zakon o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti reguliše odgovornosti okružnih vijeća i općina u ovoj oblasti. Zakon je dizajniran na način da daje značajnu slobodu okružnim vijećima i općinama u pogledu organizovanja njihovih zdravstvenih usluga. U Švedskoj postoji 21 okružno vijeće sa odgovornostima u velikim geografskim područjima koja često zahtijevaju značajne resurse. Njihov najvažniji zadatak jeste zdravlje i zdravstvena zaštita. Okružna vijeća su odgovorna za organizovanje njihovih usluga tako da svi građani imaju pristup adekvatnoj zaštiti. Oko 71 procenat usluga okružnih vijeća se finansira iz poreza okružnih vijeća. Okružna vijeća također primaju prihod od naplata od pacijenata i prodaje svojih usluga. Državna podrška je u obliku generalnih grantova centralne vlade. Država također daje ciljane grantove s ciljem povećanja dostupnosti medicinske zaštite i farmaceutskim beneficijama. Najveći dio (89 procenata) budžeta okružnih vijeća ide na zdravstvo i zdravstvenu zaštitu i stomatološku zaštitu.

Općine su odgovorne za medicinsku zaštitu starijih osoba, te za podršku i usluge onima čiji je medicinski tretman završen i koji su otpušteni iz bolnice. Općine su također odgovorne za smještaj, zapošljavanje i podršku ljudi sa psihijatrijskim onesposobljenjima. Nivo kvaliteta i sadržaja švedskih zdravstvenih usluga je na visokom nivou u poređenju sa ostalim OECD državama. Švedska je jedna od država na vrhu u svijetu u pogledu stanja zdravlja i socijalnih uslova svojih ljudi. Švedska ima iznimno nisku stopu smrtnosti dojenčadi i visok prosjek očekivanog trajanja života. Nekoliko različitih tijela imaju zadatak da čuvaju interese pacijenata u dobijanju adekvatne i sigurne zdravstvene zaštite. Sistem zdravstvene zaštite je odgovoran za jačanje pozicije pacijenta kroz individualizirane informacije, mogućnost izbora između alternativnih tretmana i kroz pravo na drugo mišljenje kad se boluje od po život opasne ili druge naročito ozbiljne bolesti ili povrede. Važno je da pacijenti znaju za ova prava i kome se mogu obratiti sa pitanjima i pritužbama vezanim za zdravstvo i zdravstvenu zaštitu. Sistem zdravstvene zaštite i medicinsko osoblje su pod nadzorom Nacionalnog Vijeća za zdravlje i dobrobit koje je odgovorno za podršku i monitoring aktivnosti zdravstvenih usluga i mjera poduzetih od strane osoblja u zdravstvenoj zaštiti.

Svako okružno vijeće i općina moraju imati komitet za pacijente koji na osnovu komentara i pritužbi pacijenata podržava i pomaže individualnim pacijentima i doprinosi kvalitetnom razvoju sistema zdravstvene zaštite putem pomaganja pacijentima da dobiju informacije potrebne za očuvanje njihovih interesa, promovisanje kontakta između pacijenata i osoblja zdravstvene zaštite, pomaganje pacijentima da stupe u kontakt sa odgovarajućom agencijom, izvještavanja pružaoca njege o neregularnostima i observacijama značajnim za pacijente.

Pacijenti se mogu obratiti Vijeću za medicinsku odgovornost ukoliko smatraju da je profesionalna osoba u javnoj ili privatnoj zdravstvenoj zaštiti zanemarila svoje obaveze i treba dobiti disciplinarnu kaznu. Vijeća za medicinsku odgovornost imaju obrasce i informacije na šest jezika za pacijente i njihove porodice. Što se tiče naplate od pacijenata u švedskom sistemu zdravstvene zaštite postoje tri kategorije naplata:

- **Vanbolničke naplate.** Ove se naplate naplaćuju od pacijenata za posjete medicinskim sestrama, ljekarima ili specijalistima u distriktu. Visina naplate varira među okružnim vijećima i zavisi od vrste konsultacija sa pacijentom.
- **Plaćanja farmaceutskih lijekova.** Pacijenti plaćaju lijekove propisane na recept. Maksimum koji pacijent može platiti u toku perioda od 12 mjeseci je 190 KM (1800 Sek). Nakon toga, prima besplatne lijekove do isteka 12 mjeseci.
- **Plaćanja kao dio tretmana.** Plaćanja kao dio tretmana variraju u stomatološkoj zaštiti zavisno od tretmana, dobne skupine i ortodontnog materijala.

Kada je pacijent primljen u bolnicu okružna vijeća imaju pravo da naplate naknadu za svaki dan boravka. Ova naplata varira između okružnih vijeća. Maksimalan iznos je 8 KM (80 Sek) dnevno.

26.3. Ciljevi švedske politike na polju zdravstva

Nacionalna grupa na visokom nivou za e-zdravlje (National High-Level Group for eHealth) je izradila set osnovnih principa za nacionalnu saradnju na razvoju informacijsko – komunikacijskih tehnologija u sektoru zdravstvene zaštite. Ovi principi su namijenjeni za podršku stalnom razvoju i obnovi zdravstvene zaštite i socijalnih usluga. Informacijsko – komunikacijske tehnologije pružaju brojne potencijalne koristi u pogledu poboljšanja za pacijente, uposlene u oblasti zdravstva i njege starijih osoba, te za donosiocce odluka. Nacionalna strategija za e-zdravlje je potrebna kako bi se osigurala efikasna i efektivna upotreba informacijsko – komunikacijskih tehnologija. Sa ovom Nacionalnom strategijom za e-zdravlje Švedska je ispunila zahtjev postavljen u Akcionom planu Evropske Komisije za e-zdravlje: 'Svaka zemlja članica bi trebala razviti nacionalnu ili regionalnu mapu puta za e-zdravlje do kraja 2005. godine'. Jedna od glavnih tačaka u novom Vladinom programu za reformu zdravstvene zaštite jeste upravo e-zdravlje. E-zdravlje već čini sastavni dio svakodnevnog života u oblasti švedskog zdravstva:

- **Elektronske evidencije u zdravstvenoj zaštiti.** 95 procenata dokumentacije u primarnoj zdravstvenoj zaštiti se nalazi u elektronskim evidencijama, a preko 69% elektronskih evidencija u specijalizovanoj bolničkoj njezi.
- **E-recepti.** 55 procenata recepata za lijekove se danas u Švedskoj izdaje u elektronskoj verziji i ljekar ih šalje direktno apotekaru.
- **Telemedicina je važna u rijetko naseljenim područjima.**

Švedska Nacionalna strategija za e-zdravlje je prezentirana u martu 2006. godine i glavni ciljevi sadržani u njoj su:

- Unaprijediti sigurnost pacijenata, dostupnost, kvalitet i kontinuitet zdravstvene zaštite kreiranjem širokog nacionalnog koncenzusa o budućim ulaganjima u e-zdravlje;

- Omogućiti mobilnost pacijenata kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou;
- Zadovoljiti rastuće zahtjeve građana i profesionalaca iz oblasti zdravstva da se zdravstvena zaštita integriše u informacijsko društvo;
- Ohrabriti političare i donosioce odluka da koriste e-zdravlje kao glavni alat za obnovu i unaprijeđenje zdravstvenih usluga.

27. Zdravstvo u Republici Irskoj

27.1. Zakonodavstvo

Irsko zakonodavstvo u oblasti zdravstvene zaštite je prvenstveno definisano Zakonom o zdravstvu (Health Act) iz 2004. godine. Ovim zakonom se uspostavilo izvršno tijelo za zdravstvene usluge, mehanizmi za uključivanje predstavnika javnosti, korisnika zdravstvenih i socijalnih usluga u pitanja koja se odnose na ove usluge, mehanizmi za raščlanjivanje organa zdravstva, te za prenošenje njihovih funkcija i zaposlenika u izvršno tijelo za zdravstvene usluge. Pored ovog zakona, za irsko zakonodavstvo u ovoj oblasti značajni su i Zakon o sigurnosti, zdravlju i dobrobiti na radnom mjestu iz 2005. godine koji sadrži odredbe o uvođenju mjera za unaprijeđenje sigurnosti i zdravlja radnika na radnom mjestu (Direktiva 89/391/EEC Evropskog Vijeća), te odredbe o uvođenju mjera za poboljšanje sigurnosti i zdravlja radnika na određeno vrijeme ili sa privremenim zaposlenjem (Direktiva 91/383/EEC Evropskog Vijeća). Zakonom o službenicima u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti je uspostavljeno Vijeće službenika u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti i ovaj Zakon sadrži odredbe za registrovanje osoba koje su kvalifikovane za korištenje određenih profesija. Pored ovih zakona u Irskoj je značajan Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o dobrovoljnom osiguranju, zatim Regulativa o medicinskom osiguranju (poreske olakšice) koja se odnose na šemu poreskih olakšica za premije medicinskog osiguranja definisane u Zakonu o finansijama (Finance Act, 2001), koji sadrži odredbe za proceduru putem koje osiguravatelj može dobiti povrat iz iznosa prihoda koji je odbijen osobama koje plaćaju premije medicinskog osiguranja, a imaju poreske olakšice.

27.2. Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Irskoj

U Irskoj postoji javna i privatna zdravstvena zaštita. Javni zdravstveni sistem se slično kao i u Švedskoj finansira sa centralnog nivoa vlasti i to prvenstveno kroz poreze. U 2005. godini troškovi zdravstva u Irskoj su iznosili oko 7,3 procenata BDP i finansirani su prvenstveno iz budžeta centralne vlade. Ovim je omogućeno da u praksi svako ima pravo na zdravstvenu zaštitu u Irskoj koja se finansira i dijelom iz ličnih doprinosa za socijalnu sigurnost. Osam regionalnih zdravstvenih vijeća upravlja zdravstvenom službom. Postoje dvije kategorije prava na javnu zdravstvenu zaštitu: besplatan puni asortiman medicinskih usluga ili besplatne određene usluge sa podsjetnikom da se kasnije plate. Osim toga, postoji i nekoliko šema za pokrivanje troškova pri plaćanju lijekova propisanih na recept.

Ukoliko osoba ima pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu dobija zdravstvenu knjižicu. Sa zdravstvenom knjižicom osoba ima pravo na:

- Besplatan tretman od strane ljekara opće prakse

- Besplatne recepte
- Sve bolničke usluge u javnim bolnicama, uključujući konsultantske usluge
- Sve ambulantske usluge, uključujući konsultantske usluge
- Stomatološke, oftalmološke i slušne usluge i aparate
- Usluge skrbi za roditelje i dojenčad.

Pored javnog sistema zdravstvene zaštite u Irskoj je široko rasprostranjena privatna zdravstvena zaštita. U skladu sa EU Direktivom irsko tržište zdravstvenog osiguranja je deregulirano 1. jula 1994. godine, tako da sada postoje dva privatna pružaoca zdravstvenog osiguranja: BUPA i VHI. Svi članovi (bez obzira na starosnu dob) osim djece (do 18 godina) koja imaju niže premije plaćaju jednak iznos BUPA i VHI premija. Ovaj sistem se smatra poštenijim od onog koji je povezan sa starosnom dobi (pri čemu osoba kako postaje starija tako plaća višu premiju zdravstvenog osiguranja). VHI nudi pet planova: A, B, C, D i E. Plan E je najviši nivo pokrivenosti. 1998. godine VHI je svakom planu dodao kategoriju 'Opcije' koja nudi niz poboljšanja – na primjer za studente, novorođenčad, hirurške operacije srca. BUPA nudi tri plana: osnovni, osnovni plus i osnovni zlatni. Ovi planovi odgovaraju VHI planovima A, B i E. Većina ljudi se odlučuje za nivo plana B. U poređenju sa drugim državama ukupni troškovi za privatno zdravstveno osiguranje nisu pretjerani u Irskoj. Oko polovine stanovništva je osigurano kod privatnih zdravstvenih osiguranja iako je javni zdravstveni sistem dostupan za sve. Međutim, stvarnost je takva da osoba osigurana u privatnom osiguranju ima brži pristup medicinskim uslugama koje nisu hitne.

27.3. Ciljevi irske politike na polju zdravstva

2001. godine vlada je objavila Nacionalnu zdravstvenu strategiju, *Kvalitet i pravednost: Zdravstveni sistem za vas*. Ova Strategija sadrži ključne ciljeve za zdravstveni sistem do 2010. godine koji su zasnovani na slijedećim nacionalnim ciljevima:

- **Bolje zdravlje za svakoga.** U okviru ovog cilja nastoji se postići da zdravlje stanovništva postane centar javne politike, da promovisanje zdravlja i dobrobiti bude pojačano, da zdravstvene nejednakosti budu smanjene.
- **Pravedan pristup.** U okviru ovog cilja nastoji se postići da uslovi za pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama budu jasno definisani, da obim okvirnih uslova za pristup bude proširen, da bude osiguran jednak pristup za sve kategorije pacijenata u zdravstvenom sistemu.
- **Odgovarajuća i brza njega.** U okviru ovog cilja nastoji se postići da pacijent bude u centru planiranja pružanja njege, da odgovarajuća njega bude pružena u odgovarajućem okviru, da sistem ima kapacitete da pruži odgovarajuće usluge na vrijeme.
- **Visoke performanse.** U okviru ovog cilja nastoje se postići standardizovani sistemi kvaliteta koji podržavaju najbolju zaštitu i sigurnost pacijenata i da strateški ciljevi podupiru svako donošenje odluka i planiranje.

Da bi se ostvarila ova četiri cilja neophodno je izvršiti reformu zdravstvenog sistema. Akcije moraju biti poduzete u okviru šest područja:

- Jačanje primarne zdravstvene zaštite
- Reforma sistema bolnica za liječenje kratkotrajnih bolesti
- Finansiranje
- Razvoj ljudskih resursa
- Organizaciona reforma
- Informacioni sistemi.

Program za reformu zdravstvene službe najavljen juna 2003. godine je najambiciozniji program promjena za irski zdravstveni sistem u posljednjih 30 godina. Ovaj program sadrži niz reformi koje će doprinijeti modernizaciji zdravstvenih usluga s ciljem boljeg zadovoljavanja potreba pacijenata. Reforme su dizajnirane tako da se ostvari zdravstvena zaštita koja će imati usluge visokog kvaliteta, pružati bolju vrijednost za novac i unaprijediti upravljanje zdravstvenom zaštitom. Program reformi sadrži:

- **Restruktuiranje Odjela za zdravstvo i djecu.** Nakon uspostavljanja Izvršnog tijela za zdravstvene usluge (Health Service Executive (HSE)), ključni fokus Programa reformi je na konsolidaciji novih struktura sa naročitim naglaskom na prenos operativnih funkcija sa Odjela za zdravstvo i djecu na uspostavljeno Izvršno tijelo za zdravstvene usluge (HSE) i zajednički rad ova dva tijela;
- **Uspostavljanje HIQA-e.** Privremena uprava za zdravstvene informacije i kvalitet (*Health Information & Quality Authority HIQA*) je uspostavljena u martu 2005. godine. Ova će uprava pripremiti administrativne i organizacione planove za uspostavljanje Uprave za zdravstvene informacije i kvalitet HIQA-e u skladu sa osnovnim zakonodavstvom;
- **Predloženo zakonodavstvo.** Uspostavljanje Uprave za zdravstvene informacije i kvalitet HIQA-e je vitalni element Programa reformi zdravstvene službe. Zakonom o zdravlju će se ova uprava uspostaviti na zakonskoj osnovi i u nju će biti uključen Nacionalni registar za kancer i Irsko Vijeće za akreditaciju zdravstvene službe kao i Inspektorat za socijalne usluge.

28. Zdravstvo u Velikoj Britaniji

28.1. Zakonodavstvo

Britansko zakonodavstvo u oblasti zdravstva je kompleksno područje koje zahtijeva česte amandmane kako bi javne politike u ovoj oblasti išle ukorak sa dinamičnim okolnostima. Stoga je u Engleskoj 2006. godine načinjena konsolidacija zakonodavstva u ovoj oblasti. Konsolidacijom se nisu napravile izmjene sadržaja zakona, već su statuti sadržani u novom Zakonu preuređeni i nekonzistentnosti u zakonodavstvu su uklonjene. Konsolidacija ponovo ozakonjuje **Nacionalni Zakon o zdravstvenim uslugama** iz 1977. godine, koji je i sam bio konsolidacija. Nova konsolidacija takođe sadrži i odredbe iz Zakona o zdravstvu iz 2006. godine, Zakona o zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti (zdravstvo i standardi) iz 2003. godine, Zakona o nacionalnoj reformi zdravstvenih usluga i profesija u zdravstvenoj zaštiti iz 2002. godine, Zakona o zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti iz 2001. godine, Zakona o zdravstvu iz 1999. godine, Zakona o osnovnoj zdravstvenoj zaštiti iz 2001. godine, Zakona o organima vlasti u zdravstvu iz 1995. godine i Zakona o nacionalnim zdravstvenim uslugama i zdravstvenoj zaštiti (1990).

Slično kao u Irskoj u Velikoj Britaniji funkcioniraju dvostruki sistem zdravstvene zaštite i to paralelno univerzalni i privatni. Javni sistem zdravstvene zaštite se bazira na univerzalnom zdravstvenom osiguranju koji je dostupan po zakonu svim građanima. Nacionalna zdravstvena služba (National Health Service NHS) pruža zdravstvenu zaštitu na prostoru cijele Velike Britanije, a finansira se iz državnog budžeta.

28.2. Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Velikoj Britaniji

Nacionalna zdravstvena služba je uspostavljena 1948. godine u Engleskoj kako bi se obezbijedila besplatna zdravstvena zaštita za sve stanovnike UK-a. Za osnivače ove službe najvažnija karakteristika je bila da su ove usluge besplatne. Ova služba radi pod okriljem Odjela za zdravstvo i finansira se direktno iz oporezivanja. Ukupni troškovi sistema zdravstvene zaštite su u 2005. godini iznosili 7 procenata BDP i isplaćeni su iz budžeta centralne vlade. Zdravstvene usluge se u Engleskoj dijele na usluge primarne zdravstvene zaštite i usluge sekundarne zdravstvene zaštite. U Engleskoj postoje također i privatni pružaoci zdravstvene zaštite. Ljudi ovakvu vrstu zdravstvene zaštite plaćaju bilo kroz osiguranje bilo kad koriste njihove usluge. Brojna tijela u Engleskoj provjeravaju da li ljudi dobijaju dobre zdravstvene usluge. Organizacije Nacionalne zdravstvene službe su locirane između nula i tri zvjezdice u zavisnosti od njihovih performansi u oblastima dužine vremena čekanja i liste čekanja, čistoće bolnice, stope smrtnosti, finansijske pozicije, stope ponovnog prihvata hitnih slučajeva.

Nacionalna Agencija za sigurnost pacijenata je uspostavljena s ciljem unaprijeđenja standarda sigurnosti u okviru NHS kroz učenje iz nepovoljnih incidenata koji uključuju sigurnost pacijenata. Ova Agencija ohrabruje medicinsko osoblje da prijavi incidente, te da se na osnovu analize takvih izvještaja razvijaju preventivne mjere u bolnicama u Engleskoj.

28.3. Ciljevi Velike Britanije na polju zdravstva

Uvođenje **Nacionalne zdravstvene službe** upravljane u odnosu na pacijenta je objavljeno u julu 2005. godine. Cilj ovog programa jeste da se osigura da Nacionalna zdravstvena služba obezbijedi najbolju moguću zdravstvenu zaštitu za sve pacijente u svakom lokalnom području. Suština programa je u slijedećem:

- Obezbijediti bolje usluge za pacijente;
- Blisko saradivati sa lokalnom vladom;
- Osigurati da se dobije najbolja vrijednost za novac od sistema.

U Engleskoj je dosta toga urađeno u proteklih pet godina, ali smatraju da je potrebno ići dalje. Cilj im je da Nacionalna zdravstvena služba postane 'samo-poboljšavajuća': da se obezbijedi najviši mogući kvalitet zaštite koji će biti pružen na najefikasniji način, a upravljani prema potrebama i željama pacijenata. To je neophodno da bi NHS išla ukorak sa brzo promjenjivom tehnologijom, da bi se borilo protiv nejednakosti i da bi se podigli standardi zdravstvene zaštite. *Bijela knjiga 'Naše zdravlje, naša zaštita, naše mišljenje'* predstavlja novi pravac za čitav sistem zdravstvene i socijalne zaštite. Ovaj program je razvijen na

osnovu Zelene knjige '*Nazavisnost, dobrobit i izbor*' i predlaže radikalnu i održivu promjenu u pružanju usluga. Četiri glavna cilja Bijele knjige su:

- Bolje preventivne usluge sa ranijom intervencijom
- Pružanje više izbora ljudima i omogućavanje da se njihovi prijedlozi čuju bolje
- Borba protiv nejednakosti i unaprijeđenje pristupa zdravstvenim uslugama
- Više podrške za ljude sa dugoročnim potrebama.

U julu 2004. godine Odjel za zdravstvo je objavio novi okvirni plan rada *Nacionalni standardi, lokalna akcija: Standardi zdravstvene i socijalne zaštite i okvirni plan rada 2005-06-2007-08*. Ovaj okvirni plan rada sadrži nacionalne ciljeve za Nacionalnu zdravstvenu službu i socijalnu zaštitu, a njegovi glavni ciljevi su prelazak na sistem u kojem će standardi kvaliteta i njege biti ključni nacionalni vodiči za unaprijeđenja, smanjenje broja nacionalnih ciljeva kako bi se ubrzao napredak u prioritetnim područjima, više prostora za lokalne zajednice da definišu lokalne prioritete, finansijski poticaji i performanse da budu usklađene sa podrškom unaprijeđenju sistema, da lokalne organizacije uzmu više učešća u modernizaciji usluga.

29. Zdravstvo u Republici Hrvatskoj

29.1. Zakonodavstvo

Hrvatski sistem zdravstvene zaštite počiva na temeljima sistema zdravstvene zaštite bivše Jugoslavije koji je bio zasnovan na principima solidarnosti Bizmarkovog modela, a koji se finansirao najvećim dijelom iz obaveznog doprinosa na plate zaposlenih lica. U proteklom tranzicijskom periodu Hrvatska nije poduzela korake ka cjelovitoj reformi sistema zdravstvene zaštite, već je najvećim dijelom svoje aktivnosti na razvoju zakonodavstva, koji bi trebao štititi zdravstvena prava, usmjeravala na stvaranju sistema koji bi, u skladu sa postojećim modelom, mogao zadovoljiti potrebe stanovništva u skladu sa načelima univerzalnosti i solidarnosti. Takvo nastojanje da se obezbijedi visok nivo zdravstvene zaštite ne poduzimajući nikakve zahvate ka transformaciji kompletnog sistema zdravstvene zaštite dovelo je do toga da je ciljani kvalitet zdravstvenih usluga postignut, ali uz veoma visoku cijenu i deficit od kojeg konstantno pati cjelokupan sistem.

U Hrvatskoj sva zdravstvena prava su regulisana u Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, te u Zakonu o obaveznom zdravstvenom osiguranju gdje je u prvom propisana organizacija sistema zdravstvene zaštite, dok se u drugom propisuje način finansiranja sistema zdravstvene zaštite i nivoa prava koja po ovom osnovu imaju osigurana lica. Pored ovih zakona, na snazi su još zakoni koji regulišu zdravstveno osiguranje zaštite zdravlja na radu i Zakon o krvi i krvnim pripravcima. Od 2006. godine Vlada Republike Hrvatske započela je sa cjelovitom reformom sistema zdravstvene zaštite, kroz odobravanje Strategije za zdravstveni sektor sa ciljem poboljšanja zdravstvenog stanja stanovništva kroz poboljšanje pristupačnosti i jačanje održivosti sistema zdravstvene zaštite kroz povećanje njegove efikasnosti. Jedan od rezultata ove strategije jeste i usvajanje Zakona o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju koji omogućava da se pored

obaveznog koristi i dopunsko i dodatno zdravstveno osiguranje, gdje se dopunskim osiguranjem osigurava pokriće dijela troškova do pune cijene zdravstvene zaštite (koje nije pokriveno obaveznim osiguranjem), dok se dodatnim osiguranjem osigurava viši standard zdravstvene zaštite u odnosu na standard koji je omogućen kroz obavezno osiguranje.

29.2. Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Hrvatskoj

Sistem zdravstvene zaštite u Hrvatskoj je u 2005. godini osiguravao pokrivenost stanovništva zdravstvenom zaštitom u iznosu od 98,7 procenata, ali su ukupni izdaci za finansiranje zdravstvene zaštite iznosili čak 8,6 procenata BDP (računajući i 1,2 % BDP privatnih zdravstvenih izdataka), što je za čak 2,2 procenta BDP veći iznos u odnosu na prosjek 25 zemalja EU. Postojeća dezintegrisanost zdravstvene zaštite predstavlja glavni problem u postizanju racionalnog zdravstva. To znači da nema primjerene odgovarajuće vertikalne povezanosti među raznim stepenima zdravstvene zaštite (primarna, sekundarna, tercijarna) kao ni horizontalne povezanosti među različitim specijalnostima. U takvom sistemu ne postoji ni jasan koncept kontinuirane zaštite tako da je svaki pacijent prepušten lutanju od jednog do drugog liječnika, a svaki liječnik obavlja svoj posao u potpunoj izolaciji. Tako svaki odjel radi svoje dijagnostičke pretrage bez obzira što je to već učinjeno u drugom odjelu iste bolnice.

29.3. Ciljevi hrvatske politike na polju zdravstva

Osnovni ciljevi pomenute Nacionalne strategije zdravstva su unaprijediti zdravstveni sistem do 2011. godine tako da zadovolji potrebe građana Republike Hrvatske za kvalitetnom stručnom medicinskom zdravstvenom zaštitom koja obuhvata spriječavanje bolesti, spriječavanje profesionalnih bolesti, edukaciju o zdravlju, ranom prepoznavanju rizika bolesti, te liječenje i rehabilitaciju bolesnih. Da bi se osnovni principi moderne zdravstvene politike mogli provesti u praksu, u razradi strateških odrednica takve akcije definisane su određene pretpostavke koje će se nastojati ostvariti do 2011. godine, a neke od njih su postizanje cjelovite informatizacije sistema zdravstva, partnerstvo u zdravstvu, transparentnost svih postupaka u zdravstvu, decentralizacija ovlasti, organizovanosti, ali i obaveza nižih organa, osjećaj za ekonomsku realnost, jedinstvo sistema i evropeizacija hrvatskog zdravstva. Na temelju spomenutih pretpostavki, predočen je smjer, karakter i obim strategije razvoja hrvatskog zdravstva u slijedećim područjima:

- Integrisana zdravstvena zaštita
- Primarna zdravstvena zaštita
- Sekundarna zdravstvena zaštita
- Tercijarna zdravstvena zaštita
- Lijekovi i farmakoterapijska zaštita
- Hitna medicinska pomoć
- Strategija razvoja javnog zdravstva

- Osnove nove politike finansiranja zdravstva.

Da bi se to teško podnošljivo stanje što lakše prebrodilo, u predstojećem kratkoročnom razdoblju predviđaju se slijedeće mjere i akcije:

1. Smanjenje udjela javne potrošnje za zdravstvo na račun privatne potrošnje. Regulisanje dopunskog (pokriva troškove doplate) i dodatnog (pokriva troškove zdravstvene zaštite koja nije pokrivena osnovnim zdravstvenim osiguranjem) zdravstvenog osiguranja.
2. Definisanje negativne liste paketa osnovnog zdravstvenog osiguranja (postupci koji nisu pokriveni osnovnim zdravstvenim osiguranjem).
3. Unaprijeđenje postojećeg sistema direktnog plaćanja korisnika (doplata i administrativna taksa). Doplata je potrebno uskladiti nakon definisanja paketa usluga iz osnovnog zdravstvenog osiguranja. Administrativnu taksu treba unaprijediti da bi se postigli zadani ciljevi: povećanje prihoda sistema zdravstva i odvratanje osiguranika od nepotrebnog korištenja zdravstvene zaštite.
4. Smanjenje udjela prihoda liječnika u PZZ-u koji ostvaruju glavarinom na račun mehanizama plaćanja cijena puta usluga i plaćanja po slučaju.
5. Kategorizacija i akreditacija bolnica, čime se postiže specijalizovanost bolnica za pojedine djelatnosti (procedure), a time i djelotvornost i kvalitet rada, što (posljedično) može uticati na smanjenje troškova.
6. Izrada algoritama dijagnostičkih i terapijskih postupaka, te standardizacija medicinskih postupaka, čime se postiže djelotvornost i kvalitet rada, te racionalizacija poslovanja.
7. Uvođenje plaćanja bolnica mehanizmom DTS-a.
8. Racionalizacija nabavke i upotrebe dijagnostičke opreme u skladu s kategorizacijom i akreditacijom bolnica, te definisanim kliničkim smjernicama.
9. Uvođenje smart-kartica radi praćenja finansijskih i naturalnih pokazatelja po pacijentu i doktoru (dovršetak informatizacije zdravstva).
10. Racionalna potrošnja lijekova će se ostvariti kroz uvođenje "osnovne liste" i "dopunske liste" lijekova. Osnovna lista lijekova predstavlja osnovne lijekove za liječenje svih bolesti, a za koje se ne plaća doplata. Dopunska lista lijekova sadrži lijekove sa višom razinom cijene u odnosu na cijene iz osnovne liste lijekova, pri čemu se osigurava pokriće troškova u visini cijene ekvivalentnog lijeka s osnovne liste lijekova. Uz to, predviđa se izrada algoritama za racionalnu farmakoterapiju po odjelima i strukama.
11. Unaprijeđenje upotrebe dokaza u svakodnevnoj kliničkoj praksi, odnosno brže i kontrolisano uvođenje novih tehnologija u svakodnevnu kliničku praksu.
12. Racionalizacija troškova prevoza je dodatna mjera kojom se naknada troškova predviđa za udaljenosti veće od 40 km od mjesta prebivališta, uz neke specifične izuzetke.

30. Zdravstvo u Bosni i Hercegovini

30.1. Zakonodavstvo

Slično kao i kod radnih prava, Ustav Bosne i Hercegovine direktno ne garantuje prava na zdravstvenu zaštitu. Ulogu da osiguraju poštivanje međunarodnih priznatih prava na zdravstvenu zaštitu, preuzeli su entiteti koji su u svojim ustavima definisali način poštivanja i korištenja prava na zdravstvenu zaštitu. Slično kao u Hrvatskoj sistem zdravstvene zaštite u oba entiteta je zasnovan na principu solidarnosti i obaveznosti, ali ne i univerzalnosti. Pravo na zdravstvenu zaštitu imaju sve osigurane osobe zajedno sa članovima svoje porodice, te specifične kategorije stanovništva koje su propisane posebnim zakonima.

U Federaciji BiH nadležnost za osiguranje zdravstvene zaštite je podijeljena između entiteta i kantona na način da entitet vodi zdravstvenu politiku i nastoji da podstiče i razvija zdrave životne navike stanovništva, te da provodi aktivnosti na prevenciji i suzbijanju zaraznih bolesti, dok kantoni osiguravaju ostvarivanje prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i osiguravaju sredstva za osnivanje, izgradnju i opremanje ustanova primarne, sekundarne i tercijalne zaštite. Zakonom o zdravstvenom osiguranju, propisani su uslovi za obavezno zdravstveno osiguranje, prošireno zdravstveno osiguranje i dobrovoljno zdravstveno osiguranje, dok u praksi funkcioniše samo obavezno zdravstveno osiguranje zbog činjenice da u F BiH nikada nije definisan osnovni paket zdravstvenih prava i usluga koji bi trebao biti pokriven obaveznim osiguranjem. Zakoni koji regulišu korištenje zdravstvenih prava u Federaciji BiH su Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službene novine Federacije BiH", broj 29/97), Zakon o zdravstvenom osiguranju ("Službene novine Federacije BiH", broj 30/97), Zakon o zaštiti od jonizirajućih zračenja i radijacionoj sigurnosti ("Službene novine Federacije BiH", broj 15/99) i Zakon o stavljanju lijekova u promet ("Službeni list RBiH", broj 2/92). Slična je situacija i u Republici Srpskoj sa razlikom da su u nadležnosti entiteta i nadležnosti koje su u Federaciji BiH dodjeljene kantonima. Osnovni zakoni koji u ovom entitetu regulišu pitanje zdravstvenih prava su: Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS (Službeni glasnik RS br 18/99) i Zakon o zdravstvenom osiguranju RS ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 10/96),

30.2. Trenutno stanje u oblasti zdravstva u Bosni i Hercegovini

U poslijeratnom periodu konstantno se pogoršava zdravstveno stanje stanovništva BiH. Kao što je ranije spomenuto, glavni razlozi su: socio-ekonomska situacija, nezaposlenost, migracije, veliki broj raseljenih lica, nepokrivenost zdravstvenim osiguranjem, nezdrav način života, itd. Zbog zdravstvenih poteškoća, 22% stanovništva iznad 17 godina starosti u BiH navodi povremena ograničenja aktivnosti u svakodnevnom životu, 24% ima kronične, a 4% njih ima ozbiljne smetnje. Uz to, značajno pogoršanje zdravstvenog stanja stanovništva nastalo je kao posljedica dejstva dugotrajnog stresa tj. posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Bosna i Hercegovina je u 2006. godini na zdravstvenu zaštitu izdvajala 6,2% BDP, ne uključujući privatne izdatke na zdravstvo osiguranih i neosiguranih lica, što je nešto manje nego evropski prosjek. Iako su izdvajanja za zdravstvo približna evropskom prosjeku, svaki deseti stanovnik

Bosne i Hercegovine nema zdravstveno osiguranje pa samim tim niti pravo na korištenje osnovnih zdravstvenih prava, što je jedan od najvećih zdravstvenih problema u Bosni i Hercegovini.

U Bosni i Hercegovini pored nepokrivenosti zdravstvenim osiguranjem osnovni problemi zdravstva su nejednakosti i nepravičnosti u zdravstvu koje su evidentne između entiteta i kantona u F BiH. Ovim problemom nisu pogođene samo različite socijalne grupe stanovništva, niti zdravstvene grupe već i cjelokupno stanovništvo obzirom da je zdravstveni sistem rascjepkan na 12 zasebnih sistema. U BiH takođe je prisutan problem slabe funkcionalne povezanosti entitetskih i kantonalnih sistema, koji otežavaju kretanja ljudi preko kantonalnih i entitetskih granica, kao i postizanja veće jednakosti i pravičnosti u pružanju zdravstvene zaštite na teritoriji BiH. Pored ovih problema stanovnici Bosne i Hercegovine suočavaju se sa problemom nejednakosti paketa zdravstvenih prava jer su raspoloživa sredstva za zdravstvo veoma ograničena u odnosu na kanton ili entitet koji pruža zdravstvene usluge koje prouzrokuje nemogućnost poštivanja principa solidarnosti i jednakosti u zdravstvu. Pored ovih problema Bosna i Hercegovina se susreće i sa drugim problemima u funkcionisanju sistema zdravstvene zaštite kao što je neprimjerena alokativna efikasnost (način alokacije resursa unutar zdravstvenog sektora koji je izuzetno nepovoljan za građane), neefikasnost organizacije sistema i pružanja usluga (problemi koji prouzrokuju funkcionisanje nereformisanog sistema zdravstvene zaštite koji je okrenut pasivnom odnosu naspram pacijenta), te postojanju rasprostranjene korupcije u zdravstvu.

30.3. Ciljevi Bosanskohercegovačke na polju zdravstva

Bosna i Hercegovina je u okviru svoje Srednjoročne razvojne strategije postavila jasne ciljeve na polju razvoja zdravstvenih usluga. Bez obzira što je rok za ispunjavanje ciljeva iz ove strategije prošao i što nisu ispunjeni do kraja 2007. godine, oni su i dalje relevantni. Na tim osnovama može se konstatovati da su slijedeći ciljevi Bosne i Hercegovine na polju reforme zdravstvenog sektora:

1. osigurati dostupan zdravstveni sistem za sve građane, društveno prihvatljiv, utemeljen na načelima solidarnosti i pravičnosti, omogućujući raznim socijalnim grupama (posebno siromašnima) pristup garantovanom osnovnom paketu zdravstvenih prava i usluga;
2. osigurati efikasan i transparentan zdravstveni sistem usmjeren ka promociji zdravlja i prevenciji bolesti;
3. osigurati sistem orijentisan ka kvalitetu, sa kontinuiranim razvojem kvaliteta zaštite i kliničkim nadzorom;
4. osigurati sistem usmjeren ka potrebama za zdravstvenom zaštitom, koji aktivno uključuje interese i stavove kako pacijenata, tako i zdravstvenih djelatnika.

Pored ciljeva koji su sadržani u Srednjoročnoj razvojnoj strategiji definisani su još i specifični prioriteti koji se odnose na aktivnosti u oblasti finansiranja i plaćanja u zdravstvu, provođenja reforme primarne zdravstvene zaštite kroz koncept porodične medicine, provođenje reforme farmaceutskog sektora, jačanje uloge javnog zdravstva i multisektorske saradnje, stimulisanje razvoja ljudskih resursa i osiguranje kvalitetnih zdravstvenih usluga. Na polju finansiranja i plaćanja u zdravstvu prioritetne aktivnosti koje se

prvenstveno tiču oblasti zdravstvenog osiguranja i zdravstvene ekonomike, a mogu dati pozitivne efekte u korelacijama siromaštva i zdravlja stanovništva su slijedeće:

- Osiguranje univerzalne pokrivenosti stanovništva zdravstvenim osiguranjem (usvojiti izmjene i dopune Zakona o zdravstvenoj zaštiti u oba entiteta, usvojiti izmjene i dopune zakona o zdravstvenom osiguranju u oba entiteta, obavezati entitetske vlade da osiguraju sredstva za zdravstvenu zaštitu kategorija stanovništva neobuhvaćenih zdravstvenim osiguranjem, osigurati mehanizme za uspješnije prikupljanje doprinosa za zdravstvenu zaštitu);
- Usvojiti primjeren paket zdravstvenih prava i proširiti sistem solidarnosti (izraditi i u entitetskim parlamentima usvojiti osnovni paket zdravstvenih prava i implementirati usvojene pakete zdravstvenih prava);
- Osigurati nesmetanu implementaciju sporazuma o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite van područja zavoda zdravstvenog osiguranja kome osiguranik pripada (pojačati kontrolu implementacije sporazuma i razviti mehanizme za implementaciju sporazuma);
- Implementirati nove mehanizme za alokaciju resursa;
- Racionalizirati mrežu zdravstvenih ustanova (usvojiti podzakonske akte o “mreži zdravstvenih ustanova”, ugovarati zdravstvene usluge samo sa ustanovama koje su dio “mreže zdravstvenih ustanova”, te na taj način racionalizirati potrošnju novca iz fondova obaveznog zdravstvenog osiguranja, provesti analizu zaposlenih u zdravstvu i razraditi programe zbrinjavanja viška);
- Smanjiti mogućnosti za korupciju u zdravstvu (usvojiti Strategiju borbe protiv korupcije u zdravstvu, donijeti prateće podzakonske akte, uspostaviti transparentan sistem nabavke roba, uspostaviti sisteme planiranja i kontrole u realizaciji kapitalnih investicija, razviti i usvojiti odgovarajuća rješenja za sistem dopunske liječničke prakse).

Aktivnosti na polju planiranog provođenja reforme primarne zdravstvene zaštite su zasnovane na rezultatima naučnih istraživanja koji pokazuju da primjena koncepta porodične liječničke prakse smanjuje ukupne troškove sistema zdravstvene zaštite, uglavnom putem smanjenja korištenja bolničkih kapaciteta, smanjenja broja specijalističkih konsultacija. U dijelu aktivnosti na provođenju reforme farmaceutskog sektora planirano je uspostavljanje regulatornog tijela za lijekove na nivou BiH.

TREĆI

DIO

UMJESTO RECEPTA

Uklanjanje barijera koje otežavaju poštivanje
međunarodno priznatih ekonomsko-socijalnih
prava

Prva reakcija na problem nepoštivanja osnovnih ljudskih prava jeste da li je moguće u Bosni i Hercegovini napraviti takve promjene koje će omogućiti potpuno poštivanje međunarodno prihvaćenih osnovnih ljudskih prava. U protekle dvije decenije tranzicije, u Bosni i Hercegovini je došlo do značajnog poboljšanja stanja u poštivanju osnovnih političkih i građanskih prava iako zbog specifičnih okolnosti u kojima se nalazi Bosna i Hercegovina, puno poštivanje ovih prava, kao što su to pravo na opšte i jednako pravo glasa još uvijek nije osigurano. Međutim, napredak u osiguranju ekonomskih i socijalnih prava znatno zaostaje za građanskim i političkim pravima kao što se to vrlo jasno moglo primjetiti u prethodnom dijelu ovog izvještaja. Stanovnici Bosne i Hercegovine imaju pravo na slobodu mišljenja ili izražavanja, ali istovremeno nemaju zagarantovan nivo socijalne sigurnosti bez kojeg je veoma teško praktikovati pravo na slobodu izražavanja. Problem nepoštivanja osnovnih socijalnih prava dodatno je usložen činjenicom da stanovnici Bosne i Hercegovine veoma teško ostvaruju i svoja ekonomska prava – posebno pravo na rad. U nemogućnosti da obezbijede sebi sredstva za život slobodno izabranim ili prihvaćenim radom, sa znanjem da im niko ne garantuje bilo kakvu pomoć u slučaju da se on i njegova porodica suoči sa problemom gladi, pitanje poštivanja prava na slobodu izražavanja postaje značajno samo kao pravo na slobodu neizražavanja, obzirom da su prioriteti pojedinca koji nema zagarantovan minimum sigurnosti uvijek okrenuti vlastitom preživljavanju.

U ovom dijelu izvještaja govori se o tri pitanja koja su okrenuta tome kako pronaći put za puno poštivanje međunarodno priznatih ljudskih prava osiguravajući da razvoj ovih prava istovremeno proizvodi maksimalan pozitivan efekat na rast ekonomskog i socijalnog blagostanja sa ubrzanjem procesa priključivanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji. Odgovor na ova tri pitanja je veoma kompleksan i traži ne samo čvrste i konkretne argumente, već i vjerovanje da je demokratsko društvo koje potpuno poštuje građanska i politička prava i koje poštuje i razvija ekonomska, socijalna i kulturna prava najbolja forma u kojem blagostanje svih može biti ostvareno na najvišem nivou. Na ovaj način želimo ukazati na jednu veoma važnu stvar. Pitanje ko dobija šta, kako i kada ima različite odgovore u zavisnosti od toga koliko društva u kojima se postavljaju ta pitanja poštuju ili cijene osnovna ljudska prava. Što društva manje poštuju ova prava, odgovor na prethodno pitanje je uvijek bliže tome da jedni dobijaju sve, a drugi ne dobijaju ništa.

Ovakva tvrdnja u prilog značaju demokratskih društava dolazi iz praktičnog razloga: Puno poštivanje osnovnih ljudskih prava je složen problem i za sama demokratska društva obzirom da njihovo poštivanje zahtjeva savladavanje mnogih izazova, od kojih je nekoliko veoma slikovito opisao Profesor Sen (Sen, 2000). U svojoj paraboli Sen nastoji pokazati u primjeru poslodavkinje Annapurne kako je teško dobiti najbolju odluku prilikom odlučivanja o izboru novog zaposlenika u slučaju kada društvo ne priznaje osnovna ekonomska i socijalna prava. Annapurna je žena koja je željela da uredi svoju baštu i vrt koji je već neko vrijeme bio zapušten, računajući da bi posao mogla ponuditi jednom od dvojice muškaraca ili jednoj ženi, trenutno nezaposlenim radnicima koji su jako željeli imati bilo kakav posao. Ona može zaposliti bilo koga od njih, ali posao je nedjeljiv i ne može ga distribuirati na način da sve troje budu zaposleni. Iako bi

željela da od svakog radnika dobije isti rezultat za iznos koji želi platiti, zbog toga što je osjećajna osoba, ona se pita ko bi bio prava osoba za ovaj posao. Ona je odabrala njih troje zašto što su svi siromašni, ali je saznala da je prvi od njih najsiromašniji. Ovaj podatak ju je naveo da pomisli *'šta može biti važnije od pomaganja najsiromašnjim'*, navodeći je na odluku da zaposli upravo njega. Nakon kraćeg vremena takođe je saznala da je drugi radnik tek nedavno zapao u siromaštvo zbog čega je psihološki najdepresivniji zbog svog položaja. Za razliku od njega, drugo dvoje su već duže vrijeme siromašni i na to su na neki način već i navikli, i zbog toga smatra da je drugi kandidat za posao najnesretniji zbog svog položaja i da će dobitkom posla on biti najsretniji. Ovaj dodatni podatak ju je naveo na ideju da upravo njemu da posao razmišljajući da je *'pomažući ljudima da budu sretni najvažniji prioritet'*. I upravo bi ova osoba dobila posao, da ženi nisu rekli da je treća osoba, žena, oslabila zbog hroničnog oboljenja i novac koji bi zaradila mogao bi joj pomoći da se riješi bolesti. Ne poriče se da je ona manje siromašna nego drugi (premda svakako siromašna) i također nije ni najnesretnija pošto ona podnosi svoju bolest dosta veselo naviknuta da zbog bolesti bude lišena brojnih ambicija. Upravo zbog toga, Annapurna se pita da li je možda najbolje dati posao trećoj ženi jer bi to načinilo najveću razliku u kvalitetu života i slobodi od bolesti. Imajući sve informacije u vidu Annapurna dolazi do saznanja da njena odluka počiva na informacijama kojima je data najveća težina i da donošenje pravednih odluka nije nimalo lak posao. Ne ulazeći sada u vrednovanje i izbor alternativa koje stoje u ovom našem primjeru, on prije svega vrlo ilustrativno pokazuje da niti donošenje jednostavnijih odluka u slučaju kada društvo ne garantuje minimalna ekonomska i socijalna prava nije lak posao. U situaciji kada društvo treba donijeti ključne odluke, u situaciji nepoštivanja ovih prava donošenje odluka predstavlja nemoguć posao, o čemu opet najbolje pokazuje stanje u Bosni i Hercegovini.

U ovom dijelu izvještaja u tri zasebna poglavlja predstavljene su informacije o ključnim problemima koji sputavaju poštivanje međunarodnim i domaćim zakonodavstvom garantovanih ekonomskih i socijalnih prava gdje je ukazano na najvažnije aspekte problema njihove primjene u Bosni i Hercegovini sa specifičnim informacijama koje govore o napretku u zaštiti ovih prava tokom 2007. godine. U ovom poglavlju su obuhvaćena i ostala značajnija ekonomsko-socijalna prava koja nisu obuhvaćena u prethodnom dijelu izvještaja, a koja takođe imaju izuzetno visok društveni značaj. U drugom poglavlju izvještaja nalazi se analiza raspoloživosti javnih resursa koja je u stvari modifikovana verzija koja je objavljena zasebno krajem 2007. godine, a koja je izuzetno koristan alat u dokazivanju koliko je trenutni nivo poštivanja ekonomsko-socijalnih prava udaljen od realno mogućeg nivoa obzirom na raspoložive javne resurse. U trećem dijelu nalazi se pregled 55 preporuka čijim ispunjavanjem bi se u odnosu na trenutno stanje značajno doprinijelo povećanju poštivanja zagwarantovanih ekonomskih i socijalnih prava i koja bi istovremeno omogućila ispunjavanje značajnog dijela zahtjeva Evropske unije u pogledu ispunjavanja političkih i ekonomskih kriterija za članstvo u Evropskoj uniji.

KLUČNI PROBLEMI

Kao što je rečeno u uvodu, razvoj ekonomsko-socijalnih prava u Bosni i Hercegovini je usporen zbog niza faktora koji sa manjim ili većim intenzitetom, slučajnim ili namjernim djelovanjem doprinose da stanovnici širom zemlje, posebno oni koji nisu u stanju da vlastitim naporima ili talentima osiguraju minimalan nivo resursa neophodnih za zadovoljavanje osnovnih ekonomskih i socijalnih potreba. Obzirom na svu složenost odgovaranja na pitanje postavljeno u ovoj sekciji, u prvom poglavlju ćemo nastojati prezentirati ključne probleme u poštivanju ekonomsko-socijalnih prava u Bosni i Hercegovini na način ne samo da prikažemo konkretne primjere koji oslikavaju kompletno stanje u pojedinim oblastima ekonomsko-socijalnih prava, već i da ukažemo na neke ključne odnose koji pomažu u stvaranju kompletne slike o tome kakve posljedice trpe građani BiH zbog nepoštivanja međunarodnih i domaćim zakonima zagantovanih ekonomsko-socijalnih prava. U te odnose svakako spadaju i razlike u nivou poštivanja i/ili garantovanja prava između Bosne i Hercegovine i odabranih zemalja Evropske unije.

31. Ključni problemi u poštivanju prava u oblasti jednakosti polova

U 2007. godini prema Godišnjem izvještaju o napretku ključni problemi sa kojima se susreću stanovnici Bosne i Hercegovine u pogledu poštivanja prava na jednakost polova su problemi koji su prouzrokovani trgovinom ženama, nasiljem u porodici, otežanom pristupu zaposlenju za žene što ima za posledicu nisko učešće žena na tržištu rada, postojanje nejednakosti između polova po pitanju zdravstveno neosiguranih osoba, nepoštivanje prava koja garantuju jednake plate za jednaki rad, nejednakost u obavljanju javne vlasti je i dalje prisutna, o čemu najbolje govori činjenica da u novoj državnoj vladi nema niti jedna žena, a od 57 parlamentaraca u Parlamentu BiH samo njih sedam su žene.

Obzirom na manjkavosti statističkog sistema u Bosni i Hercegovini, podatke koji govore o nivou poštivanja prava na jednakost polova moguće je kontinuirano pratiti samo u oblasti pristupa tržištu rada, te kroz informacije nevladninog sektora koji se brinu o zaštiti i promociji prava na jednakost polova. U 2006. godini stopa ekonomske aktivnosti žena u Bosni i Hercegovini je iznosila tek 30,8 procenata za razliku od 56,2 procenta koliko je ova stopa iznosila za muškarce. Stope zaposlenosti još više ukazuju na postojanje izuzetne nejednakosti između žena i muškaraca, obzirom da je stopa zaposlenosti žena tek 24 procenta, skoro duplo manje nego što iznosi stopa zaposlenosti muškaraca, dok su stope nezaposlenosti žena takođe veće u odnosu na stope nezaposlenosti muškaraca (34,9 u odnosu na 28,9 procenata).

Tabela 3-1:

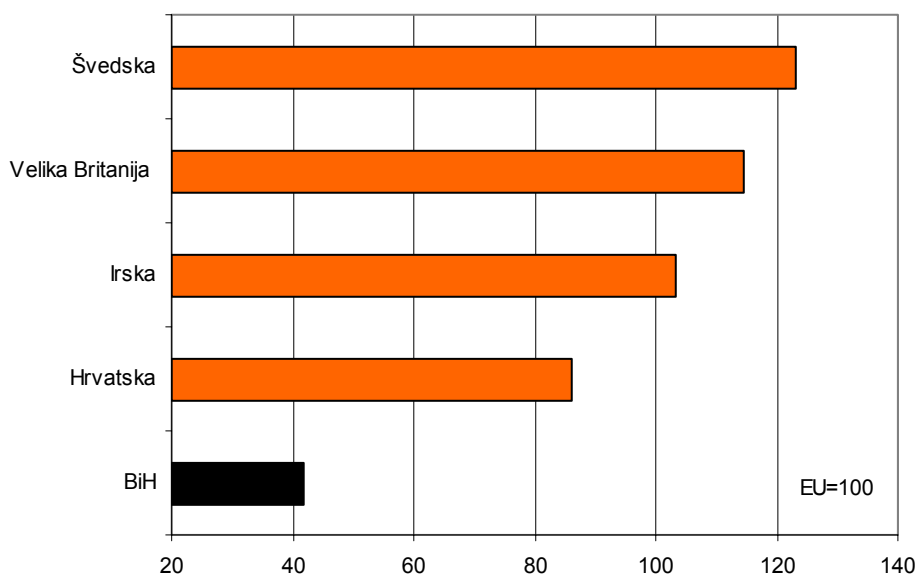
Osnovne informacije o tržištu rada u 2006. godini

		BiH	Hrvatska	Irska	Velika Britanija	Švedska	EU
1.	Stope aktivnosti						
1.1.	Muškarci	56,2	56,4	73,2	69,5	67,6	65,6
1.2.	Žene	30,8	42,8	52,9	55,8	59,2	49,7
2.	Stope zaposlenosti (15-64)						
2.1.	Muškarci	46,2	62,0	77,7	77,3	75,5	72,0
2.2.	Žene	24,0	49,4	59,3	65,8	70,7	57,4
3.	Stopa nezaposlenosti						
3.1.	Muškarci	28,9	9,8	4,6	5,7	6,9	7,6
3.2.	Žene	34,9	12,7	4,1	4,9	7,2	8,9
4.	Stope neaktivnosti						
4.1.	Muškarci	43,8	43,6	26,8	30,5	32,4	34,4
4.2.	Žene	69,2	57,2	47,1	44,2	40,8	50,3

Izvor: BiH Anketa o radnoj snazi, ostale zemlje: Eurostat podaci prema anketi o radnoj snazi

Grafik 3-1:

Relativne razlike u stopi zaposlenosti žena u odnosu na prosjek EU-27

Podaci koji su prikazani u tabeli ne govore samo o razlikama između žena i muškaraca u Bosni i Hercegovini i odabranim Evropskim zemljama, već na najbolji način pokazuju kakve efekte javnih politika vlade odabranih zemalja postižu na polju jednakosti polova, te koliki put stoji pred Bosnom i Hercegovinom, a koji treba da omogući punu jednakost žena i muškaraca u svim sferama socijalnog i ekonomskog života. Međutim, kao što to pokazuje grafikon 3-1, trenutno stanje u Bosni i Hercegovini ukazuje na ogromne disproporcije u pristupu zaposlenosti i to ne samo između Bosne i Hercegovine i Švedske (u kojoj su stope zaposlenosti žena skoro trostruko veće), već i u odnosu na susjednu Hrvatsku u kojoj su stope zaposlenosti žena dvostruko veće.

Međutim, podaci koji posebno zabrinjavaju jeste da se domaće vlasti uopšte ne obaziru na probleme koje cjelokupan sistem uzrokuje u pogledu diskriminacije stanovništva na osnovu pola. Domaće vlasti u 2007. godini nisu poduzele nikakve ozbiljnije aktivnosti kako bi se upustile u rješavanje problema otežanog pristupa tržištu rada za žene u oblasti zapošljavanja, ali i u drugim specifičnim oblastima kao što je obrazovanje obzirom da stečene vještine i znanja kroz obrazovni proces u mnogome utiču na veće ili manje izgleda za pronalaženje posla. Podaci Agencije za statistiku iz septembra 2007. godine ukazuju da su se u odnosu na 2006. godinu stope aktivnosti za muškarce povećale za 1,5 procenata dok se ista stopa za žene povećala za tek 0,2 procenta (sa 30,8 na 31 procenat). Slična je situacija i u povećanju stopa zaposlenosti gdje se stopa zaposlenosti muškaraca povećala za 2,4 procenta dok se stopa zaposlenosti žena povećala za 0,8 procenata (sa 20 na 20,8 procenata). Možda primjer u oblasti nezaposlenosti najbolje ilustruje efikasnost javnih politika u oblasti jednakosti polova obzirom da su stope nezaposlenosti muškaraca smanjene za 0,7 procenata, dok su u istom periodu stope nezaposlenosti žena povećane za čak 1,5 procenata (povećanje sa 34,9 na 36,4 procenta).

Ignorisanje problema koji uzrokuju nejednakosti zasnovane na polu posebno zabrinjava obzirom na ozbiljnost primjedbi UN Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena koji je polovinom 2006. godine posebno podcrtao da država bez odlaganja mora da uključi žene u sve ekonomske i političke procese na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou, kako bi one bile ravnopravne sa muškarcima. U svom izvještaju Komitet je uputio zahtjev da Bosna i Hercegovina osigura de-facto sudsku primjenjivost prava iz Konvencije, u svim domaćim sudovima i drugim mehanizmima, da se ubrza postupak harmoniziranja zakona, kako bi se ispoštovala obaveza utvrđena Zakonom o ravnopravnosti spolova, i da se obezbijede procedure za uspješnu provedbu i izvršavanje zakona. Komitet posebno izražava zabrinutost zbog položaja žrtava seksualnog nasilja u vrijeme oružanih sukoba u BiH i zahtijeva da država eksplicitno prizna i zaštiti ove žene kao civilne žrtve rata koje su pretrpjele seksualno nasilje. Komitet je takođe naložio široku distribuciju zaključnih komentara kako bi ljudi u BiH, uključujući sve nivoe vlasti, političare i političarke bili upoznati sa koracima koji su poduzeti na ostvarivanju istinske ravnopravnosti žena, kao i o budućim mjerama koje treba poduzeti u tom smislu. Prema podacima Helsinškog komiteta žene Bosne i Hercegovine (HKBiH 2007) su žrtve porasta diskriminacije u ekonomskoj sferi, porodičnog nasilja i nasilja nad ženama, gdje je nedopustivo nizak procenat učešća žena u tijelima izvršne i zakonodavne vlasti, kao i na svim mjestima gdje se donose važne političke odluke.

32. Ključni problemi u poštivanju dječijih prava

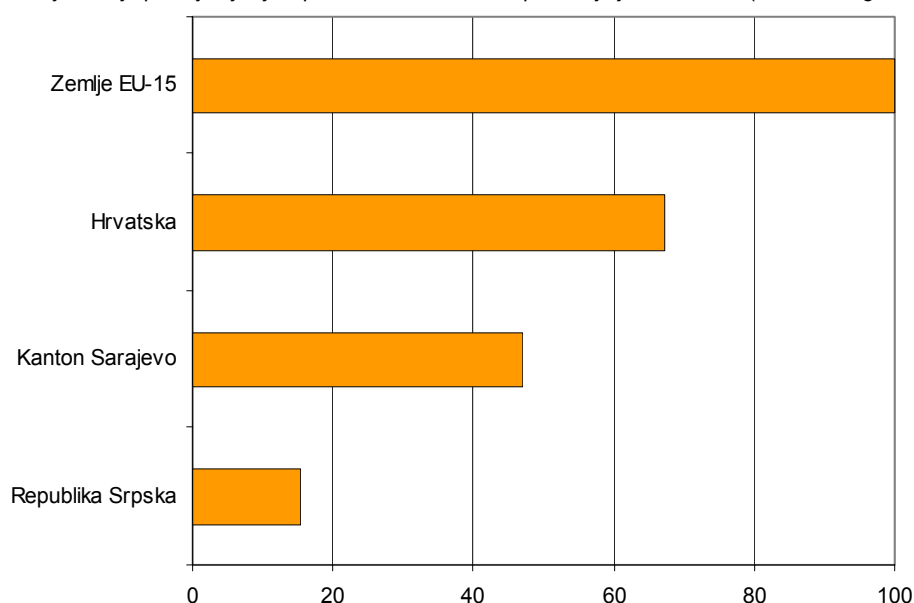
U oblasti zaštite dječijih prava fokus Evropske komisije u Godišnjem izvještaju o napretku bio je prvenstveno u oblasti osiguranja prava na obrazovanje, te u oblasti zdravstvene zaštite djece i posebne brige za djecu sa posebnim potrebama. Evropska komisija u svom izvještaju naglašava da iako je pravni okvir usvojen, dječija prava nisu u potpunosti osigurana, te ističe da: "Problemi ostaju na polju zdravstva, socijalne zaštite, obrazovanja i nasilja u porodici protiv djece...", čime se ukazuje na jedan od dva važna segmenta problema zaštite prava djeteta – probleme u nepoštivanju domaćim zakonima zagarantovanog nivoa dječijih prava. Drugi važan segment problema poštivanja dječijih prava koji se ogleda u nedovoljnom

nivou postojeće zakonske zaštite dječijih prava u skladu sa međunarodnim standardima. Međutim, kao što se to jasno moglo primjetiti u prethodnoj sekciji u kojoj se nalaze informacije o trenutnom sistemu dječije zaštite u Bosni i Hercegovini problemi i izazovi koji stoje pred vlastima Bosne i Hercegovine na polju zaštite međunarodno priznatih dječijih prava su znatno veći od problema neosiguravanja nivoa dječijih prava propisanih domaćim zakonodavstvom. Ovi problemi su najizraženiji u oblasti socijalne zaštite djece, iako su takođe značajni i rasprostranjeni problemi sa kojima se djeca susreću na polju njihovog obrazovanja i zdravstvene zaštite i zaštite posebno ugrožene djece.

Ključni problem u obezbjeđenju adekvatnog nivoa dječije zaštite u Bosni i Hercegovini se može svesti na problem da u odnosu na druge zemlje u regionu i Evropi, u Bosni i Hercegovini postoji minimalno 12 različitih tumačenja ograničenja u mogućnostima države za pružanje pomoći roditeljima u osiguravanju adekvatnog životnog standarda djece. Ovakav pristup je posebno zabrinjavajući jer sa jedne strane imamo 12 međusobno nezavisnih sistema socijalne zaštite koji uopšte nisu u stanju da zadovolje osnovnu funkciju svog postojanja obzirom da prema podacima EPPU o stanju siromaštva u BiH, svako treće domaćinstvo sa dvoje djece i dvije trećine domaćinstava sa troje djece su siromašna domaćinstva koja ne mogu osigurati poštivanje osnovnih dječijih prava. Za razliku od ostalih analiziranih evropskih zemalja u Bosni i Hercegovini sva djeca do 16. godine života nemaju pravo na dječiji doplatak, već je to samo određeni postotak djece u zavisnosti od imovinskog stanja roditelja, porodičnog stanja (broja djece u domaćinstvu), te zakonskog regulisanja prava na dječiji doplatak. Prema posljednjim objavljenim podacima za Bosnu i Hercegovinu od strane EPPU, svega 11,1 procenat djece je ostvarivalo pravo na dječiji doplatak (EPPU, 2005b), dok je u 2007. godini najveći procenat djece koji je obuhvaćen dječijom zaštitom u Kantonu Sarajevo, dok u čak tri kantona, Posavskom, Hercegovačko-neretvanskom (prema nezvaničnim informacijama) i Hercegbosanskom kantonu nije provođeno u praksi propisano pravo na dječiji doplatak za svu djecu.

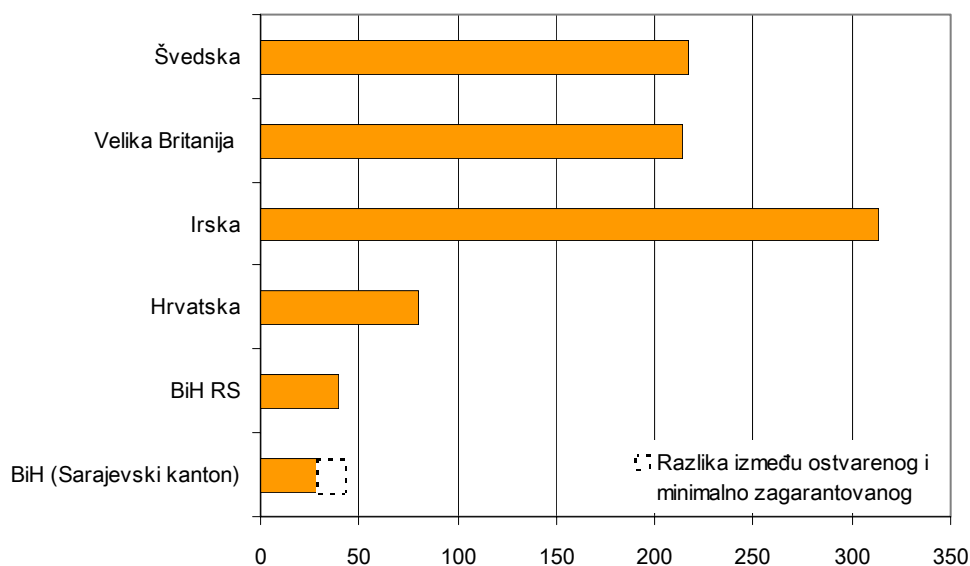
Grafik 3-2:

Udio djece koja primaju dječiji doplatak u odnosu na ukupan broj djece iste dobi (od 0 do 16 godina)

Grafik 3-3:

Izdvajanja za osnovni dječiji doplatok, uporedni prikaz (KM)

Međutim, svi problemi u osiguranju socijalnih prava djece nisu povezani sa različitim pristupom u garantovanju dječijeg doplatka za svu djecu u dobi do 16 godina starosti, već i u samoj visini iznosa sredstava koji djeca koja imaju pravo na dječiji doplatok dobijaju u praksi. Iako postoji razlika u visini naknade po osnovu dječijeg doplatka između entiteta i unutar njih, očigledno je da visina naknade po osnovu dječijeg doplatka nije dominantno povezana sa finansijskim mogućnostima pojedinih entiteta i/ili kantona obzirom da su stvarne razlike između pojedinih kantona u visini izdvajanja za dječiju zaštitu znatno više pod uticajem pristupa koji se daje pitanju dječijih prava, a manje finansijskim mogućnostima pojedinih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini.

Tabela 3-2:

Osnovne informacije o razlikama u pravu na dječiji doplatok u Bosni i Hercegovini

	Da li postoji dječiji doplatok (DA/Ne)	Visina osnovnog dječijeg doplatka u KM	Broj djece korisnika dječijeg doplatka	% djece koje primaju dječiji doplatok u odnosu na ukupnu djecu iste dobi
Republika Srpska	Da	40,0	31.514	15,37
Unsko-sanski kanton	Ne	-	-	-
Posavski kanton	Ne	-	-	-
Tuzlanski kanton	n/p	n/p	n/p	n/p
Zeničko-dobojski kanton	n/p	n/p	n/p	n/p
Bosansko-podrinjski kanton	Da	18,5	2.000	41,75
Srednjobosanski kanton	Da	20	1.531	3,01
Hercegovačko-neretvanski kanton				
Zapadno-hercegovački kanton	Ne	-	-	-
Kanton Sarajevo	Da	28	30.626	43,93
Kanton 10	Ne	-	-	-

Izvor: Istraživanje ALDI na osnovu informacija nadležnih javnih službi

Kao što to vrlo jasno pokazuje prethodna tabela u Federaciji BiH djeca u čak četiri kantona nemaju pravo na dječiji doplat, što znači da je samo po ovom osnovu oko 89 hiljada djece diskriminirano. Pored toga visina dječijeg doplata se razlikuje u svim administrativnim jedinicama nadležnim za osiguravanje ovog prava, iako su potrebe djece u svim dijelovima BiH skoro identične i troškovi tih potreba su približno jednaki.

Napredak u proteklih nekoliko godina po pitanju univerzalnosti i nediskriminacije djece u korištenju međunarodno priznatih prava na dječiju zaštitu nije bio značajan. Prema posljednim podacima UNDP Izvještaja o humanom razvoju, procjenjuje se da je u Bosni i Hercegovini trenutno siromašno oko 67 hiljada djece, što je približan broj broju djece koja ostvaruju pravo na dječiji doplat, te da oko polovine domaćinstava sa djecom u Bosni i Hercegovini prema subjektivnom mišljenju ispitanika živi u "teškim" ili "iznimno teškim" uslovima. Pored ovih kvantitativnih pokazatelja koji govore o stanju dječijih prava u Bosni i Hercegovini tokom 2007. godine desilo se nekoliko događaja koji izuzetno snažno ilustruju poziciju javne administracije po pitanju zaštite i jačanja dječijih prava u Bosni i Hercegovini. U aprilu 2007. godine u tragičnom požaru u Dječijem domu "Bjelave" u Sarajevu koji je za posledicu imao smrt pet beba koje su nastradale u požaru koji je prouzrokovan isijavanjem toplote grijalice dao je najjasniji signal domaćim kreatorima politika da je potrebno poduzeti korjenite reforme u sistemu socijalne zaštite prvenstveno u promjeni politike zaštite i unaprijeđenja dječijih prava isto kao i u politici obezbjeđenja adekvatnog nivoa sredstava koji je neophodan za provođenje dječijih prava u praksi. Na žalost, reakcija domaćih vlasti je bila skandalozna, prvenstveno zbog činjenice da su ovaj tragični događaj posmatrali kao slučajni incident ne dovodeći u bilo kakvu vezu stanje u sistemu dječije zaštite (koje je omogućilo da se desi tragični događaj) sa tragičnim posljedicama koje su bile kobne za pet beba šticećenika ovog doma.

Na žalost, situacija nije puno bolja niti u oblasti osiguranja jednakih prava na obrazovanje za svu djecu. Naime, u Bosni i Hercegovini iako, prema različitim procjenama, između pet i šest procenata djece nije završilo osnovu školu (UNDP 2007), domaće vlasti provode obrazovnu politiku koja direktno stimuliše diskriminaciju i segregaciju djece. Segregacija kakva postoji u Srednjoj školi u Stocu nije bila ni za vrijeme šezdesetih godina u SAD. Tamo je bilo segregacije, ali su se makar svi vozili u jednom autobusu. U ovu srednju školu bošnjačka i hrvatska djeca dolaze u različitim autobusima, te ulaze na različite ulaze u školu. U dopisu Predsjedavajućeg Općinskog vijeća Stolac, koji je upućen Ministarstvu nauke i obrazovanja HNK, stoje veoma potresne stvari o situaciji u Srednjoj školi Stolac. Nastavnici koji izvode nastavu na bosanskom jeziku su do te mjere diskriminirani da im je onemogućen pristup u zbornicu. Cjelokupan nastavni proces na bosanskom jeziku se odvija bez ikakve saradnje i pomoći organa škole, školski odbor je jednonacionalan, a direktor škole nelegalno izabran.

Nepostojanje institucije pravobranitelja za djecu je jedan od važnih uzroka postojanja vladinih politika u oblasti dječije zaštite koje su protivne međunarodnim standardima. Za razliku od Hrvatske i drugih susjednih zemalja, gdje se slučajevima nasilja nad maloljetnicima bave pravobranitelji za djecu, u BiH je taj posao prepušten odjelima za prava djece pri entitetskim ombudsmenima za ljudska prava. No, najavljeno ukidanje tih institucija i formiranje jedinstvenog ureda ombudsmena na državnom nivou, nametnulo je i pitanje njihove efikasnosti u prelaznom razdoblju. Dok u RS takav odjel i dalje radi, u F BiH on ne funkcioniše već neko vrijeme. No, u Vijeću za djecu pri Ministarstvu za ljudska prava BiH tvrde da aplikacije

koje se odnose na povrat dječijih prava 'niko ne gura u ladicu', nego ih federalni ombudsmeni redovno primaju i posvećuju im veliku pažnju. S druge strane, u UNICEF-ovom predstavništvu u Sarajevu kažu kako se zbog nefunkcionisanja Odjela za zaštitu prava djece koji je zaprimao mnogo prijava, itekako osjeti praznina koju bi trebalo što prije popuniti.

33. Ključni problemi u poštivanju prava osoba sa onesposobljenjima

Bosna i Hercegovina i posebno Federacija Bosne i Hercegovine je napravila značajan iskorak u poboljšanju položaja invalidnih lica prvenstveno u dijelu osiguranja adekvatnog nivoa socijalne sigurnosti za lica sa fizičkim i psihičkim onesposobljenjima, te u smanjivanju razlika između invalidnih lica koja su nastala zbog različitog gledanja na problem invalidnih osoba s aspekta nastanka invalidnosti. U Godišnjem izvještaju o napretku Evropska komisija je problem poštivanja prava osoba sa invaliditetom posmatrala zajedno sa poštivanjem prava socijalno ugroženih osoba obzirom da je socijalna zaštita ratnih veterana dominantna stavka budžetskih izdvajanja za sve vidove i sve oblike socijalne zaštite. U svom posljednjem godišnjem izvještaju Evropska komisija konstatuje da iscjepkani sistem socijalne zaštite omogućava bolji tretman kategorija proistaklih iz rata i koji kao takav ima negativne efekte na druge socijalno ugrožene ljude i ljude sa onesposobljenjima. U izvještaju se navodi da: *"Ljudi sa invaliditetom nemaju pristup zdravstvenoj zaštiti i tržištu rada, pošto opći okvir za jednak tretman pri zapošljavanju i zanimanju nije uspostavljen"*. Evropska komisija takođe ističe da neadekvatnost sistema socijalne zaštite osoba sa invaliditetom negativno utiče na životne uslove ovih osoba zbog čega je ova kategorija podložna socijalnom isključivanju, te se konstatuje da su potrebna odgovarajuća izdvajanja iz budžeta i uspostava vijeća za lica sa invaliditetom kako bi se poboljšao položaj ove kategorije stanovništva.

Osnovna zamjerka koja se upućuje vlastima Bosne i Hercegovine po pitanju zaštite osoba sa onesposobljenjima jeste da se prema postojećem sistemu socijalne zaštite za 122 hiljade ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica izdvojilo 426 miliona KM u 2007. godini, što obuhvata 76 procenata svih budžetskih izdvajanja u Bosni i Hercegovini za invalidna lica. Ovakva redistribucija budžetskih sredstava za finansiranje prava lica sa onesposobljenjima koja se razlikuje po osnovu statusa invalidnog lica je najveći problem sa kojim se suočava sistem zaštite osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Tabela 3-3:

Osnovne informacije o stanju u zaštiti osoba sa invaliditetom
(2007. godina, iznosi u milionima KM)

	Bosna i Hercegovina	Federacija BiH	Republika Srpska
Broj ratnih vojnih invalida i članova porodice (*)	122.336	83.115	39.221
Izdvajanja za invalidnost	559,78	427,84	131,94
Ukupna izdvajanja za RVI	426,13	303,10	123,03

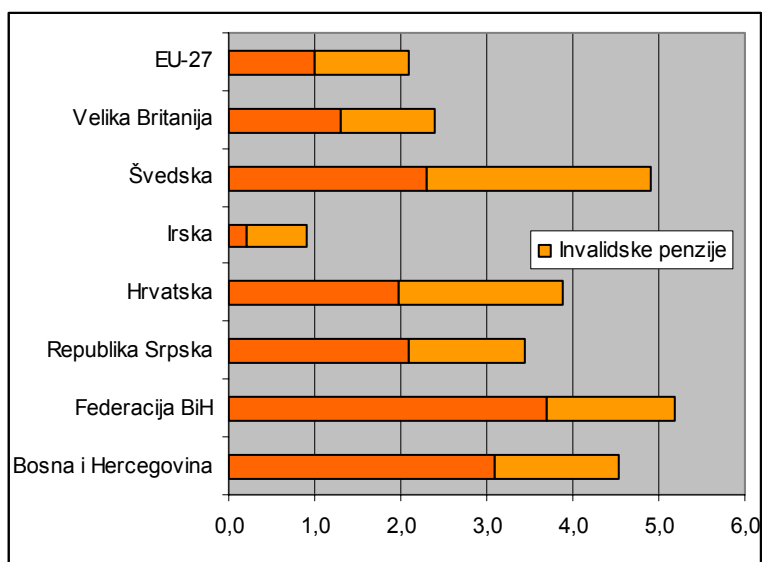
(*) Podaci za F BiH prema posljednjim objavljenim podacima Ministarstva za BIZ Vlade F BiH. Podaci za RS prema podacima EPPU BiH za 2004. godinu.

Ova situacija se značajno poboljšala krajem 2007. godine, kada je Federacija BiH donijela odluku o značajnom povećanju izdvajanja za transfere licima sa invaliditetom – neratni invalidi u iznosu od 167 miliona KM (Nacrt budžeta za 2008. godinu), te u obezbjeđenju 40 miliona KM za neratne invalide, dok je stanje u Republici Srpskoj ostalo nepromijenjeno.

Problem osiguranja prava osoba sa invaliditetom sa jedne strane prouzrokuje prethodno pomenuta praksa favorizovanja prava ratnih u odnosu na civilne invalide. Pored ovog problema, problem u ostvarivanju prava osoba sa invaliditetom prouzrokuju i sva druga socijalna davanja za boračke kategorije koja utiču na smanjenje izdvajanja za sve ostale kategorije invalida u Bosni i Hercegovini kojih prema različitim izvorima trenutno ima ukupno oko 171 hiljadu ili oko pet procenata i to prema kriterijima koji se koriste prilikom utvrđivanja prava na invalidsku penziju, što je manji broj u odnosu na broj invalida koji bi se dobio ukoliko bi se koristila funkcionalna definicija "*aktivnosti svakodnevnog življenja*". Treći problem sa kojim se susreće sistem socijalne zaštite osoba sa invaliditetom jeste da se međunarodni standardi koriste prilikom rangiranja civilnih invalida, ali ne i ratnih vojnih invalida. Naime, civilni invalidi imaju pravo na novčane naknade ukoliko im je sposobnost narušena za 60 procenata i više, što je kriterij koji se koristi u većini zemalja, dok ratni vojni invalidi imaju pravo (u oba entiteta) ukoliko je njihova sposobnost narušena za 20 procenata i više. Upravo postojanje razlike u pravu koje stiče osoba po osnovu invalidnosti, a koja se dobiva po osnovu ratnog statusa invalidne osobe jeste čisti primjer nejednakosti u korištenju međunarodno priznatog ljudskog prava na zaštitu osoba sa invaliditetom.

Grafik 3-4:

Izdvajanja za invalidnost kao procenat BDP (2006. godina)

Ovakva diskriminacija invalida, posebno u Federaciji BiH, ima za posledicu izuzetno visoka ukupna izdvajanja za invalidnost koja su vjerovatno među najvećim procentualnim izdvajanjima u Evropi, obzirom da budžetska izdvajanja zajedno sa izdvajanjima za invalidske penzije prelaze iznos od 5 procenata BDP Federacije BiH.

Visoka izdvajanja za invalidnost u Bosni i Hercegovini koja su prouzrokovana višegodišnjom diskriminacijom invalida produbljuju probleme u cjelokupnom socijalnom sektoru iz minimalno dva razloga. Prvo, vlasti Federacije BiH nastoje umanjiti problem diskriminacije invalida ne poduzimajući ništa na provođenju zakonodavne reforme koja bi uklonila sve izvore diskriminacije invalida već nastoje obezbijediti povećanje izdvajanja za civilne invalidnine u odnosu na RVI čime uzrokuju samo veći finansijski pritisak na cjelokupni sistem koji ne može da zadovolji potrebe svih invalida što ima za posljedicu da će vjerovatno vlasti u izboru da povećaju izdvajanja samo za RVI ili da zadrže nepromjenjeno stanje u narednom periodu ponovo povećati razlike između vojnih i ostalih osoba sa onesposobljenjem. Drugi problem koji uzrokuje ovako visoko izdvajanje za osobe sa onesposobljenjem jeste da na taj način domaće vlasti smanjuju izdvajanje za zaštitu porodice sa djecom, obzirom da se (kako je i prikazano na grafikonu 3-4) najveći dio sredstava za invalidnost izdvaja iz budžeta domaćih vlasti, a ne iz sredstava penzijsko-invalidskog osiguranja kao što je to slučaj u ostalim analiziranim zemljama.

Tabela 3-4:

Izdvajanja za invalidnost i zaštitu porodice sa djecom (uporedni pregled)
(2007. godina, iznosi u milionima KM)

	Ukupno invalidnost	Ukupno zaštita porodice sa djecom
Bosna i Hercegovina	4,5	0,7
Federacija BiH	5,2	1,0
Republika Srpska	3,4	0,1
Hrvatska	3,5	0,9
Irska	0,9	2,5
Švedska	4,9	3,0
Velika Britanija	2,4	1,7
EU-27	2,1	2,1

Napomena: Podaci za zemlje EU 2005. godina, podaci za BiH i Hrvatsku preliminarni podaci za 2007. godinu.

Ovaj problem direktno utiče na smanjenje raspoloživih sredstava koja preostaju vlastima Bosne i Hercegovine da izdvoje za zaštitu porodice sa djecom, što bi drugim riječima značilo da je smanjivanje finansijskih mogućnosti domaćih vlasti u garantovanju međunarodnih prava u oblasti dječijih i radnih prava u dijelu obezbjeđenja adekvatnog nivoa socijalne sigurnosti - prouzrokovano visokim izdvajanjem za invalidnost kategorija proistaklih iz rata.

34. Ključni problemi u poštivanju radnih prava

Širokoprisutna praksa zanemarivanja međunarodno priznatih i nepoštivanja domaćim zakonima propisanih radnih prava predstavlja najveći problem sa kojim se suočava stanovništvo Bosne i Hercegovine u ostvarivanju međunarodno priznatih ekonomsko-socijalnih prava. Prema informacijama iz Godišnjeg izvještaja o napretku Evropske komisije najznačajniji problemi u poštivanju radnih prava su široko prisutna

etnička diskriminacija pri zapošljavanju, neomogućavanje socijalnog dijaloga zbog kompleksnosti sistema javne administracije, zbog čega Ekonomsko-socijalno vijeće na nivou cijele Bosne i Hercegovine nije uspostavljeno.

U svom izvještaju u sekciji koja obuhvata evropske standarde unutrašnjeg tržišta Evropska komisija je od 2007. godine uvela posebnu sekciju u kojoj se nalaze specifične informacije o stanju na tržištu rada i socijalne politike, gdje se konstatuju neke od najvažnijih posljedica nepoštivanja radnih prava. Naime, na ovom mjestu se konstatuje da je postignut mali napredak u politici zapošljavanja, da nije utvrđen akcioni plan zapošljavanja na državnom nivou iako je prema Evropskoj komisiji *"Situacija na tržištu rada i dalje zabrinjavajuća u cijeloj zemlji"*. Takođe se u izvještaju konstatuje da nema novih radnih mjesta koja bi prihvatila radnu snagu koja je u porastu, stope zaposlenosti su na veoma niskom nivou, izuzetno visoka nezaposlenost nastavlja rasti, poseban problem predstavljaju izuzetna nezaposlenost mladih i dominacija dugoročne nezaposlenosti u ukupnoj nezaposlenosti. Kao važni uzroci trenutnog stanja na tržištu rada identifikovani su u postojećim mehanizmima formiranja plata i visokog oporezivanja (uključujući doprinose) rada, složenoj institucionalnoj i administrativnoj strukturi i iscjepkanosti tržišta rada, zatim u nedostacima u javnoj administraciji u oblasti zapošljavanja, regulatornom okviru i institucijama tržišta rada. Kao uzroci trenutnog stanja su navedeni i nedostatak sredstava za programe aktivnog tržišta rada (programi za zapošljavanje i osposobljavanje za posao) koji bi se provodili u širem obimu, te u nepostojanju koordinacije koja bi osigurala efikasnu raspodjelu u kontekstu ograničenih javnih resursa, a kao što je to ranije navedeno, domaće vlasti nisu poduzele posebne aktivnosti koje bi dale prednost zapošljavanju marginalizovanih grupa kao što su žene, ljudi sa onesposobljenjima i manjine, a kao uzrok problema takođe je identifikovano trenutno stanje u sistemu zaštite od nezaposlenosti koji ne osigurava zaštitu onim licima kojima je zaštita od nezaposlenosti zaista i potrebna.

Ovakav stav Evropske komisije po pitanju radnih prava je znatno približan stavovima domaćih organizacija civilnog društva da u oblasti prava na rad i socijalno osiguranje, domaće vlasti i dalje ne poduzimaju nikakve konkretne korake koji bi onemogućili kršenje standarda rada sadržanih u ILO Konvenciji, posebno u socijalnoj zaštiti nezaposlenih lica, diskriminaciji u zapošljavanju po osnovu etničke pripadnosti, dok se državni programi za lakše prilagođavanje uslovima tržišta osiguravaju uglavnom za određene povlaštene kategorije kao što su demobilisani borci. Takođe u oblasti prava na organizovanje u sindikate i socijalnog dijaloga domaće vlasti ne poduzimaju nikakve korake koji bi omogućili korištenje ovog prava, posebno za radnike zaposlene u privatnom sektoru, kako bi doprinijeli smanjenju broja slučajeva kršenja prava na pravedne uslove rada, prava na pravednu naknadu, a posebno prava zaposlenih žena na zaštitu tokom trudničkog bolovanja.

Imajući u vidu cjelovitu sliku o poštivanju prava na rad i socijalno osiguranje, odnosno radnih prava koja je dobivena na osnovu kvantitativnih podataka o stanju na tržištu rada, podataka o vrsti i obimu programa rada koji se provode od strane javne administracije na svim administrativnim nivoima, te na osnovu informacija Evropske komisije, drugih međunarodnih i domaćih organizacija, može se istaći da su najznačajnije barijere koje sputavaju praktičnu provedbu međunarodnih standarda iz oblasti radnih prava: postojanje diskriminacije pri zapošljavanju po osnovu etničke i polne pripadnosti, nepoštivanje prava na socijalno osiguranje posebno za vrijeme trudničkog bolovanja, diskriminacija registrovanih nezaposlenih lica

po osnovu ratnog statusa osiguranih lica, diskriminacija nezaposlenih prilikom kreiranja aktivnih programa zapošljavanja, neefikasno korištenje budžetskih i vanbudžetskih sredstava za politike na tržištu rada, te nepoduzimanje nikakvih ozbiljnih aktivnosti od strane javne administracije da pokrene korjenitu reformu sistema socijalne sigurnosti radnika ne samo u okviru aktivnosti na reformi javne uprave, već i u sektoru socijalne politike.

U oblasti **diskriminacije radnika po osnovu etničke i polne pripadnosti**, javna administracija ne objavljuje nikakve statističke ili druge pokazatelje na osnovu kojih bi se mogao pratiti napredak na povećanju stope učešća u tržištu rada pojedinih etničkih grupa u administrativnim jedinicama (entitetima, kantonima i okruzima) u kojima su pojedine etničke grupe manjinske. Međutim, podaci dobiveni radom nevladinih organizacija pokazuju na dramatične razmjere posljedica ovog problema po stanje na tržištu rada. Iako postoje brojni primjeri u kojima se pripadnici drugih etničkih grupa diskriminiraju po osnovu njihove nacionalnosti (u specifičnim slučajevima i otpuštaju sa posla), podaci koje je objavio Centar za promociju civilnog društva da se u 37 općina u Bosni i Hercegovini za koje je provedeno istraživanje o nacionalnoj pripadnosti zaposlenika u organima javne uprave govore, da se "odredbe Ustava i zakona koji se tiču obavezne nacionalne zastupljenosti drastično krše u praksi, čime je narušena konstitutivnost triju naroda u BiH: Bošnjaka, Hrvata i Srba. Porazno stanje je na nivou općina, jer ima primjera da u nekima od njih nije zaposlen nijedan predstavnik manjinskog povratničkog naroda, što pokazuje potpuno neprihvatljivu situaciju" (CPCD 2007a). Naime, ovo istraživanje je značajno jer ukazuje da i pored odluke Ustavnog suda BiH o nacionalno izbalansiranom administrativnom osoblju u javnoj upravi po popisu iz 1991. godine, zaposlenost manjinskih etničkih grupa u lokalnoj javnoj administraciji je na tako niskom nivou u odnosu na 1991. godinu da je donešen zaključak da niti u jednoj općini lokalni organi vlasti nisu učinili nikakav ozbiljniji napredak u osiguranju proporcionalne zaposlenosti pripadnika konstitutivnih naroda u skladu sa stanjem iz 1991. godine. Oaj zaključak implicira da je stanje u privatnom sektoru još nepovoljnije obzirom da se odluka o potrebi osiguranja proporcionalne etničke zastupljenosti odnosi samo na zaposlenost u javnoj administraciji. Postojanje problema etničke diskriminacije dovodi u sumnju da je prinudna isključenost pripadnika etničkih manjina jedan od ključnih uzroka visokih stopa ekonomske neaktivnosti.

Slijedeći ključni problem u poštivanju radnih prava, koji je blisko povezan sa prethodnim jeste problem u širokorasprostranjenjnoj praksi nepoštivanja **prava na socijalno osiguranje zaposlenih a posebno za vrijeme trudnoćkog bolovanja za zaposlene majke** i materinstva za nezaposlene majke. Problem koji se pojavljuje pri poštivanju ovog prava jeste nepoštivanje zakonom propisanog prava na porodiljsko odsustvo u pojedinim kantonima u Federaciji BiH koji je toliko rasprostranjen da poslodavci i u kantonima koji isplaćuju naknade za vrijeme porodiljskog odustva često krše radna prava budućih majki kroz otpuštanje sa posla u toku trudnoće ili kroz manje ili više formalizovani ugovor da radnica neće biti u drugom stanju za vrijeme trajanja ugovora o radu.

Tabela 3-5:

Osnovne informacije o razlikama u pravu na porodiljsko odustvo u regionu u 2006. godini

	BiH (F BiH)*	BiH (RS)	Hrvatska	Irska	Velika Britanija	Švedska
Trajanje porodiljskog odsustva u mjesecima (dodatni broj mjeseci)	12	12	12	3	1,5 (8)	12 + (3)
Visina naknade za porodiljsko odustvo (% plate)	60-90	100	100	70	90	75
Minimalna naknada za porodiljsko odustvo (u KM)	308	205	426	1.730	1.184	1.110
Trajanje porodiljskog odsustva za nezaposlene majke (mjeseci)	12	12	12		9	8
Iznos naknade za nezaposlene majke (KM)	171	80	426	1.730	1.184	1.110

*Podaci za kanton Sarajevo

Prethodna tabela pokazuje da u Bosni i Hercegovini pravni okvir omogućava osiguranje porodiljskog odustva za zaposlene i nezaposlene majke na način koji je znatno harmonizovan sa zemljama Evropske unije. Međutim, u stvarnosti su podaci znatno drugačiji, obzirom da su u prethodnoj tabeli za F BiH korišteni podaci iz Sarajevskog kantona zbog čega se ne vide ogromne razlike u primjeni ovog prava u praksi. Razlike u poštivanju ovog prava u F BiH su više nego očigledne što je i prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 3-6:

Osnovne informacije o razlikama u pravu na porodiljsko odustvo u BiH u 2007. godini (u KM)

	Trajanje odsustva (mjeseci)	Iznos prosječne naknade (% plate osiguranice)	Iznos minimalne naknade za zaposlene (KM)	Iznos naknade za nezaposlene majke
Republika Srpska	12	100	205	80
Unsko-sanski kanton	12	50	Minim. plata	-
Posavski kanton	-	-	-	150
Tuzlanski kanton	12	90	256	
Zeničko-dobojski kanton	12	80	200	-
Bosansko-podrinjski kanton	12	80	238	78,50
Srednjobosanski kanton	12	50	Minim. plata	-
Hercegovačko-neretvanski kanton				
Zapadno-hercegovački kanton	12	70	232	80
Kanton Sarajevo	12	60	308	171
Kanton 10	12	80	150	-

Izvor: Istraživanje ALDI na osnovu informacija nadležnih javnih službi

Kao što to prethodna tabela pokazuje prva ključna razlika u Federaciji BiH jeste da pojedini kantoni uopšte ne izdvajaju sredstva za porodiljsko odsustvo i da u tim kantonima porodiljsko odsustvo zaposlenim majkama nije osigurano. Drugi problem jeste što postoje značajne razlike u visini primanja po osnovu

naknade za vrijeme porodiljskog odsustva koje se kreće od 90 procenata plate u Tuzlanskom kantonu do 50 procenata plate u Srednjobosanskom kantonu. Treća je razlika u visini minimalne naknade po osnovu porodiljskog odustva koja se kreće od 150 KM u Kantonu 10 do 308 KM u Kantonu Sarajevo i na kraju četvrta razlika jeste u visini izdvajanja za naknade za vrijeme porodiljskog odsustva za nezaposlene majke koje pojedini kantonu uopšte nemaju, dok je u onim u kojima ima ovo pravo iznos naknade u rasponu od 78 do 171 KM. Prema podacima iz nadležnih javnih službi u F BiH u toku je priprema izmjena i dopuna Zakona o osnovama socijalne zaštite porodica sa djecom kako bi se svim porodiljama na području FBiH izjednačila prava. Međutim, iako su ove aktivnosti najavljivane za 2007. godinu na kraju 2007. godine nije došlo do očekivanih poboljšanja u osiguranju poštivanja bar minimalnih prava po osnovu porodiljskog odustva i materinstva, posebno u identifikovanim kantonima u Federaciji BiH.

Treći problem koji otežava poštivanje i razvoj radnih prava u Bosni i Hercegovini jeste **diskriminatorski odnos vlasti u Bosni i Hercegovini prema registrovanim nezaposlenim licima**. Naime, trenutno važeći sistem socijalne sigurnosti nezaposlenih značajno je reducirao prava zaposlenih u slučaju prestanka posla, na način da prava koja proizilaze iz osiguranja za slučaj nezaposlenosti ne obezbjeđuju ni minimum socijalne sigurnosti. U F BiH lice koje je ostalo bez posla, a koje je radilo neprekidno minimalno osam mjeseci, ima pravo na novčanu naknadu u visini od 272 KM (40 % prosječne plate u F BiH) u trajanju od minimalno 3 mjeseca do maksimalno 24 mjeseca u zavisnosti od dužine radnog staža. Sa druge strane, u RS lice koje je ostalo bez posla, a koje je uplaćivalo osiguranje od nezaposlenosti do pet godina, ima pravo na novčanu naknadu od 35 do 40 procenata prosječne plate osiguranika u trajanju od 3 do 12 mjeseci, što približno iznosi oko 212 KM mjesečno (za lice koje je radilo manje od 10 godina i koje je primalo prosječnu platu u RS), a koje ne može biti manje od 121 KM (20 procenata prosječne plate u RS).

Ovakav pristup u socijalnom osiguranju nezaposlenih lica pati od karakterističnog problema da se nereformisanim sistemom socijalne sigurnosti nezaposlenih nastoji osigurati minimalni nivo socijalne sigurnosti nezaposlenih lica bez obzira što cjelokupan sistem nije dizajniran da funkcioniše u specifičnim okolnostima u kojima se nalazi tržište rada u Bosni i Hercegovini. Osnovni podaci su prikazani u narednoj tabeli.

Tabela 3-7:

Osnovne informacije o naknadama za vrijeme nezaposlenosti, uporedni prikaz

Naknada za vrijeme nezaposlenosti	Trajanje naknade za vrijeme nezaposlenosti (Mjeseci)	Visina naknade (prosječna)
Federacija BiH	3 (+3+3..)	40 % prosječne plate u F BiH
Republika Srpska*	3-12	35 odnosno 40 plate zaposlenika
Hrvatska	13	320 KM
Švedska	7 (+3+5)	80% (70%, 65%) plate zaposlenika
Irska*	13	1.657 KM
Engleska**	6	670 KM

Napomena: * U zavisnosti od dužine radnog staža. **U Irskoj standardna naknada se odnosi za nezaposlene starije od 18 godina. ***U Velikoj Britaniji naknada se odnosi na osobu stariju od 25 godina.

Kao što je prikazano u prethodnoj tabeli, stanje u BiH se razlikuje od stanja u ostalim analiziranim zemljama po tome što za razliku od drugih zemalja u Bosni i Hercegovini imamo dva različita sistema socijalne zaštite nezaposlenih lica, koji pružaju zaštitu od nezaposlenosti u relativno kratkom roku (3 mjeseca sa produženjem u zavisnosti od dužine trajanja zaposlenosti do maksimalno 2 godine u F BiH), ali sa izuzetno niskim izdvajanjem i to svega 40 procenata prosječne plate, što iznosi svega 277 KM na mjesec (prema podacima o prosječnoj plati u F BiH za novembar 2007.) što je manji iznos od iznosa minimalne plate u F BiH koji je zagarantovan kolektivnim ugovorom. Slična situacija je i u Republici Srpskoj u kojoj radnik može dobiti naknadu za nezaposlenost koja iznosi 35 ili 40 procenata ostvarene plate (u zavisnosti od dužine radnog staža), što opet može biti manji iznos od iznosa koji je zagarantovan kao najniži iznos plate. Ovako niska primanja po osnovu socijalne sigurnosti nezaposlenih direktno prouzrokuje nesigurnost za zaposlena lica, obzirom da naknade koje osigurano lice prima u slučaju dobivanja otkaza ne omogućava zadovoljavanje minimalnih životnih potreba radnika pa samim tim osiguranje za slučaj nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini ne pruža praktičnu mogućnost za zadovoljavajuće ostvarivanje ovog prava u praksi.

Obzirom da sistem socijalne sigurnosti nezaposlenih lica nije bio u stanju da zadovolji svoju osnovnu funkciju – pružanje minimalne socijalne sigurnosti radnicima za vrijeme trajanja nezaposlenosti, te nakon što je u izornoj 2006. godini, na vlasti Federacije BiH izvršen pritisak od strane udruženja koja predstavljaju demobilisani vojnici zbog izuzetno teškog socijalnog položaja nezaposlenih demobilisanih vojnika, vlasti u Federaciji Bosne i Hercegovine su samo nekoliko dana prije održavanja opštih izbora izglasali zakon po kojem se nezaposlenim licima koja po važećim propisima nemaju pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti, a koji pripadaju kategoriji demobilisanih vojnika omogućava novo pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti u fiksnom iznosu od 150 KM, dok je to pravo uskraćeno svim drugim nezaposlenim licima.

Na ovaj način vlasti Federacije BiH su na mala vrata započeli sa suštinskim promjenama u sistemu socijalne sigurnosti nezaposlenih lica da su za pojedine kategorije nezaposlenih osigurali minimalna primanja koja trebaju omogućiti uživanje minimalnog životnog standarda za demobilisane borce, ali na način da sredstva za ostvarivanje ovog prava nisu osigurali u budžetu već su sredstva obezbjeđena kroz smanjenje izdvajanja za aktivne politike rada, ili drugim riječima kroz smanjenje izdvajanja za finansiranje novog zapošljavanja u Federaciji BiH. Obzirom da su ove novine uvedene bez bilo kakvih strukturnih promjena u sistemu socijalne sigurnosti nezaposlenih, sistem socijalne sigurnosti u praksi nije mogao osigurati provođenje ovih prava u praksi (koja su zahtijevala godišnje rashode koji su veći od ukupnog prihoda Zavoda za zapošljavanje), pitanje osiguranja ovih prava za demobilisane vojnike bio je jedno od najprioritetnijih pitanja za Vladu F BiH u 2007. godini.

Pored ova tri ključna problema koji su povezani sa načinom upravljanja javnom administracijom u oblasti zapošljavanja, u Bosni i Hercegovini su prisutni i drugi ne tako manje važni problemi po pitanju kršenja radnih prava. Jedan od najočitijih i najprisutnijih primjera kršenja radnih prava jeste postojanje ogromnog sivog tržišta rada, za kojeg se procjenjuje da oko 180 hiljada ljudi radi u sivoj ekonomiji, kojima se krše njihova prava na socijalno osiguranje i socijalnu sigurnost. Pored ovog problema, takođe je izražen problem u prekovremenom radu i radu vikendom i praznicima bez adekvatne naknade. Prema podacima Saveza samostalnih sindikata BiH, najmanje 20.000 zaposlenih u FBiH je radilo za 1. maj, Praznik rada, i

za to nisu bili adekvatno plaćeni čime su prekršena njihova zakonska prava, a da je samo u trgovini od 27.000 radnika za Praznik rada radilo čak 15.000 radnika.

35. Ključni problemi u poštivanju zdravstvenih prava

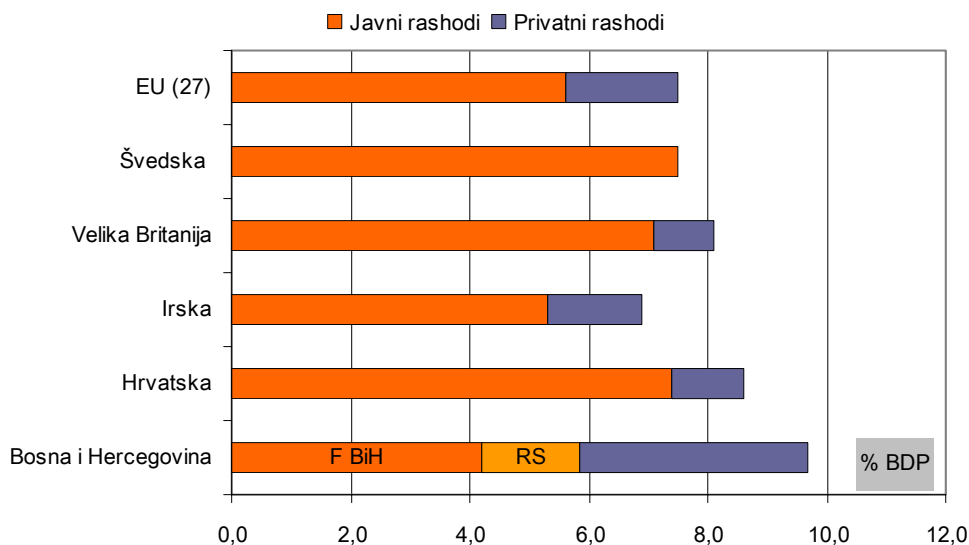
Pravo na zdravstveno osiguranje obzirom da ima svrhu da osigura jednaka prava na zdravlje svim članovima društva izuzetno je važna komponenta sistema socijalne sigurnosti koji ima za cilj da pruži odgovarajući nivo zdravstvene zaštite neophodan za zaštitu zdravlja stanovništva u svih sferama i svim stadijima života. Iako se pravo na zdravstvenu zaštitu u izvještajima EU ne tretira zasebno kao osnovno ekonomsko-socijalno pravo, već se pitanje zdravstvene zaštite posmatra samo u dijelu koji je posvećen evropskim standardima. Obzirom da ovo poglavlje razmatra sposobnosti Bosne i Hercegovine da postepeno približi svoje zakonodavstvo i politike evropskim standardima (acquis) u vezi sa unutrašnjim tržištem, u svom izvještaju, Evropska komisija jasno ističe najznačajnije probleme koji u trenutnoj situaciji otežavaju razvoj politika zapošljavanja i socijalne politike koja uključuje zdravstveno osiguranje evropskim standardima u ovoj oblasti.

Prema Evropskoj komisiji u oblasti socijalne politike u Bosni i Hercegovini prisutni su različiti sistemi socijalne sigurnosti čija rascjepkanost negativno utiče na radnike i građane uopšte. Ovaj problem rascjepkanosti posebno dolazi do izražaja ako se zna da u Bosni i Hercegovini pravo na zdravstveno osiguranje zavisi od toga u kojem entitetu, te u izvjesnoj mjeri, u kojem kantonu osiguranik zdravstvenog osiguranja živi. Dalje u izvještaju koji se odnosi na sistem zdravstvene zaštite i njegovu usklađenost sa evropskim standardima se jasno ističe da "Nema napretka u pogledu razvijanja pravnog okvira za Zdravstvenu zaštitu i sigurnost na radu.... Sistem javnog zdravstva u Bosni i Hercegovini sastoji se od 18 zavoda za javno zdravstvo na entitetskom, kantonalnom i regionalnom nivou. Kapacitet tih zavoda je različit, ali sistem ne uspijeva garantirati odgovarajuću zdravstvenu zaštitu građanima – čak i kad troši veoma značajan dio budžeta zemlje. Postoji jasna potreba za poboljšanjem koordinacije i upravljanja u ovom sektoru, kao ključnom elementu poboljšanja i jednakog pristupa zdravstvenim službama."

Jedan od osnovnih problema u korištenju zdravstvenih prava u Bosni i Hercegovini jeste da ne postoji jedan sistem zdravstvene zaštite već umjesto njega funkcioniše 12 slabo povezanih sistema zdravstvene zaštite koji nisu u mogućnosti osigurati zaštitu osnovnih zdravstvenih prava i usluga koja su propisana domaćim zakonodavstvom.

Grafik 3-5:

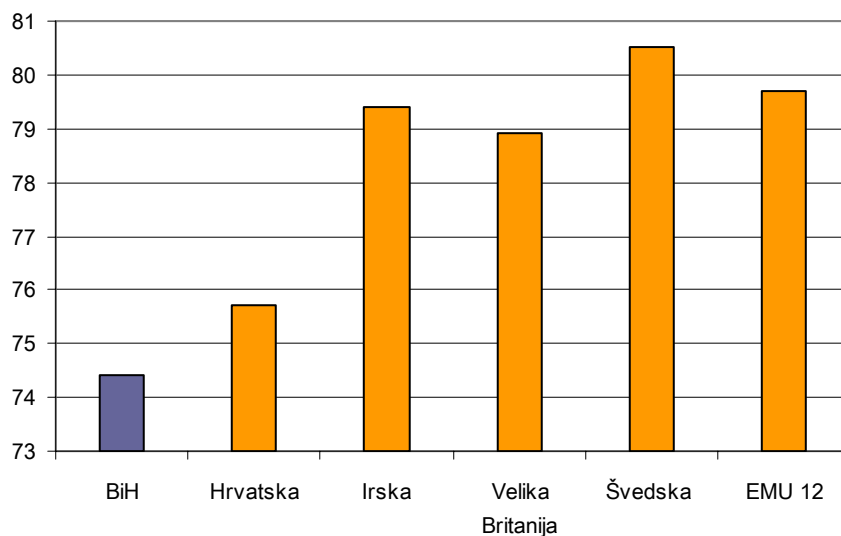
Javni i privatni izdaci na zdravstvenu zaštitu (2006. godina)

Izvor: BiH, ALDI istraživanje, ostale zemlje Eurostat ESPEROS, podaci za 2005. godinu

Grafik 3-6:

Očekivana dužina trajanja života u 2005. godini

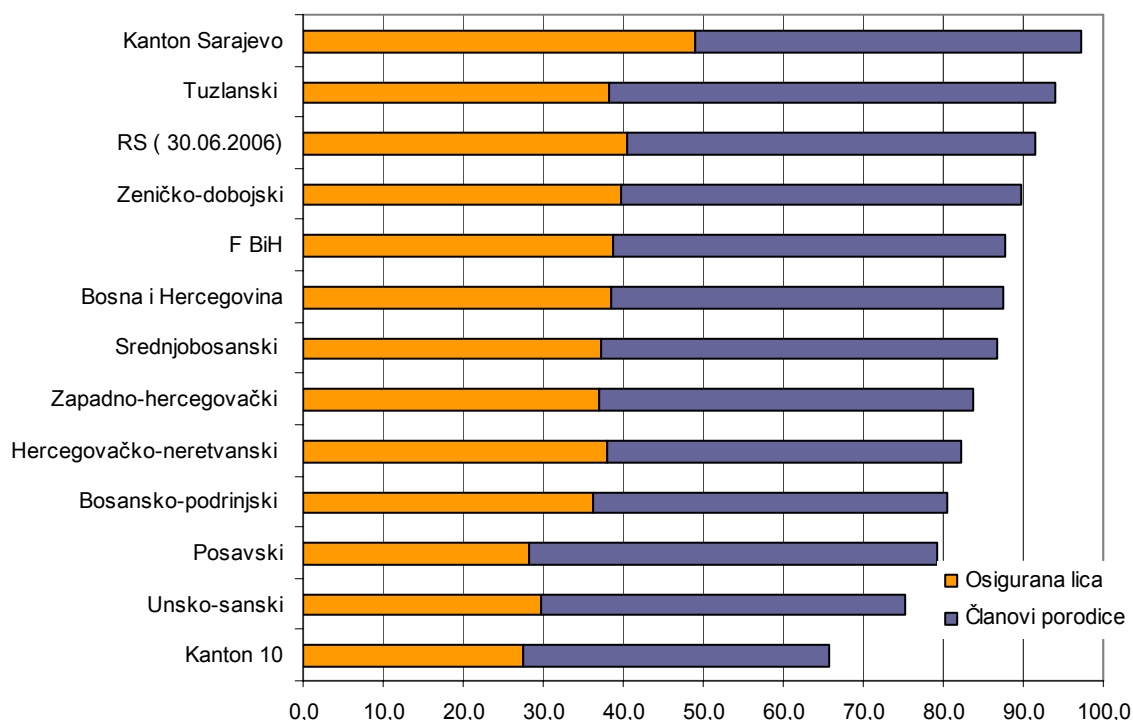
Izvor: World Bank, World Development Indicator, 2007

Prema podacima za 2006. godinu, javna izdvajanja za zdravstvenu zaštitu su iznosila oko 6,1 procenata BDP BiH što je približno izdvajanju i ostalih zemalja u regionu (grafik 3-6) i ovaj nivo javnih izdvajanja bi bio generalno u skladu sa evropskom praksom. Međutim, obzirom na postojanje 12 različitih sistema zdravstvene zaštite (10 kantonalnih, jedan sistem u RS i jedan u BD), razlika u izdvajanju javnih sredstava između entiteta je izuzetna. Naime, u odnosu na BDP entiteta, Federacija BiH izdvaja oko 6,5 procenata BDP na javnu potrošnju na zdravstvo, dok Republika Srpska izdvaja oko 4,5 procenata, što govori da F BiH izdvaja skoro 50 procenata više javnih sredstava na zdravstvo u odnosu na RS. Obzirom da javna administracija ne osigurava odgovarajući kvalitet zdravstvenih prava i usluga za nivo sredstava

koja dobiva po osnovu zdravstvenog osiguranja, stanovnici Bosne i Hercegovine su prinuđeni znatno više izdvajati vlastitih privatnih sredstava za plaćanje zdravstvenih usluga u odnosu na većinu drugih evropskih zemalja. Drugim riječima, jedan od ključnih problema u poštivanju zdravstvenih prava u Bosni i Hercegovini jeste funkcionisanje komplikovanog sistema zdravstvene zaštite Bosne i Hercegovine koji osigurava znatno manji nivo zdravstvenih prava i usluga u odnosu na druge zemlje u regionu, ali ne i znatno manje troškove za osigurana lica, već suprotno, znatno skuplje zdravstvene usluge u odnosu na usluge koje bi dobivali da je sistem zdravstvenog osiguranja uređen racionalnije i u skladu sa praksom većine evropskih zemalja.

Grafik 3-7:

Regionalna pokrivenost zdravstvenim osiguranjem u BiH u 2006. godini

Izvor: ALDI istraživanje prema podacima entitetskih zavoda za zdravstvo za 2006. godinu

Drugi problem sa kojim se suočavaju stanovnici Bosne i Hercegovine po pitanju osiguranja prava na zdravstveno osiguranje jeste postojanje velikog broja stanovnika Bosne i Hercegovine koji zajedno sa svojim članovima porodice nisu zdravstveno osigurani. Prema podacima kantonalnih i entitetskih zavoda za zdravstveno osiguranje u 2006. godini je bilo ukupno zdravstveno osigurano 3,06 miliona stanovnika, što obuhvata tek 87,4 procenta populacije Bosne i Hercegovine ukoliko je broj stanovnika u BiH u 2006. godini iznosio 3,507 miliona (Anketa o potrošnji domaćinstva). Prethodno prezentirani problem sistema zdravstvene zaštite o pružanju zdravstvenih usluga na nezadovoljavajućem nivou dodatno je otežan činjenicom da sistem zdravstvene zaštite uopšte ne pruža zdravstvene usluge za oko 440 hiljada osoba. Druga dimenzija ovog problema jeste da pokrivenost zdravstvenim osiguranjem nije jednako geografski rasprostranjena, te da Federacija BiH osigurava niži nivo pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem nego Republika Srpska, obzirom da u Federaciji BiH postoje kantoni u kojima je pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem manja od 70 procenata.

Tabela 3-8:

Ukupna i prosječna izdvajanja za zdravstveno osiguranje
(2006. godina)

	Bosna i Hercegovina	Federacija BiH	Republika Srpska
a. Izdvajanja			
Doprinosi zaposlenih	827.016.007	603.461.069	223.554.938
Doprinosi ostalih osiguranika i ostali prihodi zavoda	182.908.490	137.668.076	45.240.414
Grantovi vlade	72.690.743	46.297.943	26.392.800
Ukupno	1.082.615.240	787.427.088	295.188.152
b. Osiguranici			
Zaposleni osiguranici i čl. porodice	1.352.866	860.368	492.498
Ostali osiguranici i čl. porodice	1.714.476	1.094.092	620.384
Ukupno	3.067.342	1.954.460	1.112.882
c. Izdvajanja per capita			
Zaposleni osiguranici i čl. porodice	611,3	701,4	453,9
Ostali osiguranici i čl. porodice	149,1	168,1	115,5
Ukupno	352,9	402,9	265,2

Treća dimenzija ovog problema jeste u postojanju ogromne razlike između broja osiguranika koji plaćaju obavezno zdravstveno osiguranje, a koji spadaju u kategorije formalno zaposlenih lica i ostalih kategorija zdravstveno osiguranih lica koja imaju posebno određene stope plaćanja zdravstvenog osiguranja (kao što su plaćanje zdravstvenog osiguranja za nezaposlena lica). Naime, na lica koja plaćaju obavezno osiguranje zajedno sa njihovim članovima porodice otpada 44,1 procenat ukupnog broja zdravstveno osiguranih lica u Bosni i Hercegovini. Većina osiguranih lica spada u kategoriju koja ima zdravstveno osiguranje po različitim osnovama i za koje plaćaju različite stope doprinosa u zavisnosti od entiteta, odnosno kantona u kojem žive (penzioneri, nezaposleni prijavljeni na zdravstveno osiguranje, osobe sa onesposobljenjima, inostrani osiguranici, ostali osiguranici i lica koja sama plaćaju doprinos) odnosno 55,8 procenta ukupnog broja osiguranika zdravstvenog osiguranja. Ovakvo stanje je prouzrokovalo da zaposlena lica plaćaju zdravstveno osiguranje za sebe i članove svojih porodica više od četiri puta u odnosu na ostala zdravstveno osigurana lica koja zdravstveno osiguranje imaju po drugim osnovama. Kao što to pokazuje naredna tabela, razlike ne postoje samo između zaposlenih i nezaposlenih osiguranika. Naime, značajna razlika u visini izdvajanja po glavi osiguranika postoji i u entitetima gdje su izdvajanja zaposlenih za zdravstvo u F BiH veća za 54 procenta u odnosu na RS, a slična je situacija i sa ostalim osiguranim licima i članovima njihove porodice. Ovaj problem je dodatno osnažen činjenicom da vlasti iz budžeta entiteta i kantona izdvajanju neprihvatljivo nizak nivo budžetskih sredstava za sufinansiranje usluga sistema zdravstvenog osiguranja i to svega 0,41 procenat BDP na nivou Bosne i Hercegovine.

Ova tri izuzetno važna problema koja se odnose na: (1) nizak nivo zdravstvenih usluga za koje zdravstveni sistem naplaćuje izuzetno visoke troškove, (2) koji i pored visokih troškova bez zdravstvenog

osiguranja ostavlja oko 13 procenata stanovništva BiH, (3) te koje je teret finansiranja zdravstvenog osiguranja prebacilo na zaposlene osiguranike zdravstvenog osiguranja što za posljedicu ima nejednaku potrošnju javnih resursa po glavi osiguranog lica (što dovodi do diskriminacije osiguranika u korištenju zdravstvenih prava i usluga u zavisnosti u kojem dijelu zemlje žive) su dodatno podstaknuta brojnim specifičnim problemima koji otežavaju korištenje zagarantovanih zdravstvenih prava u praksi.

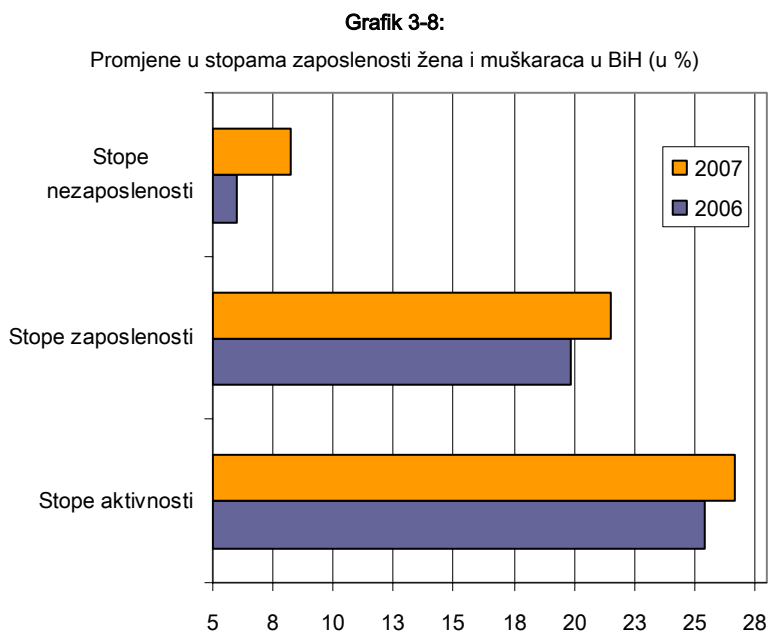
Jedan od takvih problema jeste postojanje različitih lista esencijalnih lijekova čiji se troškovi u potpunosti ili djelimično refundiraju iz sredstava Zavoda zdravstvenog osiguranja. Naime, Republika Srpska osigurava refundaciju troškova za listu od 494 lijeka za koje je u 2006. godini planirala izdvajanje od 17,5 miliona KM (za 2007. godinu je planirano povećanje od čak 12,5 miliona KM), dok su u Federaciji BiH liste esencijalnih lijekova znatno manje i kreću se od 114 lijekova u Zeničko-Dobojskom kantonu do 366 lijekova u Sarajevskom kantonu, gdje su ukupna izdvajanja za lijekove na recept u 2006. godini iznosila čak 107,5 miliona KM, što je šest puta više u odnosu na izdvajanja RS. Pored toga što različite esencijalne liste lijekova diskriminiraju korisnike zdravstvenog osiguranja ovaj problem utiče na dodatnu neuravnoteženost na farmaceutskom tržištu u BiH. Osim što nema državnog zakona o lijekovima koji bi na pravi način definisao uvoz i distribuciju lijekova, postojeći zakoni su više nego konfuzni. Svako ih tumači na svoj način, odnosno na način koji odgovara moćnim lobijima. Tako nastaje dobro organizovan haos na bh. tržištu lijekova koje je jedno od najneuređenijih, a najveću cijenu neodgovornosti vlasti, plaćaju građani. Takođe, ozbiljan problem predstavljaju rezlike u izdvajanju za primarnu i bolničku zdravstvenu zaštitu gdje se u Federaciji BiH za razliku od Republike Srpske izdvaja 38 procenata više sredstava po glavi stanovnika za primarnu zdravstvenu zaštitu i čak 61 procenat sredstava više za bolničku (sekundarnu i tercijalnu) zdravstvenu zaštitu.

36. Zbirni pregled ključnih problema u poštivanju ekonomsko-socijalnih prava

Zahvaljujući aktivnostima provedenim tokom 2007. godine, započet je proces prikupljanja informacija i praćenja naretku u poštivanju domaćim zakonima i međunarodnim sporazumima zagarantovanih ekonomsko-socijalnih prava u Bosni i Hercegovini. Obzirom da je 2007. godina umjesto godine koja je najavljivana kao godina u kojoj će vlasti biti u potpunosti posvećeni rješavanju socio-ekonomskih problema stanovništva, protekla kao godina najžešćih nacionalističkih političkih sukoba koji su privremeno zaustavljeni krajem 2007. godine, u ovom izvještaju prezentirane su informacije o stanju u pet ekonomsko-socijalnih prava ili grupa prava koja su najvećim dijelom povezana sa direktnim transferima od strane javne administracije korisnicima tih prava, dok je samo jedno pravo koje se direktno obezbjeđuje svim stanovnicima BiH – pravo na zdravstvenu zaštitu obuhvaćeno ovim izvještajem, iako su tokom proteklih godinu dana prikupljane informacije o promjenama u politici u svim ekonomsko-socijalnim pravima koja su identifikovana EU poveljom o osnovnim pravima. U dijelu izvještaja nalazi se zbirna informacija o stanju ekonomskih i socijalnih prava u Bosni i Hercegovini i pregled naznajačnijih promjena u vladinoj politici koje mogu imati pozitivan ili negativan uticaj na budući razvoj ovih prava blisko povezanih sa ispunjavanjem Kopenhagenskih političkih kriterija koji zahtijevaju stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštivanje i zaštitu manjina.

36.1. Prava na jednakost polova

Jednakost polova je jedno od osnovnih prava koje je u EU povelji o osnovnim pravima precizirano u Članu 21 kroz zabranu svakog vida diskriminacije koja se zasniva na polu, te u Članu 23 gdje je precizirana obaveza obezbjeđenja jednakosti muškaraca i žena na svim poljima, uključujući zapošljavanje, rad i platu. U okviru istog Člana vrlo precizno je naglašeno da poštivanje ovog principa ne smije da spriječi "održavanje ili usvajanje mjera koje predviđaju specifične prednosti u korist onog pola koji je nedovoljno zastupljen".

Po pitanju poštivanja prava na jednakost polova, te usvajanja ili provođenja mjera koje bi trebale osigurati jednakost polova u ekonomskom, društvenom i političkom životu u Bosni i Hercegovini u 2007. godini konstatovano je da nije došlo do bilo kakve promjene u politici domaćih vlasti po pitanju osiguranja prava na jednakost polova posebno po pitanju problema nedovoljne zastupljenosti žena na tržištu rada (*podaci prikazani u tabeli 3-1*), te po pitanju provođenja radnih politika koje bi mogle uticati na povećanje stopa zaposlenosti žena u odnosu na evropske prosjeke (podaci prikazani na grafiku 3-1). Nažalost, u 2007. godini prema podacima Agencije za statistiku BiH nakon provedene druge ankete o ranoj snazi utvrđeno je da se i dalje produbljuje nejednakost između muškaraca i žena na tržištu rada i to što je posebno zabrinjavajuće, produbljivanje razlika je veće u segmentima u kojima je u proteklim godinama razlika između muškaraca i žena bila relativno niska, kao u slučaju stopa nezaposlenosti.

Po pitanju osiguranja prava na jednakost polova, vlasti Bosne i Hercegovine u 2007. godini nisu poduzele nikakve mjere širih razmjera koje bi omogućile smanjivanje razlika između muškaraca i žena na tržištu rada, ali niti u obrazovanju ili učešću žena u političkom životu.

36.2. Prava djeteta

Prava djeteta su uvrštena u EU povelju o osnovnim pravima u Članu 24, gdje se jasno ističe obaveza da *"djeca moraju imati pravo na zaštitu i brigu neophodnu za njihovu dobrobit"* kako bi se osiguralo da najviši interesi djeteta ne budu ugroženi ekonomskim ili društvenim položajem njihovih roditelja.

Po pitanju poštivanja prava djeteta u Bosni i Hercegovini je trenutno na snazi zakonodavstvo koje ne osigurava pravo djeteta na **zaštitu i brigu neophodnu za njihovu dobrobit**, obzirom da sa jedne strane primjena domaćeg zakonodavstva ne omogućava svakom djetetu jednaku zaštitu države, kao što je to primjer u Republici Srpskoj, gdje dijete u porodici sa tri djeteta ima veći stepen zaštite po glavi djeteta od porodice sa četiri djeteta, dok u Federaciji BiH čak 16 procenata sve djece živi u kantonima koji ne garantuju bilo kakvu dječiju zaštitu, dok u preostalim dijelovima Federacije BiH većina sredstava za zaštitu djece se osigurava u Sarajevskom kantonu, u kojem živi tek jedna šestina sve djece u Federaciji BiH.

Iako je 2007. godina protekla sa nekoliko stravičnih događaja koji su ukazali sve negativne strane politika i mehanizama koji bi trebali osigurati međunarodno prihvaćena prava djeteta, vlasti Bosne i Hercegovine nisu napravile nikakav ozbiljniji napredak u smanjivanju razlika u pravima djeteta na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu u različitim administrativnim jedinicama, te različito u zavisnosti od statusa roditelja, zbog čega trpe djeca ne samo u siromašnim dijelovima zemlje, već u skoro svim dijelovima zemlje pa čak i djeca koja žive na prostoru Kantona Sarajevo.

36.3. Pravo na obrazovanje

Pravo na obrazovanje kao jedno od ekonomsko-socijalnih prava iz Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ujedno i pravo definisano Članom 14 EU povelje o osnovnim pravima koje garantuje svakome da *"ima pravo na obrazovanje i profesionalnu i trajnu obuku"*, zatim pravo na besplatno osnovno obrazovanje, i sloboda osnivanja obrazovnih institucija, nije bilo predmet istraživanja, obzirom da Evropska komisija ovo pitanje ne tretira zasebno kao problem ekonomsko-socijalnih prava već kao jednu od politika od značaja za razvoj unutrašnjeg tržišta.

U Bosni i Hercegovini pravo na obrazovanje se ne osigurava u potpunosti svoj djeci, te postoje problemi u pristupu obrzovanju djece povratnika, djece sa onesposobljenjem, nacionalnih manjina. I pored napretka koji je obezbjeđen kroz usvajanje okvirnog zakona na nivou BiH, te povećanog izdvajanja za finansiranje obrazovnog sistema, u pojedinim kantonima u Federaciji BiH se nastavlja sa politikom odvajanja djece po nacionalnoj pripadnosti i to ne samo u školama već i u javnim uslugama koje država obezbjeđuje djeci kao što je to školski prevoz, kao što svjedoče izvještaji iz općine Stolac u F BiH.

36.4. Prava starijih lica

Prava starijih lica koja su u Evropskoj povelji priznata u Članu 25 gdje se navodi da *"Unija priznaje i poštuje pravo starih lica na dostojanstven i nezavisan život i na njihovo učešće u socijalnom i kulturnom"*

životu”, te posebno u pravu na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć gdje se priznaje pravo na socijalno osiguranje i na socijalne servise koji obezbjeđuju zaštitu u slučaju starosti iako nisu obuhvaćena ovim izvještajem zbog toga što penziona politika nije predmet EU Godišnjeg izvještaja o napretku, zbog čega je planirano objavljivanje posebne analize o problemima u poštivanju prava starijih u Bosni i Hercegovini. U ovom izvještaju tretirani su samo finansijski aspekti pitanja poštivanja prava starijih, obzirom na činjenicu da penziona politika značajno utiče na visinu raspoloživih resursa države za osiguravanje međunarodno priznatih ekonomskih i socijalnih prava stanovnicima Bosne i Hercegovine.

Po pitanju poštivanja prava starijih lica u Bosni i Hercegovini može se konstatovati da je u 2007. godini napravljen značajan napredak u dostizanju međunarodnih standarda u poštivanju ovog prava obzirom da su svi ključni donosioci odluka prihvatili činjenicu da trenutni sistem penzijskog osiguranja ne zadovoljava međunarodne standarde u poštivanju socijalnih prava starijih obzirom da postojeći penzioni sistem ne omogućava pomoć svim starijim licima (trenutno oko 50 procenata starijih nema pravo na starosnu penziju), te da postojećim korisnicima sistema ne osigurava sredstva koja im garantuju dostojanstvenu starost. Ovakvo stanje je dodatno pogoršano činjenicom da sistem socijalne zaštite u oba entiteta uslovljava korištenje socijalnih usluga starijim, a kojima je ta pomoć potrebna, čime se krši pravo na nezavistan život. Međutim, aktivnosti domaćih vlasti zajedno sa predstavnicima civilnog društva omogućila su stvaranje koncezusa o potrebi provođenja reforme penzijskog osiguranja koje bi, prema najavama sa kraja 2007. godine trebale omogućiti znatno veći nivo poštivanja prava starijih na dostojanstven život, posebno kroz harmonizaciju entitetkih reformi sistema penzijskog osiguranja i uvođenja instrumenta socijalne penzije koji može biti temelj budućim reformama u ostalim socijalnim sektorima u Bosni i Hercegovini.

36.5. Prava osoba sa onesposobljenjem

Prava osoba sa onesposobljenjem precizirana su Članom 26 Povelje o pravima Evropske unije u kojem ona priznaje pravo na potrebu integracije osoba sa onesposobljenjem na način da *“Unija priznaje i poštuje pravo osoba sa onesposobljenjem na mjere koje se obezbjeđuje njihova nezavisnost, socijalna i profesionalna integracija i njihovo učešće u životu zajednice”*.

U protekloj godini došlo je do nekoliko značajnih promjena koje mogu imati izuzetno pozitivan uticaj na promjenu višegodišnje diskriminatorske politike koju domaće vlasti provode po pitanju zaštite prava osoba sa invaliditetom. Obezbeđena su značajna povećanja izdvajanja za civilne invalide u Federaciji BiH, te sredstva za socijalnu zaštitu civilnih žrtava rata. Međutim, neki od najvažnijih problema sa kojima se susreću osobe sa onesposobljenjem kao što su nejednakost u nivou socijalne zaštite ratnih i ne-ratnih invalida, nejednakost u nivou socijalnih prava osoba sa invaliditetom između entiteta, i zanemarivanje pitanja ekonomske i socijalne integracije osoba sa invaliditetom, a posebno koji pripadaju kategoriji civilnih invalida su neka od najvažnijih pitanja za koja u 2007. godini nisu pronađena rješenja. I dalje su tri četvrtine budžetskih sredstava za osobe sa onesposobljenjem rezervisana za ratne vojne invalide, te i dalje postoje brojni programi za ekonomsku i socijalnu integraciju koji su rezervisani samo za ratne vojne invalide, koji pored diskriminacije invalida utiču na neefikasno trošenje javnih resursa za osiguravanje ovih prava o čemu

najbolje svjedoči činjenica da BiH izdvaja oko 4,5 procenata sredstava za osobe sa invaliditetom, što je više nego dvostruko u odnosu na evropske prosjeke.

36.6. Pravo na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć

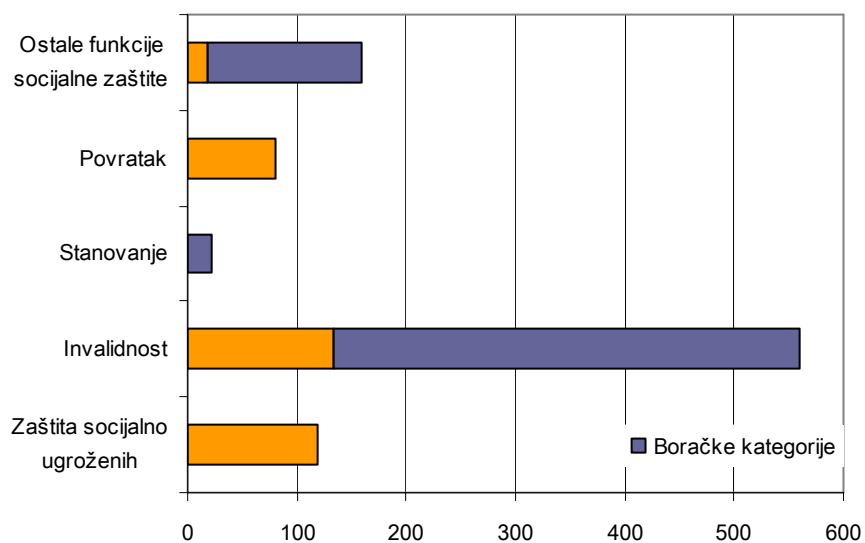
Pravo na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć je kao posebno pravo definisano u Članu 33. Evropske povelje o osnovnim pravima gdje je definisano da *"Porodica treba da ima pravnu, ekonomsku i socijalnu zaštitu"* i u Članu 34. gdje je definisano da *"Unija priznaje i poštuje pravo na socijalno osiguranje i na socijalne usluge koje obezbjeđuju zaštitu u slučajevima kao što su materinstvo, bolest, nesreća na poslu, zavisnost od drugih ili starost, i u slučaju gubitka posla..."* obzirom da su pravo na socijalnu zaštitu u pojedinim slučajevima kao što je to materinstvo, bolest i gubitak posla analizirana u okviru dječijih, radnih i zdravstvenih prava. Međutim, tokom procesa istraživanja nije posebno tretirano pitanje slučaja zavisnosti socijalno ugroženih osoba, prava koja se tretiraju u izvještaju Evropske komisije zajedno sa pravima osoba sa onesposobljenjima, a koja su slična pravima iz Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima gdje se u Članu 11. priznaje *"pravo svakog lica na životni standard dovoljan za njega i njegovu porodicu, podrazumijevajući tu i odgovarajuću ishranu, odijevanje i stanovanje, kao i stalno poboljšanje životnih uslova"*, a u narednoj tački istog člana se posebno ističe obaveza države u borbi protiv siromaštva i gladi obzirom da se svakom licu priznaje osnovno pravo da bude zaštićen od gladi.

Nažalost, slično kao i u segmentima sistema socijalne zaštite koji se odnosi na zaštitu dječijih prava, porodijskih prava, prava nezaposlenih lica, te prava osoba sa onesposobljenjem, niti u slučaju zaštite socijalno ugroženih porodica i pojedinaca vlasti Bosne i Hercegovine nisu poduzele nikakve konkretne korake koji bi uticali na povećanje socijalne sigurnosti lica koja iz bilo kojih razloga nisu bila u stanju osigurati sredstva koja će im omogućiti zadovoljavanje minimalnih životnih potreba. Postojeći sistem zaštite socijalno najugroženijih je potpuno neprilagođen trenutnim društvenim potrebama obzirom da osnove trenutnog sistema socijalne zaštite vuku korjenje iz socijalističkog sistema socijalne zaštite koji je dizajniran da pruža zaštitu samo u ekstremnim slučajevima, jer cjelokupni društveni sistem po svojoj definiciji nije trebao proizvoditi siromaštvo i socijalne nejednakosti u društvu. Zbog zanemarivanja reforme sistema socijalne zaštite najugroženijih, u Bosni i Hercegovini i pored ustavima BiH i entiteta preuzetih obaveza, postojeći sistem ne osigurava mehanizme za zaštitu minimalnog životnog standarda najugroženijih članova društva koji žive ispod određene apsolutne granice potreba.

Vlasti Bosne i Hercegovine u 2007. godini nisu napravile nikakve ozbiljnije promjene politika u dijelu koji bi omogućio jednaki pristup socijalnoj zaštiti na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, ali i na prostoru istih administrativnih jedinica vlasti koje su nadležne za osiguravanje minimalne socijalne sigurnosti. Naime, u 2007. godini planirano je ukupno budžetsko izdvajanje za sve funkcije i sve vidove socijalne zaštite u iznosu od oko 5 procenata BDP BiH, od čega je na zaštitu socijalno ugroženih članova društva uključujući dječiju zaštitu i materinstvo otpadalo tek 0,8 procenata BDP BiH, uglavnom zbog činjenice da je najveći dio sredstava otpadao na socijalnu zaštitu boračkih kategorija.

Grafik 3-9:

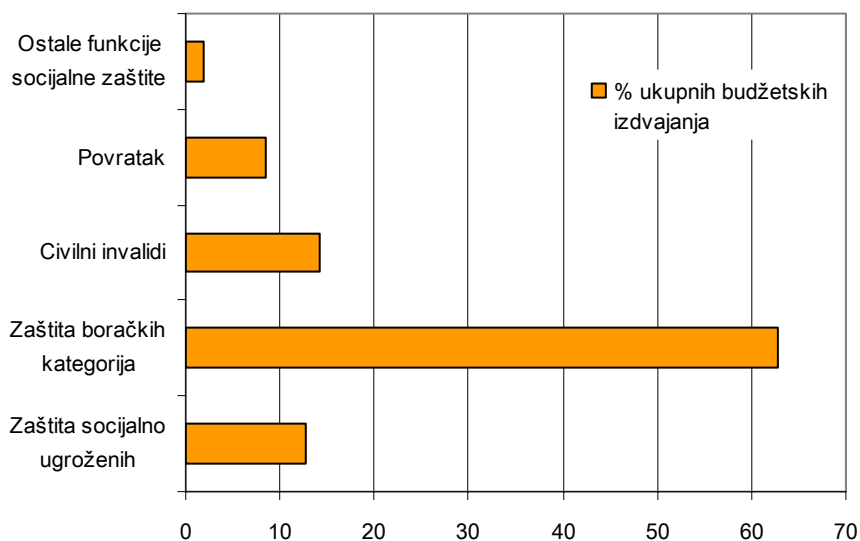
Zbirni pregled budžetskih izdvajanja za socijalnu zaštitu

Izvor: Budžeti institucija BiH, entiteta i kantona u F BiH za 2007. godinu

Grafik 3-10:

Relativno učešće pojedinih komponenti socijalne zaštite u ukupnim izdvajanjima za sve komponente socijalne zaštite

Izvor: Budžeti institucija BiH, entiteta i kantona u F BiH za 2007. godinu

Na žalost, vlasti Bosne i Hercegovine su i u 2007. godini propustile šansu da značajnije doprinesu poboljšanju položaja najugroženijih i socijalno ugroženih kroz donošenje politika koje će omogućiti jednake mogućnosti za sve, te uspostavljanje sigurnosne mreže koja će garantovati da niti jedan pojedinac, bez obzira na razloge neće biti lišen korištenja dobara i usluga neophodnih za održavanje minimalnih životnih potreba. Obzirom da su domaće vlasti svojim politikama u 2007. godini čak uticali na smanjenje uloge države u poboljšanju položaja socijalno najugroženijih, posebno kroz ukidanje socijalnih programa namjenjenih siromašnim u oba entiteta, može se konstatovati da Bosna i Hercegovine ne priznaje pravo

socijalno ugroženih na minimalni životni standard na način koji je definisan Članom 11. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

36.7. Radna prava

Radna prava definisana u EU povelji o osnovnim pravima u Članovima 27., 28., 29., 30., 31., 32. i 34, gdje su obuhvaćena prava radnika na informisanost i konsultovanje u poduzetništvu, prava kolektivnog ugovaranja i djelovanja, pravo na besplatne usluge traženja zaposlenja, zaštita protiv neopravdanog otkaza, pravo na pravedne i poštene uslove rada, te zabrana dječijeg rada i zaštita mladih na radu, te prava na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć u slučaju gubitka zaposlenja. Pored radnih prava, koja su definisana EU poveljom o osnovim pravima, veoma značajna prava radnika su definisana i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, gdje je Članom 6. definisano da *"Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo na rad, koje podrazumijeva pravo svakog lica da dobije mogućnost da obezbijedi sebi sredstva za život slobodno izabranim ili prihvaćenim radom, te će poduzeti odgovarajuće mjere za zaštitu ovog prava"*, a u Članu 7. se propisuje da će države priznati pravo svakome na uživanje i pravednih i povoljnih uslova rada koji obezbjeđuju, između ostalog, *"pristojan život za njih i njihove porodice"*.

Kao što smo pokazali u ovom izvještaju, vlasti Bosne i Hercegovine ne omogućavaju puno poštivanje međunarodno priznatih i od strane Evropske unije promovisanih radnih prava posebno zbog nepoduzimanja nikakvih mjera koje bi uticale na eliminaciju diskriminacije pri zapošljavanju po osnovu etničke i polne pripadnosti, nepoštivanje niti minimalnih prava na socijalno osiguranje za vrijeme trudničkog bolovanja, zbog provođenja politika koje diskriminiraju nezaposlena lica po osnovu njihovog ratnog statusa, zbog nepružanja adekvatne socijalne zaštite nezaposlenim licima za vrijeme trajanja nezaposlenosti (naknada za vrijeme nezaposlenosti), te zbog nepoduzimanje adekvatnih mjera koje bi omogućile da zaposlena lica ostvaruju prihode koji ne mogu biti manji od minimalno potrebnih prihoda za zadovoljavanje osnovnih društvenih potreba zaposlenog lica i članova njegove porodice (minimalna plata). O nepoštivanju ovih prava najbolje svjedoče podaci da je stopa ekonomske aktivnosti žena u Bosni i Hercegovini za 40 procenata manja u odnosu na evropski prosjek, da je stopa zaposlenosti mlađih od 25 godina za 66 procenata manja u odnosu na evropski prosjek, zatim da se zbog složenog uređenja Bosne i Hercegovine zaposlenim majkama u nekim dijelovima zemlje uopšte ne omogućava korištenje prava na porodiljsko odustvo (Posavski kanton), ili se to pravo osigurava u iznosu koji ne zadovoljava niti osnovne potrebe zaposlenice tokom trudničkog bolovanja. Naknada za vrijeme nezaposlenosti se osigurava u iznosu koji ne omogućava socijalnu sigurnost nezaposlenih lica, te je u iznosu koji je približan granici siromaštva pojedinca što direktno umanjuje sigurnost koju sistem pruža u slučaju nastavka osiguranog slučaja. Pored toga, u Federaciji BiH naknada za vrijeme nezaposlenosti se ne određuje u zavisnosti od plate osiguranog lica što dodatno umanjuje značaj naknade za vrijeme nezaposlenosti kao mehanizma za osiguranje socijalne sigurnosti radnika. Pored toga, sistem socijalne zaštite nezaposlenih uopšte ne prepoznaje problem socijalne sigurnosti nezaposlenih lica nakon isteka određenog vremenskog perioda (3 ili 6 mjeseci), što je direktno u suprotnosti sa prepoznatim pravom EU o potrebi osiguravanja socijalne sigurnosti za cijelo vrijeme trajanja nezaposlenosti. Ovaj problem je posebno važan jer je trenutno u Bosni i

Hercegovini maksimalno vrijeme dobivanja naknade za vrijeme nezaposlenosti 24 mjeseca, dok je prema Anketi o radnoj snazi Agencije za statistiku BiH u 2006. godini 275 hiljada radnika ili tri četvrtine svih nezaposlenih bilo nezaposleno duže od 24 mjeseca. I na kraju politika **minimalne plate** koja se odvojeno provodi u entitetima (i neharmonizirano) koja trenutno u Republici Srpskoj garantuje minimalnu platu od 205 KM, a u Federaciji BiH oko 308 KM, obzirom na nacionalnu liniju siromaštva koja je u protekle tri godine značajno podignuta (granica siromaštva u Bosni i Hercegovini u 2004. godini prema prihodovom principu iznosila 225 KM, a prema principu troškova 185 KM po glavi stanovnika ali je usljed uvođenja PDV-a i opšteg rasta cijena danas sigurno znatno višija), te uzimajući u obzir da je prosječna veličina domaćinstva 3,3 člana, može se konstatovati da entitetske politike minimalne plate ne ostvaruju svoju funkciju niti štite radnike od siromaštva, što je u stvari i osnovna funkcija ove politike.

36.8. Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita je kao posebno pravo definisano u Članu 35. EU povelje o osnovnim pravima gdje je definisano da *"Svako ima pravo na preventivnu zdravstvenu zaštitu i pravo na medicinski tretman pod uslovima koji su regulisani nacionalnim zakonima i praksom"*, dok je Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima definisano da država *'priznaje pravo svakog lica da uživa najbolje stanje fizičkog i društvenog zdravlja koje može postići'*.

Kao što je i prikazano u izvještaju, osnovni problem u korištenju prava na zdravstvenu zaštitu jeste da 12 međusobno slabo povezanih sistema zdravstvene zaštite ne osiguravaju niti domaćim zakonima propisani nivo zdravstvenih prava i usluga, posebno zbog ne definisanja osnovnog paketa zdravstvenih prava i usluga koji proizilazi iz obaveznog zdravstvenog osiguranja. Dodatno, rascjepkanost sistema zdravstvene zaštite utiče na činjenicu da sa jedne strane BiH zdravstveni sistem troši izuzetno visoka sredstva i u odnosu na BDP među najskupljim je sistemima u Evropi, dok sa druge strane ne doprinosi maksimalno mogućem zdravlju stanovništva obzirom na nisku očekivanu dužinu trajanja života.

P ROBLEM ALOKACIJE RESURSA

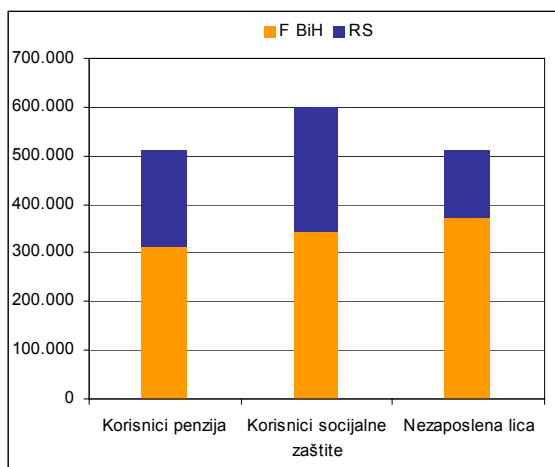
37. Polazne informacije

Prema posljednjim podacima sistem socijalne zaštite obuhvata ukupno **1,61 milion** direktnih, stalnih ili povremenih korisnika, što iznosi 48 procenata ukupne populacije u Bosni i Hercegovini.⁸ Od ukupnog broja korisnika, najznačajniji su korisnici socijalne zaštite u užem smislu kojih je na kraju 2005. godine bilo 597 hiljada. U ovaj broj su uključena i lica sa onesposobljenjima, a koja u skladu sa zakonom koriste socijalnu zaštitu, dok je broj penzionera i nezaposlenih lica približno jednak, 512 i 508 hiljada.

Trenutni ključni problem socijalnog sektora jeste da sistem svojim korisnicima obezbjeđuje nivo socijalne zaštite koji ne omogućava zadovoljavanje minimalnih društvenih potreba. Najbolji primjer koji ilustruje ovaj problem jeste penzioni sistem koji velikom broju korisnika isplaćuje penzije u iznosima koji im ne omogućavaju život van siromaštva. Drugi ključni problem jeste da sistem socijalne zaštite pruža socijalnu zaštitu po osnovu statusa, a ne po osnovu potreba. Postojeći sistem socijalne zaštite neke kategorije socijalno ugroženih, kao što su nezaposlena lica, uopšte ne prepoznaje kao ugroženu kategoriju čime direktno krši ključne međunarodne konvencije o ljudskim pravima.

Graf 3-11:

Broj korisnika usluga socijalnog sektora u 2006. godini

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH, entitetski zavodi i fondovi. Napomena: Podaci za penzije decembar 2006, socijalna zaštita 2005, nezaposlenost juni 2007.

Poboljšanje stanja u poštivanju međunarodno zagantovanih osnovnih ekonomskih i socijalnih prava moguće je ukoliko se obezbijedi poboljšanje položaja korisnika sistema socijalne zaštite i osiguranje

⁸ U 2006. godini broj stanovnika u BiH je iznosio 3,37 miliona. Podaci iz "BiH Anketa o radnoj snazi" Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.

da je svim stanovnicima zagantovano korištenje minimalnog nivoa socijalne zaštite bez diskriminacije po bilo kom osnovu. U praksi to znači da je za pozitivne promjene trenutnog stanja potrebno obezbijediti napredak u pravcu povećanja nivoa i u pravcu povećanja dostupnosti socijalne zaštite za kategorije stanovništva koje nisu u stanju kratkoročno ili dugoročno, sa ili bez svoje krivice, osigurati zadovoljavanje minimalnih životnih i/ili društvenih potreba. U oblasti **nivoa zaštite**, to bi trebalo da znači da je potrebno obezbijediti da po jednom osnovu (primjer minimalna penzija) svim licima koja ispunjavaju uslove bude zagantovano jednako pravo (pravo na jednaku minimalnu penziju) koje će biti na takvom nivou da minimalno obezbijedi zadovoljavanje minimalnih društvenih potreba. Opravdanje za ovakav uslov dolazi iz činjenice da je fiskalna politika, tržišni uslovi, cijene osnovnih prehrambenih i neprehrambenih proizvoda i usluga približno jednaka na prostoru cijele BiH, što dovodi do potrebe da prava koja uživaju korisnici bar u minimalnom iznosu budu jednaka. **Povećanje dostupnosti** primjene prava na socijalnu zaštitu bi značilo omogućavanje svim kategorijama jednak pristup u korištenju tih prava, što vidimo da nije slučaj u skoro svim oblastima od prava na dječiju zaštitu i penziju do prava na socijalnu zaštitu po osnovu invalidnosti ili gubitka posla.

Obzirom na trenutno stanje socijalnog sektora, poboljšanje stanja u poštivanju zagantovanih ekonomskih i socijalnih prava nije moguće bez povećanja izdvajanja za finansiranje socijalne zaštite. Obzirom da je pored političke odluke visina uloženi resursa ključna za poštivanje ovih prava, osnovni zadatak ovog dijela izvještaja jeste utvrđivanje da li vlastima u Bosni i Hercegovini stoje na raspolaganju adekvatna sredstva da osiguraju poštivanje zagantovanih ekonomskih i socijalnih prava kroz utvrđivanje potrebnog i nedostajućeg iznosa sredstava za ispunjavanje zahtjeva u socijalnom sektoru. Kako je osiguravanje ekonomsko-socijalnih prava uslovljeno **organizacijom i sredstvima države**, u ovom dijelu izvještaja nalaze se informacije koje mogu pomoći u utvrđivanju koliko je trenutno stanje u poštivanju ovih prava proizvod neefikasne vladine politike i nedostataka sistema socijalne sigurnosti uopšte, a koliko je uticaj **nedostajućih javnih resursa**. Imajući u vidu stanje i probleme u socijalnom sektoru, konkretan predmet istraživanja jeste davanje objektivne procjene o potrebnim resursima, izraženim u novcu za finansiranje ekonomsko-socijalnih prava u slijedećim oblastima:

- Radnih prava, posebno prava na socijalnu zaštitu za vrijeme nezaposlenosti,
- Prava na dostojanstven standard života starijih ljudi,
- Socijalna zaštita porodice sa djecom (dječiji dodatak, materinstvo i zaštita socijalno ugroženih porodica),
- Zaštita osoba sa onesposobljenjem.

Ostale ključne funkcije socijalne zaštite (zdravstvo i stanovanje) nisu obuhvaćene jer je fokus stavljen na socio-ekonomske politike koje direktno utiču na visinu prihoda stanovništva.

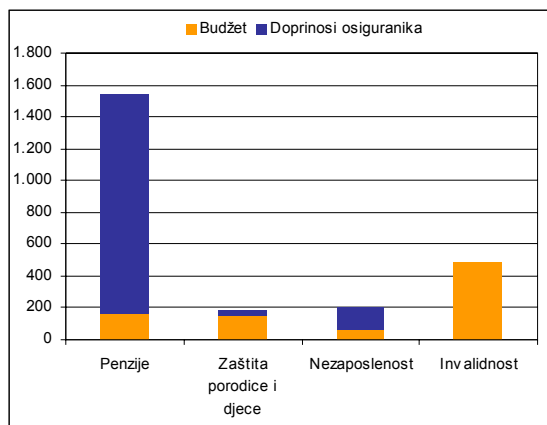
38. Finansiranje socijalnog sektora u Bosni i Hercegovini

Sistem socijalne zaštite u BiH nije reformisan. On najvećim dijelom funkcioniše po socijalističkom modelu, koji marginalizuje pitanje siromaštva jer je kreiran da funkcioniše u sistemu koji je sam po sebi

trebao onemogućiti nastanak siromaštva. U odnosu na prijeratno stanje, najznačajnija promjena u sistemu socijalne zaštite nije napravljena u suštinskim pitanjima, već prvenstveno u administrativnim. Naime, u odnosu na period prije rata najvažnija promjena bila je prenos nadležnosti sa državnog nivoa vlasti na srednji nivo vlasti, što je samo otežalo funkcionisanje sistema i to u periodu tranzicije kada je njegova uloga bila najpotrebnija u zaštiti životnog standarda građana.

Graf 3-12:

Struktura izdvajanja za socijalni sektor u 2006. godini
(Milioni KM)

Izvor: Budžeti i finansijski planovi fondova

Bosna i Hercegovina je u 2006. godini na sve vidove i funkcije socijalne zaštite izdvajala oko 3,73 milijarde KM (uključujući izdvajanja općina), što je predstavljalo 44 procenta ukupne javne potrošnje, odnosno oko 21 procenat BDP BiH. Bruto društveni proizvod (BDP) je u istoj godini iznosio 17,75 milijardi KM, od čega je na javnu potrošnju otpadalo 8,4 milijardi KM, odnosno 47,6 procenata BDP-a.⁹ Od ukupnog iznosa javnih rashoda na socijalnu zaštitu, dvije trećine odlazi na finansiranje socijalne zaštite u oblasti nezaposlenosti, zaštite porodice sa djecom, invalidnosti i penzija i to ukupno **2,42 milijarde KM**. Od ovog iznosa, 1,55 milijardi KM dolazi po osnovu doprinosa osiguranih lica, a 869 miliona KM iz budžeta vlade na svim nivoima. Najveći dio rashoda za socijalnu zaštitu otpada na finansiranje penzionog sistema (Graf 3-12). Za ove namjene je u 2006. godini potrošeno 1,54 milijarde KM, dok na socijalnu zaštitu u užem smislu i invalidnost otpada 669 miliona KM, a na nezaposlenost (politike rada) 208 miliona KM.

38.1. Rast bruto društvenog proizvoda

Očekivani rast bruto društvenog proizvoda (BDP) je ključan u procesu planiranja politika koje mogu uticati na stvaranje pozitivnih promjena u sistemu socijalne sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Rast BDP-a

⁹ Podaci o BDP BiH: MMF Izvještaj po Članu 4. juli 2007. Napomena: Visina BDP se razlikuje od visine BDP koji je objavljen od strane Agencije za statistiku BiH za iznos BDP u neregistriranoj ekonomiji.

direktno utiče na rast budžetskih i vanbudžetskih prihoda,¹⁰ i u kratkom roku očekivane promjene BDP-a su ključne u utvrđivanju vladinih mogućnosti da osiguraju potrebne resurse neophodne za provođenje reformi u sistemu socijalne sigurnosti. Povećanjem BDP-a po automatizmu dolazi do rasta javnih prihoda i rashoda, a povećanje javnih rashoda u kratkom roku proizvodi povećanje javnih rashoda na finansiranje socijalnog sektora. Značaj rasta BDP-a za finansiranje socijalnog sektora se ogleda u činjenici da finansiranje sistema socijalne zaštite zavisi u kratkom roku samo od ekonomskih mogućnosti zemlje iskazanih kroz BDP, dok u dugom roku ono zavisi od političkih prioriteta koji su postavljeni na smanjenje ekonomskih i socijalnih razlika (politički prioriteti). Iz tog razloga, prvi korak u utvrđivanju mogućnosti vlade da u narednim godinama alocira sredstva potrebna za provođenje reforme u socijalnom sektoru jeste utvrđivanje objektivne procjene rasta BDP-a Bosne i Hercegovine u periodu 2007-2010. godina. Za procjenu očekivanog BDP-a moguće je korištenje različitih izvora, ali u cilju dobivanja što preciznije prognoze u obzir su uzete najnovije procjene o BDP BiH i zvanični i revidirani podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2005. i procjena realnog rasta BDP BiH od strane osoblja MMF za period 2007-2010.¹¹

Tabela 3-9:

Procjena stope rasta BDP BiH 2007-2010

(u milionima KM)

BDP BiH	Podaci Agencije za statistiku BiH	Procjena Vijeće ministara (*)	Procjene MMF (**)
Stvarno stanje			
2004	15.786	13.497	14.678
2005	16.928	14.455	15.791
Procjena			
2006	19.106 (n)	15.900	17.750
2007	-	17.200	19.740
Projekcija			
2008	-	18.500	21.389
2009	-	19.980	22.602
2010	-	-	23.824

(*) Procjene iz Dokumenta okvirnog budžeta institucija BiH 2007-2009; (**) Procjene iz MMF Izvještaja o konsultacijama po Članu 4 za 2007. godinu.(n) Uključujući neregistriranu ekonomiju.

Procjene i prognoze koje je objavio MMF u svom redovnom godišnjem izvještaju za BiH, a koje govore o visini BDP, su vjerovatno najobjektivnije prognoze koje se mogu koristiti za analizu trendova javne potrošnje (tabela 3-9). Prema ovim procjenama, u narednim godinama realna stopa rasta BDP bi se trebala kretati između 5,5 i 6 procenata, zbog čega se očekuje da bi do 2010. godine BDP BiH trebao biti povećan

¹⁰ Prema istraživanju ALDI i TI u BiH rast javnih prihoda se već značajno osjeti u radu svih institucija vlasti koje su zahvaljujući uvođenju PDV-a i ostvarenom rastu BDP obezbijedili povećanje budžetskih prihoda za čak 1,3 milijardu KM samo u odnosu na 2005. godinu.

¹¹ Posljednji revidirani precizni podaci o BDP BiH objavljeni su od strane Agencije za statistiku BiH za 2005. godinu, dok su za 2006. godinu objavljeni samo preliminarni podaci.

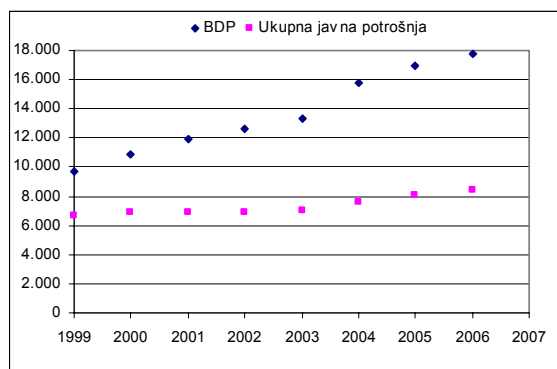

za čak **6,1 milijardu KM**. U 2010. godini BDP BiH bi trebao dostići vrijednost od 23,8 milijardi KM čime bi po prvi put dostigao vrijednost BDP-a iz 1991. godine.

38.2. Rast ukupne javne potrošnje

Javna potrošnja (ili rashodi opšte vlade) obuhvata(ju) svu potrošnju vladinih institucija na svim nivoima na administrativne troškove, plate zaposlenih, kamate, subvencije privatnim i javnim fizičkim i pravnim licima, socijalne beneficije, kapitalne transfere i investicije i druge tekuće rashode. Rast ukupne javne potrošnje se može mjeriti u apsolutnom iznosu, ali obzirom da je javna potrošnja direktno povezana sa rastom BDP, preciznije informacije o promjeni visine javne potrošnje mogu se dobiti ukoliko se visina javne potrošnje posmatra u odnosu na BDP. Od 1999. godine BiH bilježi kontinuiran rast BDP sa istovremenim smanjenjem udjela ukupne javne potrošnje. Ukupan iznos BDP u 1999. je iznosio 9,7 milijardi KM sa udjelom javne potrošnje od 68,4 procenta. Tokom proteklih sedam godina rashodi opšte vlade su postepeno smanjivani do 2006. godine kada su iznosili oko 47 procenata BDP.

Graf 3-13:
Rast BDP i javne potrošnje u BiH 1999-2006
(Milioni KM)

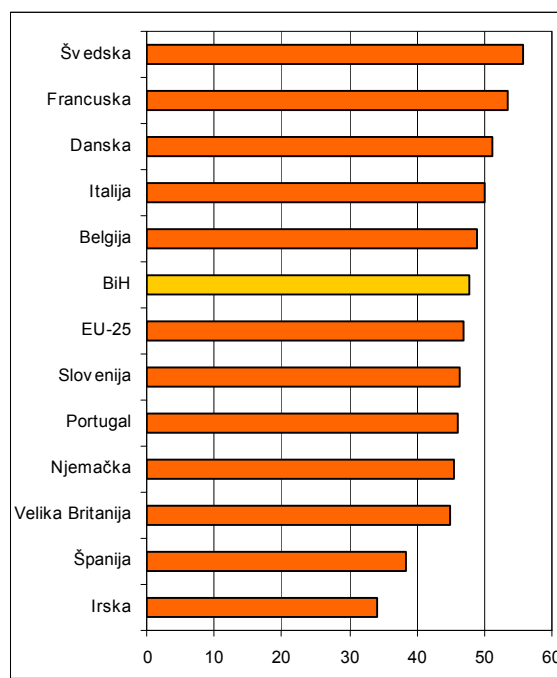
Zbog toga što domaće vlasti donose ključne odluke o visini javne potrošnje bez postojanja konkretnih strateških ciljeva, iskustva u zahvatanju dijela BDP-a za javnu potrošnju ne daju dobru osnovu za procjenu očekivanog rasta javne potrošnje. U protekle dvije godine došlo je do povećanja javnih prihoda za 1,3 milijarde KM koje domaće vlasti nisu uspjele rasporediti na finansiranje programa i strukturnih reformi koji bi direktno uticali na poboljšanje položaja građana. Iskustvo koje je zabilježeno u načinu odlučivanja o povećanim prihodima nakon uvođenja PDV-a govori da domaće vlasti nemaju jedinstveno viđenje najvažnijih prioriteta javne administracije i da prilikom donošenja odluka koriste najjednostavnije metode odlučivanja (proporcionalno povećanje rashoda u skladu sa povećanjem prihoda) i da ključne odluke o budžetskim rashodima donose ne vodeći računa o javnom interesu.¹² Iz ovih razloga, ali i zbog toga što se trenutno provode ili implementiraju neke od ključnih strukturnih reformi (indirektni porezi, odbrana, najava

¹² Detaljnije informacije o strukturi javne potrošnje na politike iz Građanske platforme su prikazane u analizi javne potrošnje koja je provedena od strane ALDI i TI BiH.

početka reforme policije, poljoprivrede, ustavne reforme) nije moguće dati preciznu prognozu udjela javnih rashoda do kraja 2010. godine na osnovu prijašnjih rezultata, već je neophodno udio javne potrošnje u BDP-u posmatrati kao cilj koji treba biti ostvaren od strane domaćih vlasti.

Graf 3-14.

Udio javne potrošnje u BDP, odabrane zemlje EU
(% BDP, podaci za 2005. godinu)

Izvor: Eurostat

Prema podacima statističke agencije EU (Eurostat), javna potrošnja u zemljama EU-25 je u 2006. godini iznosila 46,9 procenata BDP, dok je u 15 starih zemalja članica EU javna potrošnja iznosila 47,1 procenat BDP. Obzirom na nastojanja Bosne i Hercegovine da se pridruži Evropskoj uniji i imajući u vidu jasno istaknut zahtjev u Građanskoj platformi da se do 2010. godine udio javne potrošnje u BDP mora smanjiti na regionalni prosjek, te ako za taj prosjek uzmemo prosjek zemalja EU-25 to bi značilo da do kraja svog mandata domaće vlasti trebaju obezbijediti da javni rashodi iznose **47 procenata BDP** Bosne i Hercegovine. Obzirom na procjene MMF-a o rastu javne potrošnje u 2007. i 2008. godini, u narednim godinama domaće vlasti bi trebale ograničiti rast javne potrošnje ukoliko se želi do kraja 2010. godine osigurati da javna potrošnja iznosi 47 procenata BDP-a. Obzirom na očekivane visoke stope rasta BDP-a, za ispunjavanje ovog zadatka vlada neće morati smanjivati javnu potrošnju u apsolutnom iznosu već bi trebala samo osigurati njen usporeni rast kako bi postepeno smanjivali relativno učešće javnih rashoda u BDP.

Tabela 3-10:

Procjena rasta ukupnih javnih rashoda 2007-2010

(u milionima KM)

Godina	BDP BiH	Udio javnih rashoda kao % BDP	Iznos ukupnih javnih rashoda
2006	17.751	47,9%	8.449
2007	19.740	49,5%	9.771
2008	21.389	49,0%	10.481
2009	22.602	48,0%	10.849
2010	23.824	47,0%	11.197

Ukoliko bi se ostvarile projekcije o rastu BDP do 2010. godine i ukoliko bi vlasti Bosne i Hercegovine obezbijedile relativno smanjenje javne potrošnje na regionalni prosjek do kraja 2010. godine, ukupni javni rashodi bi sa 8,4 milijardi KM u 2006. godini bili povećani na 11,1 milijardi KM. Ova optimistična projekcija govori da bi u odnosu na trenutno stanje domaćim vlastima bilo na raspolaganju dodatnih **2,7 milijardi KM** za dodatno finansiranje svih vladinih aktivnosti, a prvenstveno za finansiranje najznačajnijih planiranih ekonomskih i socijalnih reformi.

Tabela 3-11:

Struktura ukupnih javnih rashoda za EU u 2005. godini (Kao % BDP)

	EU 25	Njemačka	Švedska
Ukupna javna potrošnja	47,1	46,8	56,4
Generalne javne službe	6,6	6,1	7,7
Obrana	1,6	1,1	1,7
Javni red i sigurnost	1,8	1,6	1,3
Ekonomski poslovi	3,7	3,5	5,1
Zaštita okoline	0,7	0,5	0,4
Stanogradnja i zajednica	1,0	1,0	0,9
Zdravstvo	6,5	6,2	7,0
Rekreacija, kultura i religija	1,0	0,6	1,1
Obrazovanje	5,3	4,1	7,3
Socijalna zaštita	18,8	22,0	23,8

Izvor: Eurostat: General government expenditure function (COFOG)

Nakon što smo dobili procjenu budućeg kretanja BDP i ukupne javne potrošnje, te nakon što smo prikazali da je do kraja 2010. godine moguće očekivati dodatni rast javnih prihoda za 2,7 milijardi KM čak i u slučaju samo relativnog smanjenja javne potrošnje, postavlja se pitanje koliko je moguće sredstava iz ovog očekivanog povećanja usmjeriti na finansiranje borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti kroz finansiranje strukturnih reformi u socijalnom sektoru. Prvi dio odgovora na ovo pitanje je moguće dobiti ukoliko uporedimo strukturu javne potrošnje u zemljama u EU sa strukturom javne potrošnje u BiH. Zahvaljujući statistici vladinih finansija prema funkcijama (COFOG) moguće je dobiti uvid u strukturu javne

potrošnje u zemljama EU ne samo u socijalnom sektoru, već u deset ključnih funkcija vladinih finansija (Tabela 3-11.).

Prema podacima Eurostat-a za 2005. godinu prosječna izdvajanja za socijalnu zaštitu (bez zdravstva) u EU-25 su iznosila **18,8 procenata BDP**. Međutim, unutar Evropske unije izdvajanja za socijalni sektor se određuju u zavisnosti od političkih prioriteta zemlje članice. Pojedine zemlje izdvajaju znatno veća sredstva za socijalnu zaštitu (Švedska 23,8%, Njemačka 22% BDP) od prosjeka, a neke kao Irska (9,5% BDP) znatno manje, što je u direktnoj zavisnosti od modela socijalne zaštite koji su odabrani od pojedinih zemalja članica. Obzirom da još uvijek ne postoji strategija reforme sistema socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini kao putokaz u određivanju visine izdvajanja za socijalni sektor moguće je koristiti prosjek 25 zemalja EU u okviru kojeg se nalaze zemlje sa reformisanim (po različitim modelima, uglavnom zemlje EU-15) i nereformisanim sistemima socijalne zaštite (nove zemlje članice EU). Prihvatajući ovaj okvirni model, izdvajanja za socijalni sektor u Bosni i Hercegovini bi trebala iznositi oko 18,8 procenata BDP BiH, odnosno oko 4,8 procenata BDP više u odnosu na stanje iz 2006. godine. Drugim riječima, potrošnja na socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini je u 2006. godini bila manja za čak 852 miliona KM u odnosu na prosjek zemalja EU-25, ne uključujući zdravstvo i stanovanje.

Tabela 3-12.

Prikaz strukture javnih rashoda za BiH i EU 25
(Kao % BDP)

	EU 25 prosjek (2005)	BiH (2006)	Razlika
Ukupna javna potrošnja	47,1	47,6	-0,6
Generalne javne službe	6,6	14,6	-8,0
Obrana	1,6	1,7	-0,1
Javni red i sigurnost	1,8	4,0	-2,2
Ekonomski poslovi	3,7	1,6	2,1
Zaštita okoline	0,7	n	0,7
Stanogradnja i zajednica	1,0	0,5	0,5
Zdravstvo	6,5	6,2	0,3
Rekreacija, kultura i religija (1)	1,0	0,4	0,6
Obrazovanje	5,3	4,6	0,7
Socijalna zaštita	18,8	14,0	4,8

Izvor: BiH-ALDI procjena na osnovu analize planirane javne potrošnje., EU-Eurostat. (n) nema podataka; (1) bez religije

Međutim, pored socijalne zaštite, u Bosni i Hercegovini se izdvaja znatno manje sredstava i za ekonomske poslove, zdravstvo, obrazovanje, stanogradnju. Jedine tri oblasti na kojima javna administracija u Bosni i Hercegovini troši više sredstava nego što je to evropski prosjek jeste u dijelu generalnih javnih službi (oko 8 % BDP BiH), u dijelu javnog reda i sigurnosti (oko 2,2 % BDP) i u dijelu odbrane (0,1% BDP). Na ove tri oblasti javna administracija izdvaja više u odnosu na evropski prosjek za oko **1,82 milijardi KM**,

što su sredstva koja se svakako u procesu sveobuhvatene reforme mogu iskoristiti za poboljšanje stanja u svim socio-ekonomskim oblastima koja su obuhvaćena Građanskom platformom.

39. Promjene u strukturi finansiranja socijalne zaštite

Trenutna struktura izdvajanja za socijalnu zaštitu je direktna posljedica ukupne administrativne organizacije Bosne i Hercegovina koja je takvog oblika da centralni nivo vlasti učestvuje u ukupnim javnim rashodima sa svega 8 procenata, entitetski i kantonalni nivo vlasti (srednji ili regionalni nivo vlasti) učestvuje u ukupnim javnim rashodima sa čak 48 procenata, dok lokalni nivo vlasti učestvuje sa 12 procenata. Ostatak od 32 procenta javne potrošnje otpada na entitetske socijalne fondove.

Tabela 3-13:
Sektorska vladina statistika 2006. godina
(Kao % BDP, isključujući isplaćene ostale tekuće transfere)

	Centralna vlada	Regionalna vlada	Lokalna vlada	Fondovi socijalnog osiguranja
Bosna i Hercegovina	3,8	22,9	5,8	15,1
EU-27 zemalja	16,8	3,6	10,8	14,6
EU-25 zemalja	16,8	3,7	10,9	14,3
Njemačka	8,0	10,0	6,7	20,0
Irska	22,5	0,0	6,9	3,6
Velika Britanija	29,8	0,0	13,0	0,0
Španija	7,8	13,9	5	11,1
Švedska	22,3	0,0	24,6	6,4

Izvor: BiH ALDI procjena, EU Eurostat

U tabeli 3-13. prikazana je sektorska struktura javne potrošnje u odnosu na BDP. Jasno je vidljivo da u BiH centralni nivo vlasti ima na raspolaganju izuzetno nizak nivo javnih prihoda, i to ne samo u prosječnom iznosu (4,5 puta manje nego što je to prosjek u EU-25), već čak dva puta manje od Španije u kojoj centralni nivo vlasti ima najmanju zabilježenu javnu potrošnju (7,8 %). Iz ovoga se vidi da u odnosu na Evropski prosjek (EU-25), centralni nivo vlasti u Bosni i Hercegovini ima manjak od oko **2,3 milijarde KM**. Osnovni uzrok ovakve anomalije jeste izuzetno visok nivo javne postrošnje na srednjem nivou vlasti koji je u odnosu na evropski prosjek veći za **3,4 milijarde KM**. Upravo iz ovog razloga sistem socijalne sigurnosti u Bosni i Hercegovini pati od hronične nestašice novca. Najveći dio sredstava za finansiranje sistema socijalne zaštite izvaja srednji nivo vlasti, koji sredstvima iz budžeta entiteta i kantona u F BiH, te iz entitetskih socijalnih fondova obezbjeđuje preko 97 procenata svih sredstava, dok se svega 0,2 procenta ukupnih sredstava obezbjeđuje na nivou Bosne i Hercegovine (centralni nivo vlasti), i oko 2,5 procenata na lokalnom nivou.

Tabela 3-14:

Sektorska vladina statistika u oblasti socijalne zaštite u 2006. godini (bez zdravstva i stanovanja)

(Kao % BDP, isključujući primljene ostale tekuće transfere)

	Centralna vlada	Regionalna vlada	Lokalna vlada (p)	Fond socijalnog Osiguranja (bez zdravstva)
Bosna i Hercegovina	0,02	4,87	0,32	8,75
Njemačka	2,7	2,4	2,3	14,4
Belgija	2,2	2,1	1,1	12,1
Švedska	10,7	0,0	6,6	6,5
Danska	2,1	0,0	17,3	3,1
Velika Britanija	12,2	0,0	3,8	0
Španija	1,1	0,6	0,4	10,5
Francuska	3,5	0,0	1,3	16,5

(p) ALDI procjena na osnovu rezultata analize budžeta 86 općina u BiH koje su izdvajale prosječno 5,5% budžetskih sredstava za socijalnu zaštitu.

Zbog toga što na nivou EU pitanje socijalne zaštite nije u potpunosti harmonizovano, nije moguće utvrditi preciznu vertikalnu distribuciju sredstava po modelu kojim bi se jasno naznačilo iz koje oblasti je potrebno izdvojiti više, a iz koje manje sredstava, što je i vidljivo na odabranim zemljama prikazanim u tabeli 6. Ukoliko bi se željelo da se iskustva iz EU u oblasti socijalne zaštite prenesu na Bosnu i Hercegovinu morala bi se prvenstveno donijeti politička odluka koji model/tip socijalne zaštite odabrati, pa tek nakon toga iz grupe zemalja koje taj model primjenjuju odabrati varijable modela koje bi bile najpogodnije za model koji bi se koristio u BiH.

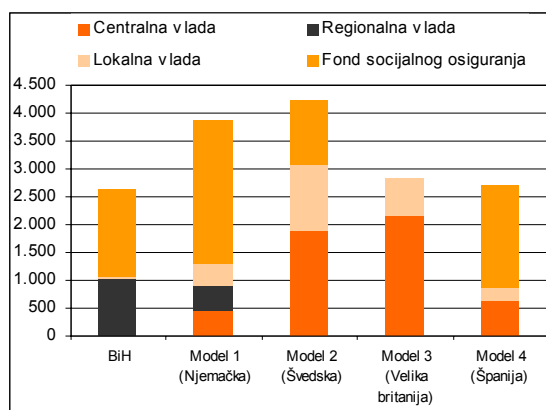
Da bi utvrdili potrebne promjene u visini i strukturi finansiranja sistema socijalne zaštite neophodno je dati procjenu potencijalnog broja korisnika socijalne zaštite i to broja postojećih korisnika socijalne zaštite koji bi trebali dobiti povećani iznos socijalne zaštite i broj dodatnih stanovnika BiH koji bi trebali biti uključeni u sistem socijalne zaštite, te odrediti visinu neophodnih minimalnih izdvajanja za socijalnu zaštitu koja bi omogućila ispunjavanje zahtjeva iz Građanske platforme. Na početku ćemo prezentirati osnovne karakteristike četiri različita modela socijalne zaštite koji su na snazi u zemljama EU.

39.1. Četiri modela socijalne zaštite

Iako je pitanje socijalne politike i socijalne pravde jedno od temeljnih pitanja, unutar Evropske unije skoro da ne postoje dva harmonizovana nacionalna sistema socijalne zaštite. Međutim, obzirom na nadležnosti pojedinih nivoa vlasti, visinu izdvajanja za socijalnu zaštitu i ulogu vanbudžetskih institucija u zemljama Evropske unije možemo izdvojiti četiri karakteristična modela socijalne zaštite.

Graf 3-15:

Efekti prihvatanja različitih modela socijalne zaštite
(% BDP, podaci za 2006. godinu)

Kontinentalni model. Ovaj model socijalne zaštite, koji se primjenjuje u Njemačkoj, zasniva se na visokom učešću potrošnje na socijalnu zaštitu u ukupnoj javnoj potrošnji (oko 50 %) i ravnomjernom učešću centralne, regionalne i lokalne vlade u finansiranju socijalne zaštite. Ukoliko bi se u Bosni i Hercegovini prihvatio ovaj model, ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu bi trebala biti povećana za minimalno 1,2 milijarde KM.

Skandinavski model. Ovaj model socijalne zaštite, koji se primjenjuje u Švedskoj, zasniva se na visokom učešću javne potrošnje u BDP-u i dominantnom položaju centralne i lokalne vlade u finansiranju socijalne zaštite. Ukoliko bi se u Bosni i Hercegovini prihvatio ovaj model, ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu bi trebala biti povećana za minimalno 1,6 milijardi KM.

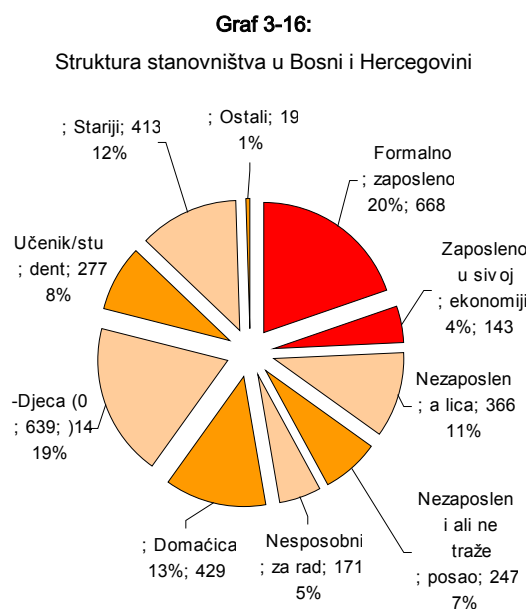
Mediterranski model. Ovaj model socijalne zaštite, koji se primjenjuje u Španiji, zasniva se na niskom učešću javne potrošnje u BDP-u i dominantnom položaju vanbudžetskih institucija u finansiranju socijalne zaštite i nepostojanju institucija fondova socijalnog osiguranja za razliku od svih drugih modela socijalne zaštite. Ukoliko bi se u Bosni i Hercegovini prihvatio ovaj model, ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu bi ostala na istom nivou.

Anglosaksonski model. Ovaj model socijalne zaštite, koji se primjenjuje u Velikoj Britaniji, zasniva se na niskom učešću javne potrošnje u BDP-u i dominantnom položaju centralne i lokalne vlade u finansiranju socijalne zaštite i nepostojanju institucija fondova socijalnog osiguranja za razliku od svih drugih modela socijalne zaštite. Ukoliko bi se u Bosni i Hercegovini prihvatio ovaj model, ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu bi trebala biti povećana za minimalno 208 miliona KM.

Činjenica koju je važno imati na umu prilikom određivanja najprihvatljivijeg sistema socijalne zaštite jeste da prihvatanje određenog modela direktno povlači potrebu za prilagođavanjem ukupne javne potrošnje kako vertikalno (između pojedinih nivoa vlasti) tako i horizontalno (između pojedinih vladinih funkcija).

39.2. Korisnici socijalne zaštite

Prema podacima Agencije za statistiku, u Bosni i Hercegovini u 2006. godini je živjelo 3,372 miliona stanovnika.¹³ Osnovna struktura ukupnog stanovništva u Bosni i Hercegovini data je na narednom grafikonu.¹⁴

Broj korisnika reformisanog sistema socijalne zaštite prvenstveno zavisi od specifičnih zakonskih rješenja koja bi trebala biti donesena u procesu dizajniranja novog modela socijalne zaštite. Generalno gledano, ukupno stanovništvo možemo podijeliti na lica koja (u pravilu) finansiraju sistem socijalne zaštite, lica koja koriste sistem socijalne zaštite i lica koja se nalaze izvan sistema. Potencijalni korisnici sistema socijalne zaštite su svi osim onih lica koja spadaju u kategoriju zaposlenih lica (kao poslodavci ili zaposleni radnici) i oni u pravilu finansiraju sistem socijalne zaštite (ukupno 668 hiljada ili 20 %). Pored zaposlenih lica iz projekcije broja korisnika sistema socijalne zaštite moguće je sa rezervom isključiti žene koje se izjašnjavaju kao domaćice, lica starija od 15 godina, a koja imaju status učenika i studenta, te ostala lica koja ne pripadaju nekoj od prethodno pobrojanih kategorija (868 hiljada ili 25,7%). Ove kategorije lica možemo ubrajati u lica izvan sistema (lica koja niti finansiraju niti koriste socijalnu zaštitu). Sve ostale kategorije stanovništva su korisnici (trenutni ili potencijalni) sistema socijalne zaštite, a to su uglavnom oni koji spadaju u kategorije nezaposlenih, nesposobnih za rad, djece i starijih i to što predstavlja čak 55,4 procenata ukupnog stanovništva. Ovo je potencijalni broj korisnika sistema socijalnog osiguranja koji će varirati u zavisnosti kakav model reforme socijalnog sektora bude odabran u Bosni i Hercegovini.

Nezaposleni. Lica u životnoj dobi od 15 do 64 godine, koja u toku referentne sedmice nisu obavljala nikakvu aktivnost za plaću ili naknadu i koja su aktivno tražila posao imaju status nezaposlenih lica i kao

¹³ Agencija za statistiku BiH (BHAS), Federalni zavod za statistiku (FZS) i Republički zavod za statistiku RS (RZSRS): "Anketa o radnoj snazi". Istraživanje provedeno u aprilu 2006. godine i objavljeno u 2006. godini

¹⁴ Isto

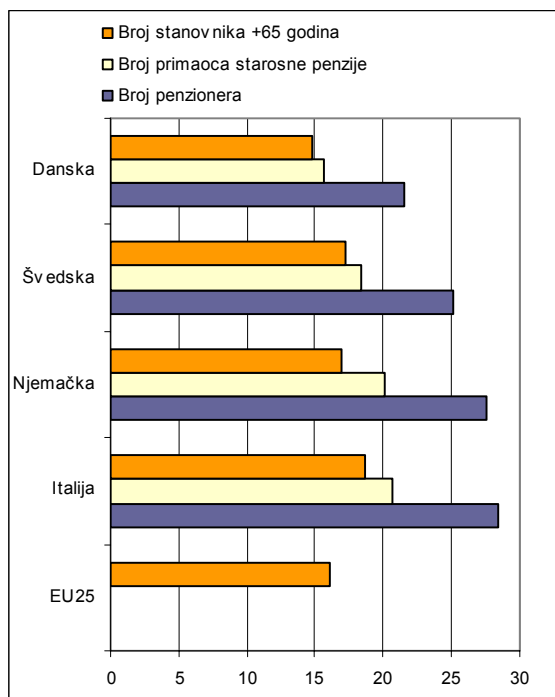

takva u okviru sistema socijalne zaštite imaju pravo na korištenje nekog vida socijalne zaštite.¹⁵ Prema evidenciji za mjesec juni 2007. u Bosni i Hercegovini je registrovano **531.035 nezaposlenih lica**. Obzirom da je tek 8,4 hiljade ili 1,6 procenata nezaposlenih primalno novčnu naknadu za vrijeme nezaposlenosti, reformom socijalnog sektora bi trebalo omogućiti da ostatak od **521 hiljade nezaposlenih lica** imaju adekvatan nivo socijalne zaštite.

Penzioneri. U decembru 2006. godine 512.057 lica je primalo penzije putem entitetskih Zavoda za penziona osiguranje (314,462 u F BiH i 197,595 u RS). Iako je trenutni broj penzionera veći od procenjenog broja lica starijih od 65 godina, to ne znači da su sve starije osobe istovremeno i primaoci penzija, te da imaju adekvatan nivo dohotka koji im omogućava život van siromaštva. Na osnovu podataka entitetskih zavoda PIO manje od 43 procenta svih penzionera ili tek 219,8 hiljada primaju zarađene starosne penzije. Ovaj podatak je veoma važan, jer u sistemima penzionog osiguranja u zemljama EU broj korisnika starosnih penzija je približan ili čak veći od ukupnog broja lica starijih od 65 godina (graf 3-16). Uzimajući u obzir činjenicu da veliki broj starijih ljudi koji ne primaju starosnu penziju primaju porodičnu penziju (k njih je u 2006. godini bilo oko 185 hiljada), te činjenicu da u zemljama EU u prosjeku skoro svaki četvrti stanovnik prima penziju (starosnu, porodičnu ili invalidsku), te bez obzira na trenutno relativno veliki udio korisnika porodičnih penzija (20% ukupnih penzionera), može se konstatovati da bi **broj penzionera u odnosu na postojeće stanje bio povećan za oko 200.000** ukoliko bi se sistem socijalne zaštite u oblasti penzija reformisao u skladu sa zahtjevima iz Građanske platforme.

Graf 3-17.

Korisnici penzija u EU (2002. godina)

Izvor: Eurostat: Pensions in Europe 2002: Expenditure and beneficiaries

¹⁵ Što je u skladu i sa međunarodno prihvaćenim pravima definisanim u okviru Međunarodnog pakta o ekonomskim i kulturnim pravima čije poštivanje je jasno naznačeno i u Ustavu Bosne i Hercegovine.

Ostale socijalne kategorije. Prema posljednjim objavljenim podacima iz 2004. godine oko 680 hiljada lica se nalazi ispod nacionalne linije siromaštva. Pored ovih zvaničnih podataka, UNDP je objavio da je u aprilu 2007. godine 16,1 u F BiH i 20,9 procenata domaćinstava u RS imalo prihode manje od 200 KM što govori da 180 hiljada domaćinstava u kojima živi čak 590 hiljada stanovnika ima prihode koji im ne mogu obezbijediti niti zadovoljavanje minimalnih životnih potreba.¹⁶ U ovaj broj nisu uključena samo nezaposlena lica, već u ovom broju imamo i siromašne zaposlene radnike, penzionere, učenike/studente čiji broj nije moguće precizno odrediti bez prethodno provedenih detaljnih studija o promjenama u strukturi siromaštva. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2005. godini bilo je 598.835 korisnika socijalne zaštite, od čega je 34.000 lica sa onesposobljenjima. Obzirom da se u ovoj analizi invalidna lica svrstavaju u zasebnu kategoriju, ukupan broj korisnika socijalne zaštite koji su uključeni u model iznosi **564.703**, dok broj lica sa onesposobljenjima iznosi **171.000**.

Ukupan broj novih korisnika. Posmatrano u zbirnom iznosu za sve kategorije, reforma socijalnog sektora u Bosni i Hercegovini u kratkom roku bi dovela do povećanja broja korisnika sistema socijalne zaštite za 21 procenat. Govoreći u brojevima, broj korisnika socijalne zaštite bi se povećao sa 1,64 miliona na 1,97 miliona korisnika.

Tabela 3-15:

Trenutni i potencijalni korisnici socijalnog sektora

	Trenutno stanje	Potencijalno stanje
Nezaposlenost	9.559	531.035
Penzioneri	512.057	712.057
Korisnici socijalne zaštite (bez invalida)	564.703	564.703
Osobe sa onesposobljenjima	34.132	171.000
Ukupno	1.120.451	1.978.795

Napomena: Podaci za nezaposlenost juli 2007., za penzije decembar 2006., za socijalnu zaštitu decembar 2005., za invalidnost 2006.

Kao što prethodna tabela pokazuje, broj stalnih ili povremenih korisnika socijalne zaštite bi se povećao sa 1,1 na 1,9 miliona, najvećim dijelom zbog toga što bi se za 521 hiljadu povećao broj korisnika koji naknadu primaju za vrijeme nezaposlenosti i broja penzionera za 200 hiljada, te što bi se broj invalidnih lica koji primaju socijalnu zaštitu povećao za 136 hiljada.

39.3. Finansiranje i naknade

Pored informacija o trenutnim i potencijalnim korisnicima reformisanog sistema socijalne zaštite, informacija koja je neophodna za procjenu potrebnih finansijskih resursa za reformu socijalnog sektora jeste

¹⁶ Podaci o mjesečnim prihodima: UNDP Sistem ranog upozoravanja – Izvještaj za januar-juni 2007. WEB izdanje. Podaci o broju stanovnika, procjena ALDI.

projekcija minimalnog iznosa naknade koja bi omogućila zadovoljavanje minimalnih životnih potreba svim postojećim i potencijalnim korisnicima socijalne zaštite.

Ukupna potencijalna sredstva za finansiranje reforme. U 2008. može se očekivati da će domaće vlasti na raspolaganju imati oko 709 miliona KM više prihoda u odnosu na 2007. godinu. Ovaj iznos prihoda je nastao na osnovu procjene povećanja javnih rashoda u 2008. godini i na projekciji da će ukupni javni rashodi u 2008. iznositi 49 procenata BDP (tabela 3-8.). Kako se od vlasti Bosne i Hercegovine očekuje da od **01. 01. 2009. godine** obezbijede početak funkcionisanja reformisanog sistema socijalne zaštite, pored povećanih javnih prihoda u 2008. godini, u projekciju treba uključiti i očekivano povećanje javnih prihoda u 2009. godini u iznosu od oko 365 miliona KM. Na osnovu očekivanog povećanja javnih prihoda u 2008. i 2009. godini može se konstatovati da će domaćim vlastima u 2009. godini stajati na raspolaganju oko **1,074 milijardi KM**.

Minimalne naknade po osnovu socijalne zaštite. Pored procjene ukupnih potencijalnih sredstava za finansiranje reforme socijalnog sektora veoma je važno pitanje koliki je minimalni iznos naknade koji bi reformisani sistem socijalne zaštite trebao obezbjeđivati svojim korisnicima. Na ovom mjestu potrebno je uvesti dvije granične vrijednosti za određivanje minimalne socijalne naknade i to:

- Naknada za zadovoljavanje minimalnih životnih potreba. Ova naknada bi trebala biti na iznosu koji garantuje zadovoljavanje minimalnih životnih potreba za prehrambenim proizvodima. Ova naknada ne bi trebala biti manja od **67 KM mjesečno**.¹⁷
- Naknada za zadovoljavanje minimalnih društvenih potreba. Ova naknada bi trebala omogućiti pored zadovoljavanje minimalnih prehrambenih potreba i zadovoljavanje minimalnih društvenih potreba (odjeća, obuća, komunalije, stan). Ova naknada bi trebala iznositi približno dvostruku vrijednost minimalnih prehrambenih potreba, odnosno **125 KM**.

Uspostavljanje ove dvije granične linije primanja po osnovu socijalne zaštite trebalo bi omogućiti slijedeće:

1. Da svi postojeći i dodatni korisnici socijalne zaštite (koji će to postati provođenjem reforme) dobivaju socijalnu zaštitu koja neće biti manja od 67 KM mjesečno;
2. Da starije osobe dobijaju minimalan iznos sredstava koji će im zadovoljiti minimalne društvene potrebe, odnosno 125 KM mjesečno;
3. Da osobe sa onesposobljenjima dobijaju takođe iznos sredstava koji će im zadovoljiti minimalne društvene potrebe, odnosno 125 KM mjesečno.

---

¹⁷ Prema LSMS, dodatno objašnjeno u Građanskoj platformi.

Tabela 3-16:.

Pregled dodatnih troškova za finansiranje socijalnog sektora

	Broj dodatnih korisnika	Novčana naknada (KM)	Ukupno (Milion KM)
Nezaposleni	521.476	67	419,3
Penzioneri	200.000	125	300,0
Socijalna zaštita*	564.703	67	273,9
Invalidnost	171.000	125	256,5
Ukupno	1.457.179	-	1.250

*Napomena: Za socijalnu zaštitu iznos uključuje samo dodatne troškove na postojeći iznos izdvajanja za zaštitu porodice sa djecom u iznosu od 180,1 milion KM, ne uključujući općine.

Ukoliko bi socijalni sistem omogućio pružanje socijalne zaštite dodatnim korisnicima u ovim minimalnim iznosima, ukupna dodatna sredstva koja bi trebala biti alocirana na socijalnu zaštitu iznose **1,25 milijardi KM**.

Kao što se može logično zaključiti, čak i kada bi vlasti Bosne i Hercegovine cjelokupno povećanje javnih rashoda iz 2008. i 2009. godine usmjerile na finansiranje reforme socijalnog sektora, to povećanje ne bi bilo dovoljno da zadovolji minimalne socijalne potrebe reformisanog sistema socijalne sigurnosti. Pored toga, zbog niza razloga, domaće vlasti vjerovatno ne bi bile u mogućnosti ukupan iznos povećanih prihoda usmjeriti u socijalni sektor, jer svaki model socijalne zaštite je uspješan prvenstveno zbog uspostavljenog balansa izdvajanja između socijalnih, ekonomskih i ostalih funkcija javne administracije u skladu sa potrebama i vrijednostima na kojima je svaki model socijalne zaštite izgrađen. Iz tog razloga, potrebno je javnu potrošnju na socijalnu zaštitu sagledavati u kontekstu ukupne javne potrošnje kako bi se dobila što realnija slika o potrebnim pravcima prilagođavanja javne potrošnje u okviru reforme socijalnog sektora koja bi bar u minimalnom obimu omogućila ispunjavanje ciljeva na smanjenju siromaštva i socijalne isključenosti.

40. Pregled efekata opcija za reformu socijalnog sektora

40.1. Opcija/Model 1 (Kontinentalni model)

Prvi model za reformu socijalnog sektora je baziran na kontinentalnom modelu sistema socijalne zaštite, koji se primjenjuje u Njemačkoj. Osnovna karakteristika ovog modela jeste da 50 procenata javne potrošnje otpada na potrošnju socijalnog sektora, te da svi nivoi vlasti imaju podjednako učešće u obezbjeđivanju sredstava za socijalnu zaštitu. Kao što to pokazuju podaci iz naredne tabele, dvije trećine izdvajanja za socijalnu zaštitu se izdvajaju posredstvom socijalnih fondova, dok centralni, regionalni i lokalni nivo vlasti približno ravnomjerno izdvajaju sredstva za finansiranje kompletnog sistema socijalne zaštite.

Tabela 3-17.

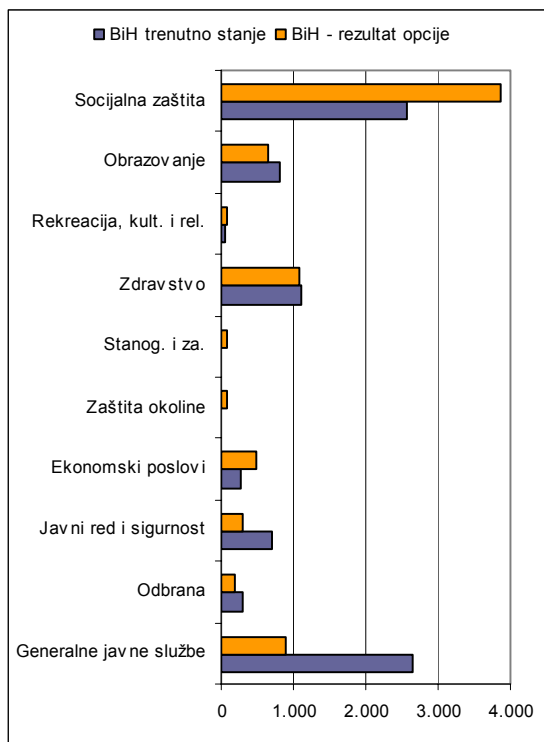
Javna potrošnja u Njemačkoj u 2005. godini

(Kao procenat BDP)

	Centralna vlada	Regionalna vlada	Lokalna vlada	Fondovi socijalnog osiguranja
Generalne javne službe	2,4	1,7	0,9	-
Obrana	1,1	0	0	-
Javni red i sigurnost	0,1	1,2	0,3	-
Ekonomski poslovi	0,8	0,8	0,8	0,4
Zaštita okoline	0	0,1	0,4	-
Stanogradnja i zajednica	0,1	0,1	0,4	-
Zdravstvo	0	0,1	0,1	6
Rekreacija, kultura i religija	0	0,1	0,5	-
Obrazovanje	0	2,8	1	-
Socijalna zaštita	2,7	2,4	2,3	14,4

*Izvor: Eurostat***Graf 3-18:**

Rezultati opcije 1 u strukturi ukupnih javnih rashoda

(u milionima KM, podaci za 2006. godinu)

Iako je ukupna javna potrošnja u Njemačkoj manja nego u Bosni i Hercegovini za oko 4 procenta BDP, ukupna izdvajanja za socijalnu zaštitu su u Njemačkoj veća za 7,2 procenta BDP. Ukoliko uporedimo podatke o strukturi javne potrošnje BiH i Njemačke za 2006. godinu vidimo da su ukupna izdvajanja za

socijalnu zaštitu kod nas bila manja za 1,35 milijarde KM, dok su sa druge strane izdvajanja za generalne javne službe bila viša za čak 1,7 milijardi KM u odnosu na Njemačku. Na grafikonu broj 8. prikazani su uporedni podaci o javnoj potrošnji u BiH po funkcijama i potrošnji koja odgovara strukturi javne potrošnje u Njemačkoj.

U odnosu na Njemački model, BiH pored socijalne zaštite izdvaja manje sredstava i na ekonomske poslove (220 miliona KM) i stanogradnju i zajednicu (7 miliona KM). Sa druge strane, pored povećanog izdvajanja za generalne javne službe, BiH izdvaja više sredstava za odbranu (109 miliona KM), javni red i sigurnost (421 milion KM) i obrazovanje (165 miliona KM).

Kako je kao polazna pretpostavka prihvaćena projekcija da će vlastima Bosne i Hercegovine u 2009. godini stajati na raspolaganju dodatnih 1,07 milijardi KM javnih prihoda, postavlja se pitanje koliko sredstava po ovom modelu bi bilo moguće alocirati na socijalni sektor, a koliko na ostale sektore u kojima je javna potrošnja manja u odnosu na model. Obzirom da je pored socijalne zaštite najveći nedostatak sredstava zabilježen u ekonomskoj funkciji, vlasti bi proporcionalan dio sredstava trebale alocirati na socijalnu zaštitu, ili oko **860 miliona KM**, a ostatak ravnomjerno rasporediti na ostale funkcije u kojima je javna potrošnja u BiH manja u odnosu na model.

Nažalost, sa ovim sredstvima vlasti ne bi mogle zadovoljiti niti minimalne potrebe postojećih i novih korisnika socijalne zaštite, jer u odnosu na potrebna sredstva od 1,25 milijarde KM nedostaje oko 390 miliona KM. Čak i u slučaju da se svim novim korisnicima socijalne zaštite isplaćuju minimalne naknade od 67 KM, nedostajalo bi oko 130 miliona KM. Iz tog razloga, u slučaju ovog modela, ispunjavanje ciljeva iz Građanske platforme je jedino moguće ukoliko bi vlasti obezbijedile dodatna sredstva kroz horizontalnu redistribuciju sredstava iz funkcija u kojima je javna potrošnja veća i ta sredstva prebaciti za socijalnu zaštitu.

Tabela 3-18:
Efekti horizontalne redistribucije opcije 1 (2008.)
(u milionima KM)

Funkcija	Promjena (+/-)	
	Povećanje (Sredstva po osnovu dodatnih prihoda)	Smanjenje (Horizontalna redistribucija)
Generalne javne službe	0	-275
Odbrana	0	-17
Javni red i sigurnost	0	-68
Ekonomski poslovi	139	0
Zaštita okoline	56	0
Stanogradnja i zajednica	4	0
Zdravstvo	0	-3
Rekreacija, kultura i religija	15	0
Obrazovanje	0	-27
Socijalna zaštita	860	0
Total	1074	-390

Izvor: Projekcija ALDI

Tabela 3-19:
Efekti vertikalne redistribucije opcije 1 (2006. godina)
(u milionima KM)

	Stvarno stanje	Potreban iznos	Nedostajuća sredstva
Centralna vlada	4	479	475
Regionalna vlada	1.019	426	-593
Lokalna vlada	57	408	351
Fondovi	1.552	2.556	1.004

Izvor: Projekcija ALDI

Samo u slučaju ukoliko bi se u okviru reforme osigurala horizontalna redistribucija javne potrošnje u iznosu od **390 miliona KM** bilo bi moguće očekivati ispunjavanje zahtjeva iz socijalnog sektora u 2008. godini. Ukoliko bi se iskoristila iskustva iz Njemačkog modela, nedostajuća sredstva bi bilo moguće osigurati smanjenjem izdvajanja za generalne javne službe (275 miliona KM), odbranu (17 miliona KM), javni red i sigurnost (68 miliona KM) i obrazovanje (27 miliona KM). Pored informacija o očekivanim prihodima, nedostajućim sredstvima, mogućim izvorima dodatnih prihoda za finansiranje reforme socijalnog sektora, veoma je važno razumjeti koji nivoi vlasti u skladu sa ovim modelom trebaju povećati, odnosno smanjiti izdvajanja za socijalnu zaštitu.

Obzirom na strukturu izdvajanja za socijalni sektor u odnosu na BDP, regionalni nivo vlasti bi trebao smanjiti izdvajanja za socijalnu zaštitu za oko 600 miliona KM, dok bi centralni nivo vlasti trebao od ukupnog povećanja izdvajanja za socijalnu zaštitu od 860 miliona KM zadržati veći dio sredstava (oko 490 miliona KM), dok bi lokalni nivo vlasti trebao dobiti oko 370 miliona KM. Povećanje sredstava koja bi bila na raspolaganju fondovima socijalnog osiguranja bi trebala biti obezbijeđena transferima centralne/regionalne vlade bez donošenja odluka o povećanju prihoda povećanjem stope doprinosa.

40.2. Model/Opcija 2 (Skandinavski model)

Druga predložena opcija reforme socijalnog sektora je zasnovana na skandinavskom modelu socijalne zaštite. Osnovna karakteristika ovog modela jeste visok nivo izdvajanja za socijalnu zaštitu istovremeno sa visokim udjelom javne potrošnje u BDP-u. Prema iskustvima Švedske, koja je karakteristična predstavnica ovog modela, javna potrošnja iznosi 53,6 procenata BDP, a čak 23,7 procenata BDP se izdvaja za socijalnu zaštitu. Pored ove karakteristike, ključna odlika ovog modela jeste u izuzetnom značaju koji je dat lokalnim vlastima u finansiranju sistema socijalne zaštite, u odnosu na umanjeni značaj finansiranja posredstvom fondova socijalnog osiguranja.

Tabela 3-20.

Struktura javne potrošnje u Švedskoj u 2005. godini
(Kao procenat BDP)

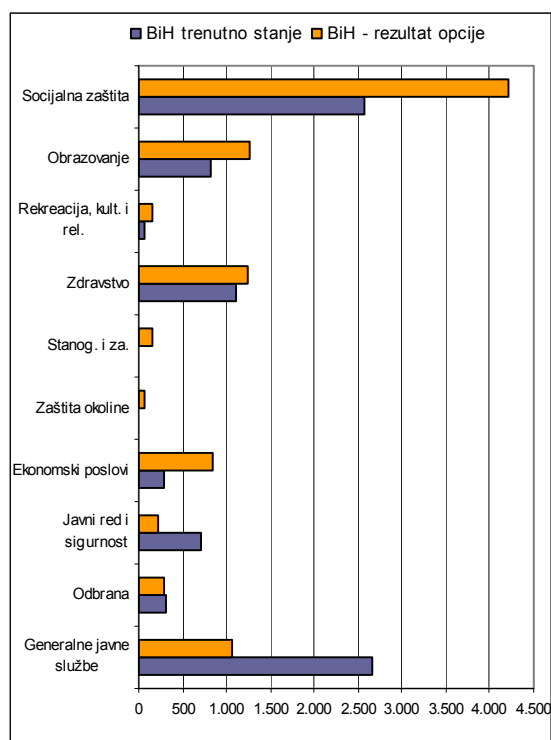
	Centralna vlada	Regionalna vlada	Lokalna vlada	Fondovi socijalnog osiguranja
Generalne javne službe	3,6	0	2,4	0
Obrana	1,6	0	0	0
Javni red i sigurnost	1,1	0	0,2	0
Ekonomski poslovi	3,4	0	1,4	0
Zaštita okoline	0,2	0	0,2	0
Stanogradnja i zajednica	0,2	0	0,8	0
Zdravstvo	0,2	0	6,8	0
Rekreacija, kultura i religija	0,1	0	0,8	0
Obrazovanje	1,8	0	5,3	0
Socijalna zaštita	10,7	0	6,6	6,5

Izvor: Eurostat

Ukoliko poredimo strukturu javne potrošnje između BiH i Švedske u odnosu na BDP, može se zaključiti da je potrošnja na socijalnu zaštitu u BiH manja u odnosu na skandinavski model za čak 1,7 milijardi KM, dok su izdvajanja za generalne javne službe bila viša za čak 1,5 milijardu KM (Graf 3-18.). Takođe, izdvajanja za javni red i sigurnost i odbranu bi trebala učestvovati sa manje sredstava u BDP, dok bi izdvajanja za ekonomske poslove, zaštitu okoline, stanogradnju, zdravstvo, kulturu i obrazovanje trebala biti povećana.

Graf 3-19:

Rezultati opcije 2 u strukturi ukupnih javnih rashoda
(u milionima KM, podaci za 2006. godinu)

Kako i u slučaju prethodnog modela, pretpostavka je da će vlastima Bosne i Hercegovine u 2009. godini stajati na raspolaganju dodatnih 1,07 milijardi KM javnih prihoda, te se postavlja pitanje koliko sredstava po skandinavskom modelu (zadržavajući učešće javne potrošnje u BDP na regionalnom prosjeku) bi bilo moguće alocirati na socijalni sektor, a koliko na ostale sektore u kojima je javna potrošnja manja u odnosu na model. Iz tog razloga od ukupno očekivanog povećanja javnih prihoda u 2009., na socijalnu zaštitu je moguće izdvojiti tek **595 miliona KM**, dok je ostatak neophodno usmjeriti na ekonomske poslove (193 miliona KM), stanogradnju (27 miliona KM), zdravstvo (49 miliona KM) i obrazovanje (152 miliona KM).

Slično kao i u prethodnoj opciji, samo oslanjanje na očekivani rast javnih prihoda neće omogućiti potrebne resurse neophodne socijalnom sektoru. Ukoliko vlasti žele osigurati u mandatnom periodu ispunjavanje ciljeva iz socijalnog sektora, one će morati provesti horizontalnu redistribuciju sredstava smanjujući izdvajanja u pojedine javne funkcije i razliku usmjeriti ka socijalnoj zaštiti i to u iznosu od 879 miliona KM.

Tabela 3-21.
Efekti horizontalne redistribucije opcije 2 (2008.)
(u milionima KM)

Funkcija	Promjena (+/-)	
	Povećanje (Sredstva po osnovu dodatnih prihoda)	Smanjenje (Horizontalna redistribucija)
Generalne javne službe	0,0	-671
Obrana	0,0	-8
Javni red i sigurnost	0,0	-200
Ekonomski poslovi	147	0,0
Zaštita okoline	20	0,0
Stanogradnja i zajednica	45	0,0
Zdravstvo	3	0,0
Rekreacija, kultura i religija	24	0,0
Obrazovanje	96	0,0
Socijalna zaštita	373	0,0
Total	709,2	-879

Izvor: Projekcija ALDI

Pored informacija o očekivanim prihodima, nedostajućim sredstvima, mogućim izvorima dodatnih prihoda za finansiranje reforme socijalnog sektora, u narednoj tabeli prikazan je model vertikalne redistribucije sredstava za potrebe socijalne zaštite.

Tabela 3-22:

Efekti vertikalne redistribucije opcije 2 (2006. godina)
(u milionima KM)

	Stvarno stanje	Potreban iznos	Nedostajuća sredstva
Centralna vlada	4	1.899	1.895
Regionalna vlada	1.019	0	-1.019
Lokalna vlada	57	1.172	1.115
Fondovi	1.552	1.154	-398

Izvor: Projekcija ALDI

U ovom modelu vlasti bi trebale potpuno stopirati sva izdvajanja za socijalnu zaštitu sa regionalnog nivoa, a dodatna sredstva za socijalnu zaštitu usmjeravati po principu dvije trećine centralnoj vladi i jedna trećina lokalnim vladama. Takođe, izdvajanja koja se putem doprinosa osiguravaju u vanbudžetske fondove bi trebalo smanjiti za oko 25 procenata.

40.3. Model/Opcija 3 (Mediterranski model)

Treća predložena opcija reforme socijalnog sektora je zasnovana na mediteranskom modelu socijalne zaštite. Osnovna karakteristika ovog modela jeste da je sistem socijalne zaštite prilagođen da funkcioniše u okviru politike koja promovise minimalno učešće javne potrošnje u BDP-u. U primjeru Španije, koja je karakterističan predstavnik ovog modela, vidimo da javna potrošnja učestvuje u BDP-u sa svega 35,7 procenata BDP-a, od čega sredstva namijenjena za socijalnu zaštitu učestvuju sa tek 12,6 procenata BDP-a. Ovaj model koji alocira svega trećinu javne potrošnje na socijalnu zaštitu, sredstva za socijalnu zaštitu dominantno osigurava putem socijalnih fondova, dok je odnos između centralne / regionalne i lokalne vlasti blago izbalansiran u korist centralnih vladinih institucija.

Tabela 3-23:

Struktura javne potrošnje u Španiji u 2005. godini
(Kao procenat BDP)

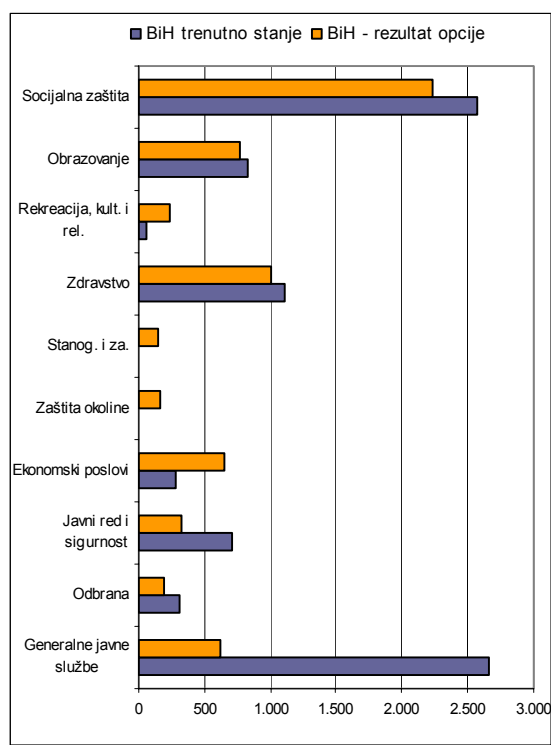
	Centralna vlada	Regionalna vlada	Lokalna vlada	Fondovi socijalnog osiguranja
Generalne javne službe	2,1	0,6	1	0
Obrana	1,1	0	0	0
Javni red i sigurnost	1	0,4	0,5	0
Ekonomski poslovi	1,1	1,4	0,9	0,4
Zaštita okoline	0,1	0,2	0,6	0
Stanogradnja i zajednica	0	0,2	0,5	0
Zdravstvo	0,2	5,2	0,1	0,2
Rekreacija, kultura i religija	0,3	0,5	0,5	0
Obrazovanje	0,1	3,9	0,3	0
Socijalna zaštita	1,1	0,6	0,4	10,5

Izvor: Eurostat

U odnosu na strukturu javne potrošnje u mediteranskom modelu, Bosna i Hercegovina izdvaja znatno veća sredstva u svim vladinim funkcijama izuzev u ekonomskim poslovima i u rekreaciji i kulturi. Tako se za socijalnu zaštitu izdvaja 339 miliona KM više sredstava u odnosu na sredstva koja bi bila na raspolaganju ukoliko bi domaće vlasti prihvatile ovaj model socijalne zaštite.

Graf 3-20:

Rezultati opcije 2 u strukturi ukupnih javnih rashoda
(u milionima KM, podaci za 2006. godinu)

Obzirom da se ovaj model zasniva na znatno manjem učešću javne potrošnje i u znatno manjem obimu ukupnih izdvajanja za socijalnu zaštitu u odnosu na BDP, prihvatanjem ovog modela nije moguće očekivati značajnije povećanje izdvajanja za finansiranje sistema socijalne zaštite, jer bi se ukupni poreski i neporeski javni prihodi trebali smanjiti za **jednu četvrtinu** i na taj način indirektno doprinijeti poboljšanju socijalne situacije u zemlji.

Tabela 3-24:

Efekti vertikalne redistribucije opcije 3 (2006. godina)
(u milionima KM)

	Stvarno stanje	Potreban iznos	Nedostajuća sredstva
Centralna vlada	4	195	191
Regionalna vlada	1.019	107	-912
Lokalna vlada	57	71	14
Fondovi	1.552	1.864	312

Izvor: projekcija ALDI

Sa druge strane, ovaj model sugerise da je u odnosu na njega u Bosni i Hercegovini neophodno povecati izdvajanja za socijalnu zastitu na nivou Bosne i Hercegovine za oko 200 miliona KM, te na lokalnom nivou za oko 70 miliona KM, zajedno sa povecanjem izdvajanja za finansiranje socijalnih fondova za oko 310 miliona KM.

40.4. Model/Opcija 4 (Anglosaksonski model)

Četvrta predložena opcija reforme socijalnog sektora je zasnovana na mediteranskom modelu socijalne zaštite. Osnovna karakteristika ovog modela jeste u potpuno centralizovanom modelu socijalne zaštite koji najveći dio sredstava za socijalnu zaštitu obezbjeđuje posredstvom centralne vlasti i koji finansiranje sistema osigurava u potpunosti kroz vladine institucije na nivou države. U primjeru Velike Britanije vidimo da su izdvajanja za socijalnu zaštitu tek jedna šestina BDP-a, i da se finansiranje socijalne zaštite odvija isključivo putem državnih institucija na nivou države i jedinica lokalne samouprave, po čemu je osnovna razlika između ovog modela i svih drugih evropskih modela socijalne zaštite.

Tabela 3-25:
Struktura javne potrošnje u Velike Britanije u 2005. godini
(Kao procenat BDP)

	Centralna vlada	Regionalna vlada	Lokalna vlada	Fondovi socijalnog osiguranja
Generalne javne službe	3,1	0	1,1	0
Odbrana	2,5	0	0	0
Javni red i sigurnost	1	0	1,4	0
Ekonomski poslovi	1,1	0	1,1	0
Zaštita okoline	0,4	0	0,6	0
Stanogradnja i zajednica	0,1	0	0,6	0
Zdravstvo	7	0	0	0
Rekreacija, kultura i religija	0,4	0	0,4	0
Obrazovanje	0,4	0	3,9	0
Socijalna zaštita	12,2	0	3,8	0

Izvor: Eurostat

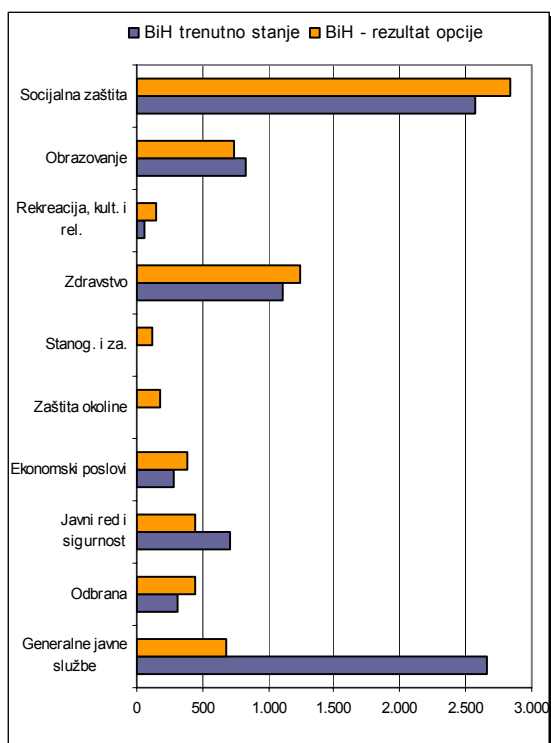
Ipak, iako je udio javne potrošnje u odnosu na BDP nizak, u odnosu na evropske prosjeke, prema ovom modelu izdvajanja za socijalnu zaštitu u BiH bi trebala biti povećana za **265 miliona KM**, što je u potpunosti ostvarivo imajući u vidu planirano povećanje javnih prihoda za 2008. godinu (Graf 3-20.).

Pored povećanja izdvajanja za socijalnu zaštitu, u okviru ovog modela bilo bi potrebno povećati izdvajanje za ekonomske poslove (113 miliona KM), stanogradnju (124 miliona KM) i zdravstvo (141 milion KM). Sa druge strane, izdvajanja za generalne javne službe bi trebala biti smanjena za čak **1,9 milijardi KM**, što je najveće smanjenje od sva četiri predložena modela. Osnovna karakteristika ovog modela socijalne zaštite sastoji se u centralizaciji socijalne zaštite koja socijalni minimum osigurava direktnim finansiranjem iz sredstava centralne vlade, bez posredstva regionalnih ili vanbudžetskih institucija. Iz tog razloga

prilagođavanje ovom modelu značilo bi preusmjeravanje svih prihoda vanbudžetskih institucija i entitetskih/kantonálnih sredstava za socijalnu zaštitu centralnoj vladi, odnosno lokalnim vlastima u omjeru 80/20 u korist centralnog nivoa vlasti.

Graf 3-21.

Rezultati opcije 4 u strukturi ukupnih javnih rashoda
(u milionima KM, podaci za 2006. godinu)

Tabela 3-26:

Efekti vertikalne redistribucije opcije 3 (2006. godina)
(u milionima KM)

	Stvarno stanje	Potreban iznos	Nedostajuća sredstva
Centralna vlada	4	2.166	2.161
Regionalna vlada	1.019	0	-1.019
Lokalna vlada	57	675	618
Fondovi	1.552	0	-1.552

Izvor: Projekcija ALDI

41. Resursi nisu problem

Vlasti Bosne i Hercegovine u narednoj godini stoje pred izborom da pokrenu strukturne reforme u socijalnom sektoru koje će osigurati socijalnu, ali i političku stabilnost ili da nastave sa politikom ignorisanja problema siromaštva svjesno zanemarujući ključne interese društva pokazujući da je njihov cilj osvajanja

vlasti bila sama vlast. Građani već šesnaest godina žive u sistemu koji im ne obezbjeđuje niti minimalna socijalna prava koja su međunarodno priznata, iako:

1. Ustav BiH garantuje minimalna socijalna prava. Ustav Bosne i Hercegovine u Članu 2.4. garantuje da će uživanje prava i sloboda navedenih u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima biti obezbjeđeno svim licima bez diskriminacije po bilo kojim osnovama, što je veoma važno za sistem socijalne sigurnosti, jer Član 11. Pakta definiše da država članica pakta priznaje pravo svakom licu na životni standard dovoljan za njega samog i njegovu porodicu, ubrajajući tu i dovoljno hrane, odjeću i smještaj, kao i stalno poboljšanje njegovih uslova života;

2. Decentralizacija javne administracije je pogoršala stanje socijalne sigurnosti. Od 1996. godine vlasti na nivou entiteta do danas nisu uspjele obezbijediti puno poštivanje Ustavom BiH zagarantovanih minimalnih socijalnih prava niti u Federaciji BiH niti u Republici Srpskoj, iako je i u ustavima entiteta jasno naglašeno da će vlasti entiteta osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava. Pored toga, postojeća praksa ukazuje da je decentralizovani pristup u osiguranju minimalnih socijalnih prava samo pogoršao stanje socijalne sigurnosti stanovništva kroz:

- povećanje siromaštva i socijalne isključenosti;
- usporavanje ekonomskog rasta i rasta zaposlenosti;
- povećanje ukupne političke nestabilnosti u zemlji.

Protetkih deset godina jedan od najčešćih argumenata za nepoštivanje Ustavom zagarantovanih osnovnih socijalnih prava bio je nizak nivo javnih prihoda koji nisu omogućavali ni zadovoljavanje osnovnih funkcija javne administracije (kao što su odbrana i sigurnost, servisiranje vanjskog duga, obrazovanje). Upravo iz tog razloga osnovni predmet ovog istraživanja je bio da pokaže da ne postoje ekonomski razlozi za nepoštivanje ekonomsko-socijalnih prava jednako na prostoru cijele BiH. Neki od ključnih argumenata za ovu tvrdnju su:

1. Rast bruto društvenog proizvoda proteklih sedam godina omogućio je znatno veće javne prihode koji se mogu upotrijebiti za reformu sistema socijalne sigurnosti. Realne stope rasta BDP od 6 do 6,5 procenata godišnje zajedno sa povećanom inflacijom u 2006. godini uticale su da je BDP BiH povećan sa 15,7 milijardi KM u 2004. godini na oko **17,7 milijardi KM** u 2006. godini. Ukoliko se ostvare predviđanja o zadržavanju istih stopa rasta BDP, do kraja 2010. godine BDP bi mogao iznositi i preko 23,8 milijardi KM. Procjenjuje se da će BiH u 2010. godini po prvi put dostići iznos BDP iz 1991. godine.

2. Ukupni javni rashodi čak i ukoliko se dovedu na regionalni prosjek od 47 procenata BDP-a su dovoljni za uspješnu reformu sistema socijalne sigurnosti sa istovremenim prilagođavanjem ukupne javne potrošnje u skladu sa praksom zemalja Evropske unije. Bosna i Hercegovina je značajno smanjila udio javne potrošnje u BDP od 1999. godine kada je on iznosio preko 68 procenata. U 2006. godini udio javne potrošnje u BDP je iznosio oko 44 procenta, prvenstveno zbog visokog rasta nominalnog BDP. Iako se očekuje da će javni rashodi u 2007. godini biti povećani iznad EU prosjeka, ukoliko vlasti do 2010. godine ponovo osiguraju nivo javne potrošnje u skladu sa regionalnim prosjekom to će im obezbijediti neto povećanje javnih rashoda za čak **2,7 milijardi KM** u odnosu na 2006. godinu.

3. Rashodi na socijalnu zaštitu i pored toga što u nekim oblastima države *svjetski rekord* (kao što su socijalna zaštita kategorija proistakih iz rata) su u odnosu na prosjeke EU relativno mali. U 2006. godini ukupni javni rashodi na socijalnu zaštitu (bez zdravstva) su iznosili oko 2,42 milijarde KM što iznosi oko 13,6 % BDP BiH, čime se u odnosu na EU prosjek u BiH izdvaja manje za ove namjene i to približno oko 5,2 % BDP ili oko **915 miliona KM**. Ukoliko bi do 2010. godine udio javnih rashoda na socijalnu zaštitu u odnosu na BDP bio približan regionalnom prosjeku, ukupna izdvajanja bi trebala biti povećana za čak 2 milijarde KM.

4. Reforme u socijalnom sektoru bi donijele korist svima zbog toga što povećanjem izdvajanja na finansiranje reforme socijalne zaštite ne bi došlo do smanjenja izdvajanja za bilo koju funkciju javne administracije već bi se samo ukupna javna potrošnja prilagodila standardima EU. Relativno smanjenje rashoda bi trebalo obezbijediti samo u dijelu troškova generalnih javnih službi, koji su trenutno za oko 8 procenata BDP (ili za oko 1,4 milijarde KM) veći u odnosu na regionalne prosjeke.

Sva prethodno pobrojana četiri argumenta govore u prilog tvrdnji da ne postoje ekonomski razlozi zbog nepokretanja cjelovite reforme sistema socijalne sigurnosti koja bi imala za cilj uspostavljanje politike socijalnog minimuma i obezbjeđenja adekvatnog nivoa finansiranja socijalne zaštite porodice sa djecom, penzionera, nezaposlenih lica i lica sa onesposobljenjima. Činjenica koja zabrinjava jeste da je jedna od ključnih barijera naporima da se osigura veći stepen poštivanja ekonomsko-socijalnih prava oportunistima javne administracije koja trenutno uživa značajne beneficije zbog nepoštivanja ovih prava. Međutim, nije opravdano krivicu usmjeravati samo na javnu administraciju, jer ona nije ta koja donosi ključne odluke o visini i strukturi javne potrošnje iako ona ima izuzetne koristi od uzdržavanja od reformi. Iz tog razloga najveći dio krivice za trenutno stanje leži na liderima vladajućih političkih partija koji su trenutno na vlasti u Bosni i Hercegovini koji fokus svog političkog djelovanja stavljaju na pitanja koja su potpuno suprotna od stvarnih interesa stanovnika BiH. Potpunom marginalizacijom socijalnih i ekonomskih pitanja domaći političari pokazuju da njihov interes nije socijalna sigurnost i prosperitet već zadržavanje što većeg dijela stanovništva Bosne i Hercegovine u stanju nesigurnosti i straha što je jedna od ključnih karakteristika totalitarnih i nedemokratskih režima.

PREPORUKE

Ovaj izvještaj je kreiran sa ciljem poboljšanja stanja u poštivanju ekonomsko-socijalnih prava u Bosni i Hercegovini. U prvom dijelu izvještaja prikazane su neke osnovne informacije o razvoju ekonomsko-socijalnih prava obzirom na karakteristiku koja ovu kategoriju prava razlikuje od kategorije građanskih i političkih prava koja nisu toliko, za razliku od ekonomsko-socijalnih, podložna promjenama i stalnom razvoju. U drugom dijelu u zasebnim poglavljima data je jedna perspektiva trenutnog stanja pojedinih ekonomsko-socijalnih prava na međunarodnom planu sa akcentom na razvoju ovih prava na nivou Evropske unije, te zemalja članica Evropske unije i zemalja kandidata za članstvo u Uniji uključujući i stanje u Bosni i Hercegovini. U trećem i posljednjem dijelu izvještaja dat je pregled ključnih problema u poštivanju ove kategorije osnovnih ljudskih prava, te je dat pregled jednog od najvažnijih pitanja: Da li je moguće opravdati trenutni nivo poštivanja ekonomsko-socijalnih prava nedostatkom raspoloživih javnih resursa, posebno prava koje je Bosna i Hercegovina u skladu sa međunarodnim sporazumima dužna poštovati?

Poštivanje osnovnih ljudskih prava, u koja spadaju i ekonomska i socijalna prava nije pitanje o kojem vlasti Bosne i Hercegovine imaju mogućnost da odlučuju nezavisno od domaćih, inostranih i međunarodnih, vladinih i nevladinih institucija/agencija koje su aktivne u promociji i zaštiti osnovnih ljudskih prava. Vlasti Bosne i Hercegovine su dužne poštivati međunarodno priznata ekonomsko-socijalna prava i prava koja su definisana Ustavom Bosne i Hercegovine i o tome redovno informisati međunarodne organizacije kao što su Ujedinjene nacije ili Evropska unija obzirom na trenutni proces EU integracija. U ovom izvještaju smo nastojali pokazati kako i na koji način vlasti Bosne i Hercegovine poštuju ekonomsko-socijalna prava građana i kakve mjere poduzimaju na njihovom razvoju. Međutim, obzirom na prirodu ovih prava i sve druge institucije privatne i javne, domaće i inostrane imaju potpuno jednako pravo da svojim aktivnostima doprinesu punom poštivanju ovih prava u praksi. Uloga domaćih organizacija civilnog društva u zaštiti i promociji ovih prava je od izuzetnog značaja i to ne samo u zagovaranju pozitivnih promjena kako u domaćem zakonodavstvu i u praksi, već isto tako i u objektivnom informisanju međunarodnih institucija o stvarnom nivou uživanja ovih prava od strane stanovnika Bosne i Hercegovine, te davanju koliko je moguće objektivne ocjene o tome kako i na koji način domaće vlasti doprinose poštivanju ili gaženju osnovnih ekonomskih i socijalnih prava. Ovaj aspekt informisanja međunarodnih institucija je posebno važan jer su domaće vlasti sposobne davati iskrivljenu sliku u svojim uspjesima u osiguranju poštivanja ovih prava u praksi. O tome najbolje govori inicijalni izvještaj Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice o primjeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (VM, 2004) u Bosni i Hercegovini gdje je istaknuto da se u BiH poštuju sva prava definisana ovim dokumentom izuzev nekih ograničenja koja su donesena vodeći se univerzalnom Deklaracijom o pravima čovjeka i u želji da unaprijedi opšte blagostanje i privredni rast putem zaštite privatne svojine i unaprijeđenja tržišne privrede. Domaće vlasti ne samo da neprecizno i uglavnom generalno objašnjavaju razloge negarantovanja određenih ekonomsko-socijalnih prava, već daju i iskrivljenu sliku u nivou poštivanja određenih socijalnih prava. Ovo se može najbolje

primijetiti u prezentaciji nivoa primjene prava na socijalno osiguranje, gdje se u istom izvještaju navodi da *"u Bosni i Hercegovini pravo svakom licu na socijalno obezbjeđenje i socijalno osiguranje ostvaruje se putem: socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i penziono-invalidske zaštite.... Osnovna prava iz socijalne zaštite koja mogu ostvariti građani Bosne i Hercegovine su: Materijalno obezbjeđenje (novčana i materijalna pomoć, koja može biti: stalna novčana pomoć na koju imaju prava lica nesposobna za rad, odnosno spriječena u ostvarivanju prava na rad kao što su muškarci stariji od 65 godina i žene starije od 60 godina, žene za vrijeme trudnoće, porođaja ili poslije porođaja..."* što je daleko od stvarnog stanja i što ukazuje na potrebu većeg učešća civilnog društva ne samo u zagovaranju i zaštiti, već i u informisanju međunarodnih organizacija o stvarnim aktivnostima domaćih vlasti na ispunjavanju međunarodno preuzetih obaveza.

U ovom izvještaju nastojalo se, koliko je bilo moguće, dati uvid u trenutno stanje i probleme u poštivanju ekonomsko-socijalnih prava u praksi. Međutim, samo ukazivanje na problem postojećeg sistema nije dovoljno za ostvarivanje krajnjeg cilja ovog izvještaja – povećanje nivoa zaštite ekonomskih i socijalnih prava za građane Bosne i Hercegovine koji im može garantovati slobodu od straha i oskudice i koji će im, kroz korištenje njihovih ekonomskih i socijalnih prava, omogućiti i puno korištenje i njihovih građanskih i političkih prava što bi za posljedicu imalo povećanje ukupnog blagostanja u zemlji. U ovom dijelu izvještaja predstavljen je niz konkretnih preporuka za domaće vlasti čijim ispunjavanjem bi se omogućilo unaprijeđenje i veći nivo poštivanja ovih prava u praksi.

42. Preporuke u oblasti jednakosti polova

U oblasti osiguranja prava na jednakost polova u Bosni i Hercegovini domaće vlasti samo formalno garantuju pravo na jednakost polova bez bilo kakvih značajnijih namjera da poduzmu aktivnosti kako bi se osigurala puna jednakost polova u ekonomskom, društvenom i političkom životu Bosne i Hercegovine. Tokom 2007. godine čak je i došlo do relativnog pogoršanja položaja žene u ekonomskom i političkom životu, što samo ukazuje na nedjelotvornost postojećih javnih politika koje su kreirane da osiguraju poštivanje ovih prava u praksi. Kako bi se doprinijelo osiguranju pune jednakosti muškaraca i žena, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeći niz aktivnosti u 2008. godini:

- 1.1. Donošenje Zakona o jednakosti u zapošljavanju koji će zakonski sankcionisati svaki vid diskriminacije po osnovu zapošljavanja i koji će omogućiti regulisanje jednakosti između muškaraca i žena na polju zapošljavanja;
- 1.2. Uspostavljanje programa mjera na državnom i entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou koje će imati za cilj smanjivanje ekonomske nejednakosti između muškaraca i žena;
- 1.3. Uspostavljanje programa statističkih prikupljanja podataka koji će omogućiti praćenje rodno osjetljive statistike;
- 1.4. Provođenje svih preporuka UN komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) za Bosnu i Hercegovinu, koje uključuju puno poštivanje obaveza iz Konvencije o eliminaciji diskriminacije žena i osiguravanje harmonizacije zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova;

43. Preporuke u oblasti prava djeteta

U oblasti prava djeteta vlasti u Bosni i Hercegovini su i dalje zadovoljne sa stanjem organizacije države na svim nivoima koja omogućava različito tretiranje dječijih prava ne od raspoloživih mogućnosti države, već od političkih odluka partija na vlasti koje različito pristupaju osiguravanju prava djeteta na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu i to na način da se zbog političkih interesa diskriminiraju prava djeteta različito u zavisnosti od političkog statusa i nezavisno od ekonomskog ili socijalnog statusa njihovih roditelja, zbog čega djeca u svim dijelovima zemlje nemaju jednaka prava, dok u pojedinim dijelovima Federacije BiH djeci nisu zagarantovana niti minimalna socijalna prava. Kako bi se doprinijelo poboljšanju stanja u oblasti dječijih prava, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeći niz aktivnosti u 2008. godini:

- 2.5. Promjena postojeće zakonske regulative u oblasti socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine koja će omogućiti jednaka prava djeteta na socijalnu i ekonomsku zaštitu i koja će ukinuti postojeću praksu da pojedini kantoni potpuno zanemaruju ovu kategoriju socijalnih prava;
- 2.6. Osigurati jednaka prava po osnovu dječije zaštite u Federaciji BiH kroz prenos nadležnosti za finansiranje dječije zaštite na entitetski nivo;
- 2.7. Donijeti Zakon o Uredu državnog dječijeg pravobranioca (Zakon na nivou Bosne i Hercegovine);
- 2.8. Obezbijediti mehanizme za koordinaciju entitetskih politika u oblasti dječije zaštite na državnom nivou, te poduzeti mjere za harmonizaciju entitetskih instrumenata dječije zaštite;
- 2.9. Osigurati sredstva za zaštitu i razvoj dječijih prava u budžetu institucija Bosne i Hercegovine koja, između ostalog, mogu biti iskorištena za poboljšanje položaja djece koja pripadaju najugroženijim kategorijama stanovništva;
- 2.10. Osigurati sredstva za programe godišnjeg istraživanja uslova života djece, te njihovog učešća u društvenom i ekonomskom životu u dobi do 18 godina;
- 2.11. Osigurati jednaka i adekvatna dječija prava u socijalnoj zaštiti izvan dječijeg doplatka, kao što su naknada za usvajanje djece, naknada za školsku opremu, naknada za starateljstvo nad djecom, naknada za porodice sa jednim roditeljem, pomoć za roditelje udovce/udovice, pomoć za djecu sa fizičkim i psihičkim onesposobljenjima jednako na prostoru cijele Bosne i Hercegovine;
- 2.12. Osigurati pravo na dječiji doplatok za sve porodice sa djecom, koje nisu u stanju, iz bilo kojih razloga, obezbijediti prihode u novcu, koji su po glavi domaćinstva manji od iznosa određene nacionalne linija siromaštva;
- 2.13. Osigurati pravo na dječiji doplatok za svu djecu koja žive sa jednim nezaposlenim roditeljem;

44. Preporuke u oblasti prava na obrazovanje

Obzirom da pravo na obrazovanje nije bilo predmet istraživanja, u ovom izvještaju nisu date specifične preporuke za poboljšanje stanja u oblasti poštivanja prava na obrazovanje. Iz razloga indirektnog odobravanja politike segregacije u obrazovnom sistemu u Federaciji Bosne i Hercegovine, te postojanja problema u pristupu obrazovanju djece povratnika, djece sa onesposobljenjem, nacionalnih manjina, neophodno je i u ovom izvještaju ukazati na hitnost poduzimanja mjera od strane vlasti Bosne i Hercegovine na zaštiti prava na obrazovanje koje treba biti omogućeno jednako svim stanovnicima Bosne i Hercegovine bez diskriminacije po bilo kojim osnovama. Iz tog razloga, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeće aktivnosti na osiguranju punog poštivanja prava na obrazovanje i to kroz:

- 3.14. Poduzimanje hitnih mjera koje će spriječiti razdvajanje djece u školama po etničkom principu;
- 3.15. Donošenje programa mjera sa odgovarajućim sredstvima na državnom nivou koji će omogućiti uklanjanje svih barijera koje uzrokuju da sva djeca u Bosni i Hercegovini ne pohađaju obavezno osnovno obrazovanje;
- 3.16. Obezbjedenje mjera koje će omogućiti svoj djeci jednak pristup srednjem i visokom obrazovanju, posebno u dijelu stipendiranja i javnog prevoza;
- 3.17. Obezbjedenje mjera koje će omogućiti visok stepen jednoobraznosti kvaliteta javnog osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja omogućavajući učenicima i studentima jednak pristup kvalitetnim javnim uslugama bez diskriminacije;
- 3.18. Poduzimanje sveobuhvatnih mjera koje će imati za cilj stvaranje modernog sistema stručnog obrazovanja i obuke prilagođenih promjenama nastalim ekonomskom tranzicijom;

45. Preporuke u oblasti prava starijih lica

Iako ni pitanje starijih osoba iz već objašnjenih razloga nije bilo predmet istraživanja, na ovom mjestu date su samo generalne preporuke za domaće vlasti u Bosni i Hercegovini, a koje mogu doprinijeti znatno većem nivou poštivanja prava starijih osoba i to posebno prava na dostojanstven i nezavistan život koji uključuje njihovo učešće u društvenom i kulturnom životu. Kao što smo vidjeli trenutni sistem socijalnog osiguranja ne garantuje dostojanstvenu starost i život van siromaštva za oko 200 hiljada starijih osoba, što ne samo da direktno krši osnovna socijalna prava ove kategorije stanovništva, već snažno doprinosi povećanju ekonomske i socijalne nesigurnosti svih stanovnika u Bosni i Hercegovini. Međutim, obzirom na trenutne aktivnosti entitetskih vlasti na reformi sistema penzijsko-invalidskog osiguranja, mogu se dati slijedeće generalne preporuke koje mogu uticati na poboljšanje položaja svih starijih ljudi u Bosni i Hercegovini:

- 4.19. Tokom aktivnosti na reformi entitetskih sistema penzijskog osiguranja osigurati maksimalno mogući stepen harmonizacije reformskih rješenja posebno u pogledu novog načina organizovanja penzijskog osiguranja i definisanja iznosa minimalne penzije, te socijalne

penzije za starija lica koja po važećim propisima nemaju pravo na minimalnu penziju. U 2009. godini minimalna penzija ne bi trebala biti manja od 250 KM, a socijalna penzija od 125 KM ili drugi iznos koji će osigurati zadovoljavanje minimalnih društvenih i/ili životnih potreba starijih ljudi;

- 4.20. Donošenje jedinstvenog, okvirnog zakona o penzijskom osiguranju na nivou Bosne i Hercegovine koji bi omogućio koordinaciju mehanizama socijalne sigurnosti na način koji je usklađen zakonodavstvom na nivou Evropske unije, te koji bi regulisao i jedinstvenu vladinu politiku subvencioniranja sistema penzijskog osiguranja tokom provođenja reforme. Takođe okvirni zakon bi trebao omogućiti jedinstvenu politiku doprinosa na penzijsko osiguranje sa ciljem da penzijski sistem ne predstavlja barijeru u kretanju ljudi unutar Bosne i Hercegovine;
- 4.21. Uspostavljanje posebnih mjera na nivou Bosne i Hercegovine koje bi imale za cilj promociju i stimulaciju zapošljavanja lica starijih od 64 godine kako bi se obezbijedila veća participacija stanovništva u radnoj snazi;

46. Preporuke u oblasti prava osoba sa onesposobljenjem

U oblasti prava osoba sa onesposobljenjima tokom 2007. godine došlo je do djelimičnog poboljšanja stanja u oblasti socijalne zaštite osoba sa onesposobljenjima u Federaciji Bosne i Hercegovine, ali neki od najvažnijih problema sa kojima se susreću osobe sa onesposobljenjima kao što su nejednakost u nivou socijalne zaštite ratnih i ne-ratnih invalida, nejednakost u nivou socijalnih prava osoba sa invaliditetom između entiteta, i zanemarivanje pitanja ekonomske i socijalne integracije osoba sa invaliditetom su ostali skoro netaknuti i nije došlo do bilo kakve značajnije promjene u pristupu osiguravanja ovih prava od strane vlasti Bosne i Hercegovine, što direktno utiče da su izdvajanja za boračke kategorije i dalje najveća barijera u uspostavljanju efikasnije socijalne sigurnosti svih socijalno ugroženih lica uključujući i neratne invalide. Kako bi se doprinijelo poboljšanju stanja u oblasti poštivanja prava osoba sa onesposobljenjima, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeći niz aktivnosti u 2008. godini:

- 5.22. Donošenje zakonske regulative na nivou Bosne i Hercegovine koja će osiguravati zakonski okvir za poštivanje prava osoba sa onesposobljenjima jednako na prostoru cijele Bosne i Hercegovine u svim oblastima, a posebno u cilju osiguranja jednakog tretmana osoba sa onesposobljenjem pri zapošljavanju i izboru zanimanja;
- 5.23. Utvrđivanje jedinstvenog nivoa potrebnih resursa za zadovoljavanje osnovnih socijalnih potreba osoba sa invaliditetom na nivou Bosne i Hercegovine čiji će minimalni iznos biti obavezan iznos koji mora biti garantovan osobama sa onesposobljenjima bez obzira u kojem administrativnom dijelu države su trenutno nastanjeni;
- 5.24. Utvrđivanje osnovnih kriterija prilikom određivanja pripadnosti osnovnih socijalnih beneficija kao što su naknada za onesposobljenje, naknada za tuđu njegu i pomoć, naknada u stvarima, dodatak za penziju i pomoć u osiguranju krova nad glavom, koja će omogućiti odsustvo u diskriminaciji osoba sa invaliditetom;

- 5.25. Osigurati uspostavljanje programa za punu participaciju osoba sa onesposobljenjem na tržištu rada koji će omogućiti provođenje različitih mjera za podsticaje zapošljavanja i obrazovanja osoba sa onesposobljenjima;
- 5.26. Osiguranje da svi nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini, uključujući i jedinice lokalne samouprave osiguraju odgovarajuće resurse koji će biti upotrijebljeni za provođenje aktivnosti u cilju povećanja jednakosti osoba sa onesposobljenjima unutar lokalnih zajednica;
- 5.27. Obezbijediti punu harmonizaciju entitetskog zakonodavstva u oblasti prava osoba sa onesposobljenjima kako bi se obezbijedila jednaka prava, a posebno naknade u novcu i stvarima za sve osobe sa onesposobljenjima na prostoru cijele Bosne i Hercegovine;

47. Preporuke u oblasti prava na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć

Preporuke u oblasti zaštite i unaprijeđenja prava na socijalno osiguranje i socijalnu pomoć za pojedine kategorije stanovništva u društvu, posebno za nezaposlene, djecu, majke, osobe sa onesposobljenjima su posebno prezentirane u ovom izvještaju. U ovom poglavlju nalaze se samo generalne preporuke koje se odnose na osiguravanje socijalne i ekonomske zaštite porodice koje nisu u stanju (iz bilo kojih razloga, čak i u slučaju da su tim porodicama osigurana puna prava na socijalnu pomoć koja su propisana domaćim zakonodavstvom) osigurati resurse za minimalne životne potrebe za sebe i svoju porodicu. Ove generalne preporuke se odnose prvenstveno na socijalnu pomoć porodice u slučaju njihove zavisnosti, odnosno nemogućnosti da svi članovi domaćinstva imaju na raspolaganju resurse koji im omogućavaju zadovoljavanje minimalnih životnih potreba, kao što su potrebe za hranom, odjećom, obućom, i drugim prehrambenim i neprehrambenim osnovnim proizvodima i uslugama neophodnim za život van siromaštva. Kako bi se doprinijelo poboljšanju položaja svih socijalno ugroženih kategorija stanovništva, a posebno siromašnih i socijalno ugroženih osoba, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeći niz aktivnosti u 2008. godini:

- 6.28. Na državnom nivou uspostaviti ministarstvo koje će imati nadležnosti iz domena socijalne zaštite, posebno u dijelu osiguravanja pune primjene nivoa socijalne sigurnosti i socijalnih prava koja su garantovana Ustavom Bosne i Hercegovine jednako na prostoru cijele zemlje, te koja će omogućavati razvijanje i implementaciju politika iz oblasti borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, te koje će omogućiti koordinaciju entitetskih politika u oblasti socijalne zaštite;
- 6.29. Na državnom nivou obezbijediti sredstva za finansiranje javnih politika u oblasti smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti, a koja će prevashodno biti usmjerena ka manjinskim grupama, te posebnim socijalnim grupama kao što su izbjeglice i povratnici, te stanovnici izrazito nerazvijenih lokalnih zajednica u svim administrativnim dijelovima Bosne i Hercegovine;

- 6.30. U budžetu institucija BiH obezbijediti sredstva za provođenje programa statističkih istraživanja u oblasti socijalne statistike i posebno statistike koja se odnosi na socijalne uslove;
- 6.31. Na nivou Bosne i Hercegovine u punoj koordinaciji sa entitetskim ministarstvima za socijalnu politiku **odrediti donju granicu ukupnih prihoda** dovoljnih za zadovoljavanje minimalnih životnih (apsolutna granica potreba) i društvenih potreba osobe, zajedno sa jasnim smjernicama koje će omogućiti jedinstvene kriterije koji će omogućiti jednak pristup svih organa vlasti u zaštiti socijalnih prava stanovnika Bosne i Hercegovine;
- 6.32. U Federaciji Bosne i Hercegovine i u Republici Srpskoj započeti harmonizovani proces korjenite reforme sistema socijalne zaštite koji će imati u vidu trenutne aktivnosti na reformama pojedinih socijalnih sektora, te aktivnosti na reformi javne uprave koje su trenutno u toku;
- 6.33. U Federaciji Bosne i Hercegovine obezbijediti harmonizaciju kantonalnih socijalnih politika sa ciljem osiguranja jedinstvenih kriterija za određivanje socijalnog statusa svih socijalno ugroženih grupa koji će garantovati da sve socijalno ugrožene kategorije u Federaciji BiH imaju potpuno jednaka minimalna prava, ali i identične kriterije za određivanje njihovog socijalnog statusa;
- 6.34. Obezbijediti da vlasti Bosne i Hercegovine na svim nivoima uspostave programe i mjere koje će biti usmjerene na eliminisanju faktora koji proizvode ili koji doprinose socijalnoj isključenosti ili socijalnoj nejednakosti u korištenju javnih resursa, proizvoda i/ili usluga;

48. Preporuke u oblasti radnih prava

Tokom 2007. godine u Bosni i Hercegovini nije došlo do ozbiljnijih promjena u osiguravanju prava na rad u smislu koji podrazumijeva pravo svakom licu da dobije mogućnost da obezbijedi sebi sredstva za život slobodno izabranim ili prihvaćenim radom, te pravo da država obezbijedi zaštitu u poštivanju ovog prava. Tokom 2007. godine došlo je do djelimičnih promjena u pristupu države u rješavanju ovog problema posebno u Federaciji BiH. Aktivnosti Vlade Federacije BiH na suzbijanju rada na crno pokazale su da postoji masovno kršenje radnih prava radnika u svim dijelovima Federacije BiH i da postojeći sistem javne administracije uopšte ne štiti osnovna radnička prava. Ova akcija je pokazala da u BiH problem rada na crno nije u postojanju malih skrivenih kućnih biznisa u kojima poslodavci ne poštuju radna prava svojih najamnika, već da je rad na crno zastupljen masovno u malim, srednjim pa čak i velikim preduzećima, o čemu govori podatak da su inspeksijske službe otkrивale da velike fabrike sa 400 radnika nisu poštivale prava radnika na socijalno osiguranje. Kako bi se doprinijelo većem stepenu poštivanja radničkih prava, te kako bi se osigurala veća socijalna sigurnost radnika, te osigurao veći pristup radno aktivnom stanovništvu tržištu rada, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeći niz aktivnosti u 2008. godini:

- 7.35. Na državnom nivou donijeti zakonodavni okvir sa ciljem pune harmonizacije poreskog sistema koji je direktno povezan sa funkcionisanjem tržišta rada, posebno u osiguranju

jednakih poreza i doprinosa na platu, ostalih beneficija iz radnog odnosa i socijalne sigurnosti za vrijeme nezaposlenosti;

- 7.36. Uspostaviti mehanizam za planiranje, izradu, implementaciju nacionalnog Akcionog plana za zapošljavanje, uključujući sredstva za njegovo finansiranje, te sredstva za nezavisnu procjenu rezultata provođenja plana u praksi;
- 7.37. Osigurati harmonizaciju postojećeg entitetskog zakonodavstva koji će garantovati da se kolektivnim pregovaranjem neće dogovoriti minimalna satnica koja neće moći zadovoljiti minimalne potrebe radničke porodice, u iznosu koji neće bit fiksna, već sistem u kojem će minimalna plata radnika zavisiti od socijalnog statusa njegove porodice, uključujući broj djece, radni status supružnika i visinu plate zaposlenog supružnika;
- 7.38. Osigurati veći stepen koordinacije entitetskih zavoda za zapošljavanje uključujući regulatorni okvir koji će omogućiti uspostavljanje jednoobraznih mehanizama za funkcionisanje politika zapošljavanja, a takođe i jedinstvenog pristupa zaštiti nezaposlenih lica;
- 7.39. Osigurati jednak minimalan nivo socijalne sigurnosti nezaposlenih lica koja su ostala bez posla, koji će osiguravati potreban nivo socijalne sigurnosti za porodicu nezaposlenog u periodu do dobivanja novog zaposlenja;
- 7.40. Osigurati mehanizme za zaštitu radnih i socijalnih prava novoprijavljenih nezaposlenih lica u periodu do pronalaska prvog zaposlenja;
- 7.41. Osigurati detaljnu statistiku rada, uključujući etničku, polnu i starosnu pripadnost kako bi se obezbijedile precizne informacije o razmjerama problema diskriminacije stanovništva u pristupu tržištu rada uključujući i javni i privatni sektor;
- 7.42. Osigurati sredstva za posebne programe za podsticaj zapošljavanja etničkih grupa, žena i mladih koji su u nepovoljnijem položaju na tržištu rada, kako u javnom tako i u privatnom sektoru;
- 7.43. Osigurati sredstva za posebne programe koji će omogućiti intervenciju na tržištu rada u cilju uklanjanja uskih grla i deficitarnih zanimanja i pomoć onima koji imaju poteškoće u pronalaženju posla;
- 7.44. Osigurati mehanizme za pomoć i podršku nisko plaćenih radnika kako bi se podržao razvoj njihovih vještina u cilju napredovanja ka kvalitetnijim i bolje plaćenim poslovima;
- 7.45. Pokretanje programa koji će omogućiti uklanjanje najznačajnijih barijera koje onemogućavaju veći stepen usklađivanja sistema obrazovanja i obuke radnika sa potrebama poslodavaca;

49. Preporuke u oblasti zdravstvene zaštite

Tokom 2007. godine u Bosni i Hercegovini je došlo do određenog poboljšanja u osiguranju prava na medicinski tretman i generalno prava na zdravstvenu zaštitu, obzirom da je došlo do značajnijeg povećanja prihoda u sistem zdravstvene zaštite po osnovu doprinosa osiguranih lica, ali i po osnovu povećanja budžetskog izdvajanja za finansiranje postojećeg sistema zdravstvene zaštite. Na žalost, nije došlo do bilo kakvih značajnijih promjena u funkcionisanju samog sistema zdravstvene zaštite obzirom da zakonodavni okvir, strateški pristup po pitanju osiguravanja zdravstvenih prava, te zdravstvene politike u 13 zasebnih sistema zdravstvene zaštite nisu pretrpili nikakve značajnije promjene. I pored povećanih finansijskih mogućnosti javne administracije u oblasti zdravstva, u protekloj godini nije osiguran paket zdravstvenih prava i usluga koji bi bio dostupan svim stanovnicima BiH, ni nivo zdravstvene zaštite koji proizilazi iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, te nivo i kvalitet zdravstvenih prava i usluga koji proizilaze iz dopunskog i dodatnog zdravstvenog osiguranja. Kako bi se doprinijelo većem stepenu poštivanja zdravstvenih prava, predlaže se da domaće vlasti poduzmu slijedeći niz aktivnosti u 2008. godini:

- 8.46. Započeti sa aktivnostima na izradi pravnog okvira za zdravstvenu zaštitu stanovništva, zdravstvenu zaštitu potrošača i radnika na nacionalnom nivou;
- 8.47. Osigurati jednaka prava bolesnika u korištenju lijekova prvenstveno kroz jedinstven tretman problema liste esencijalnih lijekova na prostoru cijele Bosne i Hercegovine;
- 8.48. Poduzeti aktivnosti koje će imati za cilj definisanje minimalnih zdravstvenih prava i usluga koje će bez uslovljavanja biti dostupne svim stanovnicima Bosne i Hercegovine, bez obzira na postojanje zdravstvenog osiguranja osiguranika i njegov socijalni status;
- 8.49. Poduzeti aktivnosti koje će imati za cilj definisanje osnovnih zdravstvenih prava i usluga koje proizilaze iz obaveznog zdravstvenog osiguranja koje će osiguranom licu biti obezbjeđeno po principu vlastitog odabira zdravstvene institucije koja će mu pružiti zdravstvenu uslugu;
- 8.50. Poduzeti aktivnosti koje će imati za cilj definisanje dodatnih i dopunskih zdravstvenih prava i usluga koje proizilaze iz dodatnog i dopunskog zdravstvenog osiguranja, te načine korištenja ovog obima zdravstvenih prava i usluga za neosigurana lica i lica koja imaju pravo na osnovni paket zdravstvenih prava i usluga (participacija);
- 8.51. Poduzeti široke mjere za borbu protiv korupcije u sistemu zdravstvene zaštite, uključujući aktivnosti na jačanju svijesti javnosti o vrsti i obimu zdravstvenih prava i usluga koje proizilaze iz zdravstvenog osiguranja uključujući i besplatna minimalna zdravstvena prava;
- 8.52. Obezbijediti resurse za podsticaj korištenja informacionih tehnologija u zdravstvenoj zaštiti, uključujući aktivnosti na uspostavljanju elektronske evidencije i e-recepata;
- 8.53. Obezbijediti resurse za veću mobilnost pacijenata kako unutar tako i van Bosne i Hercegovine;

- 8.54. Obezbijediti mehanizme koji će omogućiti stvaranje uslova da jednak pristup javnim zdravstvenim ustanovama bude osiguran za sve kategorije stanovništva, ali i za sve stanovnike obzirom na njihovo mjesto stanovanja i udaljenost od zdravstvenih ustanova;
- 8.55. Pokretanje aktivnosti koje će omogućiti sistemski pristup u povećanju efikasnog trošenja javnih sredstava u zdravstvu kako bi se osigurala najveća moguća zdravstvena usluga u zavisnosti od raspoloživih javnih resursa;

Korištena literatura:

- CPCD 2007a: Izvještaj: Antiksenofobija: kampanja bazirana na pravima, podršci pomirenju i promociji reintegracije povratničke manjine
- VMBH 2004: Inicijalni izvještaj o primjeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u Bosni i Hercegovini za period od 1993-2003. godine. Januar 2004.
- Sen 2000: Amartya Sen: "Development as freedom". First Anchor Book edition, Avgust 2000.
- HKBiH 2007: Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini: Analiza za period januar-decembar 2006. godine.
- Lasswell, Harold (1951). "The Policy Orientation" In the Policy Sciences, Stanford, CA, Stanford University Press 1951.
- Dye, Thomas (1972). Understanding Public Policy. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Daniel C. McCool (1995). Public Policy, Theories, Models, and Concepts. NJ: Prentice Hall
- Sen, Amartya (1998). The possibility of Social Choice, Nobel Lecture
- Delegacija EC u Bosni i Hercegovini (Juli 2005). Istraživanje javnog mnijenja u Bosni i Hercegovini u vezi Evropske unije. http://www.delbih.cec.eu.int/en/newsletter/public_poll2.ppt
- Prijedlog Ustava Evropske unije. http://europa.eu.int/constitution/print_en.htm
- Evropska komisija (2005). Prijedlog komisije o principima, prioritetima i uslovima sadržanim u Evropskom partnerstvu sa BiH. Brisel, 9. novembar 2005. COM (2005) 555.
- Vijeće ministara BiH (2005). Izvještaj o ostvarenom napredku u šestnaest prioriteta oblasti iz Izvještaja Evropske komisije Vijeću ministara EU o izvodljivosti pregovaranja između BiH i EU. Sarajevo 16. maj 2005.
- Srednjoročna razvojna strategija BiH – PRSP (2004-2007), April 2004.
- Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007 (PRSP). Revidiran dokument. Sarajevo, februar 2006.
- Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007 (PRSP). Statistički aneks. Sarajevo, februar 2006.
- Strategija razvoja i redukcije siromaštva Crne Gore. Podgorica, Novembar 2003.
- Evropska komisija (2000). Borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti – Definicija odgovarajućih ciljeva, Brisel, 30. novembar 2000.
- Međunarodni Pakt o Ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Hrvatski prijevod)
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine u saradnji sa Federalnim zavodom za statistiku i Republičkog zavoda za statistiku RS: Panel anketa – 'Živjeti u BiH'. Nacrta za diskusiju. Sarajevo, Maj 09. 2005.

- Evropska Komisija. Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs: Community Strategic Guidelines, 2007-2013. Brussels, 05.07.2005. COM (2005) 0299
- Svjetska banka. Bosna i Hercegovina: Ekonomski memorandum. Bosanska verzija. Maj 2005. godine.
- Evropska komisija. Communication from the Commission on the Social Agenda. Brussels, 9.2.2005. COMM (2005) 33 final.
- ALDI. Bosna i Hercegovina i reforma poljoprivrede. Prvi ozbiljan korak ka Evropskim integracijama. Goražde, februar 2005.
- Evropska komisija. Joint Report on Social Protection and social Inclusion. Brussels, 71.01.2005. COM (2005) 14 final
- EPPU. Preliminarni izvještaj o stanju siromaštva u BiH za period 2001-2004 godina. Sarajevo 2005.
- Svjestka Banka. Bosna i Hercegovina: Izvještaj o tržištu rada. Bosanska verzija. Decembar 2005.
- ALDI. Kako vlade u BiH vide rješenje ključnih problema u društvu: procjena i analiza ključnih ciljeva vladinih institucija u 2005. godini. Goražde, april 2005.
- Kingdon, W. John. Agendas, Alternatives, and Public Policies. Second Edition. Addison-Wesley Educational Publishers Inc 1999.
- Sen, Amartya . Inequality Reexamined. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1992.
- EPPU. Prijedlog mjera za ublažavanje posljedica rasta cijena osnovnih živežnih namirnica usljed uvođenja PDVa.. Sarajevo, juli 2005.
- EPPU. Bosna i Hercegovina: Ekonomski izvještaj za 2004. godinu. Jedinica za ekonomska istraživanja. Sarajevo, maj 2005.
- Sofreco i djikic consulting (2005). Funkcionalni pregled zdravstvenog sektora u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, 2005.
- UNDP: Human Development Report 2005. NY 2005.
- UNDP. Mladi u Bosni i Hercegovini: Da li si dio problema ili si dio rješenja, juni 2003.
- World bank. World development indicators 2007. Elektronska verzija. www.worldbank.org
- World bank. World development report 2006. Elektronska verzija. www.worldbank.org
- 'Blagostanje u Bosni i Hercegovini 2001: Mjerenje i nalazi', Državna Agencija za statistiku i Svjetska Banka, Decembar 2002.
- EUROSTAT. Statistical Office of the European Communities. <http://epp.eurostat.ec.eu.int>
- Državni zavod za statistiku Hrvatske. <http://www.dzs.hr/>

